

แนวทางการดำเนินงาน โครงการพัฒนาครอบครัว

พระราชดำรัส

พระราชทานในโอกาสปีเด็กสากล

วันจันทร์ ที่ ๑ มกราคม ๒๕๒๒

ในโอกาสงานปีเด็กสากล องค์การทุนสงเคราะห์เด็กแห่งสหประชาชาติขอให้ข้าพเจ้ากล่าว
ปรารภสั้น ๆ แก่ท่านทั้งหลาย.

คงจะไม่เป็นการผิดอย่างใดที่ข้าพเจ้าจะพูดว่าเด็กเป็นผู้ที่จะได้รับช่วงทุกสิ่งทุกอย่างต่อจาก
ผู้ใหญ่ รวมทั้งภาระรับผิดชอบในการธำรงรักษาความผาสุกสงบของประชากรในโลก. ดังนั้นเด็ก
ทุกคนจึงสมควรและจำเป็นที่จะต้องได้รับการอบรมเลี้ยงดูอย่างถูกต้องเหมาะสม ให้มีความสามารถ
สร้างสรรค์ประโยชน์ต่าง ๆ พร้อมทั้งการฝึกหัดขัดเกลาความคิดจิตใจให้ประณีต ให้มีศรัทธามั่นคงใน
คุณความดี มีความประพฤติเรียบร้อยสุจริต และมีปัญญาฉลาดแจ่มใสในเหตุในผล.

หน้าที่นี้เป็นของทุกคน ที่จะต้องร่วมมือกันกระทำโดยพร้อมเพรียงสม่ำเสมอ คือ ผู้ที่เกิดก่อน
ผ่านชีวิตมาก่อน จะต้องสงเคราะห์อนุเคราะห์ผู้เกิดตามมาภายหลัง ด้วยการถ่ายทอดความรู้ ความดี
และประสบการณ์อันมีค่าทั้งปวงให้ ด้วยความเมตตาเอ็นดู และด้วยความบริสุทธิ์ใจ ให้เขาทราบ
ให้เขาเข้าใจ และสำคัญที่สุด ให้เขารู้จักคิดด้วยเหตุผลที่ถูกต้องจนเห็นจริงด้วยตนเองได้ในความเจริญ
และความเสื่อม.

โดยนัยนี้ บิดามารดาจึงต้องสอนบุตรธิดา พี่จึงต้องสอนน้อง คนรุ่นใหญ่จึงต้องสอนคน
รุ่นเล็ก และเมื่อคนรุ่นเล็กเป็นผู้ใหญ่ขึ้น จึงต้องสอนคนรุ่นหลังต่อ ๆ ไปไม่ให้ขาดสาย. ความรู้ ความดี
ความเจริญงอกงามทั้งหมด จึงจะแผ่ไพศาลไปได้ไม่มีประมาณ เป็นพื้นฐานของความวัฒนาผาสุก
อันยั่งยืนในโลกสืบไป.

แนวทางการดำเนินงาน
โครงการพัฒนาครอบครัว

เพื่อลูกหลานเติบโตใหญ่อย่างมีคุณภาพ ครอบครัวอบอุ่น ชุมชนเข้มแข็ง

จัดทำโดย

กรมการพัฒนาชุมชน กระทรวงมหาดไทย

ร่วมกับ

สถาบันแห่งชาติเพื่อการพัฒนาเด็กและครอบครัว

มหาวิทยาลัยมหิดล

แนวทางการดำเนินงานโครงการพัฒนาครอบครัว

ISBN 974-7853-04-3

บรรณาธิการ	แพทย์หญิงนิตยา คชภักดี	มหาวิทยาลัยมหิดล
ผู้ช่วยบรรณาธิการ	นางสาวผ่องพรรณ เอกอาวุธ	สำนักงานคณะกรรมการการประถมศึกษาแห่งชาติ
	นางสาววิศนี ศีลตระกูล	กรมการศึกษานอกโรงเรียน

คณะกรรมการจัดทำต้นฉบับ จาก 14 หน่วยงาน

1. แพทย์หญิงนิตยา คชภักดี
2. ดร.เลขา ปิยะอัจฉริยะ
3. นายสมบัติ นันทวิจิตร
4. นางสาวผ่องพรรณ เอกอาวุธ
5. นางสาวพัฒนพร สิทธิยานุช
6. นางจรรยา เรืองมาลัย
7. นางวิไลวรรณ ตรีศรีชะชะมา
8. นายประยูร อองกุลนะ
9. นางสาววิศนี ศีลตระกูล
10. นายนิมุ มะกาเจ
11. นางชุลีพร ผาตินินนาท
12. นางสิริพร ถาวโรฤทธิ
13. นางบังอร เหลืองนิมิตรมาศ
14. นางศิริลักษณ์ สืบวงศ์แพทย์
15. นางวันดี เอ็มโอช
16. นางสาวพรพิมล จันทนะโสสถ์
17. นางสาวสุวรรณา ชีวพฤกษ์
18. ดร.นัยพินิจ คชภักดี
19. นายอภิวัฒน์ ตำรวญหันท์
20. นายสฤษชัย อ่อนศรีทอง
21. นายสมชาย อนันตศิริรัตน์
22. นางงนิษฐา กมลวัฒน์
23. นางสมหมาย อ่อนละมูล
24. ดร.นิรันดร์ จงวุฒิเวศย์

องค์การทุนเพื่อเด็กแห่งสหประชาชาติ (UNICEF) สนับสนุนการจัดทำต้นฉบับ

จัดทำโดย กรมการพัฒนาชุมชน กระทรวงมหาดไทย ร่วมกับ

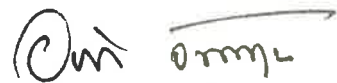
สถาบันแห่งชาติเพื่อการพัฒนาเด็กและครอบครัว มหาวิทยาลัยมหิดล

คำนำ

จากมติคณะรัฐมนตรี เรื่อง "แผนปฏิบัติการพัฒนาการศึกษา อบรมเลี้ยงดูเด็กและเด็กวัยรุ่น" เมื่อวันที่ 7 มิถุนายน 2537 เห็นชอบให้ขยายโครงการพัฒนาเด็กโดยครอบครัว ให้ครอบคลุมทุกพื้นที่ของประเทศและเพิ่มกลุ่มเป้าหมายจาก 0-6 ปี ต่อไปจนถึงอายุ 7-18 ปี โดยใช้ชื่อว่า "โครงการพัฒนาครอบครัว" ซึ่งในปีงบประมาณ 2539 มีแผนงานที่จะขยายผลการดำเนินงานไปทุกจังหวัด

ดังนั้น กรมการพัฒนาชุมชนในฐานะหน่วยงานประสาน จึงได้ร่วมกับสถาบันแห่งชาติเพื่อการพัฒนาเด็กและครอบครัว มหาวิทยาลัยมหิดล และคณะทำงานส่วนกลางจัดทำแนวทางการดำเนินการโครงการพัฒนาครอบครัวขึ้น หลังจากนั้นได้นำไปใช้ในการประชุมเชิงปฏิบัติการร่วมกับวิทยากรแกนนำจากศูนย์ช่วยเหลือทางวิชาการพัฒนาชุมชนเขต 1-9 ศูนย์การศึกษาออกโรงเรียน สำนักงานการประถมศึกษาจังหวัดและสาธารณสุขจังหวัด ซึ่งได้ให้ข้อคิดเห็นและข้อเสนอแนะที่เป็นประโยชน์ในการปรับปรุงแนวทางการดำเนินงานโครงการพัฒนาครอบครัวเล่มนี้อย่างดียิ่ง

ขอขอบคุณองค์การกองทุนเพื่อเด็กแห่งสหประชาชาติ (UNICEF) ที่ได้ให้การสนับสนุนทางด้านงบประมาณในการจัดประชุมเชิงปฏิบัติการจัดทำร่างและปรับปรุงต้นฉบับแนวทางการดำเนินงานโครงการพัฒนาครอบครัวจนเสร็จเรียบร้อย หวังเป็นอย่างยิ่งว่าหนังสือเล่มนี้คงเป็นประโยชน์ต่อคณะทำงานโครงการพัฒนาครอบครัวทั้งในระดับจังหวัดและอำเภอต่อไป

(นายอภัย จันทนจุลกะ)

อธิบดีกรมการพัฒนาชุมชน

กรกฎาคม 2539

สารจากอธิการบดีมหาวิทยาลัยมหิดล

นับว่าเป็นโอกาสดีของเด็กและครอบครัวไทยทั่วประเทศ ที่คณะรัฐมนตรีได้ลงมติเมื่อวันที่ 7 มิถุนายน 2537 อนุมัติโครงการพัฒนาครอบครัว ซึ่งเป็นการขยายผลของโครงการพัฒนาเด็กโดยครอบครัวไปทั่วประเทศ โดยมีกรมการพัฒนาชุมชนเป็นหลักในการประสานงานกับอีก 17 หน่วยงานรวมทั้งมหาวิทยาลัยมหิดล นอกจากนี้ คณะรัฐมนตรีได้อนุมัติให้มหาวิทยาลัยมหิดลจัดตั้งสถาบันแห่งชาติเพื่อการพัฒนาเด็กและครอบครัว ให้ทำหน้าที่เป็นหน่วยงานกลางทางวิชาการเพื่อให้มีการพัฒนาเด็กและครอบครัวอย่างเป็นองค์รวม อีกด้วย

ในโอกาสที่กรมการพัฒนาชุมชนร่วมกับสถาบันแห่งชาติเพื่อการพัฒนาเด็กและครอบครัว มหาวิทยาลัยมหิดลจัดการประชุมเชิงปฏิบัติการ วางแผน ดำเนินการและติดตามประเมินผลโครงการพัฒนาครอบครัว ซึ่งได้มีการจัดทำต้นฉบับหนังสือ 2 เล่ม คือ แนวทางการดำเนินงานโครงการพัฒนาครอบครัว และคู่มืออาสาสมัครโครงการพัฒนาครอบครัวขึ้น เพื่อใช้ประโยชน์ในการขยายผลโครงการพัฒนาครอบครัว และเพิ่มประสิทธิภาพการถ่ายทอดประสบการณ์ ความรู้ เจตคติ และการปฏิบัติของเจ้าหน้าที่ในระดับต่าง ๆ และอาสาสมัครในหมู่บ้าน เป็นการสร้างเครือข่ายในการพัฒนาเด็กและครอบครัว ที่ทุกฝ่ายมีส่วนร่วม

ขอขอบคุณคณะที่ปรึกษา คณะทำงานจัดทำต้นฉบับ คณะบรรณาธิการ ฝ่ายวิชาการ ฝ่ายปฏิบัติ และเจ้าหน้าที่ทุกท่าน ซึ่งมาจากหลายหน่วยงานทั้งภาครัฐและเอกชน ที่ได้ใช้ความรู้ ประสบการณ์ ทูมเทเวลาและมีความมานะพยายาม ทำให้หนังสือนี้สำเร็จลุล่วงด้วยดี ขอขอบคุณองค์การทุนเพื่อเด็กแห่งสหประชาชาติ (UNICEF) ที่สนับสนุนการจัดประชุมและการจัดทำต้นฉบับ และขอขอบคุณกรมการพัฒนาชุมชนที่ให้เกียรติกับมหาวิทยาลัยมหิดลมา ณ โอกาสนี้

หวังเป็นอย่างยิ่งว่าหนังสือแนวทางการดำเนินงานโครงการพัฒนาครอบครัวเล่มนี้ จะเป็นสื่อสำคัญที่ช่วยให้วิทยากรแกนนำและเจ้าหน้าที่ซึ่งมาจากหน่วยงานต่าง ๆ ได้นำมาใช้เป็นคู่มือในการปฏิบัติงานมีบูรณาการสอดคล้องกัน ผนึกกำลังกันเพื่อพัฒนาเด็กและครอบครัวอย่างเป็นองค์รวม ขยายผลโครงการพัฒนาครอบครัวออกไปทุกเขตทุกจังหวัด เพื่อสร้างเสริมศักยภาพของเด็กให้เติบโตเป็นคนมีคุณภาพ ครอบครัวอบอุ่นและชุมชนเข้มแข็ง เป็นการนำแผนพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 8 มาสู่การปฏิบัติอย่างเป็นรูปธรรมต่อไป

ศาสตราจารย์ นายแพทย์อรรถสิทธิ์ เวชชาชีวะ

อธิการบดีมหาวิทยาลัยมหิดล

สารบัญ

ความสำคัญของการพัฒนาเด็กและครอบครัว	1
แนวคิดในการพัฒนาเด็กและครอบครัว	3
- วิสัยทัศน์คนไทยและสังคมไทย	5
โครงการพัฒนาครอบครัว	8
- แผนภูมิโครงการพัฒนาเด็กโดยครอบครัว	12
- แผนภูมิโครงการพัฒนาครอบครัว	13
การบริหารโครงการพัฒนาครอบครัว	14
- โครงสร้างการบริหารโครงการพัฒนาครอบครัว	14
- ยุทธศาสตร์การทำงานพัฒนาเด็กและเยาวชน	17
- หลักการดำเนินการ	17
- ขั้นตอนการดำเนินงานโครงการพัฒนาครอบครัว	18
- หน่วยงานสนับสนุนการดำเนินงานโครงการพัฒนาครอบครัว	19
แนวทางการจัดกิจกรรมเพื่อการเรียนรู้ และเนื้อหาสาระ	23
แผนการจัดกิจกรรมเพื่อการเรียนรู้	27
ภาพรวมโครงการพัฒนาครอบครัว	41
การพัฒนาเด็กและครอบครัวอย่างเป็นองค์รวม	46
พัฒนาการของสมองกับคุณภาพชีวิต	56
สภาวะความต้องการพื้นฐาน และบริการสำหรับเด็ก และเด็กวัยรุ่น (สพด.)	63
การจัดประสบการณ์การเรียนรู้เพื่อปรับเปลี่ยนพฤติกรรม	76
การพัฒนาแบบมีส่วนร่วมและยั่งยืน	89
บทบาทหน่วยงานต่างๆ ในโครงการพัฒนาครอบครัว	94
การติดตามและประเมินผลแบบมีส่วนร่วม	99
การสร้างและพัฒนาอาสาสมัครโครงการพัฒนาครอบครัว	106
ครอบครัวสุขสันต์ ทุกชีวันมีคุณภาพ (แนวทางการใช้หนังสือครอบครัวดีมีสุข โดยชุมชน)	137
เอกสารอ้างอิง	147
รายนามคณะที่ปรึกษา คณะทำงานและผู้มีส่วนร่วมจัดทำ	149

ความสำคัญของการพัฒนาเด็กและครอบครัว

ความนำ

จากกระแสพระราชดำรัสของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว จะเห็นได้ว่าเด็กมีความสำคัญอย่างยิ่ง และจำเป็นที่จะต้องได้รับการอบรมเลี้ยงดูอย่างเหมาะสม โดยทุกคนจะต้องถือเป็นหน้าที่ ช่วยกันเอื้ออำนวยให้เด็กได้เติบโตขึ้นอย่างมีคุณภาพ เป็นคนดี มีปัญญา จรรโลงความเจริญงอกงาม โดยมีครอบครัวและสมาชิกในครอบครัวเป็นแกนหลัก และมีชุมชนเป็นฐานที่เกื้อกูลการพัฒนาของเด็ก

แต่ในสภาวะปัจจุบันกระแสการเปลี่ยนแปลงในสังคมโลกและผลการพัฒนาประเทศที่ขาดความสมดุลทำให้ 'เศรษฐกิจดี สังคมมีปัญหา การพัฒนาไม่ยั่งยืน' กล่าวคือ การเจริญเติบโตทางด้านเศรษฐกิจในภาพรวมที่ได้รับผลสำเร็จ ดังจะเห็นได้จากรายได้ต่อหัวของคนไทยที่เพิ่มขึ้นจาก 2,100 บาทในปี 2504 เป็น 68,000 บาทในปี 2538 หรือเพิ่มขึ้น 32 เท่าตัว แต่การมุ่งเน้นแข่งขันเพื่อสร้างความมั่งคั่งในด้านรายได้ ทำให้คนไทยและสังคมไทยมีความเป็น วัตถุนิยมมากขึ้น ช่องว่างกว้างขึ้นระหว่างผู้มีรายได้สูงกับคนส่วนใหญ่ ซึ่งเป็นผู้มีรายได้น้อย ส่งผลให้วิถีชีวิต ค่านิยมดั้งเดิม และ วัฒนธรรมท้องถิ่นที่ดั้งเดิมของไทยเริ่มจางหายไป พร้อมๆ กับการแตกแยกกระจัดกระจายของสมาชิกในครอบครัว ชุมชนก็อ่อนแอลง พ่อ-แม่ที่ต้องดิ้นรนเพื่อความอยู่รอดทางเศรษฐกิจไม่สามารถกระทำตามบทบาทของพ่อ-แม่ที่ดีได้ สภาพความอบอุ่นในครอบครัวไทยในอดีตได้สูญหายไปเป็นหลายพื้นที่ ส่งผลกระทบให้เด็กไทยขาดการพัฒนาตามวัยอย่างต่อเนื่องครบทุกด้าน

การขาดการดูแลเอาใจใส่ตั้งแต่อยู่ในครรภ์ วัยทารก จนถึงวัยรุ่น จนทำให้เกิดปัญหานานาประการ ทั้งในด้านการตายของเด็ก ภาวะการขาดสารอาหาร สภาพร่างกายที่ไม่แข็งแรง สมองไม่เติบโตตามที่ควร การขาดโอกาสสร้างความผูกพันที่มั่นคงกับพ่อแม่ ทำให้จิตใจอ่อนไหว เด็กเล็กถูกละเลยไม่ได้เรียนรู้สิ่งที่เป็นประโยชน์จากครอบครัวและชุมชน ทำให้เด็กขาดทักษะพื้นฐานด้านต่างๆ ตลอดจนความสามารถในการสังเกต การคิดอย่างมีเหตุผล การแสดงออกอย่างถูกกาลเทศะ การรู้ผิดชอบชั่วดี อันเป็นรากฐานสำคัญของการพัฒนาทางคุณธรรม หากครอบครัว ละเลย ชุมชน ไม่ช่วยดูแล ก็จะเกิดผลเสียต่อเด็กในระยะยาวดังปรากฏเป็นปัญหาสังคม ที่พบว่าเด็กมีปัญหาสุขภาพ ป่วย พิกار และตายด้วยสาเหตุที่ป้องกันได้ เช่น อุบัติเหตุและความรุนแรงเติบโตไม่สมวัย ไม่มีความพร้อมในการเรียน มีพัฒนาการล่าช้า ผลสัมฤทธิ์ทางการศึกษาและการงานอยู่ในระดับต่ำ ขาดแรงจูงใจ และทักษะในการเพิ่มพูนความรู้และพัฒนาตนเอง พร้อมๆ ไปด้วยกับการมีพฤติกรรมสุขนิยม วัตถุนิยม ปัญหาด้านพฤติกรรมและสุขภาพจิตที่มีมากขึ้นและบางส่วนรุนแรงจนกลายเป็นปัญหาการติดยาเสพติด พฤติกรรมทางเพศที่ไม่พึงประสงค์ เช่น การตั้งครรภ์ในวัยรุ่น พฤติกรรมเบี่ยงเบนทางเพศ รวมถึงปัญหาโรคติดต่อทางเพศสัมพันธ์โดยเฉพาะโรคเอดส์ นอกจากนี้การฆ่าตัวตายทำร้ายกัน และพฤติกรรมรุนแรงก้าวร้าวต่อต้านสังคมต่างๆ ก็เพิ่มขึ้น ในขณะที่เดียวกันเด็กไทยอีกจำนวนหนึ่งยังคงอยู่ในสภาวะยากลำบากและหรือถูกละเมิดสิทธิ เช่น แรงงานเด็ก เด็กทำงานให้บริการทางเพศ เด็กถูกทอดทิ้ง เป็นต้น ปัญหาของเด็กและเยาวชนเหล่านี้เปรียบเหมือนกับเครื่องวัดความเจ็บป่วยของ สังคมว่าอยู่ในสภาพวิกฤติ หรือมีความหวังที่จะฟื้นฟูความเข้มแข็งเพื่อเอื้ออำนวยให้เด็กที่มีคุณค่าและศักยภาพในตัวเองมีโอกาสเกิดรอด ปลอดภัย เติบโตและพัฒนาไปจนเต็มศักยภาพ ให้เด็กได้รับการดูแลคุ้มครองให้พ้นจากพิษภัย และมีหลักประกันเบื้องต้นให้สามารถดำรงชีวิตอยู่ได้ด้วยดีซึ่งหมายความว่าครอบครัวจะต้องมีกำลังดูแลเกื้อหนุนเด็กได้

การพัฒนาเด็กและครอบครัวจึงเป็นปัจจัยสำคัญยิ่งในการนำประเทศไปสู่ความเจริญก้าวหน้าทางเศรษฐกิจ สังคม วิทยาศาสตร์ เทคโนโลยีรวมทั้งความสงบสุขในสังคมและการพัฒนาประเทศอย่างยั่งยืน เพราะคนที่มีคุณภาพ มีสุขภาพแข็งแรง สามารถเรียนรู้ คิดเป็น ทำเป็น มีวิจรรย์ญาณ ประกอบอาชีพการงานและดำรงชีวิตได้อย่างมีประสิทธิภาพ สามารถปรับตัวรับสถานการณ์ต่างๆ ได้อย่าง สร้างสรรค์ ด้วยจิตใจที่มั่นคง รับผิดชอบต่อตนเองและสังคม รู้คุณค่าของชีวิต ยึดมั่นในคุณธรรม จึงจักสามารถสร้างความเจริญ และเสถียรภาพให้เกิดขึ้นในสังคม ก้าวทันโลกและรักษาเอกลักษณ์ของวัฒนธรรมของตนเองได้

ปัญหาเด็ก : พรอหวัดไข้ของสังคม

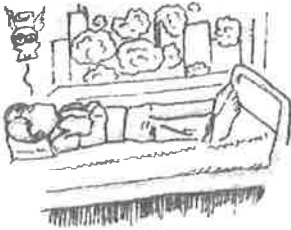
● อัตราการตายของเด็กไทยที่อายุต่ำกว่า 5 ปี ยังสูงกว่าประเทศเพื่อนบ้าน

● เด็กและเยาวชนตายด้วยอุบัติเหตุ มีแนวโน้มสูงขึ้น

● เด็กและเยาวชนมีแนวโน้มเป็นโรคเอดส์เพิ่มขึ้น

● เด็กและเยาวชนในเขตเมืองเจ็บป่วยและตายด้วยโรคจากพิษสารเคมีเครื่องจักรมลภาวะเป็นพิษ ฯลฯ มากขึ้น

● เด็กและเยาวชนส่วนหนึ่งป่วยเป็นโรคจิตและภาวะแปรปรวนทางจิตใจซึ่งมีแนวโน้มรุนแรงขึ้น

● เด็กจำนวนมากไม่น้อยไม่ได้รับการศึกษาภาคบังคับ และเด็กส่วนใหญ่ที่จบภาคบังคับ ไม่ได้เรียนต่อชั้นมัธยมศึกษา

● เด็กและเยาวชนนอกเขตโรงเรียนส่วนใหญ่ไม่ได้รับการพัฒนาสติปัญญาและความสามารถให้เหมาะสม

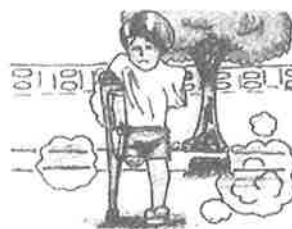
● เด็กและเยาวชนส่วนหนึ่งอยู่ในภาวะขาดลำบาก และขาดการช่วยเหลือจากสังคมอย่างเหมาะสม

● เด็กถูกละเมิดสิทธิ เด็กถูกทารุณ เด็กถูกข่มขืน แรงงานเด็ก โสเภณีเด็ก

● เด็กถูกปล่อยปละละเลยถูกทอดทิ้งกำพร้า เวิร์นเด็กชนกลุ่มน้อยเด็กในชุมชนแออัด

● เด็กพิการ

● เด็กประพฤติดนไม่สมควร ติดสารระเหย มั่วสุมในสถานเริงรมย์ ฯลฯ

สรุปและประมวลจาก สภาพปัญหาเด็กและเยาวชน ในแผนพัฒนาเด็กและเยาวชนในระยะแผนฯ 7

ที่มา : หนังสือรายงานประจำปี 2536 ของมูลนิธิเพื่อการพัฒนาเด็ก (มพด.)

หมายเหตุ เด็ก หมายถึง คนที่มีอายุต่ำกว่า 18 ปี ตามคำจำกัดความของปฏิญญาเพื่อเด็กระดับโลกของสหประชาชาติ 1990

แนวคิดในการพัฒนาเด็ก

1. การพัฒนาเด็กอย่างสมดุลทุกด้านทั้งสุขภาพกาย จิตใจ อารมณ์ สติปัญญา สังคมและคุณธรรม จำเป็นต้องมีบูรณาการของฝ่ายต่างๆ ได้แก่ บริการสุขภาพ การศึกษา พัฒนาชุมชน เศรษฐกิจ และสังคม กับฝ่ายวิชาการที่เป็นสหวิทยาการ แต่ต้องทำงานร่วมกันอย่างสอดคล้องไปในทิศทางที่พึงประสงค์ในระยะเวลาที่เหมาะสม ตามที่เรียกว่าการผนึกกำลังของพหุภาคี เพื่อเป้าหมายร่วมกันคือ ประโยชน์สุขและคุณภาพชีวิตของเด็ก

2. การพัฒนาเด็กอย่างมีประสิทธิภาพจำเป็นต้องเริ่มตั้งแต่ช่วงปฐมวัย และต่อเนื่องจนถึงบรรลุนิติภาวะ คือ จากปฏิสนธิถึงอายุ 6 ปี นับเป็นวัยแรกเริ่มสำคัญที่วางพื้นฐานของชีวิต ก่อนจะเข้าสู่วัยประถมศึกษา (6-12 ปี) และวัยรุ่น (13-18 ปี) เพราะแต่ละระยะของวงจรชีวิตมีความต่อเนื่องและพึ่งพากัน อย่างไรก็ตามมีบางระยะที่นับว่ามีความไวเป็นพิเศษ (sensitive หรือ critical period) ทั้งต่อปัจจัยเสี่ยงที่มากกระทบ ต่อโอกาสที่จะได้รับและต่อการช่วยเหลือที่ให้ผลดียิ่งกว่าระยะอื่น ทั้งนี้ผลกระทบที่เกิดขึ้นไม่ว่าจะเป็นคุณประโยชน์หรือเป็นโทษต่อคุณภาพชีวิตของเด็กในปัจจุบัน จะส่งผลต่อเนื่องไปยังอนาคตอีกด้วย

3. การช่วยเหลือให้โอกาสแก่เด็กด้อยโอกาสในช่วงปฐมวัย เป็นการลงทุนที่คุ้มค่า ซึ่งมีหลักฐานจากงานวิจัยแบบสหวิทยาการ ติดตามผลระยะยาวในต่างประเทศ พบว่า ในกลุ่มเด็กที่เกิดมาอยู่ในภาวะเสี่ยงทางสุขภาพหรือทางด้านสังคม การได้รับความรักและการดูแลเอาใจใส่ใน 3 ปีแรกของชีวิต สามารถป้องกันปัญหาสุขภาพกาย สุขภาพจิต พฤติกรรมต่อต้านสังคม และเพิ่มคุณภาพการเรียน การทำงาน ชีวิตครอบครัว และทำประโยชน์แก่สังคม แต่ในทางปฏิบัติต้องคำนึงถึงเด็กทุกคน จึงควรเพิ่มกลยุทธ์เชิงรุกเพื่อส่งเสริมคุณภาพและพัฒนาการของเด็กทั่วไป ป้องปรามการเกิดปัญหาในกลุ่มเสี่ยง ค้นพบและให้ความช่วยเหลือกลุ่มที่มีปัญหาตั้งแต่เริ่มแรก และการฟื้นฟูสภาพของเด็กและครอบครัวที่อยู่ในภาวะยากลำบากไปพร้อม ๆ กัน

4. ปัจจัยแวดล้อมและการเลี้ยงดูที่เหมาะสม สามารถเปลี่ยนโครงสร้างและประสิทธิภาพการทำงานของสมองมนุษย์ได้ ความก้าวหน้าทางชีววิทยาระบบประสาทและพฤติกรรมศาสตร์ การจัดสิ่งแวดล้อมและการเลี้ยงดู ให้เอื้ออำนวยสามารถกระตุ้นส่งเสริมพัฒนาการด้านสติปัญญา จิตใจ อารมณ์ บุคลิกภาพ และสังคมของมนุษย์ได้มาก จึงมีความเป็นไปได้สูงที่จะสามารถพัฒนาคนรุ่นใหม่ให้มีคุณภาพและความเป็นเลิศทางสติปัญญา รวมไปถึงด้านพฤติกรรม จิตใจและคุณธรรมอันเป็นรากฐานสำคัญที่จำเป็นที่สุดสำหรับการพัฒนาประเทศ ไม่เพียงแต่ทางเศรษฐกิจเท่านั้น แต่ยังรวมไปถึงการพัฒนา ประเทศ ให้เกิดความเจริญก้าวหน้าและสันติสุขในทุกด้านได้อย่างแท้จริง

5. การพัฒนาคุณภาพมนุษย์ที่ยั่งยืนและป้องกันปัญหาสังคมในระยะยาว จำเป็นต้องเน้นให้ครอบครัวเป็นแกนหลักและชุมชนเป็นฐานที่มีส่วนร่วมอย่างแท้จริงทุกขั้นตอน ตั้งแต่การมีส่วนร่วมวางแผนตลอดจนถึงการติดตามประเมินผลสถานะของเด็กและเยาวชนในชุมชน โดยมีองค์กรที่จัดบริการพื้นฐานให้แก่เด็กและครอบครัว เป็นปัจจัยสนับสนุนเพื่อให้ครอบครัวที่อยู่ในความเสี่ยระดับต่างๆ กัน มีกำลังที่จะตอบสนองความต้องการพื้นฐานของสมาชิกในครอบครัวโดยเฉพาะเด็กและเยาวชน และมีความมั่นคงที่จะดำรงอยู่ด้วยดีในสังคมและวัฒนธรรมของตน ทั้งนี้เพราะครอบครัว ชุมชน สังคม และสิ่งแวดล้อมมีผลกระทบต่อกันและกัน ต่างมีกระบวนการวิวัฒนาการและการเปลี่ยนแปลงโดยไม่มีการหยุดนิ่ง ซึ่งจะมีผลต่อพฤติกรรมของบุคคล ปัญหา สังคมหลายประการจะป้องกันได้โดยสถาบันครอบครัว สถาบันครอบครัวที่รวมตัวกันได้จะเป็นพลังกลุ่ม/ชุมชนที่สามารถพัฒนา ป้องกัน และแก้ไขปัญหายของตนเองได้ดีกว่าต่างคนต่างทำ

“ครอบครัว เป็นสถาบันหลักในการวางรากฐานพัฒนาการของชีวิต การพัฒนาที่มั่นคงและยั่งยืนต้องเริ่มที่การพัฒนาครอบครัวให้อบอุ่น เด็กและเยาวชนมีสุขภาพอนามัยสมบูรณ์ สถาบันสังคมทั้งภาครัฐ เอกชนและชุมชน ต้องร่วมมือกันให้ความรู้ แก่คู่สมรสเกี่ยวกับการครองเรือน การมีครอบครัวและการบำรุงเลี้ยงดูทารกตั้งแต่ปฏิสนธิจนจบจนเติบโต เจริญวัย การพัฒนาในช่วงนี้มีความสำคัญเป็นพิเศษ เพราะเป็นช่วงที่เด็กเริ่มเรียนรู้ เริ่มสร้างระบบวิธีคิด เริ่มเสริมสร้างลักษณะนิสัย เจตคติ และบุคลิกภาพ”

ครอบครัว เป็นหน่วยแรกที่อยู่ใกล้ชิดเด็กมากที่สุด ตั้งแต่เริ่มมีปฏิสนธิไปจนถึงวัยรุ่น ผู้ที่เป็นพ่อแม่ผู้ปกครอง

จะต้องตระหนักถึงภาระหน้าที่ความรับผิดชอบในการแสวงหาความรู้ให้ตนเอง ให้สามารถเลี้ยงดูและอบรมลูกหลานด้วยความรัก ความอบอุ่นได้อย่างเหมาะสม ทั้งด้านโภชนาการ สุขภาพอนามัย การพัฒนาทางจิตใจ สติปัญญา อารมณ์ สังคม กิริยามารยาท บทบาทของพ่อแม่ในการกระตุ้นให้เด็กรู้จักสังเกต รู้จักตั้งคำถาม รู้จักใช้เหตุผล และการอบรมในครอบครัวนี้มีความหมาย อย่างยิ่งต่อการปลูกฝังความใฝ่รู้ ความคิด บุคลิกลักษณะ คุณธรรมจริยธรรมของเด็กที่จะเติบโตเป็นกำลังของสังคมในอนาคต บทบาท ของครอบครัวจึงมีความหมายมากกว่าสถาบันอื่นใดที่เข้ามาสัมพันธ์กับการใฝ่รู้และการเรียนรู้ของเด็ก พ่อแม่ต้อง เป็นบูรพาจารย์ที่ **"แนะนำโลกกว้าง สร้างภูมิคุ้มกัน"** แก่ลูก ดังนั้น คนที่เป็นพ่อแม่ต้องมีบทบาทในเชิงรุก คือ เป็นผู้ แสวงหาความรู้ข้อมูลข่าวสาร เพื่อที่จะสามารถอบรมเลี้ยงดูลูกหลานให้ดีขึ้น โดยไม่ต้องรอให้ **"ใครอื่น"** มาจัดการอบรมให้ ความรู้แก่ตนเองทีเดียว พ่อแม่ต้อง เข้าใจและให้เวลาอย่างเต็มที่กับการโอบเอื้อความรักความอบอุ่นในครอบครัว เพื่อสร้าง ความสุขความดีงามและถ่ายทอดวัฒนธรรมแก่ลูกหลาน

นอกจากนี้ พ่อแม่ผู้ปกครองต้องตื่นตัวและมีบทบาทมากขึ้นในการร่วมมือกับสถานศึกษาในการกำหนดแนว ทางในการอบรมสั่งสอนและพัฒนากระบวนการเรียนรู้ของเด็ก ร่วมดูแลเอาใจใส่การเรียนของเด็กอย่างใกล้ชิดและติดตามกำกับ ดูแลการดำเนินงานของโรงเรียนและสถานศึกษา ครอบครัวเป็นกลไกการจัดการที่จะช่วยพัฒนาประสิทธิภาพและคุณภาพ การจัดการเรียนรู้ ในโรงเรียนและสถานศึกษาทุกระดับได้เป็นอย่างดี

ที่มา: เรียบเรียงจาก เอกสาร 'การศึกษาไทยในยุคโลกาภิวัตน์: สุขความก้าวหน้าและความมั่นคงของชาติในศตวรรษหน้า' ข้อเสนอปฏิรูปการศึกษาไทย

6. การพึ่งตนเองและความยั่งยืนของการพัฒนาเป็นสิ่งสำคัญ จึงควรมีการเผยแพร่ความรู้ ปรับเปลี่ยนเจตคติ ของประชาชนและผู้ปฏิบัติงานด้านเด็กและครอบครัว สร้างสำนึกให้เห็นคุณค่าและศักยภาพของเด็กและครอบครัว และปรับเปลี่ยนพฤติกรรมให้เอื้อต่อการพัฒนาเด็ก ลดละการเอาเปรียบหรือเอาประโยชน์จากเด็ก เพิ่มโอกาสการกระจายการตัดสินใจ ความ รับผิดชอบ และการใช้จ่ายในระดับท้องถิ่น เปิดโอกาสให้มีส่วนร่วมเป็นเจ้าของ ทำให้เกิดการวางแผน การดำเนินงาน กลไกติดตาม ประเมินผล และสร้างสรรควิธีการพัฒนาที่เหมาะสมกับสภาพของชุมชนได้

แนวคิดเหล่านี้เป็นกระแสใหม่ของการพัฒนาสังคมที่สะท้อนออกมาทั้งจากนักพัฒนาในระดับโลก ระดับประเทศ จนถึง ระดับท้องถิ่น ดังปรากฏในปฏิญญาเพื่อเด็กระดับโลก พ.ศ.2535 แผนปฏิบัติการหลักของปฏิญญาเพื่อเด็กไทย พ.ศ. 2538 ทั้งเป็น ส่วนสำคัญของเป้าหมายการพัฒนาคนในการจัดทำแผนพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมของประเทศ ฉบับที่ 8 (2540-2544) ตลอดจน การจัดทำข้อเสนอปฏิรูปการศึกษาไทย 2538 ซึ่งสรุปได้ว่า

...เพื่อพัฒนาคน สังคม ประเทศไทย เข้าสู่ความก้าวหน้ามั่นคงในศตวรรษหน้า... จำเป็นต้องมีความตื่นตัวและการ ผนึกกำลังกันทุกฝ่าย มุ่งสัมฤทธิ์ผลของการพัฒนาคนอย่างต่อเนื่องตลอดชีวิต ให้รู้จัก รู้จัด รู้รับผิดชอบชีวิต. โดย...

ทุกฝ่ายทั้งภาครัฐและเอกชนจำเป็นต้องร่วมกันส่งเสริม **ครอบครัว** ให้พ่อแม่มีความรู้และความรัก สามารถเลี้ยงดูลูกหลานได้ถูกวิธี เพื่อให้เด็กมีพัฒนาการทุกด้านอย่างสมดุล นับแต่ปฏิสนธิจนเจริญวัย

...เด็กและเยาวชนไทยทุกคนมีสิทธิเท่าเทียมกันในการเข้าถึงการศึกษาขั้นพื้นฐานที่มีคุณภาพ ผู้เรียนต้องได้รับการพัฒนาทุกด้านเต็มตามศักยภาพของตน

ทั้งนี้ เชื้อไขสู่ความสำเร็จคือ ความตั้งใจจริงและการลงมือทำของทุกฝ่าย

1. พ่อแม่ต้อง **"แนะนำโลกกว้าง สร้างภูมิคุ้มกัน"** แก่ลูก
2. ชุมชน รัฐ หน่วยบริการสุขภาพ พัฒนาชุมชน สถานศึกษา สถาบันในสังคม ต้องผนึกกำลังร่วมกันและ ช่วยกันดูแลให้เด็กได้เติบโตอย่างสมบูรณ์และงดงาม
3. สำนักของครูและสถานศึกษาต่อการปรับและพัฒนาบทบาทของตนเองในการจัดกระบวนการเรียนรู้
4. ภาคเอกชนต้องริเริ่ม สร้างเสริมและร่วมมือก่อกระบวนการเรียนรู้

5. ภาคองค์กรศาสนาต้องเกี่ยวพันคุณธรรม พัฒนาสติปัญญาและจิตใจ

6. ภาคเอกชนสื่อมวลชน ต้องสื่อข่าวสารสร้างสรรค์สังคม สติปัญญา และการเรียนรู้

ในทางปฏิบัติได้มีการจัดทำนโยบายเด็กและเยาวชนในระดับชาติและมีกระบวนการพัฒนาเด็กเกิดขึ้นชัดเจน โดยเฉพาะในช่วงปีเด็กสากล พ.ศ. 2522 มีโครงการลักษณะนำร่องหลายโครงการ แต่การดำเนินการในภาพกว้างยังไม่ประสบความสำเร็จเท่าที่ควร เพราะยังมีอุปสรรคและความบกพร่องหลายด้านประจวบกับการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจ สังคม และการเมือง จนกระทั่งปี 2533 ซึ่งสหประชาชาติจัดประชุมสุดยอดเพื่อเด็ก (World Summit for Children) รัฐบาลจึงได้แต่งตั้งคณะกรรมการเฉพาะกิจเพื่อจัดทำภาวะความต้องการขั้นพื้นฐานและบริการสำหรับเด็ก (สพค.) และกำหนดทิศทางในการพัฒนาเด็กขึ้นมาเพื่อใช้เป็นเกณฑ์กำหนดเป้าหมายในการพัฒนาเด็กไทย ซึ่งสอดคล้องกับอนุสัญญาว่าด้วยสิทธิเด็ก (Convention on the Rights of the Child) และปฏิญญาระดับโลกว่าด้วยความอยู่รอด การป้องกันและการพัฒนาเด็ก (World Declaration on the Survival, Protection and Development of Children) ต่อมารัฐบาลไทยได้ลงนามรับรองปฏิญญาระดับโลกฉบับนี้ เมื่อ 12 มีนาคม 2534 จึงผูกพันให้ประเทศไทยจัดทำปฏิญญาเพื่อเด็กของประเทศไทยและแผนปฏิบัติการหลักของปฏิญญาเพื่อเด็กไทย ซึ่งครอบคลุมเป้าหมายการพัฒนาเด็กไทยในระยะ 10 ปี (พ.ศ. 2535-2544) ในช่วงเวลาเดียวกันสืบเนื่องจากปัญหาเด็กที่ทวีความรุนแรงขึ้น รัฐบาลได้แต่งตั้งคณะทำงานเพื่อพัฒนาการศึกษาอบรมเลี้ยงดูเด็กและเด็กวัยรุ่น (พศล) เพื่อวิเคราะห์สถานการณ์และเสนอแนะมาตรการการป้องกันและแก้ไขปัญหา ในพ.ศ. 2535 และให้หน่วยงานที่ดำเนินการเกี่ยวกับเด็กนำไปเป็นแนวนโยบายในการพัฒนาเด็กต่อไป ต่อมาได้จัดทำแผนปฏิบัติการพัฒนาการศึกษาอบรมเลี้ยงดูเด็กและเด็กวัยรุ่น ในช่วงกลางแผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 7 โครงการพัฒนาครอบครัวที่นำเสนอโดยกรมการพัฒนาชุมชน ร่วมกับอีก 12 หน่วยงานและโครงการสถาบันแห่งชาติเพื่อการพัฒนาเด็กและครอบครัวของมหาวิทยาลัยมหิดล เป็นโครงการเร่งด่วนที่ได้บรรจุไว้ในแผน พศล. ซึ่งได้รับมติเห็นชอบจากคณะรัฐมนตรีให้ดำเนินการเมื่อวันที่ 7 มิถุนายน 2537 (ดูเอกสารโครงการพัฒนาครอบครัว)

การผลักดันกำลังพลทุกภาคมาดำเนินงานโครงการพัฒนาครอบครัวทั่วประเทศ จึงนับว่าเป็นก้าวสำคัญที่ตอบสนองความต้องการรีบด่วนของประเทศที่มุ่งเป้าหมายของการพัฒนาประเทศไปที่การพัฒนาคนให้ไปสู่วิสัยทัศน์ หรือภาพของเด็ก ครอบครัว และสังคม ดังที่พึงปรารถนา ที่ระบุไว้ในร่างแผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 8 ดังนี้

* วิสัยทัศน์คนไทยและสังคมไทยที่พึงปรารถนาในอนาคต

- คนทุกคนมีโอกาสและความเสมอภาคที่จะได้รับการพัฒนาให้เป็นไปตามศักยภาพอย่างเต็มที่
- คนเกิดและเติบโตในครอบครัวที่มีความพร้อมและอบอุ่น
คนอยู่ในชุมชนที่เข้มแข็ง
- สังคมมีสมรรถภาพ เสรีภาพ ความยุติธรรม ความเมตตากรุณา ความเคารพในสิทธิมนุษยชน และเป็นสังคมที่สันติ ไม่มีความขัดแย้งรุนแรง

** มีระบบบริหารจัดการเพื่อแปลงแผนลงสู่การปฏิบัติอย่างมีประสิทธิภาพ

หมายเหตุ * แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 8 (พ.ศ. 2540-2544)

** โครงการพัฒนาครอบครัวนับได้ว่าเป็นการปฏิบัติตามหลักการนี้อย่างเป็นรูปธรรม จึงมีความสำคัญและควรติดตามปรับปรุงให้มีประสิทธิภาพเพิ่มขึ้นเป็นลำดับ

คุณลักษณะของเด็กและเยาวชนไทยที่พึงประสงค์

ภายในสิ้นแผนพัฒนาเด็กและเยาวชน ในระยะแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 8 พ.ศ. 2540-44 จะเพิ่มศักยภาพและสร้างความเสมอภาคทางโอกาสให้กับเด็กและเยาวชนทั้งในกลุ่มปัญญาเลิศ กลุ่มปกติทั่วไป และกลุ่มในภาวะยากลำบาก เพื่อเตรียมความพร้อมให้เป็นบุคคลที่มีคุณค่าอยู่ในสังคมอนาคตได้อย่างมีสันติสุข โดยมีคุณลักษณะที่พึงประสงค์ ดังนี้

1. มีสายใยผูกพันระหว่างสมาชิกในครอบครัว
2. มีสุขภาพดี เจริญเติบโตสมวัย มีจิตใจแจ่มใส บุคลิกภาพเปิดเผย สามารถควบคุมตนเอง จากสิ่งช่วย และ มีความภูมิใจในเพศของตนเอง
3. ยึดมั่นในหลักการของศาสนา ใฝ่หาสันติสุข รู้ถึงแก่นแท้และรากเหง้าของวัฒนธรรม ประเพณีไทย และ ภูมิปัญญาท้องถิ่น
4. มีความสามารถในการสื่อสารมากกว่า 1 ภาษา รู้จักใช้เทคโนโลยีสารสนเทศและเข้าใจถึงสาระประโยชน์ เพื่อนำมาประยุกต์ใช้อย่างกลมกลืนกับวัฒนธรรมไทย
5. เลื่อมใสในการปกครองระบอบประชาธิปไตย มีวินัย มีเหตุผล และพร้อมที่จะเสียสละประโยชน์ส่วนตน เพื่อประโยชน์ส่วนรวม
6. เข้าใจสิทธิและหน้าที่ตามกฎหมายรัฐธรรมนูญ กฎหมายแรงงาน กฎหมายอื่นที่เกี่ยวข้องกับชีวิตประจำวัน และไม่ละเมิดสิทธิของผู้อื่น
7. รู้จักคิด ไม่มั่งงาย และรู้จักประยุกต์ใช้เทคโนโลยีเพื่อการพึ่งตนเอง ตลอดจนเห็นคุณค่าของพลังงาน และการประหยัดพลังงานทุกประเภท
8. มีการดำเนินชีวิตที่เรียบง่าย เป็นผู้ผลิตที่รับผิดชอบต่อสังคม รู้จักสร้างงานและอาชีพอิสระที่มีระบบการจัดการที่ดี
9. รับผิดชอบในการรักษาและพัฒนาทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม
10. รู้จักปรับเปลี่ยนแนวคิด และพัฒนาตนเองอย่างต่อเนื่อง

ที่มา : ร่างแผนพัฒนาเด็กและเยาวชนในระยะแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 8 พ.ศ.2540-2544 (ร่างครั้งที่ 2)

คุณลักษณะของครอบครัวไทยที่พึงประสงค์

1. สมาชิกทุกคนในครอบครัวมีความรักใคร่กลมเกลียว สมานฉันท์ ช่วยเหลือเกื้อกูล เอื้ออาทร มีการพูดคุยทำให้เกิดความเข้าใจซึ่งกันและกัน มีการแก้ปัญหาาร่วมกันอย่างสร้างสรรค์
2. สมาชิกในครอบครัว มีการทำกิจกรรมร่วมกันและรู้จักใช้เวลาให้เป็นประโยชน์
3. พ่อ แม่ และสมาชิกในครอบครัวมีความรับผิดชอบ ประกอบอาชีพสุจริต รู้จักประหยัด และออม ร่วมกันเสริมสร้างฐานะของครอบครัวให้มั่นคง
4. พ่อ แม่ หัวหน้าครอบครัว ต้องทำตนเป็นแบบอย่างในการดำเนินชีวิตอย่างมีคุณธรรม ไม่เลือกปฏิบัติ ไม่ทำร้ายกันและกัน อบรมเลี้ยงดูสมาชิกในครอบครัวให้เป็นคนดี และมีประโยชน์ต่อสังคม ปฏิบัติตนตามหลักคุณธรรมของศาสนา
5. พ่อ แม่ หัวหน้าครอบครัวหรือผู้ใหญ่ในครอบครัว ถ่ายทอดการเรียนรู้และภูมิปัญญาแก่สมาชิก และ

- ส่งเสริมให้ได้รับการศึกษา มีความสนใจใฝ่รู้ พัฒนาตนเองอย่างต่อเนื่อง มีความคิดริเริ่ม สร้างสรรค์ และรู้จักใช้เหตุผล
- 6. สมาชิกในครอบครัวมีสุขภาพดี รู้จักดูแลสุขภาพอนามัยของตนเอง สถานที่อยู่อาศัยให้สะอาดถูก สุขลักษณะ และเป็นระเบียบเรียบร้อย
- 7. สมาชิกในครอบครัวบำเพ็ญตนเป็นประโยชน์ต่อสังคม มีส่วนร่วมในการทำนุบำรุงรักษาสีงแวดล้อม ศิลปะ และเป็นระเบียบเรียบร้อย
- 8. สมาชิกปฏิบัติตนตามครรลองประชาธิปไตยในครอบครัว เคารพกฎหมาย รู้จักใช้สิทธิและปฏิบัติตามหน้าที่พลเมืองดี มีความเชื่อมั่น และปฏิบัติตนส่งเสริมการปกครองตามระบอบประชาธิปไตย อันมีพระมหากษัตริย์เป็นประมุข

ที่มา : คณะอนุกรรมการด้านครอบครัว สำนักงานคณะกรรมการส่งเสริมและประสานงานสตรีแห่งชาติ สำนักงานปลัดสำนักนายกรัฐมนตรี

“การพัฒนาคนเป็นกระบวนการที่ละเอียดอ่อนและสลับซับซ้อน ต้องใช้เวลาและค่าใช้จ่ายสูง จึงต้องระวังมิให้เกิดการสูญเปล่า และต้องใช้วิธีพัฒนาและป้องกัน มากกว่าการแก้ไขที่จะไม่让孩子ต้องตกอยู่ในสภาวะยากลำบาก และถ้าเด็กตกอยู่ในสภาวะยากลำบากไปแล้วก็ต้องพยายามแก้ไข โดยให้เด็กได้รับโอกาสที่จะพัฒนาตามแนวทาง สพด. อย่างรีบด่วน เพื่อมิให้เด็กต้องบอบช้ำจนยาก จะเขี้ยวยิ่งขึ้นไปอีก

อนึ่ง แม้ว่าเราจะประสบปัญหาขัดข้องในด้านความจำกัดของทรัพยากรอยู่ไม่น้อยก็ตาม แต่ถ้าหากมีความรักเด็กเป็นแกน มีความรู้ที่ถูกต้อง มีทักษะทำงานกับเด็ก มีการบริหารการจัดการที่ดีแล้ว เราจะทำอะไรที่จะเป็นการปรับปรุงและขยายงานให้เกิดประโยชน์สุขต่อเด็กได้อีกมากมาย โดยเฉพาะเราจะต้องไม่สร้างเกราะ และกฎระเบียบการต่างๆ ขึ้นมาจำกัด หรือตัดโอกาสที่จะคิดค้นริเริ่มงานใหม่ๆ ในเชิงสร้างสรรค์ไปโดยไม่สมควร ซึ่งเราจะทำเช่นนี้ได้มาน้อยเพียงไรก็ขึ้นอยู่กับว่าเรามี แนวคิดยึดหลัก “ประโยชน์สุข” ของเด็กเพียงไร”

ศรีสว่าง พัววงศ์แพทย์

“พัฒนาเด็ก พัฒนาครอบครัว”

เด็กมีหัวใจ	มีเลือดเนื้อใน	กายก่อวิญญาณ	
ท่ามกลางความรัก	พ่อแม่มีมา	ประสานดวงตา	ก่อเป็นสายใย
จึงควรแม่พ่อ	ก่อสร้างรักต่อ	ให้ลูกยิ่งใหญ่	
ให้ความรักลูก	พันผูกดวงใจ	ปราณีห่วงใย	ใส่ใจดูแล
อาหารการกิน	ที่นอนหมอนหมั้น	แม่ให้จริงแท้	
ลูกหลักสร้างเสริม	เต็มเต็มดวงแด	ลูกและพ่อแม่	สมบูรณ์ดีครั้น
เสริมสติปัญญา	ให้การศึกษา	ทุกอย่างสร้างสรรค์	
ลูกจะเรียนรู้	ไปเคียงคู่กัน	เกิดคุณอนันต์	ลูกฉันฉลาดจริง
ครอบครัวมีสุข	เด็กไทยไร้ทุกข์	สุขสันต์ทุกสิ่ง	
คือการพัฒนา	ครอบครัวแท้จริง	ทั้งชายและหญิง	พึงจดจำเอย.

ทัตยา ยามภู
สปอ. สระบุรี
19 เม.ย. 39

โครงการพัฒนาครอบครัว

ความนำ

แต่เดิมมาการพัฒนาเด็กเป็นแบบแยกส่วนตามภาระหน้าที่ของแต่ละหน่วยงาน ซึ่งแบ่งตามด้านที่รับผิดชอบโดยไม่ได้ประสานแผน ประสานการปฏิบัติเท่าที่ควร จึงทำให้เด็กไทยส่วนใหญ่โดยเฉพาะกลุ่มเด็กปฐมวัยยังมีปัญหาสุขภาพและพัฒนาการไม่สมวัย ปัญหาการเรียนรู้และสมรรถนะในการทำงาน ปัญหาพฤติกรรมและภาวะยากลำบากของเด็กวัยต่างๆ

ตั้งแต่ปี พ.ศ. 2533 เป็นต้นมา องค์การกองทุนเพื่อเด็กแห่งสหประชาชาติ (UNICEF) ร่วมกับมูลนิธิสงเคราะห์เด็กยากจน ซี.ซี.เอฟ. ในประเทศไทย ได้สนับสนุนให้หน่วยงานของรัฐบาลที่มีหน้าที่รับผิดชอบเด็กวัย 0-6 ปี คือ กรมการพัฒนาชุมชน กรมอนามัย กรมการศึกษาออกโรงเรียน สำนักงานคณะกรรมการการประถมศึกษาแห่งชาติ กรมประชาสัมพันธ์ และมหาวิทยาลัยมหิดล ร่วมผนึกกำลังดำเนินการโครงการพัฒนาเด็กโดยครอบครัวใน 10 จังหวัด ภาคเหนือและภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ในปีต่อมา พ.ศ. 2534 ได้ขยายการดำเนินงานไปยัง 5 จังหวัดชายแดนภาคใต้ และในปี พ.ศ. 2536 โดยการสนับสนุนของ Save The Children Federation (U.S.A) ได้ขยายการดำเนินงานไปที่จังหวัดนครสวรรค์ รวม 16 จังหวัด รูปแบบการดำเนินงานเน้นให้พ่อแม่ บุคคลในครอบครัว และบุคคลในท้องถิ่น เช่น ผู้นำชุมชน อาสาสมัคร กลุ่มสตรี กลุ่มเยาวชน ฯลฯ ได้เข้ามามีส่วนร่วมในการพัฒนาเด็กในครอบครัวและหรือหมู่บ้านของตนเอง ซึ่งผลการดำเนินงานเป็นที่น่าพอใจ

ต่อมาเมื่อวันที่ 7 มิถุนายน 2537 คณะรัฐมนตรีได้มีมติเห็นชอบตามข้อเสนอของสำนักงานคณะกรรมการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ซึ่งเป็นหน่วยงานประสานการจัดทำแผนปฏิบัติการพัฒนาการศึกษาอบรมเลี้ยงดูเด็กและวัยรุ่นสนับสนุนให้ขยายการดำเนินงานโครงการพัฒนาเด็กโดยครอบครัวให้ครอบคลุม พื้นที่ทั่วประเทศ และเพิ่มกลุ่มเป้าหมายไปจนถึงเด็กวัย 7-18 ปี ภายใต้ชื่อ **โครงการพัฒนาครอบครัว** และเพิ่มหน่วยงานทั้งภาครัฐบาลและเอกชนให้ดำเนินการร่วมกันทั้งสิ้น 17 หน่วยงาน คือ กรมอนามัย สปช. กศน. กรมสามัญศึกษา กรมอาชีวศึกษา กรมประชาสัมพันธ์ มหาวิทยาลัยมหิดล กรมการปกครอง กรมประชาสัมพันธ์ กรมการศาสนา กรมส่งเสริมการเกษตร สถาบันการศึกษาในท้องถิ่น องค์การยูนิเซฟ มูลนิธิสงเคราะห์เด็กยากจน ซี.ซี.เอฟ. ในประเทศไทย Save The Children Fund/U.S.A สมาคมวางแผนครอบครัวแห่งประเทศไทย โดยมีกรมการพัฒนาชุมชน เป็นหลักในการประสานงาน

นอกจากนั้นในแผนปฏิบัติการเดียวกัน คณะรัฐมนตรีได้อนุมัติ โครงการจัดตั้งสถาบันแห่งชาติเพื่อการพัฒนาเด็กและครอบครัว มหาวิทยาลัยมหิดล เป็นหน่วยงานกลางทางวิชาการเพื่อเป็นแกนหลักในการประสานงานทางวิชาการ ด้านการพัฒนาเด็กและครอบครัวอย่างเป็นองค์รวม เพื่อสนับสนุนด้านการฝึกอบรม พัฒนานุเคราะห์ วิจัยและพัฒนา รูปแบบ สื่อ ตลอดจนการประเมินผล สร้างเครือข่ายทางวิชาการโดยประสานงานกับสถาบันและหน่วยงานวิชาการอื่นๆ ในภาครัฐและเอกชน ทั้งในและนอกประเทศ สำหรับหน่วยงานหลักในการติดตามและประเมินผลแผนปฏิบัติการฯ ได้มอบหมายให้เป็นหน้าที่ของสำนักงานคณะกรรมการส่งเสริมและประสานงานเยาวชนแห่งชาติ

จากประสบการณ์การดำเนินการโครงการพัฒนาเด็กโดยครอบครัวที่ใช้วิธีการ บูรณาการ ประสานงานในการพัฒนาเด็กโดยใช้ระบบเครือข่ายของคณะทำงานในทุกระดับ ตั้งแต่ส่วนกลาง จังหวัด อำเภอ ตำบล และอาสาสมัครพัฒนาเด็กในหมู่บ้าน โดยมีจุดเน้นที่ครอบครัวและชุมชนเป็นหลักจากแผนพัฒนาคนและสังคมในช่วงแผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 8 (พ.ศ. 2540-2544) ที่มีแนวคิดในการพัฒนาประเทศ โดยเน้นให้คนเป็นศูนย์กลาง หรือจุดมุ่งหมายหลักของการพัฒนา หมายถึง **"การพัฒนาเพื่อคนและโดยคน"** จำเป็นจะต้องมีการปรับเปลี่ยนแนวคิด วิธีการ และกระบวนการวางแผนจากการพัฒนาแบบเป็นส่วนๆ มาเป็นการพัฒนาแบบรวมส่วนหรือแบบบูรณาการที่มีความสัมพันธ์เชื่อมโยง ซึ่งกันและกันอย่างเป็นระบบให้เอื้อต่อการพัฒนาคน กล่าวคือ การพัฒนาคนจะต้องมุ่งพัฒนาคนไทยทุกคนอย่างเต็มที่ตามศักยภาพ ทั้งทางร่างกาย จิตใจ และสติปัญญา เพื่อให้เป็นคนดี-คนเก่ง มีสุขภาพอนามัยที่สมบูรณ์และทำให้คนไทยทุกคนมีสิทธิและมีโอกาสได้รับการพัฒนาความรู้ความสามารถ รวมทั้งมีส่วนร่วมเข้าร่วมการพัฒนา

ประเทศทุกชั้นตอนอย่างแท้จริง ตั้งแต่ร่วมคิด ร่วมสร้าง ร่วมติดตามประเมินผล ร่วมปรับปรุง แนวคิดและวิธีดำเนินงาน ซึ่งจะทำให้การพัฒนาประเทศมีประสิทธิภาพ มีความยั่งยืน มีการกระจายความเจริญอย่างทั่วถึง เป็นธรรม ทำให้คนไทยส่วนใหญ่ได้รับประโยชน์จากการพัฒนามากยิ่งขึ้น ทั้งในระยะสั้นและระยะยาว

ครอบครัวเป็นพื้นฐานของสังคม ครอบครัวจะเข้มแข็งมั่นคง มีคุณภาพและศักยภาพเพียงพอที่จะเสริมสร้างให้สังคมมีความสุขได้หรือไม่ ขึ้นอยู่กับคุณภาพของสมาชิกในครอบครัว ดังนั้น การพัฒนาจึงควรมุ่งเน้นการบูรณาการที่ตอบสนองสมาชิกในครอบครัวทุกวัย โดยมีเป้าหมายร่วมกันอยู่ที่การพัฒนาการของเด็กวัย 0-18 ปี อย่างองค์รวม เพราะเด็กมีความสำคัญและเหมาะสมที่สุดในการปูพื้นฐานเพื่อยกระดับคุณภาพชีวิตของประชาชน ส่วนทิศทางของการพัฒนา จึงเป็นการเพิ่มศักยภาพให้กับครอบครัวให้เด็กรับสามารถช่วยเหลือตนเอง ทั้งในด้านสังคมและเศรษฐกิจ รวมทั้งการอบรมเลี้ยงดูบุตรหลานอย่างมีคุณภาพ อันจะเป็นการพัฒนาที่ยั่งยืนตลอดไป

จากแนวคิดดังกล่าว หน่วยงานต่างๆ ทั้งภาครัฐและเอกชนที่เกี่ยวข้อง จึงจำเป็นต้องปรับเปลี่ยนวิธีการทำงานให้เป็นกระบวนการบูรณาการและสร้างเป้าหมายร่วมกัน มีการปฏิบัติการให้สอดคล้องกันทุกด้านอย่างครบวงจร เพื่อการพัฒนาเด็กและครอบครัวอย่างเป็นองค์รวม โดยคำนึงถึงความเหมาะสมตามพัฒนาการของเด็ก ตามบริบททางสังคมและวัฒนธรรมในท้องถิ่น ดังนั้น ทุกฝ่ายจึงจำเป็นต้องสร้างความเข้าใจและประสานการดำเนินงานอย่างมีประสิทธิภาพเพื่อบรรลุเป้าหมายร่วมกัน

เอกสารโครงการพัฒนาครอบครัว*

หลักการและเหตุผล

เด็กตามอนุสัญญาว่าด้วยสิทธิเด็กของสหประชาชาติ พ.ศ. 2533 ข้อ 1. "เด็ก" หมายถึง "มนุษย์ทุกคนที่มีอายุต่ำกว่า 18 ปี เว้นแต่จะบรรลุนิติภาวะก่อนหน้านั้น ตามกฎหมายที่ใช้บังคับ แก่เด็กนั้น"

เด็กทุกคนจะต้องได้รับการตอบสนองขั้นพื้นฐาน เพื่อให้การพัฒนาเป็นไปอย่างรอบด้านเพื่อให้บรรลุถึงศักยภาพของความเป็นมนุษย์โดยสมบูรณ์ และเพื่อให้เด็กสามารถใช้ชีวิตอย่างมีประโยชน์ต่อตนเองและต่อสังคม

ดังนั้น เด็กจำเป็นต้องได้รับการอบรมเลี้ยงดูจากบิดา มารดา หรือบุคคลในครอบครัวด้วยความรักและความเข้าใจ เพื่อเป็นฐานในการสร้างเสริมพัฒนาการทุกด้าน อันได้แก่ การพัฒนาทางกาย จิตใจ อารมณ์ สังคม และสติปัญญา โดยเฉพาะ ในระยะตั้งแต่อยู่ในครรภ์จนถึงอายุ 6 ปีแรกของชีวิตซึ่งเป็นระยะที่สำคัญที่สุดในการวางรากฐานและเสริมสร้างคุณภาพของคน ทั้งนี้ เนื่องจากสถาบันครอบครัวเป็นสังคมหน่วยแรกของเด็ก

การให้ความรู้แก่พ่อ แม่ และบุคคลในครอบครัว เรื่องการอบรมเลี้ยงดูเด็กอย่างถูกต้องและเหมาะสม จึงเป็นสิ่งสำคัญยิ่งรวมทั้งประชากรกลุ่มวัยรุ่นเพื่อเตรียมตัวเป็นพ่อแม่ที่ดีและมีความรับผิดชอบต่อครอบครัวร่วมกัน ทั้งนี้ รวมทั้งการให้ความรู้ในเรื่องการป้องกันการติดเชื้อและการแพร่กระจายของโรคเอดส์ด้วย

ในปี พ.ศ. 2533 กรมการพัฒนาชุมชน กรมอนามัย กรมการศึกษานอกโรงเรียน สำนักงานคณะกรรมการการประถมศึกษาแห่งชาติ กรมประชาสัมพันธ์ และมหาวิทยาลัยมหิดล โดยการสนับสนุนขององค์การยูนิเซฟ และมูลนิธิสงเคราะห์เด็กยากจน ซี.ซี.เอฟ. ในประเทศไทย จึงได้ร่วมมือกันดำเนินการโครงการพัฒนาครอบครัว โดยเน้นให้พ่อ แม่ บุคคลในครอบครัว และบุคคลในท้องถิ่น อาทิ ผู้นำท้องถิ่น อาสาสมัครหมู่บ้าน กลุ่มสตรี กลุ่มเยาวชน และคณะกรรมการพัฒนาสตรีระดับหมู่บ้าน (กพสม.) เป็นต้น ได้เข้ามามีส่วนร่วมในการพัฒนาเด็ก โดยดำเนินการทดลองใน 10 จังหวัดภาคเหนือและภาคตะวันออกเฉียงเหนือ และในปี พ.ศ. 2534 ได้ขยายการดำเนินงานไปยัง 5 จังหวัดชายแดนภาคใต้ ในปี พ.ศ. 2536

ได้ขยายการดำเนินงานไปยังจังหวัดนครสวรรค์ โดยการร่วม สนับสนุนของ Save the Children (U.S.A)

ผลการดำเนินงานที่ผ่านมา จากการติดตามผลของ คณะทำงานส่วนกลาง และการรายงานผลของคณะทำงาน ระดับ จังหวัดอยู่ในเกณฑ์ที่น่าพอใจ ดังนั้น จึงควรเป็นบทบาทที่ รัฐบาลจะต้องขยายการดำเนินงานในรูปแบบดังกล่าวให้ครอบคลุมทุกพื้นที่ทุกจังหวัด โดยเน้นการดำเนินงานใน 2 กิจกรรม คือ กิจกรรมการพัฒนาเด็กโดยครอบครัว สำหรับเด็กอายุ 0-6 ปี และกิจกรรมการสร้างเสริมพฤติกรรมเพื่อคุณภาพชีวิตของ เด็กและวัยรุ่น สำหรับเด็กอายุ 7-18 ปี

2. วัตถุประสงค์

1. เพื่อให้เด็กมีสุขภาพสมบูรณ์ โดยได้รับการ ตรวจสุขภาพตามมาตรฐานจากเจ้าหน้าที่สาธารณสุข และได้รับการอบรมเลี้ยงดูอย่างถูกต้องเหมาะสมตามวัยในครอบครัว และสถานอบรมเลี้ยงดูเด็ก

2. เพื่อเตรียมตัวเยาวชนให้เป็นพ่อ แม่ที่ดี และ มีความรับผิดชอบต่อครอบครัวร่วมกัน

3. เพื่อให้พ่อ แม่ และสมาชิกในครอบครัวของเด็กมีความรู้ ความสามารถในการดูแลสุขภาพอนามัย การ จัดสภาพแวดล้อม และอบรมเลี้ยงดูเด็กให้เจริญเติบโต และมี พัฒนาการเหมาะสมตามวัย

4. เพื่อให้อาสาสมัครพัฒนาเด็กมีความรู้ ความสามารถในการให้คำแนะนำและจัดกิจกรรมร่วมกับพ่อแม่เกี่ยวกับการดูแลสุขภาพอนามัย การจัดสภาพแวดล้อมและอบรม เลี้ยงดูเด็กให้เจริญเติบโตและมีพัฒนาการตามวัย

5. เพื่อป้องกัน และแก้ไขปัญหาเกี่ยวกับการ ดำรงชีวิต การให้ความรู้ในเรื่องการป้องกันโรคติดต่อ และการแพร่กระจายของโรคติดต่อทางเพศสัมพันธ์และโรคเอดส์

วิธีดำเนินงาน

ส่วนกลาง

1. กำหนดพื้นที่ดำเนินงานโดยยึดข้อมูล จปฐ. และข้อมูลอื่นที่เกี่ยวข้อง

2. จัดตั้งและประชุมคณะทำงานในส่วนกลาง ประกอบด้วยหน่วยงานที่เกี่ยวข้ององค์การต่างประเทศ และ องค์การ เอกชนที่ให้การสนับสนุน

3. จัดประชุมคณะทำงานส่วนกลาง เพื่อพัฒนา สื่อและอุปกรณ์ต้นแบบให้กับจังหวัด พร้อมจัดทำเอกสารคู่มือ การใช้สื่อ และอุปกรณ์ต้นแบบดังกล่าว

4. จัดประชุมคณะทำงานระดับจังหวัดด้านการ วางแผนและการจัดทำหลักสูตรการฝึกอบรมระดับต่าง ๆ ประกอบด้วยเจ้าหน้าที่จากหน่วยงานที่เกี่ยวข้องในระดับจังหวัด เพื่อให้เหมาะสม กับสภาพของแต่ละท้องถิ่น

5. สัมมนาผู้ให้คำปรึกษาจากสถาบันการศึกษา

6. นิเทศติดตามงานทุก ๆ 4 เดือน

7. ประชุมสรุปผลการดำเนินงานประจำปี

8. ร่วมศึกษาวิจัยและประเมินผลการดำเนินงาน เพื่อนำมาปรับปรุงงานให้มีประสิทธิภาพยิ่งขึ้น

ส่วนภูมิภาค

ระดับจังหวัด

1. จัดตั้งคณะทำงานระดับจังหวัด

2. จังหวัดร่วมกับอำเภอดำเนินการคัดเลือก พื้นที่ปฏิบัติงาน

3. ประชุมคณะทำงานระดับจังหวัดด้านการ วางแผนและการจัดทำหลักสูตรการฝึกอบรมระดับต่าง ๆ

4. จัดทำเอกสาร สื่อ และอุปกรณ์ต่างๆ เพิ่มเติม เพื่อให้เหมาะสมกับสภาพของแต่ละท้องถิ่นสมทบกับที่ส่วน กลางผลิตให้

5. จัดประชุมคณะทำงานระดับอำเภอ/ตำบล ประกอบด้วยเจ้าหน้าที่จากหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง

6. จัดประชุมครูทำแผนการสอนท้องถิ่นงาน เลี้ยงเด็ก ชั้น ป.5- ป.6

7. จัดทำกิจกรรมร่วมกับเยาวชนในสถาบัน การศึกษาและกลุ่มต่างๆ เช่น การจัดนิทรรศการ การเสวนา กลุ่ม การแสดงตามความเหมาะสมกับจังหวัด เป็นต้น

8. จัดประชุมอาสาสมัครพัฒนาเด็ก เพื่อเป็น แกนหลักในการดำเนินงานพัฒนาเด็กในหมู่บ้านตำบล กำหนดไว้ 1 จุด (1 หมู่บ้าน) มีอาสาสมัคร 30 คน เน้นวิชาการถ่ายทอด ความรู้ แก่พ่อ-แม่ และการจัดกิจกรรมเพื่อการพัฒนาเด็ก

9. จัดกิจกรรมเพื่อการพัฒนาเด็ก อย่างน้อย เดือนละ 1 ครั้ง โดยใช้สถานที่ อาทิ สถานีอนามัย ศูนย์ พัฒนาเด็กเล็กและโรงเรียน เป็นต้น

10. จัดกลุ่มสนทนา/สนใจ สำหรับเยาวชนและ

พ่อ-แม่ คู่สมรสใหม่ เกี่ยวกับการเตรียมตัวเป็นพ่อ-แม่ที่ดี การอบรมเลี้ยงดูเด็ก การประกอบอาชีพ การดำรงชีพ การป้องกันการติดเชื้อ และการแพร่กระจายของโรคติดต่อทางเพศสัมพันธ์และโรคเอดส์ โดยกำหนดให้ 1 หมู่บ้าน ดำเนินการได้ 5 กลุ่มต่อปี ทั้งนี้ ตามความสนใจและความต้องการของราษฎรในหมู่บ้านนั้น

ระดับอำเภอ

1. จัดตั้งคณะทำงานระดับอำเภอ
2. ประชุมคณะทำงานระดับอำเภอ เพื่อคอยให้ความรู้และคำแนะนำแก่อสาสมัครพัฒนาเด็กรวมทั้งเยี่ยมบ้าน เพื่อติดตามการเปลี่ยนแปลงทางพฤติกรรมของกลุ่มเป้าหมาย
3. ร่วมจัดกิจกรรมเพื่อการพัฒนาเด็ก
4. ติดตามและประเมินผลการดำเนินงานของอาสาสมัครหมู่บ้าน สัปดาห์ละ 1 ครั้ง

การขยายผล

1. ประชาสัมพันธ์โครงการกับหมู่บ้านที่ต้องการจะขยายผล ได้แก่ หมู่บ้านที่เด็กมีปัญหาด้านครอบครัว ด้านสุขภาพอนามัย มีเด็กขาดสารอาหาร และครอบครัวยากจน
2. จัดกลุ่มสนใจ/กลุ่มสนทนา เกี่ยวกับการเตรียมตัวเป็นพ่อ-แม่ที่ดี การอบรมเลี้ยงดูเด็ก การประกอบอาชีพ การดำรงชีวิต การป้องกันการติดเชื้อและการแพร่กระจายของโรคติดต่อทางเพศสัมพันธ์และโรคเอดส์
3. วิทยากรที่ให้ความรู้ ควรจะเป็นอาสาสมัครพัฒนาเด็กในหมู่บ้านเป้าหมายที่มีความรู้และมีความสามารถในการ ถ่ายทอดความรู้มาเป็นวิทยากรในการขยายผล
4. สนับสนุนเอกสาร สื่อ และอุปกรณ์เครื่องเล่นในร่มและกลางแจ้ง
5. สนับสนุนเงินทุนหมุนเวียนพัฒนาอาชีพสตรี เพื่อให้ครอบครัวที่ยากจนได้กู้ยืมเงินไปประกอบอาชีพ ดอกผลที่ได้จากการให้กู้ยืมเงิน จะนำมาใช้ในกิจกรรมเพื่อการพัฒนาเด็ก
6. กำหนดขยายผลอำเภอละ 2 จุด (2 หมู่บ้าน) / ปี

5. กลุ่มเป้าหมาย

1. เด็กอายุ 0 - 6 ปี
2. เด็กอายุ 7 - 18 ปี
3. พ่อ แม่ ผู้ปกครองเด็ก และคู่สมรสใหม่

4. กสศ. กม. คปต. กพสม. และผู้นำท้องถิ่น
5. กลุ่มต่างๆ อาทิ กลุ่มสตรี กลุ่มเยาวชน และกลุ่มอาชีพ เป็นต้น
6. ประชาชนทั่วไป

6. พื้นที่เป้าหมาย

ดำเนินการในพื้นที่ 75 จังหวัด 706 อำเภอ 81 กิ่งอำเภอ และ 5,484 ตำบล

7. ระยะเวลาดำเนินงาน

ปี พ.ศ. 2538 : จำนวน 30 จังหวัด (ทุกอำเภอๆ ละ 1 จุด/หมู่บ้าน)

พ.ศ. 2539 : จำนวน 29 จังหวัด (ทุกอำเภอๆ ละ 1 จุด/หมู่บ้าน) ขยายผลพื้นที่เดิม 16 จังหวัดที่ดำเนินการในปี พ.ศ. 2538

พ.ศ. 2540 -2542 : ขยายผลครบ 75 จังหวัด 706 อำเภอ 81 กิ่งอำเภอ และ 5,484 ตำบล

8. งบประมาณ 434,819,740 บาท

9. หน่วยงานที่รับผิดชอบ

1. กรมการพัฒนาชุมชน
2. กรมอนามัย
3. กรมการศึกษานอกโรงเรียน
4. สำนักงานคณะกรรมการการประถมศึกษาแห่งชาติ
5. กรมประชาสัมพันธ์
6. มหาวิทยาลัยมหิดล และสถาบันการศึกษาในท้องถิ่น
7. กรมสามัญศึกษา
8. กรมอาชีวศึกษา
9. องค์การยูนิเซฟ
10. มูลนิธิสงเคราะห์เด็กยากจน ซี.ซี.เอฟ.ในประเทศไทย
11. Save the Children Fund (USA)
12. สมาคมวางแผนครอบครัวแห่งประเทศไทย

10. ผลที่คาดว่าจะได้รับ

10.1 เด็ก 0 - 6 ปี มีสุขภาพอนามัยสมบูรณ์ และมีพัฒนาการเหมาะสมตามวัย

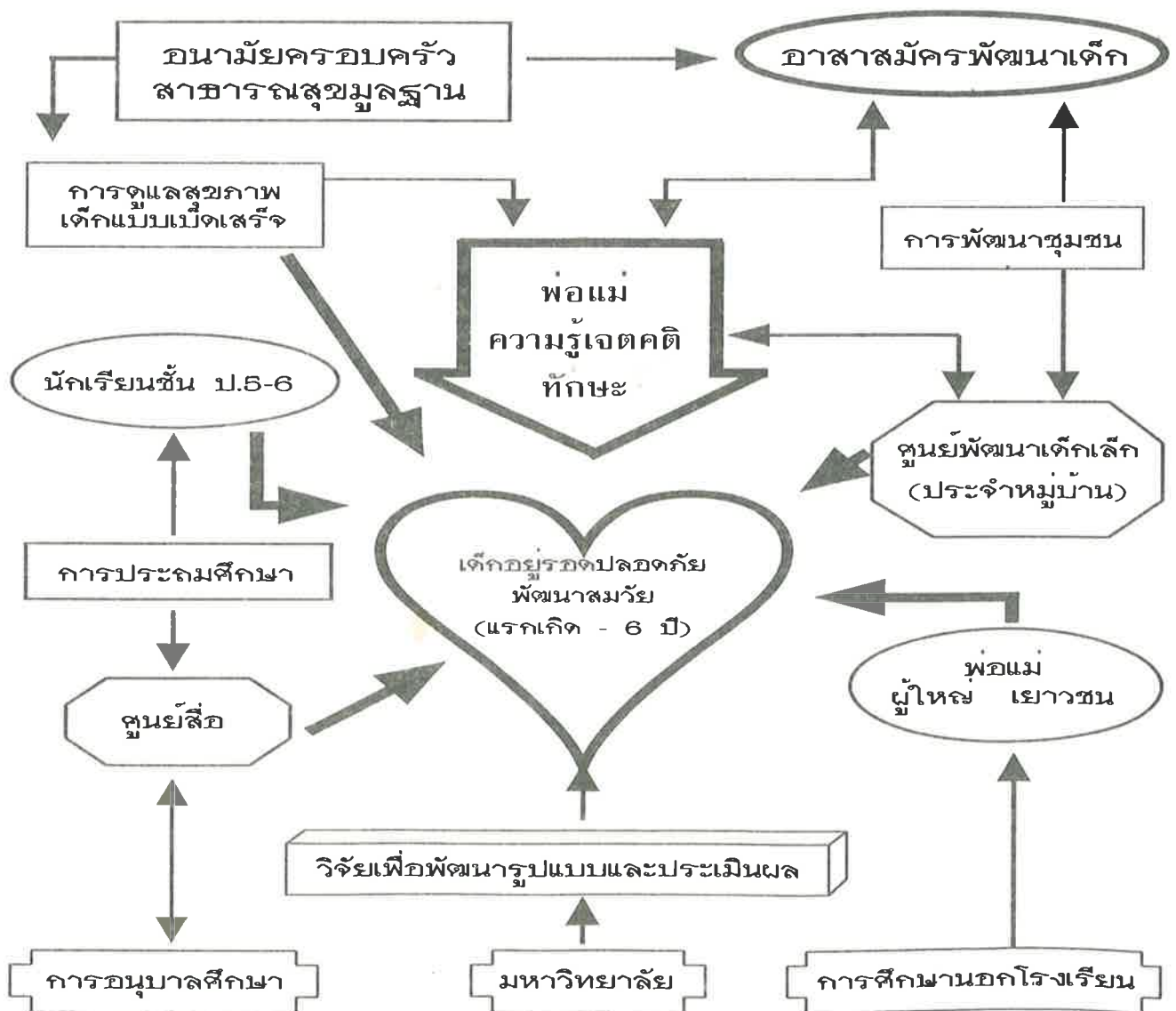
10.2 เด็ก 7 - 18 ปี มีพฤติกรรมที่พึงประสงค์เหมาะสมตามวัย มีส่วนร่วมในการอบรมเลี้ยงดูเด็ก 0 - 6 ปี และมีความพร้อมที่จะเป็นพ่อ แม่ที่ดีต่อไปในอนาคต

10.3 สถาบันครอบครัวมีความมั่นคง มีความรู้ความเข้าใจ และสามารถอบรมเลี้ยงดูเด็กให้มีพัฒนาการตามวัย

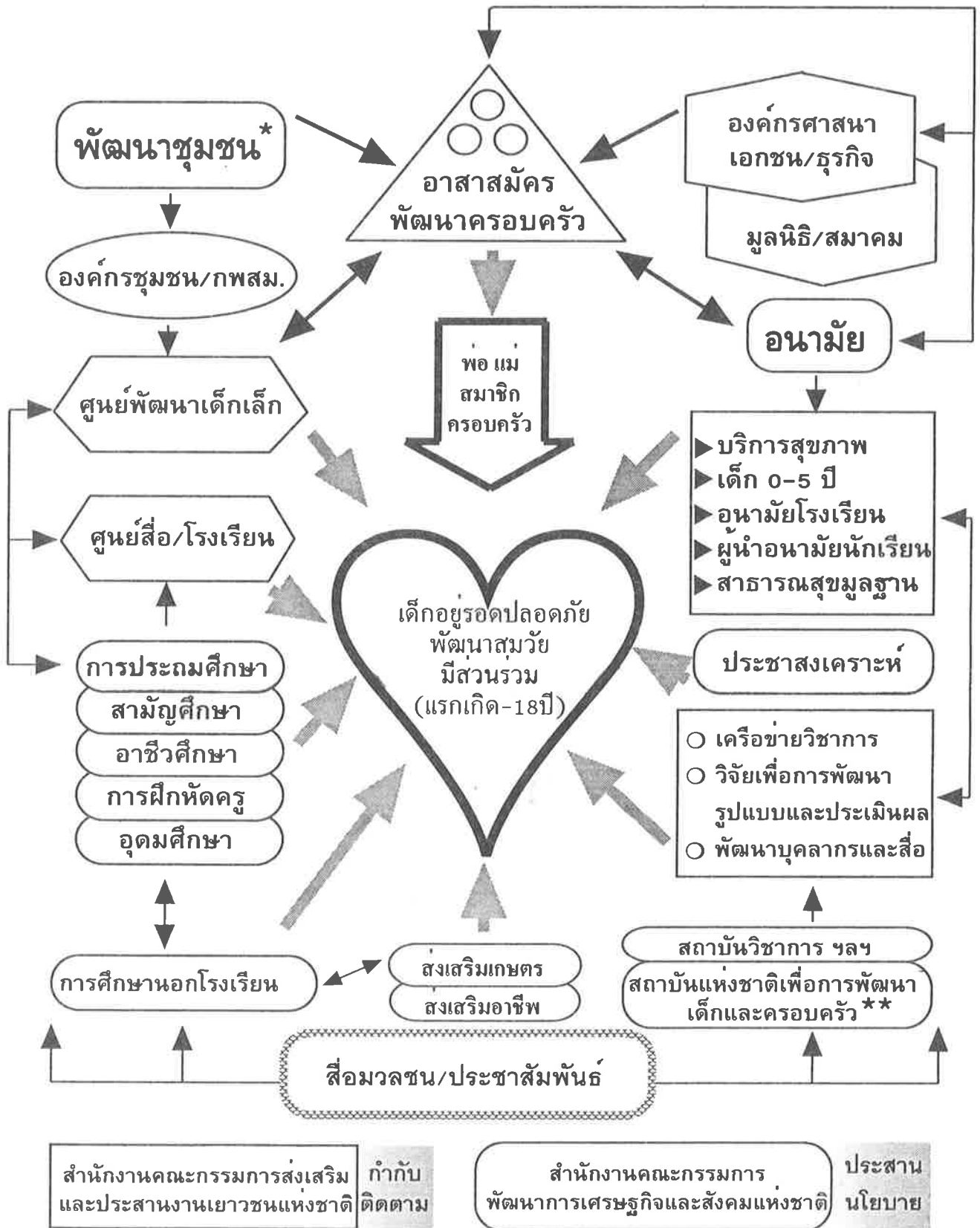
10.4 สามารถนึกกำลังทั้งภาครัฐ เอกชน และองค์กรประชาชนให้มีส่วนร่วมในการพัฒนาเด็ก

10.5 องค์กรประชาชนมีโอกาที่จะประเมินและติดตามพฤติกรรมพัฒนาเด็กในหมู่บ้านของตนเป็นการกระจายอำนาจลงสู่ท้องถิ่น

โครงการพัฒนาเด็กโดยครอบครัว

ภาพรวมโครงการพัฒนาครอบครัว

* ประสานงาน

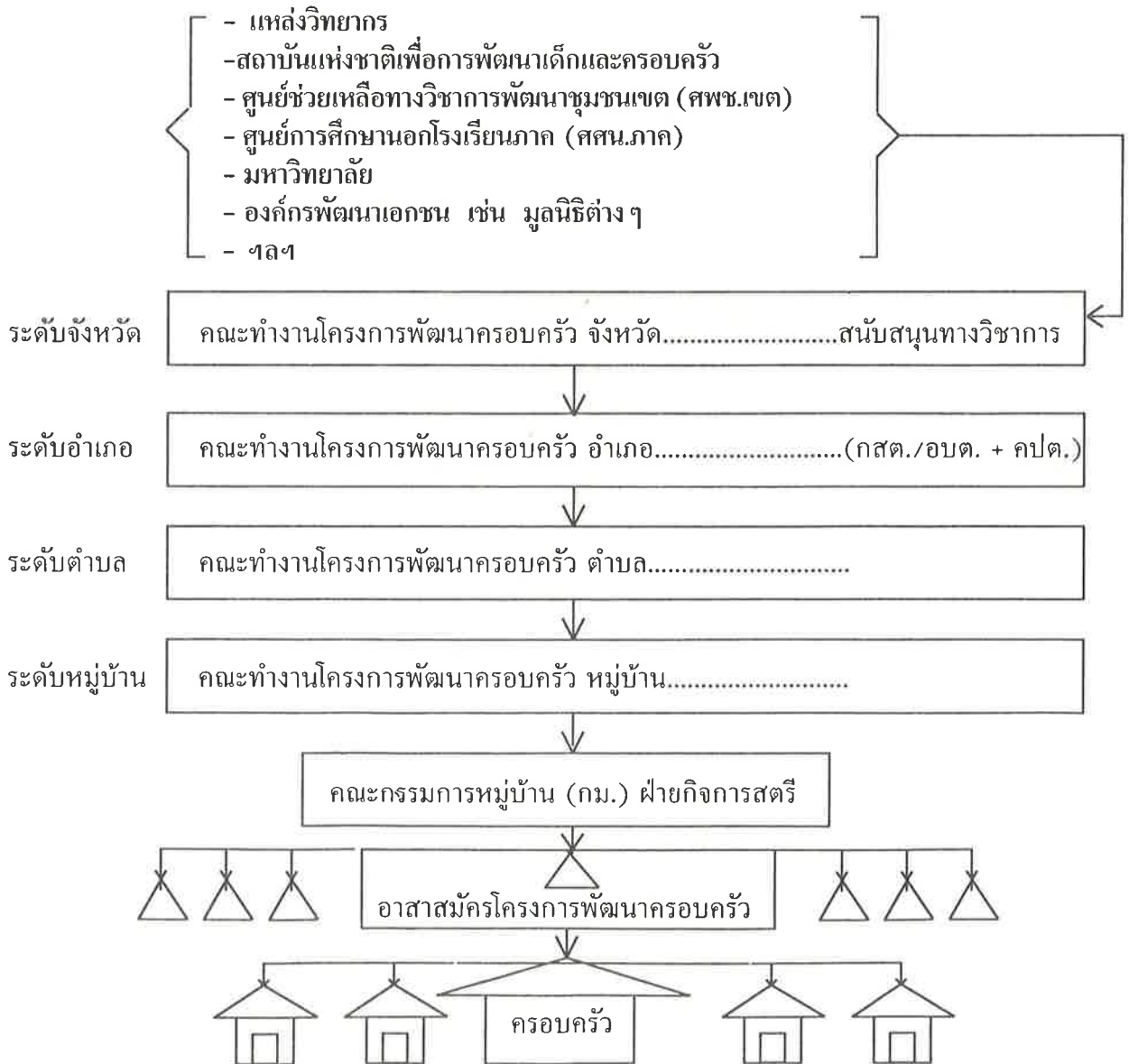
** ประสานวิชาการ

การบริหารโครงการพัฒนาครอบครัว

กรมการพัฒนาชุมชน ได้รับมอบหมายจากรัฐบาล โดยมีมติคณะรัฐมนตรี เมื่อวันที่ 7 มิถุนายน 2537 ให้เป็นหน่วยงานกลางในการประสานการดำเนินงานโครงการพัฒนาครอบครัว โดยมีหน่วยงานต่างๆ ทั้งภาครัฐและภาคเอกชน รวม 16 หน่วยงาน ร่วมในการดำเนินโครงการพัฒนาครอบครัว โดยเหตุที่มีหน่วยงานหลายบุคคลตั้งแต่ส่วนกลาง ส่วนจังหวัด ตลอดจนถึงท้องถิ่นและองค์กรชุมชน มีส่วนร่วมกันดำเนินงานโครงการพัฒนาครอบครัว การเข้าใจแนวทางการบริหารโครงการฯ และปฏิบัติงานไปในทิศทางเดียวกัน เกื้อหนุนสอดคล้องกัน จึงมีความจำเป็นอย่างยิ่ง

โครงสร้างการบริหารโครงการพัฒนาครอบครัว

มีการจัดตั้งคณะกรรมการและคณะทำงานระดับชาติ ส่วนกลาง และระดับจังหวัด อำเภอ ตามลำดับ ซึ่งประกอบด้วยหน่วยงานทั้งภาครัฐและเอกชน องค์กรประชาชนโดยมีหน่วยงานสนับสนุนทางวิชาการ แหล่งวิชาการตั้งแต่ระดับชาติ ระดับเขต จังหวัด และท้องถิ่น ซึ่งคณะทำงานและองค์กรชุมชนสามารถขอความร่วมมือและร่วมกันดำเนินโครงการพัฒนาครอบครัวให้มีประสิทธิภาพ และเหมาะสมกับพื้นที่ได้ ตามแผนภูมิข้างล่างนี้

หมายเหตุ

- *กรมการสภาตำบล (กสต.)
- องค์กรบริหารส่วนตำบล (อบต.)
- คณะทำงานสนับสนุนการปฏิบัติการพัฒนาชนบทระดับตำบล (คปต)

1. คณะอนุกรรมการประสานการดำเนินงานโครงการพัฒนาครอบครัวระดับจังหวัด ประกอบด้วย

รองผู้ว่าราชการจังหวัด (ฝ่ายพัฒนา) เป็นประธานคณะอนุกรรมการ
 สาธารณสุขจังหวัด เป็นอนุกรรมการ
 ผู้อำนวยการศูนย์การศึกษาออกโรงเรียนจังหวัด เป็นอนุกรรมการ
 ผู้อำนวยการสำนักงานการประถมศึกษา เป็นอนุกรรมการ
 สถาบันการศึกษาในจังหวัด เป็นอนุกรรมการ
 ประชาสงเคราะห์จังหวัด เป็นอนุกรรมการ
 ภาคเอกชน ธุรกิจ ผู้ทรงคุณวุฒิ เป็นอนุกรรมการ
 ผู้แทนองค์กรประชาชน เป็นอนุกรรมการ
 พัฒนาการจังหวัด เป็นอนุกรรมการและเลขานุการ
 หัวหน้าฝ่ายส่งเสริมและพัฒนาสำนักงานพัฒนาชุมชนจังหวัด
 เป็นอนุกรรมการและผู้ช่วยเลขานุการ

มีหน้าที่

1. ศึกษาเพื่อกำหนดลำดับความเร่งด่วนของพื้นที่ดำเนินงานโดยพิจารณาจาก
  - 1.1 พื้นที่ที่มีกลุ่มเด็กด้อยโอกาส เช่น ขาดสารอาหาร เด็กพิการ ฯลฯ โดยเฉพาะกลุ่มเด็กที่มีอายุต่ำกว่า 3 ปี หรือ มีปัญหาครอบครัว
  - 1.2 พื้นที่ที่บริการของรัฐไม่เพียงพอ
  - 1.3 พื้นที่ที่มีปัญหาทางด้านเศรษฐกิจ
  - 1.4 พื้นที่ห่างไกล ซึ่งประชาชนยังไม่ได้รับข้อมูลข่าวสารเกี่ยวกับการอบรมเลี้ยงดูเด็กเพียงพอ
2. ร่วมกับอำเภอ ตำบล จัดทำแผนงาน/โครงการเพื่อขอรับการสนับสนุน
3. เพิ่มพูนประสิทธิภาพให้กับคณะทำงานจังหวัด/อำเภอ/ตำบล
4. อบรมอาสาสมัครโครงการพัฒนาครอบครัว
5. ผลิตสื่อ ของเล่น สำหรับกลุ่มเป้าหมายต่างๆ พร้อมทั้งจัดกิจกรรมเพื่อการพัฒนาเด็กและครอบครัว
6. นิเทศ กำกับและดูแล เพื่อให้ความรู้ คำแนะนำ และแก้ปัญหาให้กับอำเภอ/ตำบล/หมู่บ้าน อาสาสมัคร และกลุ่มเป้าหมาย
7. จัดทำรายงานความก้าวหน้าของโครงการเสนอคณะทำงานส่วนกลาง
8. ดำเนินการโครงการให้ครอบคลุมทุกพื้นที่ในจังหวัดตามลำดับ
9. ระดมทรัพยากร ทั้งด้านบุคลากร ความรู้ อุปกรณ์ และทุนทั้งจากภายในและภายนอกจังหวัด เช่น จากองค์กร เอกชน สถาบันการศึกษา ธุรกิจ จัดกิจกรรมเพื่อหารายได้งานวิ่งการกุศล ทอดผ้าป่า เป็นต้น มาผนวกกับงบประมาณของรัฐ

2. คณะอนุกรรมการประสานการดำเนินงานโครงการพัฒนาครอบครัวอำเภอ ประกอบด้วย

ผู้แทนภาครัฐ เอกชน
 ภาคธุรกิจ คปต. อบต.
 กพสม./กพสต. ผู้ทรงคุณวุฒิ

มีหน้าที่

1. ร่วมกับคณะทำงานระดับจังหวัด คัดเลือกพื้นที่เป้าหมาย โดยศึกษารายละเอียดของชุมชน
2. ร่วมกับสภาตำบลหรือองค์การบริหารส่วนท้องถิ่นและกรรมการหมู่บ้าน เตรียมชุมชน โดยการให้ความรู้ และชี้ให้เห็นถึงสภาพปัญหาของเด็กในชุมชน สร้างความตระหนักให้เห็นความจำเป็นที่ต้องช่วยกันทำให้เด็กได้รับการเลี้ยงดู และส่งเสริม
3. ร่วมกับ กพสม. คัดเลือกอาสาสมัครในหมู่บ้าน โดยจำนวนอาสาสมัครโครงการพัฒนาครอบครัวขึ้นอยู่กับจำนวนเด็กคือ อาสาสมัคร 1 คน ต่อครอบครัวที่มีเด็กอายุ 0-18 ปี จำนวน 5 ครอบครัว
4. วางแผนร่วมกับจังหวัด ผู้นำชุมชน เช่น คปต. กม. คณะกรรมการพัฒนาสตรีระดับหมู่บ้าน(กพสม.) ผู้นำศาสนา เป็นต้น เพื่อจัดทำแผนงานโครงการพัฒนาครอบครัวในอำเภอ
5. ร่วมคณะทำงานระดับจังหวัดและชุมชน จัดกิจกรรมเพื่อการพัฒนาเด็กและครอบครัว ด้านสุขภาพ การศึกษา ส่งเสริมพัฒนาการ และการพิทักษ์ปกป้องโดยเน้นให้ครอบครัวและชุมชนมีส่วนร่วมในทุกขั้นตอน
6. ติดตามและกำกับดูแลกลุ่มเป้าหมาย ได้แก่ เด็ก พ่อแม่ อาสาสมัคร
7. จัดทำรายงานความก้าวหน้าของโครงการเสนอคณะทำงานจังหวัด

3. คณะทำงานโครงการพัฒนาครอบครัวระดับตำบล ประกอบด้วย ปลัดอำเภอ เกษตรตำบล เจ้าหน้าที่สาธารณสุขตำบล ผู้สอน พัฒนาการ ครูอาสา สภาตำบล หรือองค์การบริหารส่วนตำบล ซึ่งในปี พ.ศ. 2541 สภาตำบลทุกตำบลจะได้รับการยกระดับเป็นองค์การบริหารส่วนตำบล (อบต.) ซึ่งจะเป็นองค์กรชุมชนที่จะรับผิดชอบการจัดกิจกรรมพัฒนาครอบครัวต่อไปในอนาคต

มีหน้าที่

ประชาสัมพันธ์โครงการพัฒนาครอบครัวให้กับประชาชน กรรมการหมู่บ้าน นิเทศ ติดตาม ประเมินผล และสนับสนุนการดำเนินงานโครงการพัฒนาครอบครัวเป็นระยะๆ อย่างต่อเนื่อง

4. องค์กรระดับหมู่บ้าน

- 4.1 กรรมการหมู่บ้าน เป็นคณะทำงานระดับหมู่บ้าน โดยเน้นบทบาทการมีส่วนร่วมของ กม. ฝ่ายกิจการสตรี มีหน้าที่ วางแผนและบริหารการดำเนินงานโครงการพัฒนาครอบครัวในระดับหมู่บ้าน คัดเลือกอาสาสมัคร ติดตามและสนับสนุนการปฏิบัติงานของอาสาสมัคร ไหม้ข่าว ให้ครัวเรือน เป้าหมายสนใจและเข้าร่วมโครงการพัฒนาครอบครัว
- 4.2 แหล่งวิทยากรในหมู่บ้าน โดยทั่วไปในแต่ละชุมชนจะมีแหล่งความรู้ที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาเด็กและครอบครัว อยู่ ได้แก่ โรงเรียน ศูนย์พัฒนาเด็ก สถานีนอนามัย วัด มัสยิด ศูนย์การเรียนชุมชน (กศน.) ฯลฯ ซึ่งเป็นสถานที่ที่อาสาสมัครสามารถมาปรึกษาเพื่อรับคำแนะนำ ความรู้ ซึ่งสามารถนำไปถ่ายทอดต่อได้ มีหน้าที่ เป็นแหล่งให้คำปรึกษา แนะนำแก่อาสาสมัครโครงการพัฒนาครอบครัว เพื่อช่วยให้สามารถปฏิบัติงานได้อย่างมีประสิทธิภาพ
- 4.3 อาสาสมัครโครงการพัฒนาครอบครัวและกรรมการหมู่บ้าน ร่วมกันค้นหาและคัดเลือกบุคคลในหมู่บ้านที่มีจิตใจเสียสละเพื่อส่วนรวม และตระหนักถึงความสำคัญของการช่วยให้เด็กและเยาวชนเติบโตขึ้นอย่างมีคุณภาพ-จำนวนหมู่บ้านละ 15 คน หลังการฝึกอบรมให้ความรู้เพื่อเข้าใจเกี่ยวกับโครงการฯ และทราบบทบาทหน้าที่แล้ว อาสาสมัครจะทำหน้าที่กระตุ้นให้ผู้ปกครอง ประชาชนในหมู่บ้านให้ความสำคัญและปรับบริการที่มีอยู่ในหมู่บ้าน เรื่องการพัฒนาเด็ก การอบรมเลี้ยงดูเด็ก การวางแผน ชีวิตครอบครัว การเตรียมการก่อนเริ่มตั้งแต่ครอบครัว

การดูแลรักษาสุขภาพอนามัย การป้องกันโรคต่างๆ การปฐมพยาบาลเบื้องต้น เป็นต้น ทั้งนี้ คู่มือสำหรับอาสาสมัครโครงการพัฒนาครอบครัว สำหรับให้เป็นแนวทางในการปฏิบัติงานเพิ่มพลังให้ครอบครัวส่งเสริมพัฒนาการของลูกหลานอย่างเ็นองคร่วม ช่วยดูแล ฝึกระวัง ป้องกันและแก้ไขปัญหาเด็กและครอบครัวในชุมชน รวมทั้งการติดตามและป้องกันข้อมูลอย่างเป็นระบบ

ยุทธศาสตร์การทำงานพัฒนาเด็กและเยาวชน

ยุทธศาสตร์ โดยทั่วไปจะหมายถึง ศาสตร์และศิลป์ ที่จะนำพลัง ศักยภาพที่มีด้านต่างๆ ที่มีอยู่จำกัดมาใช้เพื่อให้บรรลุวัตถุประสงค์สูงสุด ซึ่งสำหรับโครงการพัฒนาครอบครัว คือ ให้เด็กตั้งแต่ปฏิสนธิถึงอายุ 18 ปี ได้อยู่รอด เติบโตอย่างมีคุณภาพ พัฒนาอย่างสมดุลรอบด้าน ได้รับการคุ้มครองตามสิทธิและมีส่วนร่วมพัฒนาโดยครอบครัวเป็นแกนหลัก และมีชุมชนเป็นฐาน

การกำหนดยุทธศาสตร์ มีกระบวนการที่เป็นระบบที่เหมาะสมกับแต่ละท้องถิ่นและแต่ละปัญหาเพื่อทำให้ยุทธศาสตร์ที่กำหนดขึ้น มีประสิทธิภาพและประสิทธิผล จะทำโดย 4 ขั้นตอน คือ

1. ประเมินสภาพแวดล้อมเพื่อระบุปัญหา
2. กำหนดวัตถุประสงค์ และเป้าหมายที่จะแก้ปัญหา
3. พิจารณาถึง พลัง ศักยภาพที่มี ปัจจัยที่มีทั้งด้านบวกและลบ
4. กำหนดยุทธศาสตร์ (นโยบาย) และยุทธวิธี (มาตรการต่างๆ)

จากขั้นตอนและกระบวนการ 4 ประการ สามารถแยกเป็นแนวทางปฏิบัติได้เป็น 10 ประการ

1. ร่วมสร้างองค์ความรู้
2. พิจารณาคัด สภาวะความต้องการพื้นฐานและบริการสำหรับเด็ก ให้เข้าใจ และใช้ประกอบไปกับสิทธิเด็ก
3. ไม่ใช่เรื่องเล็ก คือ ยุทธศาสตร์ "การเพิ่มพลังครอบครัว และชุมชน"
4. ช่วยขึ้นชมการร่วมกลุ่ม อีกทั้งชุมชนเครือข่าย
5. ต้องสลายการแข่งขัน ขอให้หันมาร่วมมือ
6. หมั่นฝึกปรือ การบริหารการจัดการ
7. เร่งพัฒนางานเผยแพร่ รับผิดชอบต่อระบบข้อมูล
8. เปิดเวทีเพิ่มพูนประสบการณ์
9. ขยายฐานงานที่มีผล เร่งผลักดันจนเป็นนโยบาย
10. มีเป้าหมายในการประสานงาน ใช้วิธีการที่ชัดเจน และเด่นในอุดมการณ์

เรียบเรียงดัดแปลงจาก ศรีสว่าง พ่วงศ์แพทย์ 'ศรีสังคม'

หลักการดำเนินงาน

ในการดำเนินงานตามโครงการพัฒนาครอบครัว ที่มีประสิทธิภาพ มีหลักการดำเนินงาน ดังนี้

1. ยึดหลักการทำงานพัฒนาชุมชน คือ ยึดประชาชนเป็นหลัก พัฒนาความคิดและจิตใจของประชาชนพัฒนาการทำงานร่วมกันและช่วยเหลือกัน พัฒนาชีวิตความเป็นอยู่ของประชาชนให้สุขสมบูรณ์ขึ้น และให้ประชาชนมีบทบาทและมีส่วนร่วมในการคิดตัดสินใจและลงมือแก้ไขปัญหาของตนเอง
2. ยึดหลักการทำงานร่วมกับประชาชน คือ ต้องเคารพ เชื่อถือ ไว้วางใจ ประชาชนเข้าใจความเป็นคนเป็นตนของตนเองและผู้อื่น ต้องทำให้ประชาชนเคารพ เชื่อถือ และไว้วางใจ เพื่อให้เกิดการยอมรับในความต่างจิต ต่างใจ ต่างคิด ต่างทำของประชาชน
3. เน้นการสนีกกำลังระหว่างหน่วยงานของรัฐ และระหว่างรัฐกับเอกชน และประชาชนในการทำงานร่วมกัน
4. สนับสนุนการสร้างอาสาสมัครชุมชน เพื่อมีบทบาทสำคัญในการพัฒนาเด็กและครอบครัว

ขั้นตอนการดำเนินงานโครงการพัฒนาครอบครัว

1. การจัดกิจกรรมพัฒนาบุคลากร

เพื่อให้ผู้เกี่ยวข้องในทุกระดับมีความรู้ความเข้าใจโครงการพัฒนาครอบครัวไปในทิศทางเดียวกัน และสามารถดำเนินการได้อย่างสอดคล้องต้องกัน จึงได้กำหนดวิธีการให้ความรู้ในหลายๆ รูปแบบ เช่น การประชุม อบรม สัมมนา การพูดคุยอย่างไม่เป็นทางการ การจัดกลุ่มสนทนา และการศึกษาจากเอกสารและสื่อต่างๆ การจัด กิจกรรมให้ความรู้เหล่านี้ หน่วยงานแต่ละหน่วยงานสามารถดำเนินการตามความเหมาะสมและสอดคล้องกับภารกิจ หรือของแต่ละหน่วยงาน เช่น กรมการศึกษานอกโรงเรียน อาจจัดกลุ่มสนทนา และจัดหาสื่อเอกสารต่างๆ ไว้ที่แหล่ง ความรู้ในชุมชน และ/หรือที่อ่านหนังสือของหมู่บ้าน หรือศูนย์พัฒนาการศึกษาระดับก่อนประถมศึกษาของ สปช. หรือศูนย์ข้อมูลประจำตำบล เป็นต้น การเชิญวิทยากรจากสถาบันการศึกษา โรงพยาบาลศูนย์ ผู้มีความรู้และประสบการณ์ในจังหวัด มาให้ความรู้แก่บุคลากร เป็นการสร้างความตื่นตัวและช่วยให้บุคลากรก้าวทันความรู้ใหม่ๆ ได้อย่างดี

2. การเตรียมชุมชน โดยเริ่มจากการศึกษาชุมชน เพื่อให้ผู้ที่เกี่ยวข้องได้เข้าใจสภาพหมู่บ้านและ ชุมชน ที่รับผิดชอบ รู้จักคนในชุมชน และเข้าใจถึงความสัมพันธ์ด้านเศรษฐกิจ การเมือง และสังคมในชุมชน แล้วนำข้อมูลที่ได้รับหรือกับกรรมการหมู่บ้าน สภาตำบล อบต. ประชาชน เพื่อให้เข้าใจปัญหา และตระหนักถึงคุณค่าในการพัฒนา การเตรียมชุมชนจะสร้างความรู้สึกเป็นเจ้าของ และพร้อมที่จะให้ความร่วมมือในการดำเนินงานโครงการต่อไป

ในช่วงของการเตรียมชุมชน ต้องให้ประชาชน กลุ่ม องค์กรต่างๆ ในชุมชนได้ทราบบทบาทหน้าที่ของตนเองอย่างชัดเจน สำหรับในปีงบประมาณ พ.ศ. 2539 รัฐบาลได้จัดสรรงบประมาณเพื่อจัดซื้อวัสดุอุปกรณ์การเรียนการสอนและเครื่องเล่นกลางแจ้งให้แก่พื้นที่เป้าหมายในโครงการ ในกรณีเช่นนี้ การกำหนดให้มีองค์กร รับผิดชอบดูแล จัดทำทะเบียน วัสดุอุปกรณ์ทะเบียนให้เข้ม กำหนดสถานที่เก็บ หรือที่ตั้งของเครื่องเล่นกลางแจ้ง เป็นสิ่งที่จำเป็นที่ต้องทำซึ่งกรมการพัฒนาชุมชนได้กำหนดให้กรรมการหมู่บ้านเป็นผู้รับผิดชอบในเรื่องทั้งหมดนี้

3. การจัดทำแผนงาน/โครงการ เพื่อส่งเสริมพัฒนาเด็กและครอบครัวในระดับหมู่บ้าน กรรมการ หมู่บ้านฝ่ายกิจการสตรี มีหน้าที่ในการจัดทำแผนงาน โครงการ แล้วเสนอผ่านสภาตำบล องค์กรบริหารส่วนตำบล คณะกรรมการพัฒนาอำเภอจนถึงคณะกรรมการพัฒนาจังหวัด ตามระบบการบริหารงานพัฒนาชนบทของประเทศ ในขั้นตอนการทำแผนงานนี้ เจ้าหน้าที่พัฒนาชุมชนต้องเป็นผู้ให้คำแนะนำและประสานกับเจ้าหน้าที่หน่วยงานอื่นๆ เช่น สาธารณสุข ศึกษา และประชาสงเคราะห์ เป็นต้น

4. การสร้างและพัฒนาอาสาสมัคร นอกจากจะกำหนดบทบาทหน้าที่ให้อาสาสมัครปฏิบัติหน้าที่แล้ว เจ้าหน้าที่ที่เกี่ยวข้องในโครงการต้องมีส่วนร่วมช่วยพัฒนาอาสาสมัคร โดยดำเนินการดังนี้

- 4.1 กระตุ้นให้อาสาสมัครมีความตระหนัก และปลูกฝังทัศนคติที่ดีต่อการอาสาสมัครเข้าร่วมในโครงการฯ มีการปรับตนเองเพื่อเปิดรับความรู้ใหม่ๆ ที่จะมีผลต่อการพัฒนาตนเอง และบุคคลอื่นในสังคม
- 4.2 ให้ความรู้แก่อาสาสมัคร เพื่อให้แน่ใจว่า อาสาสมัครมีความรู้กว้างขวาง สร้างความมั่นใจ และทักษะการสื่อสาร เนื่องจากจะต้องเป็นผู้ถ่ายทอดเนื้อหาสาระโดยตรงแก่ครัวเรือนเป้าหมาย
- 4.3 ให้อาสาสมัครได้มีโอกาสแลกเปลี่ยนประสบการณ์การทำงานซึ่งกันและกัน ภายในชุมชนเดียวกัน หรือระหว่างชุมชน โดยการจัดประชุม เสวนา แลกเปลี่ยนความคิดเห็นและข้อมูลข่าวสาร การปรับวิธีดำเนินการ
- 4.4 ให้การนิเทศการปฏิบัติงานของอาสาสมัครเป็นประจำอย่างสม่ำเสมอ
- 4.5 ให้การยกย่อง เชิดชู อาสาสมัครที่ปฏิบัติงานดีเด่นตามโอกาสอันควร เป็นการสร้างขวัญและกำลังใจแก่อาสาสมัคร

5. การจัดกิจกรรมพัฒนาเด็กและครอบครัว

การจัดกิจกรรมเพื่อพัฒนาเด็กและครอบครัวอย่างเป็นองค์รวมนั้น มีอยู่มากมายหลายรูปแบบ โดยสามารถจัดกิจกรรมหลักๆ ที่ควรจัดดังต่อไปนี้

- 5.1 กิจกรรมที่สถานีนอนมัย อาสาสมัครประชาสัมพันธ์ให้ครอบครัวนำเด็กไปรับบริการตามเวลานัดหมาย ซึ่งจะ

มีบริการการตรวจสุขภาพ การให้วัคซีนป้องกันโรค การให้ความรู้เรื่องสุขอนามัย การสาธิตการทำอาหารเสริม พร้อมให้ความรู้ทางโภชนาการ การจัดกิจกรรมโดยใช้สื่อของเล่นช่วยเสริม ฯลฯ

5.2 กิจกรรมที่หมู่บ้าน อาสาสมัครชักชวนให้เยาวชน พ่อแม่ ผู้ปกครอง มารับฟังความรู้เกี่ยวกับ เด็กและครอบครัว ซึ่งโดยมีเจ้าหน้าที่ของศูนย์บริการศึกษานอกโรงเรียน อำเภอ ดำเนินการอาจจัดให้มีเอกสารด้านการพัฒนาเด็ก การดูแลสุขภาพ โภชนาการ การถนอมอาหาร ฯลฯ ไว้ในศูนย์ข้อมูลระดับตำบล ที่ทำการกรรมการหมู่บ้าน ที่อ่านหนังสือพิมพ์หมู่บ้าน ศูนย์พัฒนาตำบล อาคารเอนกประสงค์ประจำหมู่บ้าน วัด มัสยิด โรงเรียน สถานอนามัย ฯลฯ อาสาสมัครแนะนำการใช้สมุดบันทึกสุขภาพ ร่วมกับเจ้าหน้าที่พัฒนาชุมชนจังหวัด หน่วยพัฒนาการเด็กเคลื่อนที่

ที่หมู่บ้านอาจจัดให้มีกิจกรรมค่ายเยาวชน เพื่อพัฒนาภาวะผู้นำ และจัดตั้งองค์กรของตนเองเพื่อวิเคราะห์ปัญหา และกำหนดความต้องการของเยาวชนในชุมชนเตรียม ความพร้อมด้านอาชีพการงานแก่เยาวชน และส่งเสริมพัฒนาการด้านร่างกาย และจิตใจโดยการส่งเสริมให้มีสนามฝึกซ้อมด้านกีฬาในหมู่บ้าน

5.3 กิจกรรมที่ศูนย์พัฒนาเด็กเล็ก โดยการให้บริการเลี้ยงดู อบรมและพัฒนาแก่เด็กอายุ 3-6 ปี ให้ความรู้แก่พ่อแม่ ผู้ปกครองในการเลี้ยงดูเด็ก โดยส่งเสริมให้มีส่วนร่วมดำเนินกิจกรรมต่างๆ ที่ศูนย์พัฒนาเด็กเล็ก

5.4 กิจกรรมที่โรงเรียนประถมศึกษา โรงเรียนประถมศึกษาทำหน้าที่จัดการเรียนการสอนให้เด็กกลุ่ม เป้าหมาย 4-12 ปี และในโรงเรียนขยายโอกาสกลุ่มเป้าหมายถึงอายุ 15 ปี ให้นักเรียนชั้น ป.5-6 มาร่วมรับผิดชอบ ดูแลห้องในชั้นอนุบาล และผลิตของเล่นจากวัสดุพื้นบ้านนำมาให้และเล่นกับน้องให้กับน้อง

6. การขยายผลการดำเนินงานตามโครงการ ในแต่ละปีของการดำเนินงานจังหวัด อำเภอ ควรตั้ง เป้าหมายว่าจะขยายผลการดำเนินงานโครงการหรือไม่ ถ้ามีขยายผลออกไปกี่ครัวเรือนที่หมู่บ้าน หากมีเป้าหมายในเรื่องดังกล่าวแล้ว ผู้รับผิดชอบโครงการสามารถดำเนินการขยายผลได้ โดยมีแนวทางดังนี้

6.1 ประชาสัมพันธ์โครงการและผลการดำเนินงานโครงการอย่างต่อเนื่องให้ประชาชนในชุมชนอื่นได้ทราบความเคลื่อนไหว

6.2 จัดทำแผนงานขยายผลการดำเนินงานโครงการและเตรียมการในกรณีที่ต้องใช้งบประมาณ โดยเสนอแผนตามขั้นตอนของการวางแผนและขอรับการสนับสนุนงบประมาณเตรียมบุคลากร ที่จะเป็นผู้ถ่ายทอดความสำเร็จของการปฏิบัติงาน

6.3 ให้ประธาน เจ้าหน้าที่ที่ผ่านการถ่ายทอดความรู้ ซึ่งมีประสบการณ์ในการปฏิบัติงาน ได้เป็นวิทยากรในการขยายผลการดำเนินงานโครงการฯ ในพื้นที่ใหม่ ซึ่งเป็นการใช้ทรัพยากรบุคคล และภูมิปัญญาของชาวบ้านอย่างเป็นประโยชน์แท้จริง

หน่วยงานสนับสนุนการดำเนินงานโครงการพัฒนาครอบครัว

1. หน่วยงานสนับสนุนด้านงบประมาณ ซึ่งจะแสวงหางบประมาณจากแหล่งต่างๆ เช่น งบประมาณของรัฐ และงบประมาณของเอกชนเพื่อสนับสนุนการดำเนินงานตามโครงการนี้ซึ่งได้แก่ สำนักงบประมาณ สำนักงานคณะกรรมการส่งเสริมและประสานงานสตรีแห่งชาติ สำนักนายกรัฐมนตรี องค์กรยูนิเซฟ และมูลนิธิสังเคราะห์ เด็กยากจน ซี.ซี.เอฟ ในประเทศไทย องค์กรบริหารส่วนท้องถิ่น ภาคเอกชนและภาคธุรกิจ

2. หน่วยงานสนับสนุนด้านวิชาการ หน่วยงานดังกล่าวจะมีส่วนในการพัฒนาบุคลากร วิจัยเพื่อพัฒนาและประเมินผลศึกษาพัฒนารูปแบบของการดำเนินงานโครงการพัฒนาครอบครัวที่เหมาะสม จัดประชุมเตรียมการด้านบุคลากรเพื่อเพิ่มขีดความสามารถในการปฏิบัติงาน สนับสนุนสื่อเอกสารที่เป็นประโยชน์ในเชิงวิชาการ ได้แก่ สถาบันแห่งชาติเพื่อการพัฒนาเด็กและครอบครัว มหาวิทยาลัยมหิดล มหาวิทยาลัยต่างๆ สถาบันราชภัฏ และ สถาบันการศึกษาอื่นๆ ในท้องถิ่น

3. หน่วยงานสนับสนุนการปฏิบัติงานในระดับพื้นที่ หน่วยงานเหล่านี้เป็นหน่วยงานที่โดยปกติจะให้บริการด้านการพัฒนาเด็กและครอบครัวในรูปแบบต่างๆ ตามบทบาทภารกิจที่หน่วยงานมีอยู่แล้ว ลักษณะการดำเนินงานในโครงการฯ จึงต้องมีการประสานงานระหว่างหน่วยงาน เพื่อให้การจัดกิจกรรมบรรลุวัตถุประสงค์ของการพัฒนาเด็กและครอบครัวอย่างแท้จริง

ได้แก่ กรมอนามัย กรมการศึกษานอกโรงเรียน สำนักงานคณะกรรมการการประถมศึกษาแห่งชาติ กรมประชาสงเคราะห์ กรมสามัญศึกษา กรมอาชีวศึกษา สมาคมวางแผนครอบครัวแห่งประเทศไทยฯ กรมการปกครอง กรมประชาสัมพันธ์ กรมการศาสนา กรมส่งเสริมการเกษตร และกรมการพัฒนาชุมชน

นอกจากนี้ ยังมีหน่วยงานของภาคเอกชน มูลนิธิ และภาคธุรกิจ ทั้งในระดับประเทศ เช่น สภาองค์กรเพื่อพัฒนาเด็กและเยาวชน สอดคล้องระดับนานาชาติ เช่น องค์กรกองทุนเพื่อเด็กแห่งสหประชาชาติและมูลนิธิต่างๆ เช่น มูลนิธิเพื่อการพัฒนาเด็ก มูลนิธิเพื่อเด็กพิการ ฯลฯ

ผลที่คาดว่าจะได้รับ

1. เด็กวัย 0-6 ปี มีสุขภาพอนามัยสมบูรณ์ และมีการพัฒนาเหมาะสมตามวัย
2. เด็กวัย 7-18 ปี มีพฤติกรรมที่พึงประสงค์เหมาะสมตามวัยและมีส่วนร่วมในการเลี้ยงดูเด็กวัย 0-6 ปี รวมทั้งมีทักษะชีวิตเลือกทางดำเนินชีวิตที่ดีและความพร้อมที่จะเป็นพ่อแม่ที่ดีในอนาคต
3. สถาบันครอบครัวมีความมั่นคง มีความรู้ ความเข้าใจ และสามารถอบรมเลี้ยงดูเด็กอย่างเป็นองค์รวม ให้มีการพัฒนาการตามวัยอย่างสมดุล
4. สามารถผนึกกำลังให้มีการพัฒนาเด็กวัย 0-18 ปี โดยเบญจภาคี แบบมีส่วนร่วมและยั่งยืน
5. องค์กรประชาชนมีส่วนร่วมในการนิเทศ ติดตาม ประเมินผลพฤติกรรมและพัฒนาการของเด็กวัย 0-18 ปี ร่วมกับคณะทำงานทุกระดับ

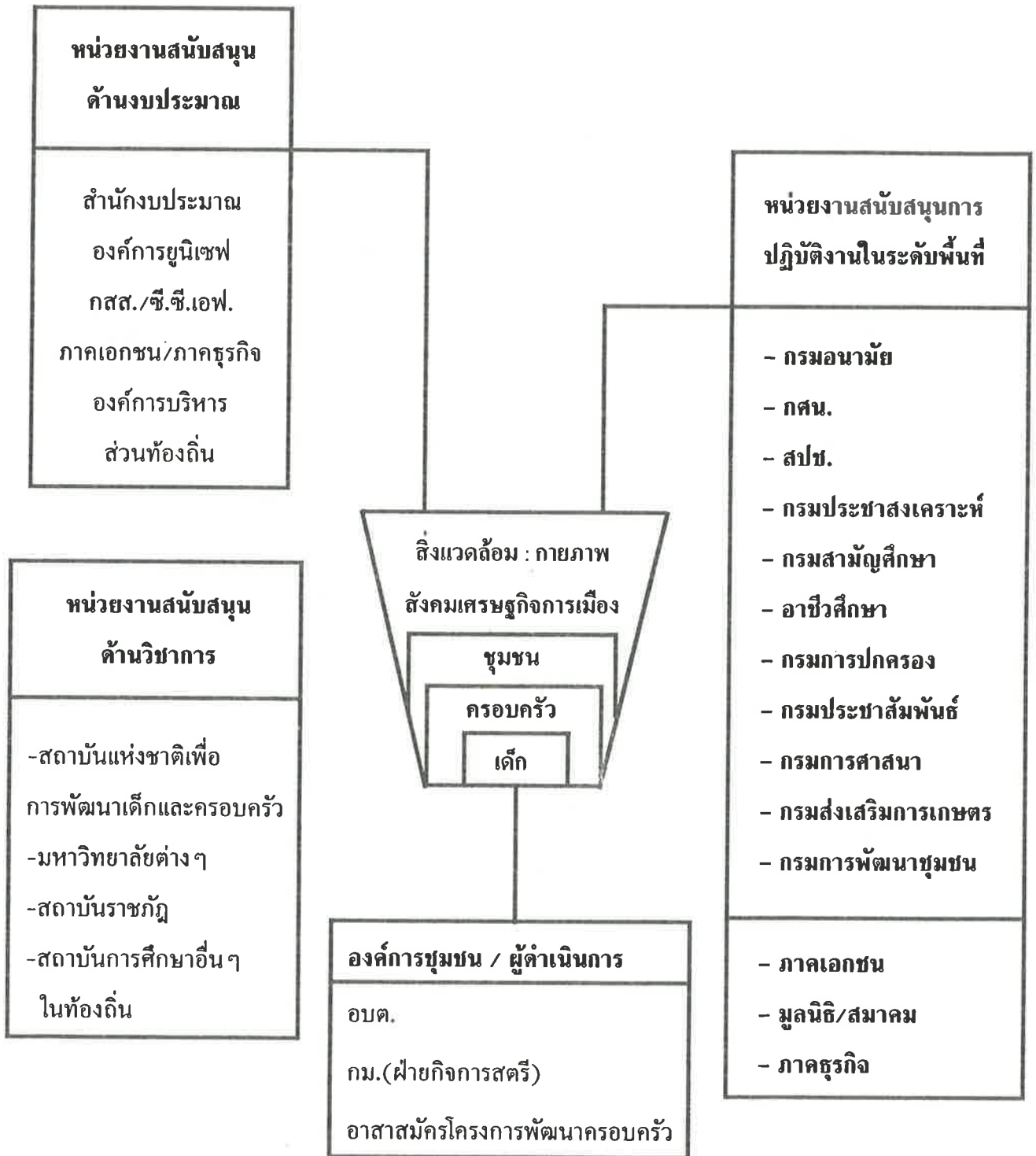
การประเมินผล

ในการดำเนินงาน/โครงการใดๆ หากขาดซึ่งการประเมินผลแล้ว จะไม่สามารถรู้ได้ว่าสิ่งที่กระทำไปแล้ว ทั้งหมดนั้นบรรลุวัตถุประสงค์เป้าหมายหรือไม่เพียงใด โดยเฉพาะรัฐบาล ผู้บริหารงาน ตลอดจนชุมชนที่มีโครงการจำเป็นต้องได้รับข้อมูลทั้งด้านประสิทธิภาพและประสิทธิผล เพราะจะได้ทราบว่า การดำเนินงานนั้นๆ มีจุดบกพร่องในแง่ใด เพื่อจะเป็นการช่วยทำให้การตัดสินใจในการปรับปรุงในส่วนที่บกพร่องและขยายผลในส่วนที่ประสบความสำเร็จต่อไป

สำหรับการประเมินผลโครงการพัฒนาครอบครัว เน้นการติดตามประเมินผลแบบมีส่วนร่วมขององค์กร ประชาชนกับคณะทำงานทุกระดับ ในระดับชาติ สถาบันแห่งชาติเพื่อการพัฒนาเด็กและครอบครัวเป็นหน่วยงานวิชาการทำหน้าที่วิจัยประเมินผล ส่วนสำนักงานคณะกรรมการส่งเสริมประสานงานเยาวชนแห่งชาติ (สยช) ทำหน้าที่กำกับติดตามผลการดำเนินงานโครงการฯ

หน่วยงานสนับสนุนโครงการพัฒนาครอบครัว

ข้อควรปฏิบัติ

GO TO THE PEASANT PEOPLE	เข้าไปหาชาวบ้าน
LIVE AMONG THE PEASANT PEOPLE	อยู่กับชาวบ้าน
LEARN FROM THE PEASANT PEOPLE	เรียนรู้จากชาวบ้าน
WORK WITH THE PEASANT PEOPLE	ทำงานร่วมกับชาวบ้าน
START WITH WHAT THE PEASANT PEOPLE KNOW	เริ่มต้นจากสิ่งที่ชาวบ้านรู้
BUILD ON WHAT THE PEASANT PEOPLE HAVE	สร้างจากสิ่งที่ชาวบ้านมี
TEACH BY SHOWING, LEARN BY DOING	สอนโดยแสดงให้เห็นจริง เรียนรู้จากการลงมือทำ
DOING NOT A SHOWCASE BUT A PATTERN	ทำให้เป็นแบบอย่าง ไม่เพียงการแสดงผลเพื่ออวด
NOT ODDS AND ENDS BUT A SYSTEM	ไม่ทำอย่างแยกส่วนอย่างเป็นระบบ

ที่มา : DR.JAMES C. YEN

แปลและเรียบเรียงโดย : พญ.นิตยา กชภักดี

แนวทางการจัดกิจกรรมเพื่อการเรียนรู้ และเนื้อหาสาระ

ความนำ

ในการจัดการอบรมแบบมีส่วนร่วม สิ่งแรกที่วิทยากรหรือผู้ฝึกอบรมจะต้องนึกถึงคือ ทุกคนเป็นผู้เรียน ทุกคนเป็นผู้สอน ซึ่งการจะปฏิบัติได้ดังนี้ วิทยากรจะต้องมีลักษณะพื้นฐาน 3 ประการ ดังต่อไปนี้

1. ให้ความสำคัญ และยอมรับในตัวผู้เรียน
2. มีความเต็มใจ และตั้งใจที่จะเรียนรู้จากสมาชิกของกลุ่มหรือของชุมชน
3. จะต้องไม่ทำตนเป็นผู้รู้เพียงคนเดียว แต่จะต้องปฏิบัติตนเปรียบเสมือนหุ้นส่วนในการเรียนรู้

นอกจากลักษณะหลัก 3 ประการดังกล่าวข้างต้นแล้ว ผู้ฝึกอบรม หรือวิทยากรจะต้องเป็นบุคคลที่

- เตรียมตัวอย่างดีในเรื่องเนื้อหาสาระและกระบวนการฝึกอบรม
- มีจินตนาการ และความคิดสร้างสรรค์
- มีสายตาที่มองการณ์ไกล ขณะเดียวกันก็เป็นสาเหตุที่มองเหตุการณ์ต่างๆ อย่างวิเคราะห์ได้
- มีทักษะในการฟัง และเป็นผู้ฟังที่ดี
- มีความไวต่อการรับรู้ หรือ รู้สึกต่อสถานการณ์
- มีการเตรียมพร้อมอยู่เสมอ และสามารถทำงานได้อย่างต่อเนื่องไม่มีที่สิ้นสุด
- และที่สำคัญประการสุดท้ายซึ่งมีความสำคัญยิ่งคือ ควรจะเป็นบุคคลที่มีอุดมการณ์ ศรัทธาในงาน พัฒนาเด็กและครอบครัว

แผนการจัดกิจกรรมเพื่อการเรียนรู้อย่างมีส่วนร่วม

หลักสูตรการอบรม

I. วัตถุประสงค์ของการฝึกอบรม

ผู้เข้ารับการอบรมสามารถ

1. ระบุความสำคัญและแนวทางการดำเนินงานโครงการพัฒนาครอบครัวได้
2. ดำเนินการอบรมวิทยากรระดับจังหวัด/อำเภอ และอาสาสมัครแบบมีส่วนร่วมได้
3. นิเทศติดตามประเมินผลและรายงานผลการดำเนินงานโครงการพัฒนาครอบครัวในแต่ละระดับได้
4. ทำงานร่วมกับหน่วยงานอื่นได้

การกำหนดหลักสูตรเนื้อหาสาระเพื่อการอบรมในแต่ละระดับความสามารถดำเนินการปรับเปลี่ยนได้ตามความเหมาะสม โดยคำนึงถึงระยะเวลาในการฝึกอบรม (ฝึกอบรมบุคลากรระดับจังหวัดกำหนดระยะเวลา 3 วัน/บุคลากรระดับอำเภอจำนวน 1 วัน และอาสาสมัคร จำนวน 1 วัน) ทั้งนี้ต้องคำนึงถึงบทบาทภาระหน้าที่ซึ่งบุคลากรแต่ละระดับจะต้องดำเนินการตามกิจกรรมของโครงการ

II. ระยะเวลา

1. อบรมวิทยากรระดับจังหวัด 3 วัน
2. อบรมวิทยากรระดับอำเภอ 1 วัน
3. อบรมอาสาสมัคร 1 วัน

III. เนื้อหา

การกำหนดเนื้อหาสาระเพื่อการอบรมในแต่ละระดับ ผู้ดำเนินการอบรมสามารถปรับเปลี่ยนได้ตามความเหมาะสม โดยคำนึงถึงระยะเวลาการอบรม บทบาท ภาระหน้าที่ตามระดับหน่วยงานที่จะต้องดำเนินการตาม กิจกรรมของโครงการ ซึ่งได้จัดทำอย่างตารางการอบรมแต่ละระดับไว้เพื่อพิจารณาปรับใช้ได้

1. วิธีการอบรม/การจัดกิจกรรมเพื่อการเรียนรู้

- การบรรยาย : ควรใช้เวลาให้กระชับและมีเนื้อหาที่ชัดเจน
- การเรียนรู้แบบมีส่วนร่วม : ควรกำหนดประเด็นและแผนกิจกรรมให้เหมาะกับเวลา
- : ควรมีผู้ดำเนินการอภิปรายที่สามารถประสานแนวคิดและสรุปประเด็นได้
- การระดมสมองและการสังเคราะห์ : เป็นกระบวนการเรียนรู้แลกเปลี่ยนกันและบรรลุข้อตกลง
- กิจกรรมกลุ่มสัมพันธ์ : ช่วยให้เกิดความผ่อนคลายและรู้จักกันดีขึ้น

2. สื่ออุปกรณ์การอบรม

- เอกสารประกอบปากกาเคมีหัวสีกหลาย และกระดาษขาว : โครงการฝึกอบรม กำหนดการ เนื้อหาสาระและคู่มือ
- กระดาษแผ่นพลิก
- เครื่องฉายภาพข้ามศีรษะ + แผ่นใส และจอภาพ
- วีดีโอ ฯลฯ

ขั้นตอนการดำเนินการอบรม

เตรียมการ

2. การคัดเลือกผู้เข้ารับการอบรม

ผู้เข้ารับการอบรมแต่ละระดับ มีดังนี้

- 2.1 ระดับจังหวัด คณะทำงานโครงการพัฒนาครอบครัวระดับจังหวัด (จากหน่วยงานต่างๆ 6 หน่วย จำนวนจังหวัดละ 6 คน)
- 2.2 ระดับอำเภอ คณะทำงานโครงการพัฒนาครอบครัวระดับอำเภอ อำเภอละ 6 คน (จาก 6 หน่วยงาน)
- 2.3 อาสาสมัคร คัดเลือกตามหลักเกณฑ์ที่กำหนดไว้ตำบลละ 15 คน

3. ขออนุมัติโครงการอบรม จัดเตรียมงบประมาณ

4. ประสานงานและเชิญวิทยากรพิเศษและผู้เข้ารับการอบรม

5. จัดเตรียมสถานที่พัก ที่ประชุม วัสดุอุปกรณ์การฝึกอบรม เอกสารประกอบการอบรม

- 5.1 เตรียมงานร่วมกันในกลุ่มคณะทำงานสหวิทยากร โดยฝ่ายพัฒนาชุมชนเป็นหน่วยประสานงานจัดทำหลักสูตร ติดต่อวิทยากร และประชุมซักซ้อมความเข้าใจ

การดำเนินงาน-การอบรม-การประเมินผล

1. ขณะอบรม

- การสังเกต และขอความคิดเห็นจากสมาชิก โดยเฉพาะในการจัดระยะ 3 วัน คณะผู้จัดควรประชุมสรุปผลและปรับแผนทุกวัน
- แบบสอบถามเพื่อประเมินผลการจัดอบรม

2. ขณะปฏิบัติงานหลังการอบรม

- แบบสอบถามเพื่อประเมินผลการปฏิบัติงาน
- ประเมินการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมกรรมการอบรมเลี้ยงดูของพ่อ-แม่
- ประเมินภาวะสุขภาพ และพัฒนาการของเด็ก
- การนิเทศติดตาม การปฏิบัติงาน โดยคณะทำงานระดับต่างๆ
- ประเมินการเปลี่ยนแปลง การมีส่วนร่วมพัฒนาเด็กและครอบครัวของชุมชน

ตัวอย่าง 1

ตารางการประชุมเชิงปฏิบัติการคณะกรรมการพัฒนาครอบครัว ระดับจังหวัด

ระหว่างวันที่ ..... เดือน ..... พ.ศ. 2539

ณ ศพช.เขตที่ .....

เวลา วัน	08.00-10.00 น.	10.00-10.30 น.	10.30-12.00 น.	12.00- 13.00 น.	13.00-14.30 น.	14.30-16.30 น.	19.00-20.00 น.
1.	รายงานตัว	พิธีเปิด และ แนะนำตัว	ภาพรวม โครงการพัฒนาครอบครัว และวิสัยทัศน์		พัฒนาการของสมอง กับคุณภาพชีวิต	สภาวะความต้องการพื้นฐานและ -บริการสำหรับเด็ก (สพด.) -วิธีการสนองความต้องการ พื้นฐานของเด็กอายุ 0-18 ปี	กิจกรรม ภาคกลางคืน
2.	การจัดประสบการณ์ การเรียนรู้เพื่อเปลี่ยนพฤติกรรม (08.30-10.30 น.)		การพัฒนาแบบมีส่วนร่วม และยั่งยืน (10.30-12.00น.)		บทบาทหน่วยงานต่างๆ และชุมชนในการพัฒนาเด็ก (13.00-15.30 น.)	การนำสื่อครอบครัว ที่มีสุขโดยชุมชนไปใช้ (15.30-16.30 น.)	
3.	การสร้างและ พัฒนาอาสาสมัคร (08.30-10.00	การบริหารโครงการพัฒนาครอบครัว (10.00-12.00น.)			กลไกการติดตามประเมินผล (13.00-15.00 น.)	-การวางแผนดำเนินงาน โครงการพัฒนาครอบครัว -ประเมินผล -ปิดการอบรม (15.00-16.30 น.)	

หมายเหตุ ควรจัดให้มีกิจกรรมเบิกลานยามเช้า/ยามบ่าย โดยใช้เพลงหรือเกมประมาณ 10 นาที เพื่อสร้างบรรยากาศและการมีส่วนร่วมของสมาชิก

ตัวอย่าง 2

ตัวอย่าง การกำหนดหลักสูตร เนื้อหาสาระ ตารางการฝึกอบรม

เนื้อหาสาระในการฝึกอบรม

เพื่อให้การฝึกอบรมเป็นไปตามวัตถุประสงค์ จึงได้กำหนดสาระสำคัญที่จะใช้ในการจัดประสบการณ์การเรียนรู้ ได้แก่

ที่	หัวข้อเรื่อง/วิชา	ความจำเป็นของแต่ละระดับที่ควรรู้		
		จังหวัด	อำเภอ*	อาสาสมัคร*
1.	ภาพรวมของโครงการพัฒนาครอบครัว	✓	✓	✓
2.	พัฒนาการของสมองและคุณภาพชีวิต	✓	✓	-
3.	สถานะความต้องการพื้นฐาน และบริการของเด็กอายุ 0-18 ปี	✓	✓	✓
4.	การจัดประสบการณ์การเรียนรู้เพื่อเปลี่ยนพฤติกรรม	✓	✓	✓
5.	การพัฒนาแบบมีส่วนร่วมและยั่งยืน	✓	✓	✓
6.	การบริหารโครงการพัฒนาครอบครัว	✓	✓	-
7.	การวางแผนดำเนินงานโครงการพัฒนาครอบครัวระดับอำเภอ	✓	✓	✓
8.	การสร้างและพัฒนาอาสาสมัคร	✓	✓	
9.	การติดตามประเมินผล	✓	✓	✓**

เมื่อให้ผู้เข้ารับการฝึกอบรมบรรลุตามวัตถุประสงค์ตามหลักสูตรและตารางการฝึกอบรมดังกล่าวข้างต้น
แนวทางการจัดกิจกรรมการฝึกอบรม ในแต่ละเนื้อหา ดังนี้

หมายเหตุ * ควรปรับเนื้อหาสาระ และความยากง่ายให้เหมาะสมกับสมาชิกและระยะเวลาการฝึกอบรม

** ควรใช้การนิเทศติดตามผล หลังการฝึกอบรมเป็นการเรียนรู้ระหว่างปฏิบัติงานเพิ่มเติมเป็นระยะๆ

แผนการจัดกิจกรรมเพื่อการเรียนรู้

ระยะเวลา 1.30 ชั่วโมง

เรื่อง ภาพรวมโครงการพัฒนาครอบครัว

วัตถุประสงค์ 1. ร่วมกันสร้างวิสัยทัศน์ = เด็ก, ครอบครัว, ชุมชน และโครงการพัฒนาครอบครัวที่อยากเห็น

2. อธิบายด้านต่างๆ ของการพัฒนาคนอย่างเป็นองค์รวม

เนื้อหาสาระสำคัญ 1. เป้าหมายและภาพรวมของโครงการพัฒนาครอบครัว

2. ความสำคัญและส่วนประกอบของการพัฒนาคนอย่างเป็นองค์รวม

กิจกรรม	บทบาทวิทยากร	บทบาทสมาชิก	สื่อ/อุปกรณ์	ประเมินผล
เวลา				
1. นำเข้าสู่กิจกรรม 5 นาที	- ชี้แจงการดำเนินงาน	- รับฟังและเตรียมตัว	- กระดาษขาวแผ่นใหญ่	- สมาชิกทราบบาง
2. ประชุมกลุ่มย่อย 30 นาที	- แบ่งกลุ่มย่อย 5 กลุ่ม สร้างภาพวิสัยทัศน์เป้าหมายที่อยากเห็น เด็ก/ครอบครัว/ชุมชน	- ประชุมกลุ่มย่อยสร้างภาพวิสัยทัศน์ - นำผลงานติดไว้ - เสนอผลงาน	- กระดาษสี - กาวแท่ง/แถบขาว - บอร์ด - VDO/Slide/แผ่นใส	- การสร้างภาพ วิสัยทัศน์-เด็ก/ ครอบครัว/ชุมชน - เป้าหมาย ที่อยากเห็น
3. พัฒนาการของคนอย่างเป็นองค์รวม 30 นาที	- บรรยายประกอบสื่อ	- รับฟัง		
4. ภาพรวมโครงการอภิปรายกลุ่มใหญ่ 20 นาที	- ดำเนินการอภิปราย VIPP	- แสดงความคิดเห็น	- กระดาษสี, กระดาน	- ภาพรวมของ โครงการพัฒนา การพัฒนาครอบครัว ที่สมาชิกร่วมรับรู้
5. สรุป 5 นาที	- สังเคราะห์			

แผนการจัดกิจกรรมเพื่อการเรียนรู้

ระยะเวลา 1.30 ชั่วโมง

เรื่อง พัฒนาการของสมองและคุณภาพชีวิต

วัตถุประสงค์ 1. อธิบายการเติบโตและพัฒนาการของสมองมนุษย์

2. อธิบายความสัมพันธ์ระหว่างพัฒนาการของสมองกับคุณภาพชีวิต

3. ระบุปัจจัยที่มีผลกระทบต่อพัฒนาการของสมอง

เนื้อหาสาระสำคัญ 1. การทำงานของสมองมนุษย์ และความสำคัญต่อคุณภาพชีวิต

2. ช่วงสำคัญของพัฒนาการของสมองเปรียบเทียบกับขั้นตอนของพัฒนาการของเด็กตามวัย

3. ปัจจัยที่มีผลกระทบต่อพัฒนาการของสมองทั้งด้านพันธุกรรม และภาวะแวดล้อมที่ทำให้ประสบการณ์การเรียนรู้และปรับพฤติกรรม

4. ความจำเป็นและแนวทางการส่งเสริมคุณภาพชีวิตตั้งแต่ระยะอยู่ในครรภ์ และวัยเด็กตอนต้น

กิจกรรม เวลา	บทบาทวิทยากร	บทบาทสมาชิก	สื่อ/อุปกรณ์	ประเมินผล
1. นำเข้าสู่กิจกรรม 5 นาที	- แนะนำวิทยากรพิเศษ	- เตรียมพร้อม		
2. บรรยายเรื่องพัฒนาการของสมองกับคุณภาพชีวิต 60 นาที	- บรรยายประกอบ VDO/Slide/แผ่นใส	- รับฟังและรับชม - ตอบคำถาม	- VDO/Slide/แผ่นใส	- ความรู้เกี่ยวกับพัฒนาการของมนุษย์ - ความตระหนักถึงความสำคัญของการพัฒนาเด็กตั้งแต่ระยะเริ่มแรก
3. อภิปรายซักถาม 15 นาที	- ตอบข้อซักถาม	- อภิปราย ซักถาม		
4. สรุป 10 นาที	- สรุปประเด็นและเชื่อมโยงแนวคิดกับโครงการพัฒนาครอบครัว		- โปสเตอร์/แผ่นพับ แสดงพัฒนาการของเด็ก	

แผนการจัดกิจกรรมเพื่อการเรียนรู้

ระยะเวลา 1.30 ชั่วโมง

เรื่อง สภาวะความต้องการพื้นฐานและบริการสำหรับเด็ก 0-18 ปี (สพด.)

วัตถุประสงค์ 1. นอกสภาวะความต้องการพื้นฐานและบริการสำหรับเด็กติดตามกลุ่มอายุได้

2. ระบุแนวทางที่จะตอบสนองความต้องการพื้นฐานและบริการสำหรับเด็ก 0-18 ปี ได้

สาระสำคัญ สภาวะความต้องการพื้นฐานและบริการสำหรับเด็กและแนวทางที่จะตอบสนองความต้องการในบริบทของจังหวัดและชุมชน

กิจกรรม เวลา	บทบาทวิทยากร	บทบาทสมาชิก	สื่อ/อุปกรณ์	ประเมินผล
1. นำเข้าสู่บทเรียน 5 นาที 2. ปรชุมกลุ่มย่อย 30 นาที	<ul style="list-style-type: none"> - เตรียมความพร้อมสมาชิก - แบ่งกลุ่มย่อย 4 กลุ่ม ซึ่งแจ้งใบงานให้สมาชิกระบุความต้องการพื้นฐานและแนวทางตอบสนองของกลุ่มอายุ กลุ่ม 1 อายุ 0-3 ปี กลุ่ม 2 อายุ 4-6 ปี กลุ่ม 3 อายุ 7-12 ปี กลุ่ม 4 อายุ 13-18 ปี 	<ul style="list-style-type: none"> - ร่วมกิจกรรม - ปรชุมกลุ่มย่อย - รายงานผลการปรชุมกลุ่ม 	<ul style="list-style-type: none"> - ใบงาน - กระดาษแผ่นพลิก - ปากกาเคมี - กระดาษขาว - แผ่นใส - หายเหตุ 	<ul style="list-style-type: none"> - สมาชิกมีความพร้อมก่อนเริ่ม - สมาชิกระบุสพด.ตามวัยและแนวทางการตอบสนองในบริบทสพด.ในบริบทของชุมชน
<ul style="list-style-type: none"> - อภิปรายกลุ่มใหญ่ 15 นาที - วิทยากรสรุป 10 นาที 	<ul style="list-style-type: none"> - นำอภิปรายสรุป - สรุป 	<ul style="list-style-type: none"> - ร่วมอภิปรายกลุ่ม 	<ul style="list-style-type: none"> 1. ควรมีนิทรรศการแสดงบริการพื้นฐานด้านต่างๆ ที่มีอยู่ในจังหวัด หรือชุมชน 	

แผนการจัดกิจกรรมเพื่อการเรียนรู้

ระยะเวลา 1.00 ชั่วโมง

เรื่อง ภาวะแวดล้อมที่มีผลต่อการพัฒนาเด็ก

วัตถุประสงค์ 1. ระบุภาวะแวดล้อมที่มีผลต่อการพัฒนาเด็ก

2. บอกวิธีการนำไปใช้ในการดำเนินงานโครงการพัฒนาครอบครัว

สาระสำคัญ 1. ภาวะแวดล้อมด้านกายภาพ/ชีวภาพ ด้านสังคม วัฒนธรรม และด้านเศรษฐกิจและการเมือง

2. แนวทางการดำเนินงานโครงการพัฒนาครอบครัว

กิจกรรม เวลา	บทบาทวิทยากร	บทบาทสมาชิก	สื่อ/อุปกรณ์	ประเมินผล
<ul style="list-style-type: none"> - นำเข้าสู่บทเรียน 5 นาที - เตรียมความพร้อมสมาชิก - แบ่งกลุ่มย่อย 5 กลุ่ม - แจกใบงาน 	<ul style="list-style-type: none"> - ศึกษาค้นคว้า - แลกเปลี่ยนความคิดเห็น - นำเสนอผลงาน 	<ul style="list-style-type: none"> - อภิปรายหาประเด็นคำตอบตามใบงาน - กลุ่มที่ 1 ด้านกายภาพ/ชีวภาพ - กลุ่มที่ 2 ด้านสังคมวัฒนธรรม - กลุ่มที่ 3 ด้านเศรษฐกิจ + การเมือง - โดยใช้เทคนิคการประชุมแบบส่วนร่วมสร้างภาพของงาน (VIPP) 30 นาที 	<ul style="list-style-type: none"> - ใบงาน - กระดาษสี - กระดาษขาว (104 ตัดครึ่งตามยาว - กระดาษบอร์ด - ปากกาเคมี 	<ul style="list-style-type: none"> - ภาวะแวดล้อมที่มีผลต่อการพัฒนาเด็กและครอบครัว
<ul style="list-style-type: none"> - ประชุมกลุ่มย่อยแบบร่วมสร้างภาพของงาน (VIPP) 30 นาที - ประชุมกลุ่มเสนอผลงาน (15 นาที) - สรุป (10 นาที) 	<ul style="list-style-type: none"> - สรุป 10 นาที 	<ul style="list-style-type: none"> - นำเสนอผลงาน (กลุ่มละ 5 นาที) 		

แผนการจัดกิจกรรมเพื่อการเรียนรู้

ระยะเวลา 1.30 ชั่วโมง

เรื่อง การจัดประสบการณ์ การเรียนรู้เพื่อปรับเปลี่ยนพฤติกรรม
วัตถุประสงค์ เพื่อให้ผู้เข้าร่วมประชุมสามารถ

1. อธิบายถึงความสำคัญของการจัดการประสบการณ์การเรียนรู้แบบมีส่วนร่วม
  2. บอกเทคนิคการจัดการจัดการประสบการณ์การเรียนรู้แบบมีส่วนร่วมเพื่อปรับเปลี่ยนพฤติกรรม
- เนื้อหาสาระสำคัญ
1. การสื่อสารเพื่อการปรับเปลี่ยนพฤติกรรม
  2. การเรียนรู้แบบมีส่วนร่วม
  3. การเรียนรู้ของผู้ใหญ่
  4. เทคนิคการจัดประชุม/อบรมแบบมีส่วนร่วม

กิจกรรม	เวลา	บทบาทวิทยากร	บทบาทสมาชิก	สื่อ/อุปกรณ์	ประเมินผล
1. นำเข้าสู่บทเรียน 5 นาที					
2. แบ่งกลุ่มย่อย 4 กลุ่ม 40 นาที		1. เกมแบ่งกลุ่มแบบมีส่วนร่วม 2. วิทยากรมอบหมายงานให้ผู้เข้ารับการ อบรมระดมสมองเสนอแนวทางการจัด ประสบการณ์การเรียนรู้เพื่อปรับเปลี่ยน พฤติกรรมแบบมีส่วนร่วมตามประเด็น ดังนี้ กลุ่มที่ 1 ผู้นำชุมชน/อาสาสมัคร กลุ่มที่ 2 เยาวชน กลุ่มที่ 3 พ่อแม่ผู้ปกครอง กลุ่มที่ 4 ผู้ปฏิบัติงาน	-รับฟังและซักถาม -ระดมสมอง ตามประเด็นในใบงานที่ ได้รับ โดยใช้เทคนิค VIPP	1. กระดาษหนังสือพิมพ์ 2. กระดาษสี กระดาษขาว 3. กระดานบอร์ด 4. ปากกาเคมี	-ความสำคัญของ การเรียนรู้แบบมี ส่วนร่วม -ผลงานแสดง แนวทางกลุ่มจัด ประสบการณ์
3. นำเสนอผลงานในกลุ่มใหญ่ 20 นาที					
4.อภิปรายซักถามสรุป (15 นาที)			-นำเสนอผลงาน (กลุ่มละ 5 นาที)	5. VDO	

แผนการจัดกิจกรรมเพื่อการเรียนรู้

ระยะเวลา 1.30 ชั่วโมง

เรื่อง การพัฒนาแบบมีส่วนร่วมและยั่งยืน

วัตถุประสงค์ 1. ผู้เข้ารับการอบรมตระหนักถึงความสำคัญของการพัฒนาแบบมีส่วนร่วมและยั่งยืน

2. สามารถเตรียมความพร้อมสำหรับกลุ่มเป้าหมาย

3. มีทักษะในการนำเสนอหัวข้อการพัฒนาแบบมีส่วนร่วมและยั่งยืนในวิธีการต่างๆ

เนื้อหาสาระสำคัญ 1. วิธีการสร้างกระบวนการมีส่วนร่วม การสร้างความตระหนักในความสำคัญ บทบาทของกลุ่มเป้าหมาย

2. การเปิดโอกาสให้กลุ่มเป้าหมายมีส่วนร่วม

3. ขั้นตอน กลไก ระดับขั้นและมิติต่างๆ ของการมีส่วนร่วม

กิจกรรม	เวลา	บทบาทวิทยากร	บทบาทสมาชิก	สื่อ/อุปกรณ์	ประเมินผล
<p>ขั้นเตรียมความพร้อม</p> <p>1. นำผู้บริจาชนำเสนอ แบ่งกลุ่ม ทำกิจกรรม Broken Square Dynamic ประสบการณ์การเรียนรู้ ร่วมกันและสร้างความสำนึกในความสำคัญของการมีส่วนร่วม (30 นาที)</p> <p>2. แบ่งกลุ่ม-4 กลุ่ม ความหมาย รูปแบบ วิธีการ กลไก ขั้นตอนของการมีส่วนร่วม (50-นาที)</p> <p>3. สรุปกิจกรรม (10 นาที)</p>		<ul style="list-style-type: none"> - ใช้ Group dynamic - Broken Squares - วิทยากรสะท้อนผลจากกิจกรรมกลุ่มโดยเน้นเป็นพิเศษ ในประเด็นที่ส่งผลกระทบต่อกลุ่มเป้าหมาย - เปิดโอกาสให้มีการถกเถียงและทบทวนความเข้าใจ (หากมีเวลาสามารถใช้ VIPP) - แบ่งกลุ่มย่อย 4 กลุ่ม แจกใบงานให้ผู้เข้ารับการอบรมอภิปรายความหมายและความเข้าใจกลุ่ม 1-2 การมีส่วนร่วม กลุ่ม 2-4 การพัฒนาที่ยั่งยืน -เสนอแนวคิดประสบการณ์มุมมอง และวิสัยทัศน์ของการพัฒนาแบบมีส่วนร่วม -สรุปกระบวนการเสริมสร้างการมีส่วนร่วม 	<ul style="list-style-type: none"> -ลงมือปฏิบัติ -ผู้สังเกตการณ์บันทึก และนำเสนอ -เมื่องานเสร็จเรียบร้อย -อภิปรายถึงจุดดี - อภิปรายถึงสมาชิกควรทำอย่างไร จึงมีส่วนร่วมในการพัฒนาแบบยั่งยืน - เข้ากลุ่มย่อยอภิปรายและนำเสนอผลงานตามประเด็นที่ได้รับโดยใช้เทคนิค VIPP 	<ul style="list-style-type: none"> - อุปกรณ์สำหรับ Group dynamic-Broken Squares - Overhead Projector - จัดโต๊ะสำหรับทำกิจกรรม -ไปงาน - เครื่องฉายข้ามศีรษะ 	<ul style="list-style-type: none"> -กลุ่มมีความพร้อมแล้ว -ผู้เนื้อหาและกิจกรรม -เกิดประสิทธิภาพในการทำงาน -สมาชิกมีมุมมองในการทำงานแบบมีส่วนร่วมในมิติต่างๆ

แผนการจัดกิจกรรมเพื่อการเรียนรู้

ระยะเวลา 2.30 ชั่วโมง

เรื่อง บทบาทของหน่วยงานกับการดำเนินโครงการพัฒนา ครอบครัว

วัตถุประสงค์ 1. บอกความสำคัญของกรมมีส่วนร่วมหน่วยงานต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับการดำเนินโครงการพัฒนาครอบครัว

2. วิเคราะห์บทบาทของหน่วยงานต่าง ๆ ที่ดำเนินงานที่เกี่ยวข้องกับโครงการพัฒนาครอบครัวได้

3. อธิบายการทำงานของหน่วยงานที่บูรณาการกันกับการทำงานร่วมกับองค์กรภาคเอกชน และชุมชน

สาระสำคัญ 1. บทบาทของหน่วยงานต่าง ๆ ที่ร่วมโครงการพัฒนาครอบครัว การประสานงาน การนิเทศติดตาม

กิจกรรม เวลา	บทบาทวิทยากร	บทบาทสมาชิก	สื่อ/อุปกรณ์	ประเมินผล
- กลุ่มใหญ่ (5 นาที)	- นำเข้าสู่บทเรียนโดยการสนทนา คำถามว่า "ท่านมีความรู้สึก ความ คิดเห็นอย่างไรต่อบทบาทหน่วยงาน ต่าง ๆ ในการดำเนินโครงการพัฒนา ครอบครัว"	- ผู้เข้าร่วมประชุมทุกคนเขียนความคิด เห็นของตนต่อบทบาทหน่วยงานที่ตนสังกัด (VIPP)	- กระดาษสำหรับเขียน ความรู้สึกตามความ คิดเห็น	- ความรู้สึก ความ คิดเห็นของผู้เข้า- ประชุมในเรื่องบท บาทของหน่วยงาน ต่าง ๆ
- กลุ่ม 2 คน (5 นาที)	- แบ่งสมาชิกเป็นคู่ และตั้งคำถาม	- จับคู่สมาชิกที่นั่งใกล้กันอภิปรายเพื่อให้ได้ ข้อสรุปตามประเด็นคำถาม		- ข้อสรุปความคิด เห็นของกลุ่มเกี่ยวกับ บทบาทการ ดำเนินโครงการ พัฒนาครอบครัว

กิจกรรม เวลา	บทบาทวิทยากร	บทบาทสมาชิก	สื่อ/อุปกรณ์	ประเมินผล
กลุ่มใหญ่ (10 นาที)	<ul style="list-style-type: none"> - นำสรุปความคิดของกลุ่มเกี่ยวกับความคิดเห็นของบทบาทหน่วยงานต่อการดำเนินงาน 	<ul style="list-style-type: none"> - แต่ละกลุ่มนำเสนอผลงาน 	<ul style="list-style-type: none"> - แผ่นใส - ปากกาเขียนแผ่นใส 	<ul style="list-style-type: none"> - ความคิดเห็นบทบาทของหน่วยงานต่อการดำเนินงานโครงการฯ
กลุ่มใหญ่ (20 นาที)	<ul style="list-style-type: none"> - นำเสนอ วีดีโอ โครงการพัฒนาเด็ก โดยครอบครัว 	<ul style="list-style-type: none"> - ศึกษาบทบาทของหน่วยงานการประสานงานและดำเนินงาน เพื่อให้บรรลุตามวัตถุประสงค์โครงการฯ 	<ul style="list-style-type: none"> - วีดีโอ เรื่องโครงการพัฒนาเด็กโดยครอบครัว 	<ul style="list-style-type: none"> - องค์ประกอบที่สำคัญเพื่อการดำเนินงานโครงการฯ
กลุ่มเด็ก 5-6 คน (20 นาที)	<ul style="list-style-type: none"> - ตั้งแจ้งภาระงานของกลุ่มเด็กให้ดำเนินการ - กระบวนการกลุ่มอภิปรายข้อสรุปตามใบงาน - แบ่งกลุ่มตามกลุ่มเป้าหมายอายุ 0-3, 4-6, 7-12 และ 13-18 ปี 	<ul style="list-style-type: none"> - ให้แต่ละกลุ่มประชุมกลุ่ม อภิปรายตามประเด็นของใบงาน 	<ul style="list-style-type: none"> - ใบงานภาระงานของแต่ละกลุ่ม - บทบาทหน้าที่ของหน่วยงานต่างๆ (เนื้อหาตามคู่มือ) 	<ul style="list-style-type: none"> - บทบาทเพิ่มเติมของแต่ละหน่วยงานตามมติของแต่ละกลุ่ม
กลุ่มใหญ่ (60 นาที)	<ul style="list-style-type: none"> - ส่งเคราะห์จากข้อสรุปของแต่ละกลุ่มเพื่อให้กลุ่มใหญ่อภิปรายและได้ข้อสรุป 	<ul style="list-style-type: none"> - ตัวแทนกลุ่มนำเสนอผลงาน 	<ul style="list-style-type: none"> - แผ่นใส - เครื่องฉายภาพข้ามศีรษะ 	<ul style="list-style-type: none"> - รายงานของกลุ่มแต่ละกลุ่ม - ข้อเสนอเพิ่มเติม บทบาทของแต่ละหน่วยงาน

แผนการจัดกิจกรรมเพื่อการเรียนรู้

ระยะเวลา 2.30 ชั่วโมง

เรื่อง การบริหารโครงการพัฒนาครอบครัว
วัตถุประสงค์ เพื่อให้ผู้เข้าอบรมได้รับรู้ และสามารถบอกได้ถึงขั้นตอนการดำเนินงานโครงการพัฒนาครอบครัวในระดับส่วนกลาง จังหวัด อำเภอ และตำบล/หมู่บ้าน

เนื้อหาสาระสำคัญ 1. โครงสร้างการบริหารโครงการพัฒนาครอบครัว

2. การจัดตั้งคณะทำงานระดับต่าง ๆ และบทบาทหน้าที่

3. การพัฒนาบุคลากร

4. การเตรียมชุมชน

5. การจัดทำแผนงาน/โครงการ

6. การติดตามผลการดำเนินงาน

7. การขยายผลการดำเนินงานโครงการพัฒนาครอบครัว

กิจกรรม เวลา	บทบาทวิทยากร	บทบาทสมาชิก	สื่อ/อุปกรณ์	ประเมินผล
1. การนำเข้าสู่บทเรียน (15 นาที)	- จัดเตรียมอุปกรณ์	- ร่วมกิจกรรม	- กระดาษทำผลึก	- เตรียมความคิดของผู้เข้าร่วมอบรมในเรื่องการบริหารโครงการผู้เข้าอบรม
2. กลุ่มเล็ก 4 กลุ่ม (45 นาที)	- อธิบายกติกาของเกม - แบ่งกลุ่มเป็น 4 กลุ่ม ๆ ละ 6-7 คน โดย หิบบลาตามชื่อสัตว์ - กำหนดผู้ประสานงานประจำกลุ่ม	- ชักถาม - หิบบลาท, หากกลุ่ม - ศึกษาเอกสารหน้า 8-22 - แสดงความคิดเห็น มีส่วนร่วม	- กระดาษโรเนียว - ปากกาเมจิก - เอกสารดำเนินการ โครงการพัฒนา ครอบครัว	- ระบุบทบาททำงานในระดับต่างๆ

กิจกรรม เวลา	บทบาทวิทยากร	บทบาทสมาชิก	สื่อ/อุปกรณ์	ประเมินผล
จังหวัด - อำเภอ - ตำบล - หมู่บ้าน			<ul style="list-style-type: none"> - กระดาษแผ่นพลิก - กระดาษสีทำบัตรคำ 	
3. กลุ่มใหญ่เสนอผลงาน กลุ่มย่อย (40 นาที)	<ul style="list-style-type: none"> - กำกับเวลา 	<ul style="list-style-type: none"> - ส่งผลการอภิปราย เป็นรายกลุ่ม - ส่งตัวแทนนำเสนอ ผลการอภิปราย - เพิ่มเติมประเด็นจาก ข้อเสนอแนะของที่ ประชุมใหญ่ - มีส่วนร่วมเสนอแนะ 	<ul style="list-style-type: none"> - เทปติดกระดาษ - ใบงาน - กระดาษโปสเตอร์ และบัตรคำ 	
4. ข้อเสนอแนะเพิ่มเติม และสรุป (10 นาที)	<ul style="list-style-type: none"> - เปิดโอกาสให้ที่ประชุมเสนอแนะเพิ่มเติม 			

การอภิปรายกลุ่ม เรื่อง การบริหารโครงการพัฒนาครอบครัว

การแบ่งกลุ่ม 4 กลุ่มๆ ละ 6-7 คน

เวลาในการอภิปรายกลุ่ม 45 นาที

เวลาที่ใช้ในการเสนอผล กลุ่มละ 10 นาที

ประเด็น ให้ศึกษาเอกสาร ‘การบริหารโครงการพัฒนาครอบครัว’ และพิจารณาให้ข้อคิดเห็นเพิ่มเติมในเรื่องต่อไปนี้

1. การจัดโครงสร้างโครงการ
2. องค์ประกอบของคณะทำงาน และบทบาทหน้าที่ของคณะทำงานควรเป็นอย่างไร
3. การพัฒนาบุคลากรกับกลุ่มเป้าหมายได้บ้างและมีวิธีการอย่างไร
4. วิธีการเตรียมชุมชนที่มีประสิทธิภาพต้องทำอะไรบ้าง
5. แนวทางการจัดทำแผน/โครงการเพื่อขอรับการสนับสนุนทำอย่างไร
6. การขยายผลการดำเนินงานโครงการมีแนวทางการอย่างไร

แผนการจัดกิจกรรมเพื่อการเรียนรู้

ระยะเวลา 1.30 ชั่วโมง

เรื่อง การสร้างและพัฒนาอาสาสมัครโครงการพัฒนาครอบครัว

- วัตถุประสงค์
1. บอกคุณลักษณะของผู้เป็นอาสาสมัครโครงการพัฒนาครอบครัวได้
  2. อธิบายได้ว่าอาสาสมัครทำอะไร และเมื่อไรในโครงการนี้
  3. ชี้แจงถึงวิธีการสร้างและพัฒนาอาสาสมัครฯ

เนื้อหาสาระสำคัญ 1. อาสาสมัครโครงการพัฒนาครอบครัวเป็นคนที่มีความตั้งใจเสียสละอายุตั้งแต่ 18 ปีขึ้นไป อ่านออกเขียนได้ ปฏิบัติงานร่วมกับ

ครอบครัวในหมู่บ้านและหน่วยงานเพื่อการพัฒนาเด็กและเยาวชน

2. การสร้างและพัฒนาให้อาสาสมัคร มีใจอาสา ความคิดก้าวหน้า และลงมือพัฒนา

3. ผลดีที่เกิดขึ้นต่อตัวอาสาสมัคร ครอบครัวที่อาสาสมัครดูแลและชุมชนโดยส่วนรวม

กิจกรรม เวลา	บทบาทวิทยากร	บทบาทสมาชิก	สื่อ/อุปกรณ์	ประเมินผล
1. นำเข้าสู่กิจกรรม (2 นาที)	1. บอกว่าในโครงการนี้มีบุคคลที่สำคัญคือ 'อาสาสมัครโครงการพัฒนาครอบครัว' จากข้อนี้ขอให้ผู้เข้าอบรมลองนึกถึงลักษณะและบทบาทหน้าที่ของอาสาสมัครว่าเป็นใคร ทำอะไร เมื่อไร	1. แต่ละกลุ่มอภิปรายถึงลักษณะและบทบาทหน้าที่ของอาสาสมัครและวาดภาพลงในกระดาษปรู๊ฟ	1. กระดาษปรู๊ฟ 2. ปากกาเมจิก 3. กระดาษขาว 4. แผ่นใส อาสาสมัครเป็นใคร ทำอะไร เมื่อไร	1. การอภิปรายถึงคุณลักษณะของอาสาสมัคร 2. ภาพอาสาสมัคร (ที่สะท้อนแนวคิดเกี่ยวกับอาสาสมัคร) 3. การร่วมระดมพลังสมองของผู้เข้าอบรม
- แบ่งกลุ่มย่อย 4 กลุ่ม วาดภาพอาสาสมัคร (20 นาที)	2. วิทยากรผู้ดำเนินการกลุ่ม สรุปลักษณะสำคัญลักษณะและบทบาทของอาสาสมัครฯ โดยเพิ่มเติมจากกรณำเสนอของกลุ่ม		5. กระดาษสี 3 สีติด เป็นแผ่นเล็ก	

กิจกรรม	เวลา	บทบาทวิทยากร	บทบาทสมาชิก	สื่อ/อุปกรณ์	ประเมินผล
<p>3. New Participatory Technique แบ่ง 4 กลุ่ม ระดมสมอง (30 นาที)</p> <p>4. สังเคราะห์ (20 นาที)</p> <p>5. สรุป (10 นาที)</p>	<p>3. ซึ่งแจ้งว่าต่อไปเราจะมาช่วยกันคิดว่า จะมีวิธีสร้าง และพัฒนาอาสาสมัคร โครงการพัฒนาครอบครัวในพื้นที่ รับผิดชอบอย่างไรจึงจะทำงานได้ อย่างมีประสิทธิภาพ ขอให้ช่วยกัน คิดและนำเสนอ</p> <p>4. วิทยากรนำสังเคราะห์</p> <p>5. วิทยากรสรุป</p>	<p>3. ระดมสมองกลุ่มย่อยเรื่อง</p> <p>3.1 วิถีใจและสร้างอาสาสมัครให้มี ส่วนร่วมในโครงการ</p> <p>3.2 พัฒนาและเพิ่มพูนทักษะอาสา-สมัคร</p> <ul style="list-style-type: none"> - การฝึกอบรม - การนิเทศติดตามการทำงาน - การให้คำปรึกษาหารือและสนับสนุน <p>3.3 การใช้คู่มืออาสาสมัครโครงการ แบบบันทึกการทำงานและการป้อนกลับ</p> <p>3.4 สมาชิกในแต่ละกลุ่มย่อยคิดและเขียนลงกระดาษแผ่นเล็ก ๆ นำเสนอต่อกลุ่มโดยติดบนกระดานหรือกระดาษแผ่นใหญ่</p> <p>4. แต่ละกลุ่มนำเสนอต่อกลุ่มใหญ่เพื่อสังเคราะห์ร่วมกัน</p> <p>5. อภิปรายซักถาม</p>	<p>*6. วีดีโอเรื่องอาสาสมัคร การพัฒนาครอบครัว</p>		

สรุป แนวทางการจัดกิจกรรมเพื่อการเรียนรู้อย่างมีส่วนร่วม

1. **ทำความเข้าใจจุดมุ่งหมายให้ตรงกันและจัดกิจกรรมให้ตรงจุด** ความมุ่งหมายของการจัดกิจกรรมฝึกอบรมให้เกิดการเรียนรู้อย่างมีส่วนร่วมของสมาชิกที่เป็นวิทยากรระดับเขต เจ้าหน้าที่ระดับจังหวัดและหรืออำเภอ ซึ่งแต่ละคนมีประสบการณ์ภูมิหลัง และสังกัดหน่วยงานต่างๆ กัน การจัดกิจกรรมจึงควรเป็นการสร้างประสบการณ์การเรียนรู้ร่วมกัน เพื่อให้ทุกคนมีโอกาสพัฒนาจิตสำนึกต่อคุณค่า บทบาทหน้าที่ ความรับผิดชอบของงานในโครงการพัฒนาครอบครัว มีทักษะและแนวร่วมที่จะปฏิบัติงานในขั้นต่อไป คือ

- 1.1 จัดการฝึกอบรม ในพื้นที่รับผิดชอบให้กับคณะทำงานระดับอำเภอ ตำบล และอาสาสมัครโครงการพัฒนาครอบครัว เพื่อนำไปสู่การพัฒนาอย่างมีส่วนร่วมทุกฝ่าย หวังผลสำเร็จร่วมกันที่ประโยชน์สุขของเด็กและครอบครัว
- 1.2 ร่วมกันดำเนินงานโครงการฯ อย่างมีบูรณาการ ทำให้เกิดการพัฒนาเด็กและครอบครัวอย่างเป็นองค์รวม โดยเน้นการทำงานที่ทุกฝ่ายมีส่วนร่วม พัฒนาอย่างมีประสิทธิภาพ เกื้อหนุนสอดคล้องกันอย่างต่อเนื่อง จึงจะเกิดการพัฒนที่ยั่งยืนได้

2. จัดลำดับและดำเนินการตามขั้นตอนของการอบรม/ประชุม

- 2.1 เตรียมการและวางแผนอย่างมีส่วนร่วม การรวมกลุ่มผู้จัดจากหน่วยงานหลัก ควรซักซ้อมความเข้าใจโครงการฯ และภารกิจที่จะรับผิดชอบ เช่น การเตรียม 'หลักสูตร' สื่อ เอกสาร วิทยากรพิเศษ วิทยากรดำเนินการกลุ่ม อุปกรณ์วัสดุ โสตทัศนูปกรณ์ และการบริหารจัดการต่างๆ
- 2.2 เริ่มจากความรู้และประสบการณ์ของกลุ่มเป้าหมายแล้วนำความคิดเห็นและสิ่งที่แสดงออกมาจัดเป็นภาพรวมของกลุ่ม ซึ่งจะมีความเป็นจริงและตรงกับความต้องการของสมาชิกมากกว่าการนำแนวคิดของวิทยากรหรือข้อมูลใหม่มาเป็นจุดเริ่มต้น
- 2.3 ผู้จัดหรือวิทยากรทำหน้าที่เพิ่มเติมความรู้ข้อมูลต่างๆ ที่จำเป็นหรือขาดไปโดยคำนึงถึงการยอมรับของสมาชิก ความถูกต้องของเนื้อหาสาระ และความเหมาะสมกับสังคม วัฒนธรรม ทั้งนี้อาจเป็นทางตรง เช่น การเล่าเสวนา การชี้แนะ หรือทางอ้อมผ่านสื่อ ให้สมาชิกศึกษาด้วยตนเองก็ได้ แล้วแต่จะพิจารณาตามเวลาและความเหมาะสม
- 2.4 จัดกิจกรรมเพื่อฝึกทักษะที่จำเป็น ในการพัฒนาเด็กและครอบครัวอย่างเป็นองค์รวม เช่น ความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับการพัฒนาเด็ก วิธีการเฝ้าระวัง การสื่อสารถ่ายทอดข้อมูลข่าวสาร การยอมรับซึ่งกันและกัน การทำงานร่วมกันเป็นทีม การสร้างและพัฒนาอาสาสมัคร เป็นต้น
- 2.5 วางแผนปฏิบัติการ กำหนดเป้าหมาย ขั้นตอนการทำงาน ระยะเวลา และแบ่งหน้าที่รับผิดชอบโดยทุกฝ่าย รับรู้กระบวนการในภาพรวม และพร้อมที่จะสนับสนุนกัน ตลอดจนการติดตาม นิเทศ ประเมินผล ร่วมกันกับชุมชน โดยเน้นการยอมรับร่วมกันว่าทุกคนมีศักยภาพและคุณค่า มีความสามารถและประสบการณ์ที่นำมาใช้ได้ ในโครงการพัฒนาครอบครัว ซึ่งเป็นของชุมชน ไม่ใช่เป็นของหน่วยงานใด แต่ทุกฝ่ายร่วมเป็น 'เจ้าของ' และทำหน้าที่เป็นกลุ่ม 'พี่เลี้ยง' ให้แก่ชุมชนและอาสาสมัคร คอยติดตามดูแลให้การสนับสนุนอย่างต่อเนื่อง ดังนั้น การสร้างภาพของงานร่วมกัน การบันทึกข้อตกลง ผลของการสังเคราะห์ และแผนปฏิบัติการจึงมีความจำเป็น และเป็นประโยชน์ต่อการดำเนินงานอย่างราบรื่นของโครงการฯ อย่างยิ่ง
- 2.6 เปิดโอกาสให้สมาชิกสะท้อนความรู้สึกรู้สึกนึกคิดต่อการจัดกิจกรรมเป็นระยะ และประเมินผล เมื่อสิ้นสุดการฝึกอบรม จะช่วยให้ผู้จัดสามารถปรับเปลี่ยนการจัดกิจกรรมให้เหมาะสมตรงความต้องการของทั้งสองฝ่าย นับเป็นความพยายามของทั้งสองฝ่ายร่วมกัน ที่จะทำให้เกิดบรรยากาศและสถานการณ์ที่เอื้อต่อการเรียนรู้ซึ่งกันและกัน สร้างความสัมพันธ์ที่ดี เกิดพลังในการทำงานเป็นกลุ่ม และมีศรัทธาในการทำงานเพื่อส่วนรวมต่อไป

ภาพรวมโครงการพัฒนาครอบครัว

ความเป็นมา

การพัฒนาเด็กและเยาวชนให้มีคุณภาพเป็นปัจจัยที่สำคัญยิ่งในการนำประเทศไปสู่ความเจริญก้าวหน้าทางเศรษฐกิจ สังคม วิทยาศาสตร์เทคโนโลยี รวมทั้งความสงบสุขในสังคมและการพัฒนาประเทศอย่างยั่งยืน ทั้งนี้ ต้องเน้นให้ครอบครัวเป็นแกนหลัก และชุมชนเป็นฐานที่มีส่วนร่วมอย่างแท้จริงทุกชั้นตอนตั้งแต่การมีส่วนร่วมวางแผนการดำเนินงานตลอดจนถึงการติดตามประเมินผล หน่วยงานต่างๆ ทั้งภาครัฐและเอกชนที่เกี่ยวข้องจึงจำเป็นต้องปรับเปลี่ยนวิธีการทำงานจากแบบแยกส่วนตามภารกิจเฉพาะส่วน ของหน่วยงานของตน มาเป็นการสร้างเป้าหมาย ร่วมกันและบูรณาการปฏิบัติการของตนให้สอดคล้องกันทุกด้านอย่างครบวงจร เพื่อ การพัฒนาเด็กและครอบครัวอย่างเป็นองค์รวม โดยคำนึงถึงความเหมาะสมตามพัฒนาการของเด็กบริบททางสังคมและวัฒนธรรม ในท้องถิ่น ดังนั้น ทุกฝ่ายจึงจำเป็นต้องสร้างความเข้าใจและประสานการดำเนินงานอย่างมีประสิทธิภาพ เพื่อบรรลุเป้าหมายร่วมกัน

ตั้งแต่ พ.ศ. 2533-2537 ได้มีการจัดทำโครงการพัฒนาเด็กโดยครอบครัวนำร่องใน 16 จังหวัด ซึ่งมีเป้าหมายหลักเป็น เด็กในหมู่บ้านตั้งแต่ปฏิสนธิ ถึง อายุ 6 ปี โดยองค์การทุนเพื่อเด็กแห่งสหประชาชาติ (UNICEF) ร่วมกับมูลนิธิสงเคราะห์เด็ก ยากจน (CCF) ในประเทศไทย ได้สนับสนุนให้มีการฝึกกำลังของกรมอนามัย กรมการพัฒนาชุมชน กรมการศึกษานอกโรงเรียน สำนักงานคณะกรรมการการประถมศึกษาแห่งชาติ กรมประชาสงเคราะห์ ทบวงมหาวิทยาลัย และมูลนิธิเซฟเดอะซิลเดรน ร่วมกันสร้าง ระบบการประสานงานพัฒนาเด็กอย่างเป็นเครือข่าย ตั้งแต่ระดับส่วนกลาง ส่วนจังหวัด อำเภอ ตำบล หมู่บ้าน และครอบครัว โดยให้องค์กร ภาคเอกชน องค์กรชุมชน กลุ่มสตรี เด็กนักเรียนชั้นประถมศึกษา ปีที่ 5 และ 6 เยาวชนและสมาชิกในชุมชนไม่ว่า จะเป็นหญิงหรือชายมีส่วนร่วมในโครงการพัฒนาเด็กโดยครอบครัว นอกจากนี้ยังมีคณะผู้วิจัยจากมหาวิทยาลัยมหิดลดำเนินการ วิจัยประเมินผลโครงการฯ ใน 5 จังหวัดมาเป็นระยะอย่างต่อเนื่องจากประสบการณ์การทำงานร่วมกันในโครงการนำร่อง 16 จังหวัด และผลการวิจัยจึงทำให้มีการปรับเปลี่ยนกลวิธี การเพิ่ม “แนวร่วม” และจัดระบบการดำเนินงาน โดยคณะทำงานโครงการพัฒนาเด็ก โดยครอบครัวในระดับจังหวัดต่างๆ ร่วมกับคณะกรรมการฯ ส่วนกลางและคณะผู้วิจัยเป็นลำดับ เพื่อให้ตอบสนองความต้องการของ เด็กและชุมชนอย่างเหมาะสมกับลักษณะประชากรและพื้นที่แต่ละแห่ง

ต่อมาเมื่อวันที่ 7 มิถุนายน 2537 คณะรัฐมนตรีได้มีมติเห็นชอบ “โครงการพัฒนาครอบครัว” ใน แผนปฏิบัติการ พัฒนา ศึกษาอบรมเลี้ยงดูเด็กและวัยรุ่น โดยขยายกลุ่มเป้าหมายเป็นเด็กและวัยรุ่น อายุ 0-18 ปี และเพิ่มพื้นที่ดำเนินการทั่ว ประเทศ 75 จังหวัด 706 อำเภอ 81 กิ่งอำเภอ และ 5,484 ตำบล อนุมัติในหลักการให้ใช้งบประมาณดำเนินการ 434,819,740 บาท ระหว่างปี 2538-2542 (5ปี) ตามมติคณะรัฐมนตรีได้กำหนดให้องค์กรการรัฐบาลและสำนักงานคณะกรรมการการประถมศึกษาแห่งชาติ กรมประชาสงเคราะห์ มหาวิทยาลัยมหิดลและสถาบันการศึกษาในท้องถิ่น กรมสามัญศึกษา กรมอาชีวศึกษา องค์กรยูนิเซฟ มูลนิธิ ซี.ซี.เอฟ ในประเทศไทย Save the Children Federation/U.S.A สมาคมวางแผนครอบครัวแห่งประเทศไทย กรมการปกครอง กรมศาสนา กรมการฝึกหัดครู กรมประชาสัมพันธ์ กรมส่งเสริมการเกษตร ร่วมกันดำเนินงานโครงการ โดยมีกรมการพัฒนาชุมชน เป็นหน่วยงานหลักในการประสานงาน และมีสำนักงานคณะกรรมการส่งเสริมและประสานงานเยาวชนแห่งชาติ (สยช.) เป็นหน่วยงาน ติดตามประเมินผลแผนปฏิบัติการฯ นอกจากนี้ สำนักงานคณะกรรมการส่งเสริมและประสานงานสตรีแห่งชาติ (กสส.) และ สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ (สวช.) ได้สนับสนุนโครงการฯ โดยจัดทำหนังสือครอบครัวดีมีสุขโดยชุมชนใน 75 จังหวัด

นอกจากนั้นในแผนปฏิบัติการเดียวกัน คณะรัฐมนตรีได้อนุมัติ “โครงการจัดตั้งสถาบันแห่งชาติเพื่อการพัฒนาเด็ก และครอบครัว มหาวิทยาลัยมหิดล” เป็นหน่วยงานกลางทางวิชาการเพื่อเป็นแกนหลักในการประสานงานทางวิชาการ ด้านการ พัฒนาเด็กและครอบครัวอย่างเป็นองค์รวม เพื่อสนับสนุนด้านการฝึกอบรม พัฒนานุเคราะห์ วิจัย และพัฒนารูปแบบ สื่อ ตลอดจน การประเมินผล สร้างเครือข่ายทางวิชาการโดยประสานงานกับสถาบันและหน่วยงานวิชาการอื่นๆ ในภาครัฐและเอกชนทั้งในและ นอกประเทศ ซึ่งทางโครงการจัดตั้งสถาบันฯ ได้ร่วมดำเนินงานกับคณะทำงานโครงการพัฒนาครอบครัวมาเป็นลำดับ

โครงการพัฒนาครอบครัวมีแนวคิดมาจากโครงการพัฒนาเด็กโดยครอบครัวที่องค์การยูนิเซฟและมูลนิธิซี.ซี.เอฟ ให้การ

สนับสนุนใน 16 จังหวัด ทั้งภาคเหนือ ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ และ 5 จังหวัดชายแดนภาคใต้ ซึ่งมีกลุ่มเป้าหมายคือ เด็กวัย 0-6 ปี สำหรับโครงการพัฒนาครอบครัวได้นำแนวคิดดังกล่าวมาขยายกลุ่มเป้าหมายเพิ่มขึ้นเป็นอายุ 0-18 ปี และดำเนินการในทุกจังหวัด ตั้งแต่ปี พ.ศ. 2538 จึงถือว่าโครงการพัฒนาครอบครัวเป็นโครงการหลักของทุกจังหวัด ส่วนโครงการอื่นๆ ที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาเด็กและครอบครัว เช่น โครงการครอบครัวดีมีสุขโดยชุมชนและโครงการพัฒนาเด็กโดยครอบครัว ฯลฯ เป็นโครงการย่อยภายใต้โครงการใหญ่

ดังนั้น ทั้ง 16 จังหวัดที่ดำเนินการโครงการพัฒนาเด็กโดยครอบครัวและทุกจังหวัดที่ดำเนินการโครงการครอบครัวดีมีสุขโดยชุมชน รวมทั้งโครงการที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาเด็กและครอบครัวจึงควรจะได้ดำเนินการโครงการดังกล่าวอย่างต่อเนื่องภายใต้โครงการพัฒนาครอบครัว ซึ่งคณะรัฐมนตรีได้มีมติเมื่อวันที่ 7 มิถุนายน 2537 ให้เป็นโครงการที่มีความเร่งด่วนที่จะต้องดำเนินการให้ครอบคลุมทุกพื้นที่ของประเทศและสำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ จะได้บรรจุไว้ในแผนพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 8 (พ.ศ. 2540-2544)

ข้อดีของโครงการพัฒนาครอบครัว คือการบริหารจัดการและการดำเนินงานตามเป้าหมายของแผนงานนั้น จะเริ่มมาจากทุกหน่วยงานที่มีหน้าที่ในการดำเนินการพัฒนาคุณภาพชีวิต เด็ก สตรี และเยาวชน จะต้องประสานความร่วมมือกันในการกำหนดเป้าหมาย กิจกรรมและกลวิธีในการดำเนินงานของแต่ละพื้นที่อย่างมีประสิทธิภาพ ซึ่งหน่วยงานหลักจากภาครัฐ ได้แก่ ด้านปฏิบัติคือ สำนักงานคณะกรรมการการประถมศึกษาแห่งชาติ กรมอนามัย กรมการศึกษานอกโรงเรียน และกรมการพัฒนาชุมชน ทำหน้าที่เป็นหน่วยประสานหลัก ได้ร่วมกันผนึกกำลังกับหน่วยงาน ด้านวิชาการคือ สถาบันแห่งชาติเพื่อการพัฒนาเด็กและครอบครัว ซึ่งประสานงานวิชาการกับสถาบันการศึกษาอื่นๆ ตลอดจนร่วมมือกับหน่วยงานสนับสนุนทั้งจากภาครัฐ ภาคเอกชน และภาคธุรกิจ ร่วมกันดำเนินงานโครงการพัฒนาครอบครัว โดยมีชุมชนและองค์กรชุมชนมีส่วนร่วมในการดำเนินงานโครงการฯ ทุกขั้นตอน

(ดูแผนภูมิโครงการพัฒนาเด็กโดยครอบครัว หน้า 12, แผนภูมิโครงการพัฒนาครอบครัว หน้า 13)

ประเด็นสำคัญในการจัดกิจกรรม “ภาพรวมโครงการพัฒนาครอบครัว” ได้แก่

1. การสร้างเป้าหมายร่วมกัน ซึ่งในโครงการนี้ คือ ภาพของเด็กครอบครัวและชุมชนที่พึงปรารถนา ในการทำกิจกรรมการเรียนรู้เพื่อนำไปสู่การพัฒนาอย่างมีส่วนร่วม สมาชิกจะมีโอกาสแสดงออกอย่างหลากหลาย ทำให้วิทยากรผู้ดำเนินการกลุ่มมีเนื้อหาที่น่าสนใจเพราะที่ได้ ทั้งนี้ วิทยากรสามารถนำความคิดเห็นต่างๆ มาให้กลุ่มช่วยกันเรียบเรียงและเพิ่มเติมให้สมบูรณ์ โดยมีแนวคิดหลัก ได้แก่

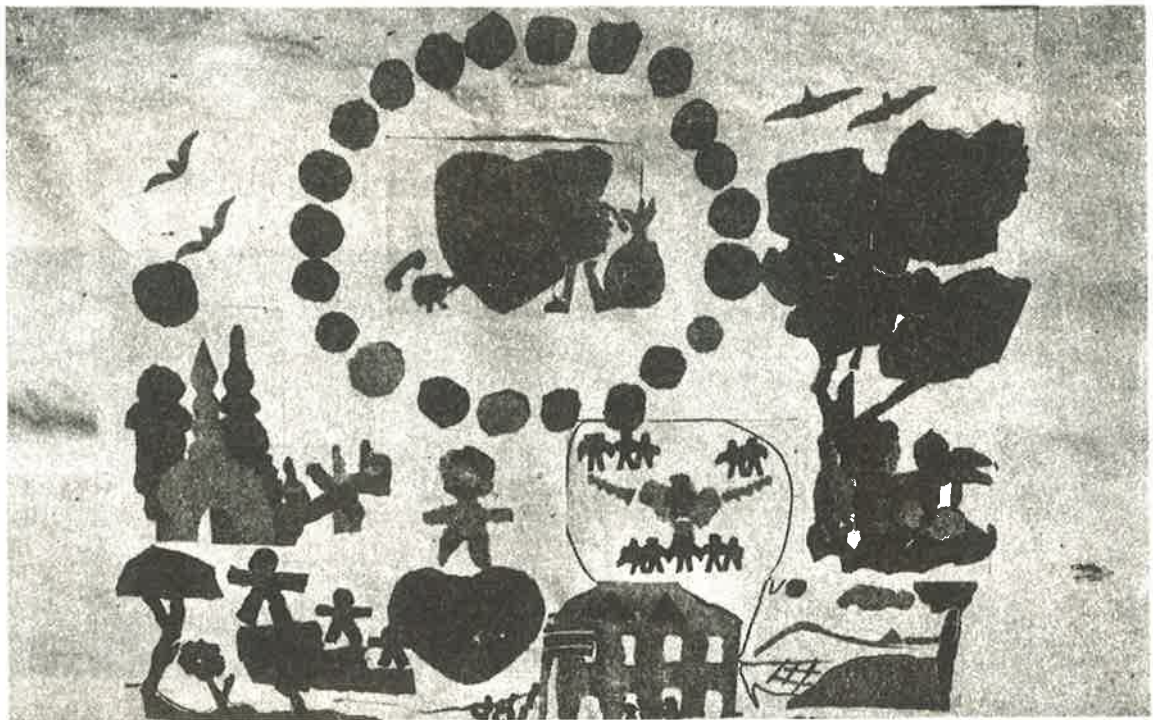
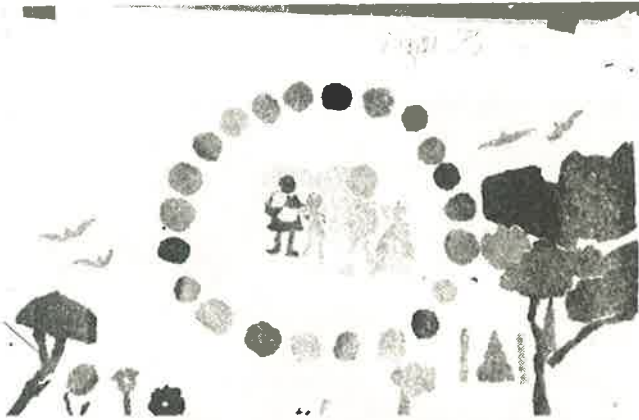
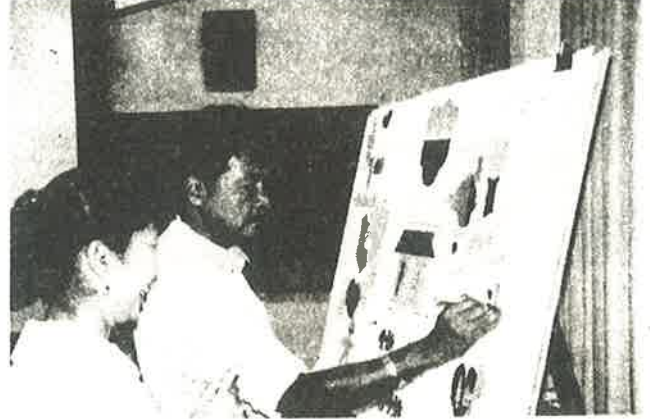
- 1.1 การพัฒนาเด็กและครอบครัวอย่างเป็นองค์รวมเป็นเป้าหมายรวม

- 1.2 การผนึกกำลังของครอบครัว ชุมชนกับเจ้าหน้าที่ฝ่ายต่างๆ ที่ทำงานร่วมกัน ไม่แยกส่วน โดยมุ่งสู่เป้าหมายเดียวกันเป็นยุทธศาสตร์สำคัญ

2. การสร้างความรู้สึกร่วมกันเป็นเจ้าของโครงการร่วมกันในบริบทของท้องถิ่น

การใช้วิธีสร้างภาพร่วมกันโดยทุกคนได้ใช้ศักยภาพของตนในการถ่ายทอดเป็นภาพจากประสบการณ์ความรู้ที่มีอยู่ โดยวิทยากรให้ความยอมรับ และนำความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับการดำเนินงานโครงการพัฒนาครอบครัวมาประยุกต์เพื่อสังเคราะห์ให้สมาชิกเห็นภาพรวมโครงการพัฒนาครอบครัวที่เขาสัมผัสได้ มีเจตคติที่ดี เห็นความเป็นไปได้ และมีจิตใจอยากร่วมในกระบวนการพัฒนาเด็กและครอบครัว ดังตัวอย่างที่เห็นจากรูปในหน้า 43 ซึ่งแต่ละกลุ่มจะแสดงถึงภูมิหลังและบริบทต่างกัน แต่เน้นประเด็นเดียวกันคือ เด็กที่เติบโตอย่างมีคุณภาพในครอบครัวที่อบอุ่น ได้รับการตอบสนองความจำเป็นพื้นฐาน โดยสมาชิกในชุมชน ผู้นำทางศาสนาหน่วยงานต่างๆ ร่วมกันดูแล และประสานงานกันอย่างดี มีตัวสื่อกลางคือ อาสาสมัครที่มีจิตใจดี มีศรัทธาอาสา มีความคิดก้าวหน้า ใฝ่รู้ และมีมือกระทำ

ผลงานกลุ่ม : วิสัยทัศน์ ภาพรวมโครงการพัฒนาครอบครัว

ภาพสังเคราะห์

← ฝึกกำลังระดับส่วนกลาง

▶ เจ้าหน้าที่ระดับเขตและจังหวัด
จากหน่วยงานต่างๆ

← เจ้าหน้าที่ระดับจังหวัดและอำเภอ

▶ ผู้นำชุมชนและองค์กรชุมชนอาสาสมัคร

← กลุ่มแม่บ้านและกลุ่มอาชีพในชุมชน

▶ ผู้นำสตรีในชุมชน ร่วมประสานงาน
กับนักวิชาการจากส่วนกลาง

ภาพการทำงานร่วมกันของเจ้าหน้าที่โครงการพัฒนาครอบครัว

◀ เด็กกับครอบครัว
และอาสาสมัครที่สถานีอนามัย

ประสานงานกับชุมชน

อาสาสมัครนัดพบเด็กและ
ครอบครัวที่บ้าน ▶

การพัฒนาเด็กและครอบครัวอย่างเป็นองค์รวม

บทนำ

พัฒนาการของมนุษย์เป็นกระบวนการเปลี่ยนแปลงด้านความสามารถในการทำหน้าที่ และวุฒิภาวะที่เกิดขึ้นที่เริ่มต้นจากการปฏิสนธิ ต่อไปถึงวุฒิภาวะ และต่อเนื่องไปถึงวัยสูงอายุ พัฒนาการทำให้มนุษย์สามารถเพิ่มทักษะใหม่ๆ ทำหน้าที่ได้อย่างมีประสิทธิภาพ ทำสิ่งที่ยากซับซ้อนได้มากยิ่งขึ้น ตลอดจนการปรับตัวต่อสภาพแวดล้อมใหม่ มนุษย์มีพัฒนาการด้านต่างๆ ดังนี้ คือ ร่างกาย ด้านจิตใจ-อารมณ์ ด้านสังคม-คุณธรรม และด้านสติปัญญา มนุษย์จะมีพัฒนาการเป็นอย่างไรนั้นขึ้นอยู่กับผลของปฏิสัมพันธ์ระหว่างปัจจัยด้านพันธุกรรมที่กำหนดศักยภาพ กับปัจจัยด้านภาวะแวดล้อมทั้งทางกายภาพ และทางจิต-สังคม ในแต่ละช่วงเวลาของชีวิตที่เป็นตัวกำหนดโอกาสการเกิดประสบการณ์และความเป็นไปได้ของการที่มนุษย์คนนั้นจะพัฒนาไปจนสมบูรณ์เต็มตามศักยภาพนั้น การส่งเสริมพัฒนาการของมนุษย์จึงต้องคำนึงถึงคุณสมบัติของพัฒนาการทุกด้านและการจัดการสิ่งแวดล้อมทั้งเชิงกายภาพและจิต-สังคมให้เอื้ออำนวยและเหมาะสมกับช่วงเวลาของชีวิต ซึ่งมนุษย์มีความต้องการพื้นฐานและระดับพัฒนาการแตกต่างกันไป พร้อมกันนั้นก็จำเป็นต้องลดหรือหลีกเลี่ยงภาวะแวดล้อมที่เป็นโทษ หรือ เสี่ยงต่อการเกิดอันตรายต่อร่างกาย จิตใจ และจิตวิญญาณ จึงจะเพิ่มโอกาสให้เป็นมนุษย์ที่มีคุณภาพแข็งแรงดีและเก่งได้

พัฒนาการของเด็กตั้งแต่วัยทารกไปจนถึงระยะวัยรุ่นเป็นเวลาประมาณหนึ่งในสามของชีวิตแต่ก็เป็นระยะที่สำคัญที่สุด เพราะเป็นตัวกำหนดคุณภาพของชีวิตในระยะที่เหลือต่อไป การเรียนรู้เกี่ยวกับการเจริญเติบโตและพัฒนาการของเด็กจึงเป็นการเรียนรู้เพื่อชีวิตสำหรับมนุษย์ทุกคนที่จะได้เข้าใจธรรมชาติของตนเองและลูกหลาน สำหรับบุคลากรซึ่งมีหน้าที่ให้บริการแก่ประชาชนทั้งทางด้านส่งเสริม ป้องกัน บำบัด และฟื้นฟู โดยเฉพาะผู้ดำเนินงานโครงการพัฒนาครอบครัวนั้น การมีความรู้ความเข้าใจที่ถูกต้องเกี่ยวกับ “มนุษย์” ตั้งแต่ปฏิสนธิจนถึงวุฒิภาวะเป็นสิ่งจำเป็นอย่างยิ่ง เพราะนอกจากจะเป็นพื้นฐานในการปฏิบัติงานเพื่อส่งเสริมคุณภาพชีวิตของประชาชน ในความรับผิดชอบ แล้วยังเป็นความรู้ที่สามารถนำมาประยุกต์เพื่อการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์สำหรับประเทศชาติอีกด้วย

เนื่องจากสมองเป็นอวัยวะที่ควบคุมการเคลื่อนไหว ความรู้สึกนึกคิด การเรียนรู้และพฤติกรรมของมนุษย์ ดังนั้นการพัฒนาคนให้มีคุณภาพจึงต้องคำนึงถึงการส่งเสริมให้สมองมีพัฒนาการอย่างปกติและสมบูรณ์ที่สุดเท่าที่จะเป็นไปได้ เพื่อเป็นพื้นฐานที่ดีทางสรีระ สำหรับรองรับการเกิดประสบการณ์เรียนรู้จากการเลี้ยงดูและสิ่งแวดล้อม และการทำงานของสมองจะเป็นสิ่งสำคัญในการกำหนดพฤติกรรมทุกอย่าง ประสิทธิภาพของการเรียนรู้ การทำงาน พฤติกรรมทางสังคม ความสร้างสรรค์ อารมณ์และจิตวิญญาณ ซึ่งจำเป็นต่อการเสริมสร้างคุณภาพชีวิต จึงนำเรื่องพัฒนาการของสมองกับคุณภาพชีวิตมาเพิ่มเติมไว้ เพื่อเป็นประโยชน์ต่อวิชาการโครงการพัฒนาครอบครัว

1. การพัฒนาเด็กและครอบครัวอย่างเป็นองค์รวม

1.1 **มิติของเด็ก** เพราะคนแต่ละคน มีร่างกาย มีความรู้สึกนึกคิด บุคลิกลักษณะของตน มีพฤติกรรมเกี่ยวข้องกับสัมพันธ์กับคนอื่น ๆ มีสติปัญญาในการเรียนรู้ มีวิจารณญาณ และแก้ปัญหาได้ ตลอดจนมีจิตสำนึกของความเป็นมนุษย์ที่รับผิดชอบชีวิตและจริยธรรม ซึ่งคุณลักษณะเหล่านี้ส่วนหนึ่งเกิดจากปัจจัยทางพันธุกรรมที่กำหนดศักยภาพของแต่ละบุคคล แต่อีกส่วนหนึ่งขึ้นอยู่กับปัจจัยแวดล้อมและประสบการณ์ที่เขาได้รับตั้งแต่อยู่ในครรภ์มารดา ระยะแรกเกิด และการเลี้ยงดูอาหารการกิน อบรมสั่งสอน และประสบการณ์การเรียนรู้ในวัยเด็กต่อมาจนบรรลุวุฒิภาวะ หากปัจจัยเหล่านี้ไม่เอื้ออำนวย เขาก็ขาดโอกาสที่จะเติบโตขึ้นเป็นผู้ใหญ่ที่แข็งแรง มีความสามารถสูง และมีคุณลักษณะดังประสงค์ ดังนั้น การพัฒนาเด็กควรคำนึงถึงปัจจัยด้านต่างๆ อย่างผสมผสานกัน ไม่แยกส่วนเฉพาะส่วนใดส่วนหนึ่งตามการแบ่งหน้าที่ของหน่วยงานตามความสนใจของบุคลากรหรือพ่อแม่ จึงจะเกิดการพัฒนาค้นทั้งด้านร่างกาย สติปัญญา อารมณ์ สังคม และจิตวิญญาณ ของความเป็นมนุษย์อย่างเป็นองค์รวมที่ สมดุล และมีคุณภาพเต็มตามศักยภาพได้

1.2 มิติของครอบครัว นอกจากเด็กจะมีพลังงาน และศักยภาพในตัวเองแล้ว ยังเป็นองค์ประกอบที่สำคัญของครอบครัว ชุมชน และอยู่ในสิ่งแวดล้อมที่ผู้ใหญ่สร้างขึ้น การเลี้ยงดูเด็กจึงเป็นกิจกรรมธรรมชาติของชีวิตครอบครัวที่ประกอบด้วยพ่อ แม่ ลูก ปู่ ย่า ตา ยาย และสมาชิกอื่นๆ ที่พึ่งพิงกันทั้งด้านความเป็นอยู่ จิตใจ สังคม และเศรษฐกิจ การพัฒนาเด็กให้ได้ผลดีและต่อเนื่อง จึงต้องพัฒนาครอบครัว เพื่อให้สมาชิกในครอบครัว โดยเฉพาะหญิงตั้งครรภ์ หญิงที่เป็นแม่ ชายที่เป็นพ่อ และคนอื่นๆ มีสุขภาพดี ความเป็นอยู่ที่ถูกสุขลักษณะ มีการศึกษาและประกอบอาชีพสุจริตเลี้ยงตัวได้ มีการสื่อสารสร้างความสัมพันธ์ที่ดีเอื้ออาหารต่อกัน ทำกิจกรรมที่เอื้อต่อการพัฒนาเด็กด้วยความรัก ความเข้าใจ และความผูกพันต่อกัน ร่วมกันทำหน้าที่เลี้ยงดูและพัฒนาเด็กได้อย่างเหมาะสม

1.3 มิติของชุมชน และสิ่งแวดล้อม การที่ครอบครัวจะสามารถเลี้ยงดูและพัฒนาเด็กในความรับผิดชอบได้เหมาะสม และมีคุณภาพ ส่วนหนึ่งขึ้นอยู่กับชุมชนและสภาพแวดล้อม เช่น โรงเรียนและระบบการศึกษาทั้งในและนอกโรงเรียนซึ่งเตรียมพ่อแม่ ให้เข้าใจและพร้อมสำหรับการเป็นพ่อแม่ที่ดี ผู้นำทางศาสนาที่แนะนำให้คำปรึกษา บริการสุขภาพที่เข้าถึงได้สะดวก การจัดองค์การ ในชุมชน ความปลอดภัย และความมั่นคงทางเศรษฐกิจ สังคม และการเมือง กฎระเบียบของสังคมของนายจ้าง และสวัสดิการสังคมที่พึงได้รับ ตลอดจนสิ่งแวดล้อมที่ปราศจากพิษภัยทั้งด้านกายภาพ เช่น ตะกั่ว และสารพิษอื่นและด้านจิตใจ เช่น สื่อที่แสดงความก้าวร้าว กระตุ้นทางเพศ ชักจูงให้เสพติด สุรา บุหรี่ และตัดอบายมุขอื่นๆ

1.4 มิติของเวลา เพราะเด็กเปลี่ยนแปลงเร็วทั้งทางร่างกาย พฤติกรรม และพัฒนาการของความสามารถ จึงมีความต้องการด้านต่างๆ ปรับเปลี่ยนไปตามช่วงวัย ไม่ว่าจะเป็นเรื่องอาหาร การดูแลสุขภาพ วัคซีน การส่งเสริมพัฒนาการของเล่น และการเล่น การเรียนรู้ อารมณ์ และการแสดงออก ทั้งครอบครัวที่อยู่ในช่วงเวลาต่างๆ ของวงจรชีวิต ก็จะมีปัญหาจุดอ่อน จุดแข็งเข้มแข็งต่างกัน การพัฒนาเด็กและครอบครัวอย่างเป็นองค์รวม จึงต้องคำนึงถึงความเหมาะสมตามช่วงอายุของเด็ก รวมทั้งในช่วง วงจรชีวิตของพ่อแม่และครอบครัว อีกประการหนึ่ง ช่วงเวลาวิกฤตของการเจริญเติบโตของสมองและบุคลิกภาพอยู่ที่ช่วงแรกของชีวิตตั้งแต่ในครรภ์ถึงวัยเด็กตอนต้น ถ้าพ่อแม่และครอบครัวละเลยหรือเลี้ยงไม่ถูกวิธี ก็เกิดผลเสียต่อเด็กในระยะยาว เช่น เลี้ยงไม่โต สติปัญญาด้อย จิตใจไม่มั่นคง ต่อต้านสังคม ขาดวิญญาณของความเป็นมนุษย์ เป็นต้น

1.5 มิติของการจัดบริการอย่างครบวงจร นอกจากการผสมผสานบริการทุกด้านที่เกี่ยวข้องกับเด็กและครอบครัว ได้แก่ ทางด้านสุขภาพ ศึกษา พัฒนาชุมชน ประชาสงเคราะห์ ฯลฯ แล้ว วัตถุประสงค์ของการบูรณาการงานบริการควรครอบคลุม ทั้งการปกครอง พินัยกรรม/การส่งเสริมให้ก้าวหน้า-พัฒนา การแก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้นอย่างทันท่วงที และการฟื้นฟูสภาพหรือสงเคราะห์ เมื่อเด็กและครอบครัวตกอยู่ในสภาพยากลำบาก หรือมีปัญหารุนแรง เพื่อให้โอกาสที่จะกลับคืนสู่ความเป็นปกติ และแก้ปัญหาด้วยตนเองต่อไป

โดยสรุป การพัฒนาเด็กและครอบครัวอย่างเป็นองค์รวม คือ การช่วยให้เด็กได้มีโอกาสเติบโตอย่างสมดุลย์ทั้งด้านร่างกาย สติปัญญา อารมณ์สังคม จริยธรรม โดยช่วยเพิ่มกำลังให้สมาชิกทุกคนในครอบครัวเป็นผู้ปฏิบัติ ในสภาพแวดล้อมที่เอื้ออำนวยโดยชุมชน และหน่วยงานทั้งรัฐและเอกชนฝ่ายต่างๆ ที่เกี่ยวข้องประสานงานให้สอดคล้องกัน จัดกิจกรรมที่เอื้อต่อการพัฒนาการตามวัย และสภาพของเด็ก ไม่ว่าจะเป็นเด็กปกติ เด็กกลุ่มเสี่ยงหรือเด็กที่อยู่ในสภาพยากลำบากต่างๆ โดยถือเอาประโยชน์ของเด็กและครอบครัวเป็นที่ตั้ง (คู่มืออาสาสมัครโครงการพัฒนาครอบครัว หน้า 23-24)

2. เป้าหมายการพัฒนาครอบครัวอย่างเป็นองค์รวม : วิสัยทัศน์

การพัฒนาครอบครัวอย่างเป็นองค์รวม จำเป็นต้องคำนึงถึงลักษณะพึงประสงค์ของสมาชิกในครอบครัวแต่ละคน ความสัมพันธ์และบทบาทหน้าที่ที่สมาชิกครอบครัวมีต่อกัน ผลกระทบที่ครอบครัวให้ต่อชุมชนและสังคมส่วนรวม รวมทั้งผลกระทบที่สังคมสิ่งแวดล้อมมีต่อการดำรงอยู่และความทุกข์สุขของครอบครัวด้วย การพัฒนาอย่างแยกส่วนจึงมักทำให้เกิดความขัดแย้ง และไม่ได้ผลดีเท่าที่ควร การบรรลุเป้าหมายนี้จะเกิดขึ้นได้ต่อเมื่อชุมชน และหน่วยงานทั้งรัฐและเอกชนที่เกี่ยวข้องร่วมกันเพิ่มกำลังให้ครอบครัวมีความเข้มแข็ง โดยประสานงานให้สอดคล้องกันในด้านต่างๆ โดยตั้งเป้าหมายดังต่อไปนี้

สมาชิกครอบครัว สมาชิกในครอบครัวทุกคน โดยเฉพาะเด็กมีโอกาสเจริญเติบโตอย่างสมบูรณ์ทั้งทางด้านร่างกาย สติปัญญา อารมณ์ สังคมบนพื้นฐานของความเป็นไทย ฟังตนเองได้ทางเศรษฐกิจ รับผิดชอบต่อครอบครัวและสังคมส่วนรวม และบำรุงรักษาสิ่งแวดล้อม ศิลปวัฒนธรรม มีวิจารณญาณและแก้ปัญหาได้ตลอดจนมีจิตสำนึกของความเป็นมนุษย์ที่รับผิดชอบต่อชีวิต และมีจริยธรรมอยู่ในสังคมได้อย่างมีความสุขและเป็นประโยชน์ ซึ่งคุณลักษณะเหล่านี้จะเกิดขึ้นได้ ส่วนหนึ่งเกิดจากปัจจัยทางพันธุกรรม จากพ่อและแม่ที่กำหนดศักยภาพของแต่ละบุคคล แต่อีกส่วนหนึ่งขึ้นอยู่กับปัจจัยแวดล้อมตั้งแต่อยู่ในครรภ์มารดาและประสบการณ์ที่ได้รับจากการอบรมเลี้ยงดูในครอบครัว สภาพสังคม และสิ่งแวดล้อม

ดังนั้นการพัฒนาค้นจึงต้องเริ่มตั้งแต่ก่อนปฏิสนธิต่อเนื่องกันไปจนตลอดชีวิตและต้องทำอย่างสมบูรณ์ทุกด้านให้เหมาะกับวัย

3. ปัจจัยที่มีผลกระทบต่อพัฒนาการของเด็ก

1. ปัจจัยด้านตัวบุคคล (Organismic Factors) เป็นผลของพันธุกรรมที่กำหนดศักยภาพ (Potentials) ของตัวบุคคลนั้น ซึ่งแสดงออกมาในเรื่องของเพศ และลักษณะแตกต่างจำเพาะของแต่ละบุคคล เช่น รูปร่างหน้าตา รวมทั้งโรคทางพันธุกรรม ต่างๆ เช่น Down Syndrome, Thalassemia เป็นต้น นอกจากนี้ยังรวมถึงระดับความยากง่ายที่จะถูกกระทบโดยสิ่งแวดล้อม (degree of vulnerability) อีกด้วย

2. ปัจจัยด้านภาวะแวดล้อม (Environmental factors) ซึ่งแบ่งเป็น 2 ด้าน

2.1 ชีวะ-กายภาพ (Bio-physical) ได้แก่ อาหาร การติดเชื้อ การเจ็บป่วย การได้รับรังสีสารเคมี และมลภาวะ เป็นต้น

2.2 ด้านจิตใจ-สังคม (Psycho-social) ได้แก่ วิธีการเลี้ยงดู ระดับการศึกษา เศรษฐฐานะ วัฒนธรรม การเมือง ตลอดจนระบบสาธารณสุขโลก สื่อมวลชนและสวัสดิการที่มีอยู่ในสังคม

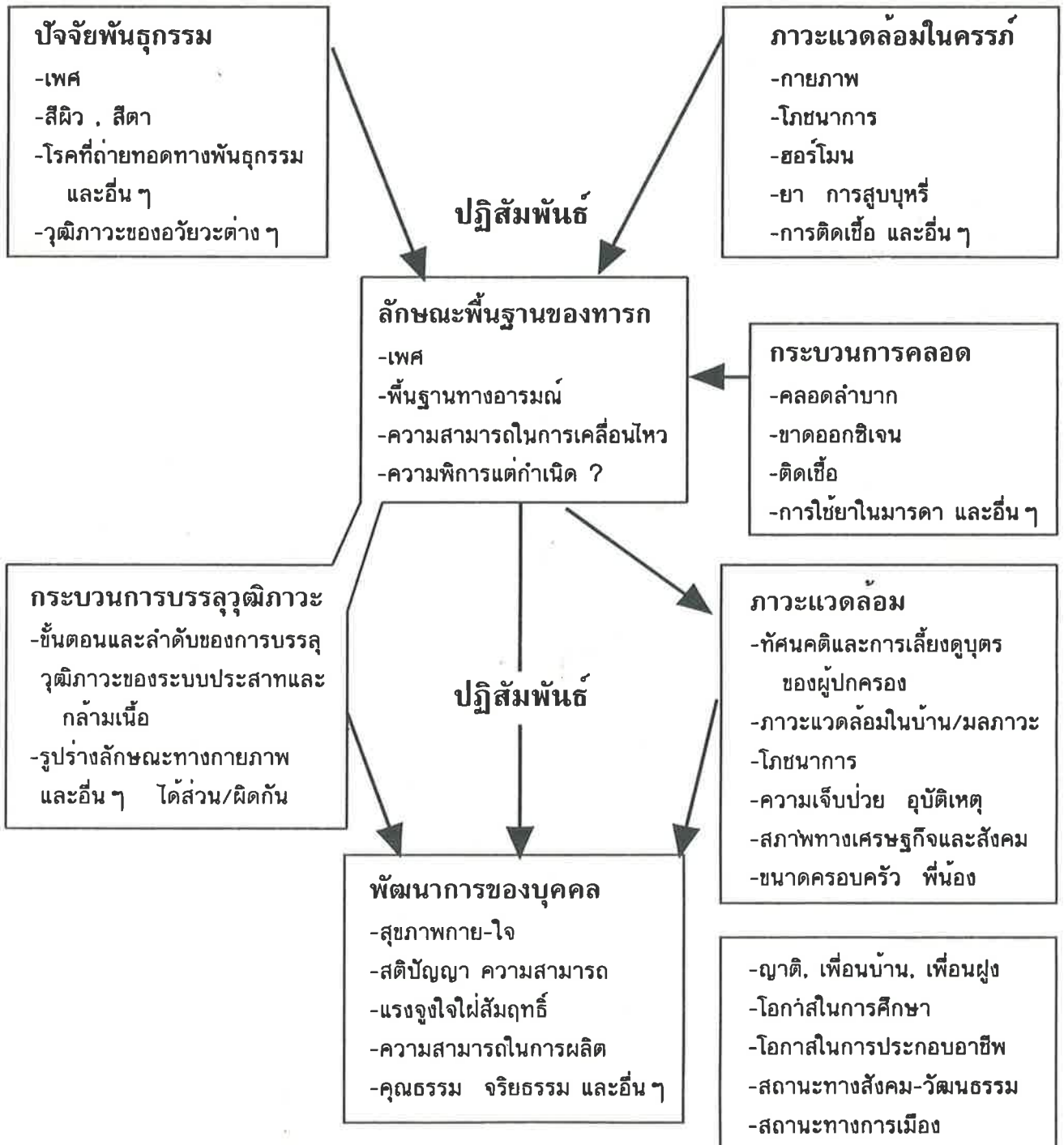
ปัจจัยด้านภาวะแวดล้อมเหล่านี้มีลักษณะเอื้ออำนวยต่อชีวิตและการเจริญเติบโตต่างกัน (degree of facilitative input to development) ปัจจัยด้านนี้จะกำหนดโอกาสที่เด็กจะได้รับการตอบสนองความต้องการด้านต่างๆ และประสบการณ์ที่เด็ก ๆ จะมีได้ในช่วงเวลาหนึ่งๆ ถ้าภาวะแวดล้อมเอื้ออำนวยให้เต็มที่ บุคคลก็จะมีโอกาสเติบโตหรือมีพัฒนาการสมบูรณ์ตามศักยภาพ แต่ในทางตรงกันข้ามถ้าปัจจัยภาวะแวดล้อมไม่เอื้ออำนวย ความสามารถในด้านนั้นก็จะถูกตัดรอนไป เปรียบได้กับการปลูกต้นไม้ ถ้าดินดี น้ำดี เม็ดมะขามก็จะเติบโตเป็นต้นมะขามที่สมบูรณ์ นั่นคือศักยภาพในเม็ดมะขามมีโอกาสดูได้แสดงออกมาเต็มที่ แต่ถ้าดินจืดขาดน้ำเป็นพักๆ เม็ดมะขามพันธุ์ดีก็จะงอกได้ไม่งาม หรือถ้าภาวะแวดล้อมไม่สนับสนุนก็จะถึงกับฝ่อตายไปได้ สำหรับเด็กถ้าเกิดการขาดแคลน เช่น ขาดอาหาร หรือได้ประสบการณ์เรียนรู้น้อยหรือได้บางอย่างมากเกินไปเกินระดับจะเป็นพิษก็จะทำให้เด็กคนนั้นไม่เจริญเติบโต หรือมีความสามารถไม่เต็มตามที่เขาคควรจะเป็นได้ระยะเวลา (timing) ที่ปัจจัยต่างๆ กระทบต่อเด็กก็เป็นสิ่งสำคัญ เพราะในแต่ละช่วงการเจริญเติบโตและพัฒนาการแตกต่างกัน ผลที่เกิดขึ้นก็จะแตกต่างกันด้วย เช่น ระยะทารก ในครรภ์ ระยะครรภ์ ระยะวัยรุ่น จะมีความเสี่ยงที่ต่างกันและการปรับตัวจะไม่เหมือนกัน ดังแสดงในรูป 2.1

ธรรมชาติ

- ลักษณะทางพันธุกรรม
- วุฒิภาวะ

การเลี้ยงดู

- ภาวะแวดล้อม
- ประสบการณ์

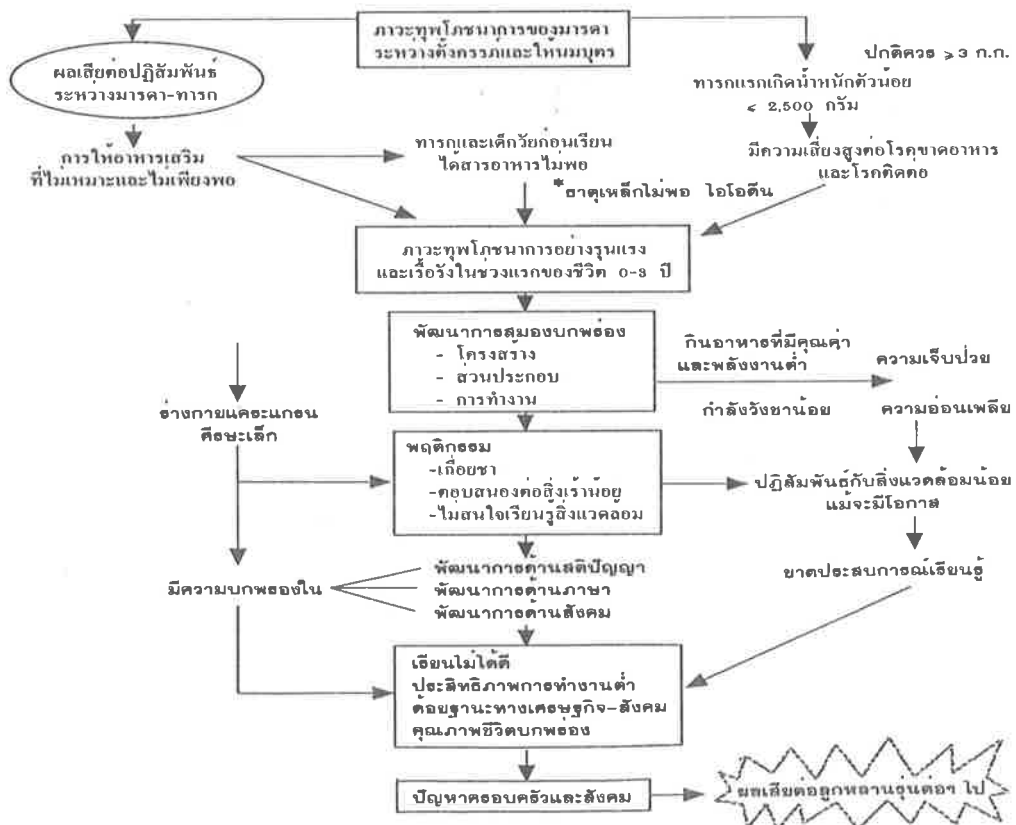
รูปที่ 2.1 ความสัมพันธ์ของปัจจัยด้านตัวบุคคลและภาวะแวดล้อม

ที่มา : พญ.นิตยา คชภักดี

(Kotchabhakdi NJ. Concepts of child development. Handbook of the Asian child development and child rearing practice. Behavioral Science Research Institute, 1985)

ผลของการพัฒนาการ เป็นการปรับตัวของบุคคลที่เกิดจากความสัมพันธ์ระหว่างธรรมชาติของบุคคลนั้น (Organismic factors or "Nature") กับภาวะแวดล้อมของเขา (Environment factors or "Nurture") เช่น การเลี้ยงดู การให้อาหาร การติดเชื่อหรือการบาดเจ็บจากอุบัติเหตุ สภาพครอบครัว ฯลฯ ถ้าเด็กเติบโตขึ้นในภาวะแวดล้อมที่ไม่เอื้ออำนวย มีปัจจัยด้านตัวบุคคลที่อ่อนแอ ก็จะถูกกระทบกระเทือนง่ายจนมีความบกพร่องไป เช่น ทารกในครรภ์ที่ได้รับเชื้อหัดเยอรมัน ในระยะ 3 เดือนแรก หลังปฏิสนธิ อาจทำให้หัวใจและสมองพิการหรือเด็กที่ขาดวิตามินดาเอไอได้ดูแลใกล้ชิด ในขวบปีแรก มีแนวโน้มที่จะเข้ากับคนอื่นได้ยาก มีความบกพร่องในการสร้างความผูกพันกับคนอื่น ถ้าภาวะแวดล้อมเปลี่ยนไปในทางที่ดีที่เอื้ออำนวยมากขึ้น เด็กคนเดียวก็มักมีโอกาสเจริญเติบโตและมีพัฒนาการที่ใกล้กับสภาพของเขาได้ ดังนั้น ผู้ใหญ่จึงมีหน้าที่และสามารถที่จะช่วยกันสร้างเสริมให้ภาวะแวดล้อมเอื้ออำนวยต่อเด็กทั้งด้านชีวภาพ เช่น โภชนาการอนามัยสิ่งแวดล้อม การฟื้นฟูสภาพความเป็นอยู่และด้านสังคม คือคนที่เอาใจใส่อบรมเลี้ยงดูและมีปฏิสัมพันธ์กับเด็ก รวมทั้งการให้โอกาสเด็กเรียนรู้จากคนอื่นและสิ่งแวดล้อมด้วย

ผลลัพธ์ของการเจริญเติบโตและพัฒนาการของเด็ก คือ สภาพร่างกาย จิตใจ สติปัญญา สมรรถนะในการประกอบอาชีพ ตลอดจนความสามารถในการดำรงชีวิตในสังคมเมื่อเป็นผู้ใหญ่ ผลลัพธ์นี้จะมีคุณภาพเช่นไรนั้นส่วนหนึ่งขึ้นอยู่กับปัจจัยทางพันธุกรรมที่กำหนดศักยภาพของแต่ละบุคคล แต่ส่วนที่สำคัญเท่ากันหรือยิ่งกว่านั้นขึ้นอยู่กับปัจจัยทางภาวะแวดล้อมหลายอย่างที่เชื่อมโยงกันอย่างใกล้ชิดตั้งแต่ระยะที่ทารกอยู่ในครรภ์มารดา ระยะคลอด และตลอดระยะของการเจริญเติบโตในวัยเด็ก ปัจจัยเหล่านี้เป็นต้นว่า อาหารการกิน สุขภาพของพ่อแม่และเด็กเอง โอกาสที่จะได้รับการอบรมเลี้ยงดู การศึกษา การรักษาพยาบาล ฯลฯ สามารถเอื้ออำนวยให้เด็กมีโอกาสโตขึ้นเป็นผู้ใหญ่ที่สมบูรณ์เต็มศักยภาพของเขา ซึ่งหมายถึงทรัพยากรมนุษย์ที่มีคุณภาพสำหรับครอบครัว ชุมชนและประเทศชาติ แต่การเจริญเติบโตและพัฒนาการจนได้ผลลัพธ์ที่มีคุณภาพเต็มที่จะเกิดขึ้นได้ยาก เมื่อเด็กอยู่ท่ามกลางปัจจัยทางภาวะแวดล้อมที่ไม่เอื้ออำนวย ดังที่เด็กจำนวนมากทั้งในชนบทและในตัวเมืองกำลังประสบอยู่ในปัจจุบัน ซึ่งอาจจะกล่าวได้ว่าเด็กเหล่านี้ อยู่ในสภาพ "ด้อยโอกาส" ที่จะโตเป็นผู้ใหญ่ที่แข็งแรงและมีคุณภาพนั่นเอง ดังแสดงในรูปที่ 2.2

รูปที่ 2.2 ผลกระทบของภาวะทุพโภชนาการในระยะแรกของชีวิตต่อพัฒนาการด้านร่างกาย สติปัญญา จิตใจ และสังคม
ที่มา : พญ.นิตยา คชภักดี และคณะ

ความสัมพันธ์ของปัจจัยต่าง ๆ ในภาวะด้อยโอกาส

ปัจจัยทางภาวะแวดล้อมมักจะเกี่ยวข้องกันเป็นเหตุเป็นผลกัน ในกลุ่มชนที่ด้อยโอกาสสิ่งเหล่านี้มักจะวนเวียนกลายเป็นวัฏจักรที่บั่นทอนการพัฒนาคุณภาพของประชากรอันเป็นหัวใจของการพัฒนาบ้านเมือง เพราะบุคคลไม่ว่าจะเป็นเด็กหรือผู้ใหญ่ที่ตกอยู่ในวัฏจักรอย่างนี้มักจะไม่สามารถดิ้นหลุดพ้นออกมาได้เอง ยกเว้นแต่จะมีการแก้ไขปัญหอย่างเป็นระบบ ประสานกันจนครบวงจรอย่างทันทั่วถึงและต่อเนื่อง โดยเฉพาะอย่างยิ่งปัญหาสุขภาพและอนามัยของแม่และเด็กอายุต่ำกว่า 6 ปี ที่ส่งผลสืบเนื่องไปถึงวัยเรียน และวัยผู้ใหญ่ ทั้งหมดนี้ควรได้รับการแก้ไขที่ต้นเหตุ การแก้ไขปัญหาเฉพาะหน้าซึ่งเน้นให้ความช่วยเหลือในรูปวัสดุงบประมาณ อาหาร การบำบัดรักษา และบริการดัดที่ผ่านมา อาจช่วยลดความรุนแรงของปัญหาต่างๆ เช่น ลอดอัตราตายของทารก ลดอุบัติการณ์ของการขาดสารอาหารขั้นรุนแรงลงได้บ้าง แต่ยังไม่สามารถสลายวัฏจักรดังกล่าวได้ จำเป็นต้องใช้การแก้ไขปัญหาระยะยาว ที่มุ่งช่วยให้บุคคลในชุมชนพึ่งตนเองได้ในที่สุด แต่คนที่พัฒนาตนเองจนสามารถพึ่งตนเองหรือหลุดจากวัฏจักรนี้ได้ จำเป็นต้องมีกำลังใจ กำลังใจ และกำลังปัญญาในระดับหนึ่ง จึงจะมีทางเอาชนะอุปสรรคทั้งหมดได้ ดังนั้น เมื่อใดที่สามารถช่วยให้ครอบครัวเอาใจใส่อบรมเลี้ยงดูเด็ก โดยที่ครอบครัวและชุมชนสามารถปรับภาวะแวดล้อมให้เอื้ออำนวยต่อการเจริญเติบโตและพัฒนาการของเด็กตามขั้นตอนเหมาะสมตามวัย เมื่อนั้นเด็กไทยก็จะได้มีวัยหลักวัยต้นที่มั่นคง พร้อมทั้งจะเจริญเติบโตและพัฒนาจนเป็นประชากรที่มีคุณภาพของชาติสืบไป

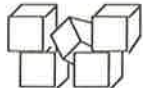
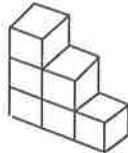
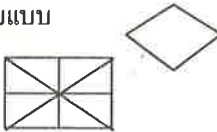
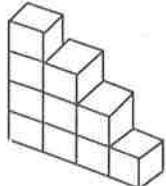
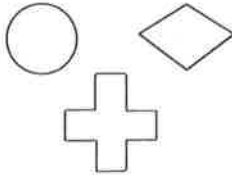
4. ขั้นตอนของพัฒนาการตามวัย

พฤติกรรมพัฒนาการตามวัยในเด็กปกติ วัยทารก ถึงวัยรุ่น

อายุ	การทรงตัวและการเคลื่อนไหวร่างกาย	การใช้ตา และมือ	การสื่อความหมาย และภาษา	สังคม
แรกเกิด	งอแขนขาและเคลื่อนไหวเท่ากัน 2ข้างในท่านอนคว่ำ Reflex-Moro, rooting sucking, stepping	มองเหม่อเห็นได้ชัด เฉพาะระยะห่าง 8-9 นิ้ว, Plamar grasping reflex	ร้องไห้ หยุดฟังเสียง	มองหน้าช่วงสั้น เลียนแบบอ้าปาก แลบลิ้นได้
1 เดือน	เริ่มชันคอ ผงกศีรษะหันหน้าซ้าย-ขวา ขาเริ่มเหยียดในท่าคว่ำ	กำมือแน่นจ้องมองสิ่งต่างๆ มองตามไม่เกินเส้นกึ่งกลางของตัว	ทำเสียงในคอ	มองจ้องหน้า
2 เดือน	ท่าคว่ำ ชันคอได้ 45 องศา ท่านั่ง ยกหัวเงยหน้าขึ้น	มือกำหลวมๆ มองตามข้ามเส้นกึ่งกลางของตัว	ฟังเสียงคุยด้วยแล้วหันหาเสียง	สบตา ยิ้มตอบ แสดงความสนใจ
4 เดือน	ท่าคว่ำ ยกศีรษะขึ้นสูง ชันคอได้ 90 องศา โดยใช้แขนยัน, ยกตัวสูงขึ้น (chest up) ท่านั่ง ยกศีรษะตั้งตรงได้	มองตาม 180 องศา มือ 2 ข้างมาจับกันตรงกลาง ไขว้คว่ำของใกล้ตัว	ส่งเสียงอ้อแอ้ได้ ตอบหัวเราะ ส่งเสียงแหลมรัวเวลาดีใจสนุก	ยิ้มตอบและยิ้มทัก ทำท่าทางดีใจ เวลาเห็นอาหาร หรือคนเลี้ยงดู
6 เดือน	คว่ำและหงายได้เอง ท่าคว่ำใช้ข้อมือยันได้ ดึงจากท่านอนหงายมาท่านั่งศีรษะไม่ตกไปข้างหลัง นั่งเองได้ชั่วคราว ทำจับยืน เริ่มลงน้ำหนักที่เท้า	คว่ำของด้วยฝ่ามือหิบบของมือเดียว และเปลี่ยนมือได้ มองเห็นทั้งไกล และใกล้ ใช้ทั้งสองตาประสานกันได้ดี	หันหาเสียงเรียกเล่นน้ำลาย ส่งเสียงหลายเสียง	รู้จักแปลกหน้า กินอาหาร (Semisolid) ที่บดด้วยช้อน

อายุ	การทรงตัวและการเคลื่อนไหวร่างกาย	การใช้ตา และมือ	การสื่อความหมาย และภาษา	สังคม
9 เดือน	นั่งได้มั่นคง คลาน เกาะยืน	ใช้นิ้วหีบของได้ เริ่มหีบของเล็ก ใช้นิ้วหัวแม่มือและนิ้วชี้ได้ เปิดหาของที่ซ่อนไว้ได้	ฟังรู้ภาษาและเข้าใจสีหน้าท่าทางได้ เปล่งเสียง เสียงพยัญชนะแต่ไม่มีความหมาย มองตามของที่ตกจากมือ	เล่นจะเอ่ได้ ตามไปเก็บของที่ตก หรือร้องตามแม่เมื่อแม่จะออกไปจากห้อง หีบอาหารกินได้
12 เดือน	เกาะเดิน ยืนเองได้ชั่วครู่ อาจกางแขนขาเพื่อทรงตัว	ใช้นิ้วหัวแม่มือและนิ้วชี้หีบของเล็กๆ ได้ถนัด หีบของใส่ถ้วยหรือกล่อง	เรียกพ่อ แม่ หรือพูดคำโดดที่มีความหมาย 1 คำ ทำตามคำบอกที่มีท่าทางประกอบได้ทำเสียงในคอ	ตบมือ เลียนท่าทางโบกมือสาธุ ร่วมมือเวลาแต่งตัว และชอบสำรวจ
15 เดือน	เดินเองได้	วางของซ้อนกัน 2 ชั้น 	พูดเป็นคำโดดที่มีความหมาย ชี้ส่วนต่างๆ บนใบหน้าได้ตามคำบอก	ใช้ช้อนตักแต่ยังห้อยอยู่บ้าง กลิ้งลูกบอลโต้รับส่งกับผู้ใหญ่
18 เดือน	เดินคล่อง วิ่ง ทำขึ้นก้มลง เก็บของแล้วลุกขึ้นได้โดยไม่ล้ม จูงมือเดียวขึ้นบันไดได้	วางของซ้อนกันได้ 3 ชั้น ชิดเขียนเป็นเส้นยุ่งๆ 	ชี้รูปภาพตามคำบอกได้ พูดเป็นคำโดดได้หลายคำ ทำตามคำบอกที่ไม่มีท่าทางประกอบได้	ถือด้วยน้ำดื่มเอง
2 ปี	เดินขึ้นบันได เตะลูกบอลได้ กระโดด 2 เท้าอยู่กับที่ 	ต่อรถไฟ ชิดเส้นตรงและโค้งเป็นวงๆได้ ตั้งซ้อนได้ 6 ชั้น เปิดหนังสือทีละหน้า 	พูด 2-3 คำ ต่อกันได้อย่างมีความหมาย บอกชื่อของที่คุ้นเคยได้ บอกชื่อตัวเองได้	เลียนแบบผู้ใหญ่ ใช้ช้อนตักอาหารกินเองได้ บอกได้เวลาจะถ่ายอุจจาระ
3 ปี	ขึ้นบันไดสลับเท้า ชีสามล้อ	วาดวงกลมได้ตามแบบ ต่อขึ้นไม้ 3 ชั้นเป็นสะพาน ดังรูป 	เล่าเรื่องที่ตนประสบมาได้ ผู้อื่นฟังเข้าใจ ประมาณ 50%	ถอดรองเท้าและใส่เสื้อได้ รู้เพศตนเอง แบ่งของให้คนอื่นได้บ้าง เล่นกับคนอื่นควบคุมการถ่ายอุจจาระได้

อายุ	การทรงตัวและการเคลื่อนไหวร่างกาย	การใช้ตา และมือ	การสื่อความหมาย และภาษา	สังคม
4 ปี	กระโดดเท้าเดียว เดินลงบันได สลับเท้าได้	วาดสี่เหลี่ยมได้ตามแบบ วาดคนได้ 3 ส่วน ต่อขึ้นไม้ 5 ชั้น ได้ตามรูป 	ร้องเพลง พูดเป็นประโยค ถามคำถาม เล่าเรื่องฟัง ผู้อื่นเข้าใจได้ทั้งหมด รู้จัก สี 4 สี	เล่นร่วมกับคนอื่นได้ คุมการถ่ายปัสสาวะได้ เวลากลางวัน กัด กระคุมเอง
5 ปี	กระโดดสลับเท้าได้ กระโดดข้าม สิ่ง กีดขวางเดี่ยวๆได้ เดินต่อเท้าเป็นเส้น ตรงได้โดยไม่ล้ม (Tandem gait)	วาดสี่เหลี่ยมได้ตามแบบ วาดคนได้ 6 ส่วน ต่อบันได 6 ชั้น ตามรูป 	พูดฟังเข้าใจได้ ถามเกี่ยว กับความหมายและเหตุผล จำตัวอักษรได้ นับสิ่งของ ได้ 5 ชั้น นับเลขได้ถึง 20 บอกสีได้ 4 สี	เล่นอย่างมีกติกา แต่งตัวเอง เล่นสมมุติ โดยใช้จินตนาการ ไม่ปัสสาวะรดที่นอน เวลากลางคืน
6 ปี	เดินบนเส้นเท้า เดินต่อเท้าถอยหลัง ได้ ใช้สองมือรับลูกบอลที่โยนมา กระโดดไกลประมาณ 120 ซม.	วาดรูปสี่เหลี่ยม ขนมเปียกปูนได้ และ สี่เหลี่ยมที่มีเส้นทะแยงมุม ตามแบบ 	รู้ชายขวานนับได้ 30 ถอยหลัง อธิบายความหมายของคำ ได้ บอกความแตกต่าง ของแบบ 2 สิ่งได้	ช่วยงานบ้านได้ เล่นอย่างมีกติกา ผูกเชือกรองเท้าได้
7 ปี	กระโดดขาเดียวได้หลายครั้งต่อกัน เดินถือของหลายชั้น เริ่มขี่จักรยาน 2 ล้อ	วาดรูปตามแบบ วาดรูป คน 12 ส่วน ต่อรูปบันได 10 ชั้น เขียนตัวหนังสือได้ 	บอกวันในสัปดาห์ เปรียบเทียบขนาดใหญ่ เล็ก เท่ากัน แก้ปัญหาต่างๆ ได้ เช่น มีคบบาดทำอย่างไร บวกลบเลขง่ายๆ ได้ พูด โต้ตอบได้ชัดเจน บอกเวลาก่อนหลังได้	รับผิดชอบงานบ้านที่ ทำเป็นประจำวัน เล่น กับเพื่อนบ้านเพศเดียว กัน เป็นกลุ่ม ปฏิบัติ ตามคำสั่งเพื่อหลีกเลี่ยง การถูกลงโทษ
8 ปี	ทรงตัวได้ดี และ ลด associate movement ขี่จักรยาน 2 ล้อ ได้ดี	วาดรูปตามแบบ 	บอกเดือนของปีได้ สะกดคำง่ายๆ ได้ ฟังเรื่อง แล้วเข้าใจเนื้อหาเด่นๆ และ ขั้นตอนได้ เปรียบเทียบ สิ่งของที่เหมือนกัน เข้าใจ ปริมาณ	เริ่มมีเพื่อนสนิท ยอมรับกฎเกณฑ์โดย ปฏิบัติ ตามคำสั่งของ ผู้ใหญ่ เพื่อที่ได้รับคำ ชมเชย และหลีกเลี่ยง การถูกลงโทษ

อายุ	การทรงตัวและการเคลื่อนไหวร่างกาย	การใช้ตา และมือ	การสื่อความหมาย และภาษา	สังคม
9 ปี	ยืนขาเดียว ปิดตา 15 วินาที	วาดรูปทรงกระบอก ตามแบบ เขียนหนังสือด้วยบรรจง ได้ถูกต้อง	บอกเดือนลอยหลังได้ เขียนเป็นประโยค เริ่มอ่าน ในใจ เริ่มคิดเลขในใจ บวกลบหลายชั้นคูณชั้นเดียว	รู้ว่าอะไรควร หรือไม่ควร ในสถานการณ์ต่างกัน ทำดีเพื่อรางวัล และ การชมเชย
10-12 ปี	รับลูกบอลสีมือเดียว ยืนกระโดดไกล 150-165 ซม.	วาดรูปทรงสี่เหลี่ยม ลูกบาศก์ตามแบบ เขียนและวาดได้คล่อง สามารถใช้เครื่องมือในการทำงาน	คูณหารได้ บอกตัวเลขตาม ได้ 6 ตัว ลอยหลังได้ 4-5 ตัว 50 ลบ 7 ได้ถูกต้อง รู้จักเศษส่วน เขียนเล่า เรื่องสั้นๆ ได้ แก้ปัญหาได้ เป็นขั้นตอน แก้โจทย์ สองชั้นได้	ประพฤติดนตามผู้อื่น ที่เป็นที่ยอมรับของกลุ่ม เริ่มยอมรับความคิดเห็น ที่ต่างจากของตนเอง รู้จักปฏิบัติตนเอง เหมาะสมกับกาลเทศะ
12-15 ปี	โกส้เคียงผู้ใหญ่ กล้ามเนื้อเจริญ เติบโตและมีสมรรถภาพ เต็มที่ ทั้งด้านกำลัง ความอดทน และความ แม่นยำ	วาดรูปสามมิติได้ เขียนตัวหรือพิมพ์ได้ ทำงานประดิษฐ์ที่ละเอียด และซับซ้อน	อ่านเอาใจความได้ อ่านเขียน ได้ตามคำบอก สะกดคำ ถูกต้อง หารยาวได้ บวกลบ เศษส่วนได้ เข้าใจนามธรรม ตั้งสมมุติฐาน ได้รู้จักคิด อย่างมีเหตุผลและยืดหยุ่นได้ บ้าง	เริ่มสนใจเพื่อนต่างเพศ ทำตามกฎเกณฑ์ของ สังคม โดยเฉพาะเพื่อน กลุ่มเดียวกัน เริ่มยอมรับความภาค หมายของผู้อื่น ที่มีต่อ ตนเอง และความคิด เห็นที่แตกต่างกับตน แยกแยะดีชั่วจากผลที่ เกิดขึ้นกับบุคคลและ สังคม

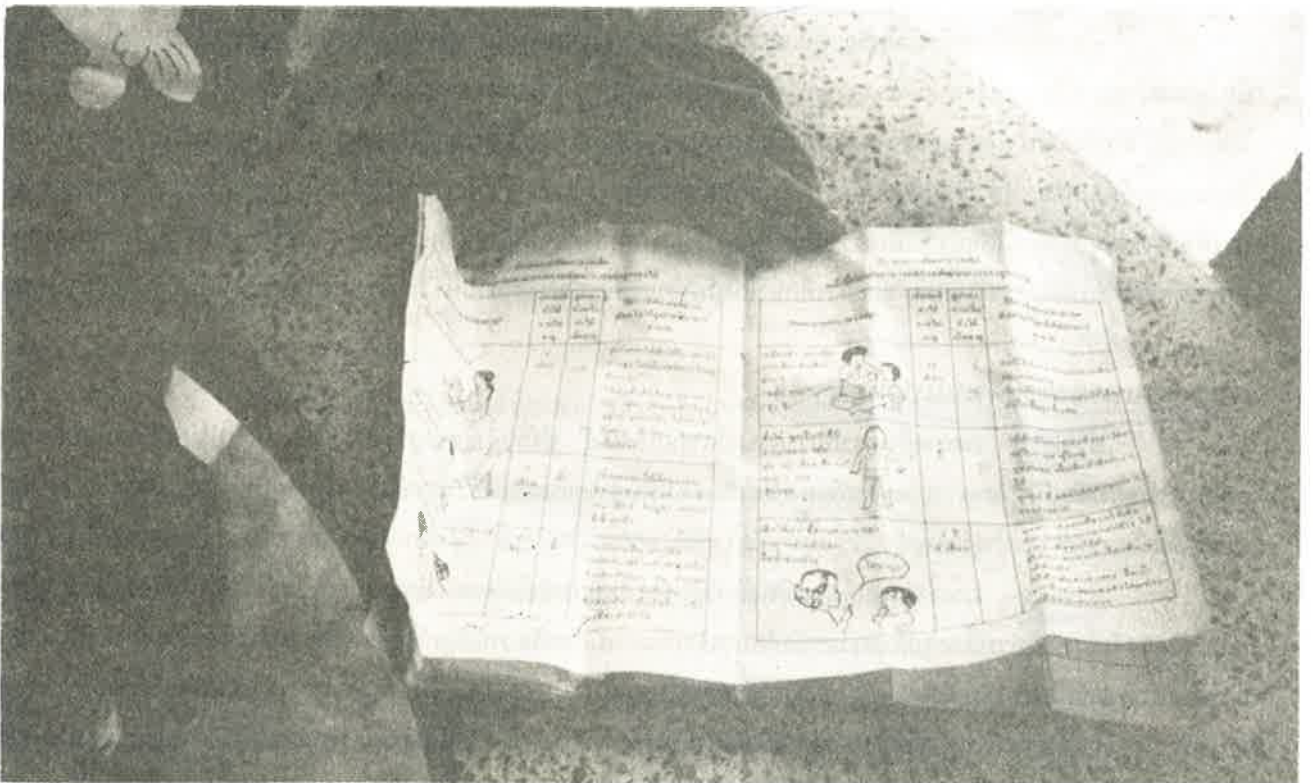
หมายเหตุ

- ตั้งแต่อายุ 2-3 ปีขึ้นไป การประเมินพัฒนาการด้านสติปัญญา ใช้ IQ test ได้
- โดยทั่วไป พัฒนาการด้านอารมณ์และจริยธรรม มักจะไม่ได้รับการประเมิน นอกจากเป็นการศึกษาเฉพาะรายหรือ
ในงานวิจัย

ตัวอย่างหน้าบันทึกพฤติกรรมพัฒนาการในหน้า 104 และสำนักอนามัยกรุงเทพมหานครก็ได้จัดทำสมุดสุขภาพเด็กที่มีบันทึกพัฒนาการตามวัยที่ปรับให้เหมาะสมกับสภาพชุมชนเมือง (2535)

เมื่อพ่อแม่ผู้ปกครองหรือผู้ดูแลเด็กใช้สมุดบันทึกสุขภาพและสังเกตเด็กว่ามีพฤติกรรมพัฒนาการสมวัยหรือไม่ก็จะเป็นการประหยัดเวลาอย่างยิ่งในการประเมินพัฒนาการอย่างคร่าวๆ ส่วนกุมารแพทย์และเจ้าหน้าที่สาธารณสุข สามารถใช้พฤติกรรมพัฒนาการตามวัยในตารางที่ 2 มาตรวจสอบในกรณีที่สงสัย หรืออาจตั้งเป็นเกณฑ์ไว้ว่า เด็กควรได้รับการประเมินพัฒนาการอย่างคร่าวๆ จากเจ้าหน้าที่สาธารณสุข เมื่ออายุ 1 เดือน 6 เดือน 1 ปี และ 2 ปี เป็นต้น ส่วนช่วงอายุอื่นให้ผู้ปกครองสังเกตหากมีปัญหาสงสัย จึงประเมินให้เฉพาะกรณีนั้น เมื่อพบว่าเด็กมีพัฒนาการล่าช้าผิดปกติ จากการประเมินอย่างคร่าวๆ ควรใช้วิธีประเมินอย่างเป็นระบบที่มีมาตรฐานและตรวจละเอียดเพื่อการวินิจฉัยต่อไป

ในกรณีที่หาสาเหตุและรักษาได้ ในระดับสถานีนามัย หรือโรงพยาบาลชุมชน ควรจะให้การดูแลรักษาและคำปรึกษาแนะนำแนวแก้ไขการเลี้ยงดูและฝึกเด็กตามขั้นตอน แต่บางกรณีอาจต้องส่งต่อเพื่อทำการทดสอบทางห้องปฏิบัติการ และการรักษาที่เฉพาะเจาะจงต่อไป อย่างไรก็ตามไม่ว่าเด็กจะมีปัญหาพัฒนาการผิดปกติจากสาเหตุใดเด็กและพ่อแม่ผู้ปกครองจำเป็นต้องได้รับคำอธิบาย คำแนะนำ และจะได้ประโยชน์จากการฝึกพัฒนาการที่ถูกวิธีตั้งแต่ระยะเริ่มแรก (Early Intervention) เพื่อลดความพิการและเสริมด้านที่ยังไม่ผิดปกติอย่างถาวร

พ่อ-แม่ สามารถเฝ้าระวังพัฒนาการของลูกได้จากสมุดสุขภาพ

พัฒนาการของสมอง กับคุณภาพชีวิต

สมองเป็นอวัยวะที่สำคัญและเติบโตอย่างรวดเร็วมาก ในวัยแรกของชีวิต คือ ตั้งแต่ปฏิสนธิถึงอายุ 6 ปี ทั้งนี้ก็เพราะสมองกับระบบประสาทไม่ได้ทำหน้าที่เป็นอวัยวะธรรมดาอย่างหนึ่งในร่างกายเท่านั้น แต่เป็นอวัยวะซึ่งควบคุมและจัดระเบียบการทำงานต่างๆ ของร่างกายและอวัยวะอื่นๆ ให้เติบโตและทำหน้าที่ได้

สมองจะรับรู้ว่ามีอวัยวะต่างๆ เกิดขึ้น และเส้นประสาทไปทั่วร่างกาย เช่น ไปที่อวัยวะสัมผัสต่างๆ ทำให้เกิดการรับความรู้สึก เส้นประสาทควบคุมการทำงานของกล้ามเนื้อทำให้การเคลื่อนไหว ถ้าพัฒนาการของสมองเกิดการล้มเหลว หรือระบบประสาทเกิดพิการขึ้น อวัยวะส่วนที่เกี่ยวข้องจะทำงานไม่ปกติ หรือฝ่อไปเลย จะเห็นว่าสมองกับระบบประสาทในทารกแรกเกิดไม่ได้เป็นเพียงอวัยวะที่ทำหน้าที่เฉพาะตัวเท่านั้นเอง แต่สมองเป็น อวัยวะที่มีความสำคัญต่อพัฒนาการของอวัยวะทั้งหมดในร่างกาย และเป็นอวัยวะที่กำหนดการรับรู้สติปัญญา ความรู้สึก และพฤติกรรมของมนุษย์ ดังนั้น พัฒนาการของสมองจึงมีผลต่อคุณภาพชีวิตของคนทั้งในวัยเด็กและตลอดอายุขัย

สมองของเด็กในช่วงตั้งแต่ปฏิสนธิ เป็นอวัยวะหนึ่งซึ่งเจริญเติบโตอย่างรวดเร็วภายใน 4 ปีแรกของการเติบโต เด็กจะพัฒนาการสมองเกือบจนถึง 60% และข้งเหลือบางส่วนที่ค่อยๆ เติบโตเป็นขั้นคตอนต่อไปจนเมื่อเด็กอายุครบ 10 ขวบ สมองก็จะมีขนาดใกล้เคียงกับผู้ใหญ่ อย่างไรก็ตามวงจรประสาทเกี่ยวกับการเรียนรู้ยังอาจเกิดขึ้นได้ตลอดชีวิต

เมื่อสมองเป็นอวัยวะที่เจริญเติบโตอย่างรวดเร็วมาก จึงต้องอาศัยปัจจัยหลายอย่างซึ่งไม่เพียงแต่อาหารที่จะเป็นพลังงานเป็นโครงสร้างเท่านั้น หากแต่ยังต้องอาศัยปัจจัยที่สร้างประสบการณ์จากประสาทสัมผัสต่างๆ ได้แก่ สิ่งได้เห็น ได้ยิน ได้ชิม ได้ดมกลิ่น สัมผัสด้วยร่างกายและความรู้สึกที่จะไปกระตุ้นควบคุมทิศทางการเจริญเติบโตและการทำงานของระบบประสาท โดยเฉพาะในช่วงแรกเกิดจนถึงประมาณ 6 ขวบแรก จึงถือเป็นช่วงสำคัญที่สุดของชีวิต ซึ่งหากเราไม่สามารถให้การกระตุ้นหรือว่าส่งเสริมการพัฒนาช่วงของเด็กนี้ได้แล้ว ก็นับว่าเป็นการพลาดโอกาสที่สำคัญที่สุดในชีวิตเช่นกัน ในปัจจุบันจึงได้เน้นพัฒนาเด็กวัยดังกล่าวโดยเฉพาะวงการสาธารณสุข และการศึกษาได้ให้ความสำคัญและพยายามหาวิธีการส่งเสริมพัฒนาเด็กปฐมวัยอย่างเหมาะสม

สมองพัฒนาและเปลี่ยนแปลงอย่างไร

ช่วงแรก ระยะอยู่ในครรภ์มารดาจะมีการแบ่งเซลล์ ทำให้เกิดโครงสร้างของสมอง การปรับเปลี่ยนลักษณะและการเคลื่อนไหวของเซลล์ประสาท สมองจะพัฒนาเพื่อทำหน้าที่พื้นฐานของการมีชีวิต เช่น การควบคุมการเต้นของหัวใจ การหายใจ การเคลื่อนไหวร่างกายอย่างง่าย ๆ

ช่วงที่ 2 ระหว่างแรกเกิดจนถึง 4 ขวบ ช่วงนี้สมองเติบโตมาก แม้ว่าจำนวนเซลล์จะเพิ่มน้อยกว่าระยะอยู่ในครรภ์ แต่จะเกิดวงจรขึ้นจากการเลี้ยงดูและภาวะแวดล้อมวงจรประสาท จะมีความสัมพันธ์ซับซ้อนมากหรือน้อยจะขึ้นอยู่กับการเรียนรู้และประสบการณ์ที่ได้รับเพิ่มเติม

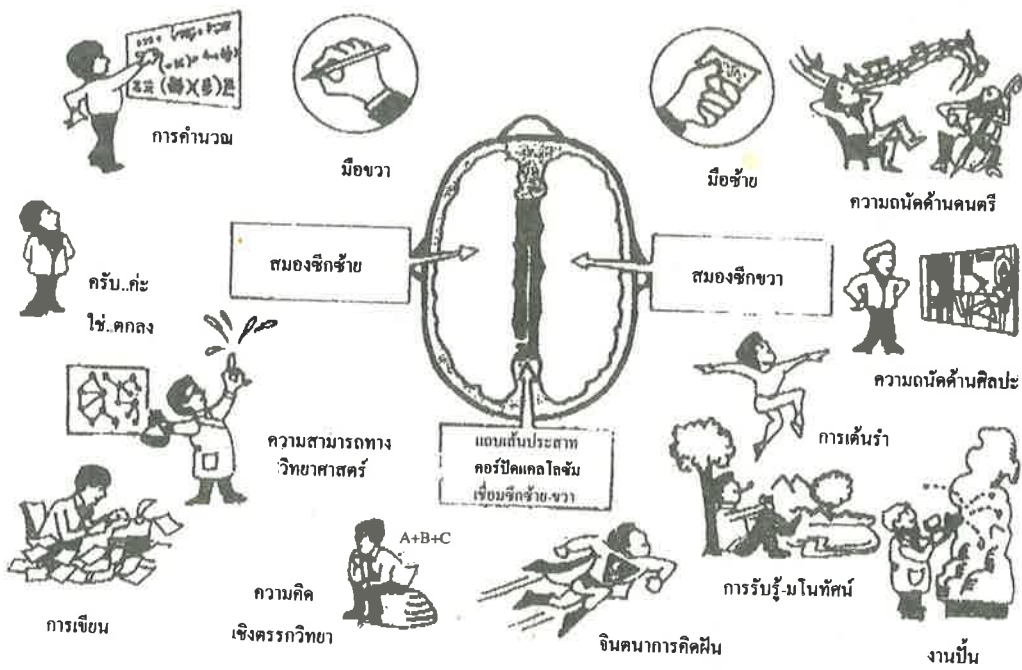
ในระหว่างการเจริญเติบโตของเซลล์ประสาทนั้น ไม่ใช่ตัวเซลล์จะเติบโตเท่านั้น หากยังแตกกิ่งก้านออกไปอย่างมหัศจรรย์ เหมือนกับต้นไม้ที่แตกกิ่งก้านสาขาออกไป เพื่อสัมผัสเชื่อมโยงกับเซลล์อื่นๆ ซึ่งทำให้เกิดการถ่ายทอดสัญญาณประสาทจากเซลล์หนึ่งไปอีกหลายเซลล์ รับความรู้สึกเข้ามาสื่อสารสัมพันธ์กันไม่ได้ไม่มีที่สิ้นสุด

สมองของเด็กแรกเกิดกับเด็กอายุ 2 ขวบ มีอายุแตกต่างกันประมาณ 2 ปี จะมีความแตกต่างอย่างมหัศจรรย์ที่เดียว ความซับซ้อนและแตกต่างกันที่เกิดขึ้นอย่างเป็นขั้นตอนนี้ สามารถอธิบายถึงพฤติกรรมเด็กที่เกิดขึ้นได้ ดังเช่นที่เราเคยสงสัยกันว่าทำไมเด็ก 3 เดือน กับเด็ก 2 ขวบทำอะไรได้แตกต่างกันอย่างมหัศจรรย์จริงๆ เด็ก 3 เดือนยังไม่รู้คำศัพท์สักคำหนึ่ง เมื่ออายุขวบครึ่งจะรู้ศัพท์ประมาณ 10 คำ แต่เด็ก 2 ขวบอย่างน้อยมีคำศัพท์ ที่รู้เรื่องแล้วประมาณ 50-100 คำ และสามารถพูด 2 คำต่อกันได้ พัฒนาการของสมองทำให้อธิบายเรื่องนี้ได้

ในกรณีพัฒนาการด้านภาษานี้ พัฒนาการของสมองจะเกิดขึ้นเป็นขั้นตอนตามปกติได้ต่อเมื่อเด็กมีสุขภาพดี หูได้ยินปกติ สมองไม่ได้ถูกรบกวนด้วยสารพิษ โรคภัยไข้เจ็บ อุบัติเหตุบาดเจ็บ ตลอดช่วงที่ผ่านมาและต้องได้รับการเลี้ยงดูที่เหมาะสม มีผู้เอาใจใส่ มองหน้า สบตา พูดโต้ตอบด้วยภาษาที่ชัดเจน

สมองซีกซ้าย สมองซีกขวา

บริเวณต่างๆ ของสมองทำหน้าที่ต่างๆ กันแต่ประสานกันอย่างกลมกลืน เช่น ใช้ควบคุมการเคลื่อนไหว ควบคุมอารมณ์ ควบคุมการได้ยิน โดยส่วนเกี่ยวข้องกับบริเวณอื่นๆ ที่ทำให้เกิดความจำ ความคิด การแก้ปัญหา เทคโนโลยีในปัจจุบันทำให้ทราบว่าการเรียนรู้และใช้ภาษา การคิดเลข การฟัง การเล่นเกมดนตรี เกิดขึ้นจากการทำงาน ของสมองส่วนใด

ภาพแสดงการทำงานของสมองซีกซ้ายและสมองซีกขวาของคนถนัดขวา

วิวัฒนาการที่ก้าวหน้าทำให้ทราบว่าสมองของคนจะประกอบด้วย สมองซีกซ้ายกับสมองซีกขวา ซึ่งทำงานพร้อมๆ กัน แต่ทำหน้าที่หลักๆ แตกต่างกัน มีบางเรื่องที่สมองซีกซ้ายสั่งการอย่างเดียว หรือสมองซีกขวา สั่งการอย่างเดียว แต่ไม่ว่าจะสั่งการโดยสมองซีกใด สิ่งที่เกิดขึ้นจะประสานและหลอมเป็นความรู้สึกเดียวกันในตัวคนเรา

สมองซีกซ้ายจะควบคุมและสั่งการเกี่ยวกับการเคลื่อนไหว ความถนัดของเด็กในช่วงแรก เด็กแรกเกิด จนถึง 2 ขวบ สมองซีกซ้ายจะเป็นส่วนที่ทำหน้าที่เพิ่มขึ้นอย่างรวดเร็ว ส่วนสมองซีกขวาจะค่อยๆ ทำงานเพิ่มขึ้น และมาตามทันกันเมื่อเด็กมีอายุราวๆ 3-4 ขวบ ทำให้เกิดกำลัง แล้วทำให้เด็กสามารถรับความรู้สึก แล้วเปลี่ยนความรู้สึกเหล่านั้นจากสิ่งที่รับจากภาพที่เห็น จากเสียงที่ได้ยินเป็นรูปธรรมต่างๆ จะทำให้เด็กรู้ว่าสิ่งที่ตนสัมผัสเป็น อย่างไร มีรูปร่างอย่างไร สมองซีกซ้ายจะทำงานที่มีรูปร่าง หรือมีการเคลื่อนไหวเป็นฐานและต้องมีรูปธรรมชัดเจน กล่าวคือ สมองซีกซ้ายจะทำให้เด็กพูดภาษาได้ ได้ยินเสียง และเข้าใจความหมายของภาษา เข้าใจด้านคำนวณ วิทยาศาสตร์ ความรู้ต่างๆ ที่ต้องใช้เหตุผล

ส่วนสมองซีกขวา ก็จะทำหน้าที่เกี่ยวข้องกับเรื่องนามธรรม ความรู้สึก ความคิด เรื่องจริยธรรม ด้าน ศิลปดนตรี วัฒนธรรม ความรัก เรื่องอุปนิสัยใจคอ เรื่องอารมณ์ การสร้างจินตนาการต่างๆ ฯลฯ

การอบรมเลี้ยงดูและจัดประสบการณ์การเรียนรู้ให้เด็กในช่วงต่างๆ จึงมีผลต่อการเจริญเติบโตของสมอง ซีกซ้ายและขวา การทำงานที่แตกต่างกันของสมองสองซีกนี้มีผลต่อการกำหนดอุปนิสัยใจคอและพฤติกรรมของมนุษย์มากเช่น หากในช่วงที่

สมองซีกซ้ายกำลังเจริญเติบโต เผอิญมาเกิดปัญหาขึ้นในช่วงนั้นจนทำให้สมองซีกนั้นไม่เจริญเติบโต เด็กก็จะพัฒนาการด้อยลง ในด้านคำวนภาษา ด้านความเข้าใจทางวิทยาศาสตร์ ฯลฯ ในขณะที่ขวัก ถ้าเกิดปัญหาในระหว่างการเจริญเติบโตสมองซีกขวา จะทำให้บุคคลนั้นมีปัญหาทางด้านจินตนาการ ศิลปะ อารมณ์ ในทางตรงกันข้าม หากสมองซีกขวา เด็กคนใดได้รับการส่งเสริม ก็มีแนวโน้มว่าจะไปเป็นจิตรกร เป็นศิลปิน หรือนักแสดง ฯลฯ ขณะเดียวกันถ้าสมองซีกซ้ายของเด็กเจริญเติบโตดีและได้รับการส่งเสริมดีก็มีแนวโน้มว่าจะไปเป็นนักวิทยาศาสตร์ วิศวกร แพทย์ นายธนาคาร ทหาร ฯลฯ

อย่างไรก็ดี ไม่ได้หมายความว่าควรพัฒนาสมองซีกใดซีกหนึ่งเป็นพิเศษ เพราะหากพัฒนาสมองซีกซ้ายมากเป็นพิเศษ ก็อาจทำให้ใช้ความฉลาดไปในทางเอารัดเอาเปรียบผู้อื่น หรืออาจจะทำให้สังคมเราเต็มไปด้วยการฆ่าฟันเอาชนะ เอาเปรียบกัน ด้วยความฉลาด ไร้คุณธรรมเพราะไม่มีสมองซีกขวาที่จะเน้นในเรื่องความรัก ความเข้าใจ หรือคุณธรรม แต่ขณะเดียวกันถ้ามีแต่การพัฒนาสมองซีกขวาอย่างเดียว เพราะมีแต่คนพูดเรื่องความรู้สึก คุณธรรม แต่ไม่รู้จักทำมาหากิน ไม่รู้จักการส่งออกว่าจะทำอย่างไร ค้าขายไม่เป็น เพราะฉะนั้นถ้าจะพัฒนาสมองโดย ไม่ผิดธรรมชาติ ก็ควรจะพัฒนาสมองทั้งซีกซ้ายและขวาไปเท่าๆ กัน เพื่อให้เกิดความสมดุลและการผสมผสานกัน

ดังนั้น จึงกล่าวได้ว่าไม่เพียงแต่พันธุกรรมเท่านั้นที่มีผลต่อสมองของเด็ก หากอาหารและประสบการณ์จากสิ่งแวดล้อมต่างๆ ก็มีผลอย่างสำคัญต่อพัฒนาการสมองถึงขั้นทำให้เกิดความเปลี่ยนแปลงในโครงสร้างที่เป็นรูปธรรม และการทำหน้าที่ของสมองได้ด้วย สมองสามารถถูกเปลี่ยน หรือถูกอิทธิพลของสิ่งแวดล้อมทำให้เกิดความเปลี่ยนแปลงได้ ทำให้มีผลต่อการพัฒนาความสามารถด้านต่างๆ และคุณภาพชีวิตของคนได้ตั้งแต่วัยเด็กจนตลอดอายุขัย

แต่ไม่ได้หมายความว่าเด็กเป็นโรคขาดสารอาหารจะหมดไปเพราะปัญหานั้นกลับไปผุดขึ้นใหม่คือ ตามแหล่ง ชุมชนแออัด แต่มีสาเหตุแตกต่างกันออกไป เพราะเด็กขาดสารอาหารตามสลัมนั้น สาเหตุเกิดขึ้นไม่ใช่เพราะไม่มีอาหารจะกิน แต่มีสาเหตุมาจาก 1) กินไม่ถูก 2) ถูกปล่อยปละละเลยไม่ให้อิน 3) มีโรคติดเชื้อของระบบ ทางเดินอาหาร ทำให้ท้องเสียและร่างกายไม่ได้รับอาหารที่กินเข้าไป

ในทางตรงกันข้าม ปัญหาเด็กเป็นโรคขาดสารอาหารก็สามารถเกิดขึ้นได้ในครอบครัวซึ่งมีอันจะกิน คือ มีกำลังซื้อทุกอย่างที่จะกินได้ แต่เด็กไม่ได้รับการกินอาหารที่ถูกต้อง ไม่ถูกส่วน ถูกตามใจมาก อยากจะกินแต่ขนม น้ำอัดลม บะหมี่สำเร็จรูป พ่อแม่ก็ปล่อยหรือเลือกกินแต่ของที่ไม่มีคุณค่า ก็ทำให้ลูกเป็นโรคขาดอาหารได้

ผลกระทบที่เกิดกับสมองของเด็กตั้งแต่อายุในครรภ์มารดาถึงอายุ 6 ปี ที่เป็นโรคขาดอาหารก็คือ เซลล์ประสาทไม่ได้รับอาหาร ในขณะที่กำลังแบ่งเซลล์และอยู่ในระหว่างกำลังขึ้นกิ่งก้านแตกสาขาออกไป เพราะกิ่งก้านที่ยื่นออกไปได้นั้น ต้องการสารอาหารพวกโปรตีนและไขมันไปเป็นโครงสร้าง หากในช่วงนี้ได้รับสารอาหารไม่เพียงพอ กิ่งก้านของสมองก็จะไม่สามารถแตกกิ่งก้านยื่นออกไปได้ วงจรประสาทใหม่ๆ ทำหน้าที่ด้านต่างๆ ตั้งแต่การรับรู้ การเรียนรู้ การเกิดทักษะ ความสามารถต่างๆ ก็มีจำกัด สมองก็หยุดการเจริญเติบโตอยู่แค่นั้น จนกลายเป็นเด็ก ที่พัฒนาไปไม่เต็มศักยภาพที่กำหนดมาจากพันธุกรรม พวกที่มีปัญหาหาระดับรุนแรงก็จะมีภาวะปัญญาอ่อน สมองพิการ

ดังนั้น การพัฒนาคนอย่างมีประสิทธิภาพจึงต้องป้องกันปัญหาและรีบค้นพบและแก้ไขปัญหาการขาดสารอาหาร ปรึการเลี้ยงดู จัดภาวะแวดล้อมให้เอื้อต่อการพัฒนาของเด็กในขณะต้น คือ ภายใน 2-3 ปีแรกของชีวิต นับแต่ปฏิสนธิ จึงจะทันการณ์ สำหรับเด็กอนุบาลจนถึงอายุ 18 ปี อาหารและประสบการณ์จากสิ่งแวดล้อมก็ยังคงมีความสำคัญต่อการเติบโตของร่างกายและขั้นตอนต่อไปของการพัฒนาสมองและพฤติกรรม

ปัจจัยที่ช่วยส่งเสริมและควบคุมพัฒนาการของสมอง

1. พันธุกรรม

พันธุกรรมมีส่วนช่วยส่งเสริมหรือขัดขวางพัฒนาการของสมองเพราะลูกก็เป็นผลที่เกิดจากส่วนหนึ่งของพ่อแม่ จึงถ่ายทอดลักษณะทางร่างกาย และมีแนวโน้มทางพฤติกรรมบางอย่างมา แม้แต่ด้านระดับสติปัญญา พรสวรรค์ด้านต่างๆ

ดังนั้น เด็กจึงได้รับหน่วยพันธุกรรมที่เป็นข้อมูลที่อยู่ในเซลล์ทุก ๆ เซลล์ในร่างกายจากสารพันธุกรรม หรือ ‘ยีน’ ของพ่อและแม่ ในแต่ละเซลล์จะมีข้อมูลที่เป็นโค้ด (Code) ที่ทำให้เกิดการสังเคราะห์โปรตีนชนิดต่างๆ ในร่างกาย โปรตีนที่ได้จากการสังเคราะห์จะกลายเป็นส่วนประกอบต่างๆ ของร่างกาย ทำให้เซลล์เนื้อเยื่อต่างๆ ของร่างกายมีการทำงานและมีลักษณะต่างๆ กัน จากการศึกษาเรื่องพันธุกรรมจะทำให้ทราบข้อมูลที่อยู่ในสายพันธุ์ทั้งหมดคือรู้แผนของโครโมโซม หรือของยีนในมนุษย์อยู่ที่ไหนทั้งหมด จะทำให้รู้ถึงความถดถอยในการสร้างพัฒนาการ และการควบคุมร่างกายของมนุษย์ทั้งหมดในอนาคต

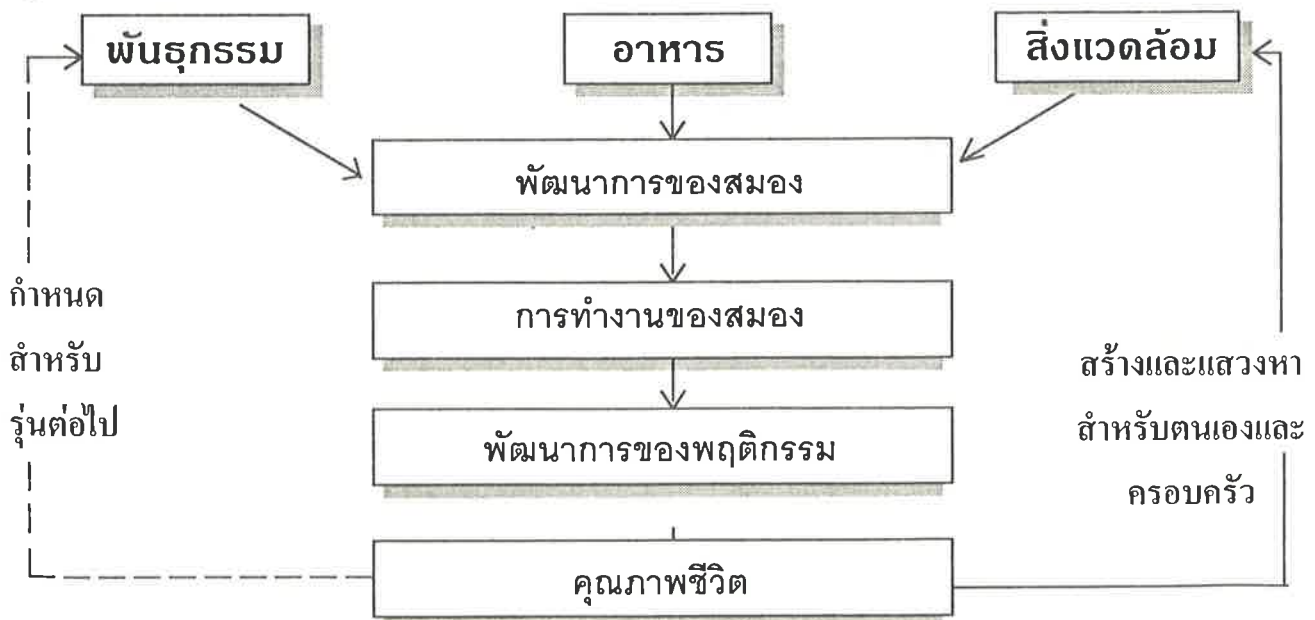
2. ภาวะแวดล้อม

ปัจจัยสำคัญตัวที่ 2 ในการพัฒนาสมอง และเป็นตัวกำหนดสำคัญที่พ่อแม่ ครอบครัว สังคม สามารถจะดัดแปลงได้ ซึ่งรวมไปถึงเรื่องอาหารการกินของแม่ก่อนและระหว่างตั้งครรภ์ ระหว่างเลี้ยงลูกด้วยนมแม่ และอาหารที่เด็กได้รับ ตั้งแต่แรกเกิดจนเติบโตเป็นผู้ใหญ่ และสิ่งแวดล้อมทั้งด้านกายภาพ ชีวภาพ และทางด้านสังคม ซึ่งรวมไปถึงเศรษฐกิจ การเมือง ประเพณีวัฒนธรรม

2.1 อาหาร

อาหารที่ร่างกายรับเข้าไปนั้นนอกจากจะเป็นพลังงาน ยังมีบทบาทอย่างมากในการส่งเสริมพัฒนาการทั้งร่างกาย สมอง และสติปัญญา รวมทั้งมีส่วนกำหนดแนวโน้มของพฤติกรรมอีกด้วย อาหารบางอย่าง กินแล้วฉลาด บางอย่างทำให้เครียดมาก อาหารบางอย่างกินแล้วสุขภาพดีด้วย เพราะฉะนั้นมนุษย์ต้องใช้ความรู้เรื่องนี้ในชีวิตประจำวันเพื่อการเลือกอาหารที่จะรับประทานและใช้ในการเลี้ยงดูเด็กให้เหมาะสม

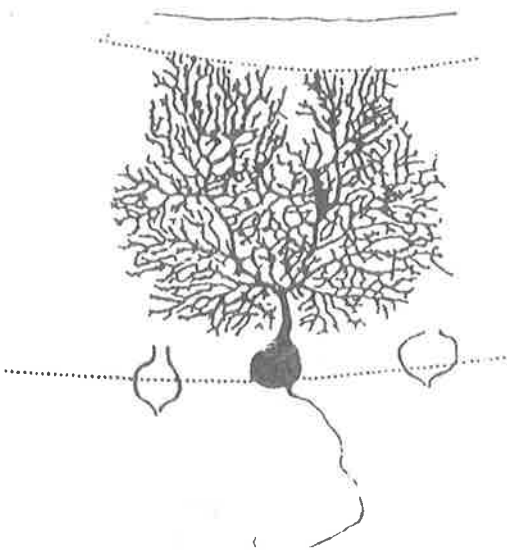
อาหารนับเป็นสิ่งแวดล้อมที่มีความสำคัญมาก โดยเฉพาะสำหรับเด็กๆ ที่กำลังอยู่ในวัยเจริญเติบโต นับเป็นเรื่องที่ต้องให้ความสนใจและไม่อาจปล่อยปละละเลยได้ เพราะทั้งสิ่งแวดล้อมทางกายภาพและอาหาร สำหรับเด็กในระหว่างกำลังเจริญเติบโตนั้น มีบทบาทในการส่งเสริมหรือขัดขวางพัฒนาการของสมองและการทำงานของสมองจึงมีอิทธิพลต่อพฤติกรรม สติปัญญา และความเฉลียวฉลาดของเด็กเป็นอย่างมาก พฤติกรรมของมนุษย์ในการเรียนรู้ การเป็นอยู่ การทำงานเป็นตัวกำหนดคุณภาพชีวิต ซึ่งทำให้สร้างและแสวงหาอาหารกับสิ่งแวดล้อมใหม่สำหรับตนเองและครอบครัว จึงกล่าวได้ว่าปัจจัยทางพันธุกรรม อาหาร และสิ่งแวดล้อมร่วมกันกำหนด พัฒนาการของสมองของมนุษย์ ซึ่งเป็นอวัยวะที่ควบคุมพฤติกรรมและคุณภาพชีวิต

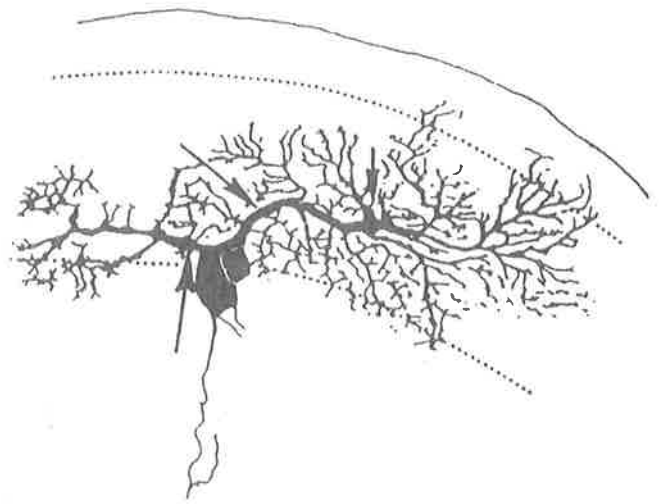
ความสัมพันธ์ระหว่างปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อพัฒนาการของสมองและพฤติกรรม

มีข้อมูลมากที่เด็วที่จะช่วยสนับสนุนในเรื่องนี้ กล่าวคือ เมื่อ 10 ปีที่ผ่านมา ทั่วทุกมุมโลกประสบปัญหาประชากรล้นโลก ทำให้การกระจายอาหารไม่เพียงพอ มีเด็กขาดสารอาหารเกิดขึ้นมากมายในประเทศต่างๆ โดยเฉพาะประเทศด้อยพัฒนาและกำลังพัฒนา เพราะขาดแคลนสารอาหารประเภทโปรตีนเป็นอย่างมาก

ประเทศไทยก็เช่นเดียวกันในช่วงเมื่อ 20 ปีที่ผ่านมา เด็กไทยที่มีอายุต่ำกว่า 6 ขวบ มีถึง 60% ที่เป็นโรคขาดสารอาหารโปรตีน ทำให้ตัวเล็ก ศีรษะเล็ก สมองพัฒนาไม่เต็มที่ มีระดับเขาวนปัญญาต่ำ เรียนรู้ได้ไม่ดี เท่าที่ควร โดยเฉพาะเด็กที่อยู่ในชนบท แต่ก็นับโชคดี จำนวนเด็กที่ขาดสารอาหารในบ้านเราลดลงไปอย่างมหาศาล เด็กในชนบทมีภาวะโภชนาการดีขึ้น กำลังพัฒนาขึ้นมา ที่เคยขาดสารอาหารชนิดที่เรียกว่า ฟุงโร หัวโต ก้นปอด หรือขาดอาหารระดับรุนแรงลดลงไปมาก แต่ยังมีปัญหาขาดสารไอโอดีน ขาดสารธาตุเหล็กอยู่ในหลายพื้นที่

ภาพเซลล์สมองของเด็กที่ได้รับสารอาหารสมบูรณ์
และได้รับการกระตุ้น

ภาพเซลล์สมองของเด็กขาดสารอาหารและขาดการกระตุ้น

ภาพเปรียบเทียบเซลล์สมองของเด็กขาดสารอาหารและเด็กปกติ

สิ่งแวดล้อมกับการพัฒนาสมอง

ความคิดที่ว่าเด็กยังเล็กอยู่ยังไม่รู้อะไร มีอาหารให้กิน และดูแลความปลอดภัยก็พอแล้ว ไว้โตแล้วค่อยสอนเปลี่ยนสิ่งแวดล้อม เขาก็จะเรียนรู้ได้ดีเป็นการคิดที่ไม่ถูกต้อง เพราะเวลานี้มีการทดลองหลายอย่างที่พิสูจน์ให้เห็นในเรื่องนี้ เช่น เมื่อราวๆ 20 ปีมาแล้ว มีนักวิจัย* กลุ่มหนึ่งที่มหาวิทยาลัยแคลิฟอร์เนีย ได้เริ่มตั้งคำถามว่าสิ่งแวดล้อม มีผลกระทบต่อพัฒนาการของสมองในแง่ของรูปธรรมหรือนามธรรมกันแน่ คือสามารถพิสูจน์ให้เห็นได้อย่างชัดเจนว่าเซลล์ประสาทมีรูปร่าง ขนาด ปริมาณ และการจัดการในหน้าที่การทำงานที่ผิดปกติไปได้หรือไม่เมื่ออยู่ในสภาพแวดล้อมที่ต่างกัน

หมายเหตุ * Rosenweiz, Diamond และ Bennett

จึงได้ทำการทดลองกับหนูที่เกิดใหม่ โดยนำหนุมาคอกหนึ่งแล้วแบ่งเป็น 3 กลุ่ม หนูที่นำมาทดลองเป็นหนูที่ไม่แตกต่างกันทั้งในเรื่องพันธุ์ อาหารการกิน คือ ตัดปัจจัยต่างๆ ออกให้เหลือแต่ปัจจัยสิ่งแวดล้อมอย่างเดียว และได้จัดให้สภาพแวดล้อมของแต่ละกลุ่มมีความแตกต่างกัน โดย

กลุ่มแรก เอมายังกรงเดี่ยว ในกรงเหล็กที่ขังสัตว์ธรรมดา มีกระบอกรับน้ำ กระบอกรับอาหาร ให้อาหารกินเท่าไรก็ได้แต่ไม่มีสิ่งกระตุ้น

กลุ่มที่สอง ไม่ใส่ตัวเดียว แต่ใส่หนูไป 3-4 ตัว มีเพื่อนเล่น

กลุ่มที่สาม ให้ลูกหนูอยู่ด้วยกัน 3-4 ตัว และในกรงที่มีของเล่นด้วย คือ นอกจากจะมีอาหาร แล้วยังมีเศษกระดาษ มีด้าย ไม้พันคูนเคย แล้วยังมีเชือก ให้เล่นอีกด้วย

การจัดให้มีความแตกต่างกันทั้ง 3 กลุ่มนั้น เพื่อสร้างให้แต่ละกรงเกิดบรรยากาศและสภาพแวดล้อมต่างกันตามที่ได้อ้างอิงตามทฤษฎีไว้ นั่นคือ กรงที่ 1 ขาดสิ่งเร้า ว่าเหว่ มองไปทางไหนก็เห็นแต่ซี่กรงอย่างเดียว ส่วนกลุ่มที่ 2 ยังมีเพื่อนบ้าง กลุ่มที่ 3 ถือว่าเป็นกลุ่มกระตุ้นส่งเสริมก็เหมือนกับเด็กที่ได้รับของเล่น มีการกระตุ้นพัฒนาการโดยได้รับสิ่งเร้าต่างๆ จากนั้นก็เลี้ยงหนูพวกนี้เหมือนกัน ใช้เวลาในการเลี้ยงประมาณสัก 6 เดือนถึง 1 ปี ก็เอามาทดสอบความเฉลียวฉลาด ทดสอบทางวิ่งแล้วให้เลือกทางวิ่งว่ามันจะแก้ปัญหาได้หรือไม่ โดยทำให้หนูรู้ว่าต้องวิ่งอย่างไร ถึงจะได้รางวัล คือ อาหาร แต่ถ้าวิ่งอย่างนี้จะถูกทำโทษหรือถูกช็อตด้วยไฟฟ้า เป็นต้น ปรากฏว่ากลุ่มที่ 3 ที่มาจากกรงที่มีสิ่งเร้าอย่างพร้อมเพรียง ฉลาดกว่าหนูกรงอื่นๆ มาก เรียกว่ามีคะแนนการเรียนรู้ต่างกันมากมาย ส่วนกลุ่มที่ 2 ก็ยังพอมีอาการปกติ แต่กลุ่มที่ 1 ที่ถูกขังเดี่ยวเหงาหงอย ไม่คล่องแคล่วและการเรียนรู้ลดลงเหลือแค่ 30-40% เท่านั้นเอง เมื่อเทียบกับกลุ่มอื่น

หลังจากนั้นนักวิทยาศาสตร์กลุ่มนี้ได้เอาสมองของหนูทั้ง 3 กรงมาชั่งน้ำหนัก ปรากฏว่าน้ำหนักของสมองแตกต่างกันไม่มากนัก กล่าวคือ หนูที่เลี้ยงดีจะมีน้ำหนักสมองใหญ่กว่าหนูในกรงอื่นเล็กน้อย

ความแตกต่างจะปรากฏชัดเมื่อเขาได้ตัดเอาเนื้อสมองของหนูทั้ง 3 กรงออกเป็นชิ้นๆ แล้วไปส่องดูด้วยกล้องจุลทรรศน์เพื่อดูว่ากิ่งก้านของสมองที่ยื่นออกไปนั้นสั้นหรือยาว และสามารถส่งไปไกลจนสามารถติดต่อกับเซลล์อื่นๆ ได้หรือไม่ ปรากฏว่าเซลล์และประสาทสมองของหนู 3 กรงนี้แตกต่างกันอย่างเห็นได้ชัดเจน หนูที่ถูกเลี้ยงในสิ่งแวดล้อมที่มีการกระตุ้นอย่างดี จะมีปลายประสาทยื่นออกไปจนสามารถติดต่อกับปลายประสาทอื่นและแตกกิ่งก้านสาขาออกไปได้สมบูรณ์

ในปี พ.ศ. 2518 เมื่อนักวิจัยกลุ่มนี้ได้ตีพิมพ์ผลงาน ทำให้เกิดความตื่นเต้นทั่วโลก เพราะเป็นครั้งแรกที่สามารถพิสูจน์ได้ว่าสิ่งแวดล้อมมีผลต่อการพัฒนาสมองอย่างมาก ถึงแม้จะทดลองในหนูก็สามารถจะเปรียบเทียบกับสัตว์ชั้นสูงกว่า เช่นคนได้ เพราะหนูเหล่านี้ตั้งแต่เกิดถึงหย่านม ก็จะเปรียบเหมือนเด็กที่มีอายุราวๆ 1 เดือนจนถึง 6 เดือนนั่นเอง

จึงอาจสรุปได้ว่า **สิ่งแวดล้อมที่ทำให้เกิดประสบการณ์ มีอิทธิพลทำให้สมองเกิดการพัฒนาและเปลี่ยนแปลงได้มีผลต่อความเฉลียวฉลาด ประสิทธิภาพของพฤติกรรมและการสร้างเซลล์ประสาทในสมอง ซึ่งก็หมายความว่าสิ่งแวดล้อม โดยเฉพาะในช่วงชีวิตที่กำลังมีการเติบโตและพัฒนาการของสมอง คือ ตั้งแต่แรกเกิดจนถึงอายุ 3-4 ปี ไม่ใช่เรื่องที่จะถูกมองข้ามหรือปล่อยปละละเลยได้เช่นกัน**

อย่างไรก็ดี การทดลองนี้ยังคงมีข้อถกเถียงว่ายังไม่หนักแน่นพอที่จะยืนยันได้อย่างแน่นอนว่า สิ่งแวดล้อมมีผลต่อสมองและพฤติกรรมของมนุษย์ เพราะยังไม่สามารถตอบได้ว่ามีผลอย่างไร และอะไรที่เป็นตัวกระตุ้นทำให้มีการสร้างเซลล์สมองกันแน่น การมีเพื่อน การเล่นหรือการออกกำลังกาย

จากข้อโต้แย้งนี้ทำให้มีการทดลองในขั้นต่อไป

นักวิทยาศาสตร์ชาวอังกฤษผู้หนึ่ง Blakemore ชื่อ คอลลิน เบลคมอร์ (Collin Blakemore) ได้ทำการวิจัยเพื่อต้องการที่จะทราบว่าสิ่งเร้าหรือตัวกระตุ้นมีผลต่อการกำหนดวงจรประสาทได้แค่ไหน อย่างไร มีข้อดีหรือจุดวิกฤตแค่ไหน เขาได้ทำการทดลองโดยการเอาลูกแมวที่เกิดใหม่ๆ ที่มาจากลูกแมวคอกเดียวกัน 3-4 ตัว ซึ่งไม่มีความแตกต่างทางพันธุกรรมเลย กลุ่มหนึ่งเอาไปเลี้ยงในห้องที่เอาสีขาวกับสีดำทำให้เป็นแถบสีในแนวระนาบนอน และเลี้ยงในห้องปกติที่มีอุปกรณ์ทุกอย่าง เช่น มีภาพ มี

ของเล่น ฯลฯ ส่วนกลุ่มที่ 2 เลี้ยงในห้องที่มีสภาพแวดล้อมไม่แตกต่างจากกลุ่มแรกเลย เพียงแต่ทำสีห้องด้วยสีขาว-ดำในแนวตั้งเท่านั้นเอง ส่วนคานอะไรที่เป็นขอบในแนวนอนเขาจะพยายามลบไม่ให้เห็น ฉะนั้นในห้องนี้เมื่อแมวมองไปทางไหนจะเห็นภาพในแนวตั้งขาวกับดำ เหมือนกับมองเห็นแต่เสาเท่านั้นไม่เห็นขอบเลย ส่วนอีกห้องหนึ่งเลี้ยงอยู่ในห้องที่มีแต่ขอบอย่างเดียว คือเห็นแต่สิ่งที่มีแนวนอนหมดเลย แม้แต่ขามใส่อาหารก็เอาไปให้ก็ทำสีในแนวนอนหรือแนวตั้งเช่นกัน แล้วก็เลี้ยงแมวในห้องนั้นตั้งแต่วัยแรกเกิดทีเดียวไปจนราว ๆ 50 วัน คือ ประมาณ 7 อาทิตย์กว่า แล้วเอาลูกแมวมาเดินบนโต๊ะตามสภาพแวดล้อมภายนอก โดยปล่อยให้มันเดินไปเดินมา เขาพบว่าแมวที่เลี้ยงในห้องที่มีภาพในแนวตั้ง ถ้าเราเอาเสาหรือของที่มีลักษณะเป็นแท่งไปวางบนโต๊ะ พอมันเดินมาถึงเสามันก็จะเดินอ้อมมาอย่างดี แต่พอมันเดินมาถึงขอบโต๊ะมันจะไม่เห็น แล้วจะเดินตกดูลงไป เหมือนกับว่ามันมองไม่เห็นมาก่อนเลยเช่นเดียวกับแมวกลุ่มที่เลี้ยงในภาพแนวนอน ถ้าเดินบนโต๊ะแล้วมีเสาอะไรวางอยู่ที่แนวตั้ง แมวจะเดินเอาหัวชน เหมือนกับว่ามันมองไม่เห็นเช่นกัน แต่เมื่อไรก็ตามที่มันเดินมาถึงขอบโต๊ะมันจะหยุด รู้ว่าเป็นขอบโต๊ะแล้วจะไม่เดินตกลงไป เมื่อเราวัดสัญญาณประสาทในสมอง เขาก็ได้รับรู้ว่าเซลล์ประสาทสามารถกระตุ้นด้วยภาพต่างๆ ได้ นับเป็นการค้นพบทางเทคโนโลยีที่ก้าวหน้าน่ามาก จากการศึกษาพบว่าในสมองของแมวที่เลี้ยงในสิ่งแวดล้อมแนวตั้งจะมีเซลล์ประสาทที่ตอบสนองต่อสัญญาณภาพในแนวตั้งเท่านั้น จะไม่มีเซลล์ประสาทที่ตอบสนองต่อภาพที่ฉายเข้าไปในตาที่เป็นแนวนอนเลย และเช่นเดียวกันกับแมวอีกกลุ่มก็เป็นเช่นนั้น คือ ไม่มีเซลล์ประสาทที่ตอบสนองต่อสิ่งที่เป็นแนวตั้งเลย แต่ถ้าปรับเปลี่ยนสภาพแวดล้อมก่อน 50 วัน แมวจะมีโอกาสการปรับตัวได้เกือบปกติ

การทดลองของเบลคมอร์ ช่วยยืนยันให้เห็นว่าสิ่งแวดล้อมนั้นมีผลต่อพัฒนาการของสมองของเด็กเป็นอย่างมาก ทันทิที่เด็กเกิดและมองเห็นได้ ภาพที่เห็นจะกระตุ้นให้เด็กเกิดการรับรู้และตอบสนอง แล้วกำหนดพฤติกรรมออกไป และหากไม่มีภาพเหล่านั้นเลย สมองของเด็กส่วนที่รับภาพ ก็จะไม่เกิดการกระตุ้นเด็กและไม่เกิดการเรียนรู้

เพราะฉะนั้น สิ่งที่เราได้เห็น สัมผัสได้ทุกอย่างในโลก เป็นเพราะมีประสบการณ์กับสิ่งเหล่านั้นจนเกิดมีเซลล์ประสาทที่ "รู้จัก" สัญญาณประสาทที่เกิดจากอวัยวะสัมผัสต่างๆ ตั้งแต่ตัวเด็กนั่นเอง

ในสภาพความเป็นจริงที่ไม่ใช่เป็นการทดลอง แพทย์พบว่าเด็กที่มีตาเข หรือใช้ตามองดูเพียงข้างเดียว หากไม่ได้แก้ไขภายในอายุ 5-6 ปี จะเกิดความผิดปกติที่สมองส่วนรับภาพ แม้จะผ่าตัดแก้ไขลูกตาภายหลังก็จะทำให้หน้าที่ไม่ได้ดี เพราะประสาทส่วนรับภาพฝ่อไปแล้วเพราะไม่ถูกกระตุ้นในช่วงกำลังเติบโต อีกตัวอย่างหนึ่งของภาวะแวดล้อมที่มีผลต่อพัฒนาการสมองและคุณภาพชีวิตของเด็กคือ การติดตามศึกษากลุ่มเด็กแรกเกิดเป็นระยะยาว 20-40 ปี ในประเทศนิวซีแลนด์ ประเทศสหรัฐอเมริกา และประเทศแถบสแกนดิเนเวีย ที่พบว่าภาวะแวดล้อม การอบรมเลี้ยงดูในช่วง 3 ปีแรกของชีวิต มีอิทธิพลสำคัญต่อการเรียนรู้ พฤติกรรมทางสังคมและคุณภาพชีวิตของบุคคล มีความสัมพันธ์ต่อการมีครอบครัว การมีอาชีพสุจริต รับผิดชอบต่อตัวเองและสังคม ในทางตรงกันข้าม เด็กที่ไม่มีโอกาสรับการตอบสนองด้านจิตใจ ขาดความรัก ความอบอุ่น และประสบการณ์เรียนรู้ที่เพียงพอ เมื่อเป็นผู้ใหญ่มักจะมีปัญหา เรียนไม่จบ ตกงาน เข้าคุก มีครอบครัวตั้งแต่อายุยังน้อยและวัยรุ่นตั้งครภภที่ไม่ปรารถนามีพฤติกรรมเสี่ยงทั้งด้านเพศ สารเสพติด และความรุนแรงก้าวร้าว ทำร้ายตนเอง และบุคคลอื่นแม้จะไม่มีสาเหตุโกรธแค้นกันโดยตรง

เพราะฉะนั้นถ้าอยากให้เด็กมีความสามารถอะไร จำเป็นต้องให้ประสบการณ์เรียนรู้ให้ถูก คือ ให้ถูกที่ และให้ถูกเวลา แต่ไม่ใช่จะฝืนหรือขัดเขียดให้เด็กเรียนรู้เกินกว่าความพร้อมของเด็ก ควรส่งเสริมพัฒนาการอย่างสมดุลรอบด้าน โดยสังเกตได้จาก การที่เด็กมีความสุข สนุกกับการเรียนรู้และมีความสัมพันธ์ที่ดีกับพ่อแม่และคนรอบข้างด้วย โดยเฉพาะในวัยแรกเริ่ม และต่อเนื่องไป **พัฒนาลูกให้เป็นคนดี-เก่ง**

การพัฒนาให้ลูกเป็นคนเก่งนั้น จะต้องดูแลทั้งด้านร่างกายให้มีสุขภาพดี และส่งเสริมการเรียนรู้ ให้มี ประสบความสำเร็จ ความจำดี สมาธิดี คิดเป็น ทำเป็น แก้ปัญหาเป็น ตลอดจนส่งเสริมด้านอารมณ์และ สังคมให้เด็กอารมณ์ดี แจ่มใส รู้จักปรับตัว และควบคุมอารมณ์ได้ดี ซึ่งก็คือการพัฒนาสมองอย่างรอบด้าน

นับตั้งแต่การวางรากฐานพัฒนาการของชีวิตและต่อเนื่องตลอดชีวิต นับเป็นการพัฒนาความรู้ และทักษะพื้นฐาน การเสริมสร้างสมรรถนะของคนไทยให้สามารถก้าวทันโลกได้

สภาวะความต้องการพื้นฐานและบริการสำหรับเด็กและเด็กวัยรุ่น *

สภาวะความต้องการพื้นฐานและบริการสำหรับเด็ก 0-18 ปี (Basic Minimum Needs and Services For Children) หรือ สพด. เป็นเกณฑ์ที่ได้กำหนดขึ้นเพื่อใช้เป็นแนวคิดในการจัดทำแผนพัฒนาเด็กโดยนำมาเป็นตัวกำหนดเป้าหมายเพื่อให้หมองเด็กเป็นภาพรวม ผู้กำหนดเกณฑ์นี้ได้แก่ คณะอนุกรรมการเฉพาะกิจซึ่งได้รับการแต่งตั้งตามคำสั่งสำนักนายกรัฐมนตรีที่ 11/2532 ตั้งแต่วันที่ 14 เมษายน 2532 และปรับปรุงเพิ่มเติมคณะอนุกรรมการชุดใหม่ตามคำสั่งที่ 20/2533 ตั้งแต่วันที่ 25 มิถุนายน 2533 คณะอนุกรรมการดังกล่าวได้กำหนด สพด. เสร็จสิ้น และนำเข้าพิจารณาในเดือนสิงหาคม 2533 ซึ่งประเทศไทยได้มีการประชุมสมัชชาแห่งชาติ ครั้งที่ 1 ด้านการพัฒนาเด็ก มีผู้เข้าร่วมประชุมกว่า 500 คน ที่ประชุมได้พิจารณาให้การรับรอง สพด. และปฏิญญาเพื่อเด็กของประเทศไทย ซึ่งมีเนื้อหาสาระครอบคลุมปฏิญญาระดับโลก ในช่วงเวลาดังกล่าวองค์การสหประชาชาติได้มีการประชุมสุดยอดระดับโลก (World Summit For Children) ที่กรุงนิวยอร์ก สหรัฐอเมริกา เมื่อเดือนกันยายน 2533 ผู้เข้าประชุมเป็นระดับประมุขของประเทศ ที่ประชุมได้ให้การรับรองและลงนามในปฏิญญาระดับโลกว่าด้วยความอยู่รอดของเด็ก, การปกป้องและการพัฒนาเด็ก (World Declaration on the Survival, Protection and Development of Children) ต่อมารัฐบาลไทยโดยนายกรัฐมนตรี (นายอานันท์ ปันยารชุน) ได้ลงนามรับรองเมื่อวันที่ 12 มีนาคม 2534 ในวันที่ 4 เมษายน 2534 คณะรัฐบาลได้แถลงนโยบายว่า 'จะเร่งรัดให้มีการประกาศใช้ปฏิญญาเพื่อเด็กและส่งเสริมสถาบันครอบครัว.....' ขณะนั้นก็ได้มีการปรับปรุงแก้ไขปฏิญญาเพื่อเด็กของประเทศไทย ตามมติที่ประชุมสมัชชาแห่งชาติ และวันที่ 13 สิงหาคม 2534 คณะรัฐมนตรีก็มีมติเห็นชอบและอนุมัติให้ประกาศใช้ปฏิญญาเพื่อเด็กอย่างเป็นทางการ และให้หน่วยงานที่ดำเนินการเกี่ยวกับเด็กทั้งภาครัฐและเอกชนถือเป็นนโยบายในการพัฒนาเด็กต่อไป

สภาวะความต้องการพื้นฐานและบริการสำหรับเด็ก 0-18 ปี (สพด.)

สภาวะความต้องการพื้นฐานและบริการสำหรับเด็ก 0-18 ปี (สพด.) ได้ถูกกำหนดไว้ 7 ด้านดังนี้

1. ความต้องการด้านโภชนาการและสุขภาพอนามัย สำหรับให้เด็กมีการเติบโตตามมาตรฐานและมีสุขภาพสมบูรณ์

1.1 ความต้องการด้านโภชนาการ

เด็กต้องได้รับสารอาหารต่างๆ ในปริมาณที่จำเป็น ต้องได้รับจากอาหารบริโภคประจำวันเพื่อให้เพียงพอกับความ ต้องการของร่างกาย ตามเพศและวัย

- หญิงมีครรภ์ 2,300 แคลอรีต่อวัน
- หญิงให้นมลูก 2,500 แคลอรีต่อวัน
- เด็ก 0-1 ปี กินนมแม่อย่างเดียวยังน้อย 3 เดือน (ต่อมาเปลี่ยนเป็น 4 เดือน กรมอนามัย) และให้นม มารดาควบคู่ไปกับอาหารอื่นตามวัยต่อไปอีก 18 เดือน ต้องได้สารอาหารอย่างน้อย 800 แคลอรีต่อวัน
- เด็ก 1-3 ปี 1,200 แคลอรีต่อวัน
- เด็ก 4-6 ปี 1,450 แคลอรีต่อวัน
- เด็ก 7-9 ปี 1,600 แคลอรีต่อวัน
- เด็ก 10-12 ปี ชาย 1,850 แคลอรีต่อวัน หญิง 1,700 แคลอรีต่อวัน
- เด็ก 13-15 ปี ชาย 2,300 แคลอรีต่อวัน หญิง 2,000 แคลอรีต่อวัน
- เด็ก 16-18 ปี ชาย 2,400 แคลอรีต่อวัน หญิง 1,850 แคลอรีต่อวัน

ในทางปฏิบัติ มีตารางอาหารตามวัย ดังนี้

แม่มีลูกในครรภ์อีกทั้งคน จึงต้องการอาหารเพิ่มขึ้นเพื่อสุขภาพของแม่เอง และเพื่อการเจริญเติบโตของลูกในครรภ์ รวมทั้งเพื่อเตรียมสร้างน้ำนมให้เพียงพอสำหรับการเลี้ยงดูลูกด้วยการกินอาหารให้ครบถ้วนนั้นจะต้องกินให้ครบ 5 หมู่ และน้ำหนักตัวของแม่ควรเพิ่มขึ้นประมาณ 10-12.5 กิโลกรัม ตลอดระยะการตั้งครรภ์

อาหารสำหรับแม่ตั้งครรภ์และให้นมลูก ใน 1 วัน

อาหาร	ปริมาณอาหารต่อหนึ่งวัน	
	หญิงตั้งครรภ์	หญิงให้นมลูก
นม	2 - 3 แก้ว	2 - 3 แก้ว
ไข่	1 ฟอง	1 ฟอง
เนื้อสัตว์	10 ช้อนโต๊ะ	12 ช้อนโต๊ะ
ปลา หรือ ถั่วเมล็ดแห้ง		
ข้าวสวย	5 ถ้วย	5 - 6 ถ้วย
ผัก	1 1/2-2 ถ้วย	1 1/2-2 ถ้วย
ผลไม้	มีดละ 1-2 ผล หรือ 1-2 ชิ้นของผลใหญ่	มีดละ 1-2 ผล หรือ 1-2 ชิ้นของผลใหญ่
ไขมัน/ น้ำมันพืช	4 ช้อนชา	5 ช้อนชา

อาหารสำหรับทารกตั้งแต่แรกเกิดถึงอายุ 1 ปี ใน 1 วัน

ทารกแรกเกิด ถึง 4 เดือน	น้ำนมแม่เพียงอย่างเดียว อย่าให้ข้าวหรือกล้วย
ทารกอายุ 4 เดือน	กล้วยน้ำว้าสุกอมบด 1 ผล ข้าวบด 1-2 ช้อนชา กับไข่แดงต้มสุกครึ่งฟอง และน้ำแกงจืด
ทารกอายุ 5 เดือน	กล้วยน้ำว้าหรือผลไม้สุกบด 3 ช้อนชา ข้าวบด 2-4 ช้อนชา กับไข่แดงต้มสุก 1 ฟอง สลับกับเนื้อปลาสุกบด และน้ำแกงจืด
ทารกอายุ 8 เดือน	ผลไม้สุกบด 3 ช้อนชา ข้าวบด 4-6 ช้อนชา กับไข่แดงต้มสุก 1 ฟอง สลับกับเนื้อปลาสุกบด ไข่ฝัก และน้ำแกงจืด
ทารกอายุ 7 เดือน	ผลไม้สุก ข้าวบด กับไข่ต้มสุก หรือเนื้อปลาสุกบด หรือเนื้อหมูสุกบดหรือตับบด ไข่ฝักสุกบด และน้ำแกงจืด
ทารกอายุ 8-10 เดือน กินข้าว 2 มื้อ	ผลไม้สุก ข้าวบด กับไข่ต้มสุก หรือเนื้อปลาสุกบด หรือเนื้อไก่สุกบด ไข่ฝักสุกบด และน้ำแกงจืด
ทารกอายุ 10-12 เดือน กินข้าว 3 มื้อ	ผลไม้สุก ข้าวหุงจนนุ่ม กับไข่ต้มสุก หรือเนื้อปลาสุกบด เนื้อวัวสุกบดหรือเนื้อไก่ต้มสุกหรือตับ และน้ำแกงจืดไข่ฝัก

อาหารสำหรับเด็กอายุ 1-5 ปี ใน 1 วัน

อาหาร	ปริมาณอาหาร	คำแนะนำเพิ่มเติม
นม	2 แก้ว	-นมสดหรือนมผสม นอกเหนือจากนมแม่ ซึ่งให้ต่อไปได้ถึงขวบครึ่ง
ไข่	1 ฟอง	-ไข่ไก่หรือไข่เป็ด (สุกๆ เพราะย่อยง่าย)
เนื้อสัตว์ (สุก)	3-4 ช้อนโต๊ะ	-กินอาหารทะเลและเครื่องในสัตว์ อย่างน้อยสัปดาห์ละ 1-2 ครั้ง
ข้าวสวย	1-2 ถ้วย	-หุงแบบไม่เช็ดน้ำหรือนึ่ง
ผัก	1/2-1 ถ้วย	-กินผักใบเขียวและผักอื่นๆ ด้วยทุกมื้อ
ผลไม้	มีดละ 1/2-1 ผล	-ผลไม้สดตามฤดูกาลหรือน้ำผลไม้คั้น
ไขมัน/น้ำมัน	2 ช้อนชา	-ควรกินน้ำมันพืชมากกว่าน้ำมันสัตว์

อาหารสำหรับเด็กวัยประถมศึกษา อายุ 6-12 ปี ใน 1 วัน

อาหาร	ปริมาณอาหาร	คำแนะนำเพิ่มเติม
นม	2-3 แก้ว	-นมสด นมผสม หรือนมถั่วเหลือง
ไข่	1 ฟอง	-ไข่ไก่หรือไข่เป็ด ควรทำให้สุก ก่อนเพราะย่อยง่าย
เนื้อสัตว์หรืออาหารจากถั่วเมล็ดแห้ง	5-6 ช้อนโต๊ะ	-กินอาหารทะเลและเครื่องในสัตว์ อย่างน้อยสัปดาห์ละ 1-2 ครั้ง ถ้าไม่ได้กินนมหรือไข่ ควรจะกินอาหารประเภทเนื้อสัตว์เพิ่มขึ้นอีกอย่างน้อย 2-3 เท่า
ข้าวสวยหรืออาหารจำพวกแป้ง	3-4 ถ้วย	-หุงข้าวแบบไม่เช็ดน้ำหรือนึ่ง
ผัก	1-1/2 ถ้วย	-กินผักใบเขียวและผักอื่นๆ ด้วยทุกมื้อ
ผลไม้	มีดละ 1/2-1 ผล	-ผลไม้สดตามฤดูกาล ถ้าให้สะอาดก่อนกิน และอย่าปอกทิ้งไว้นานๆ
ไขมันหรือน้ำมัน, กะทิ	3 ช้อนชา	-ควรกินไขมันพืชมากกว่าไขมันสัตว์

- หมายเหตุ
1. ถ้าไม่ได้กินนมหรือไข่ ควรกินอาหารประเภทเนื้อสัตว์เพิ่มขึ้น อย่างน้อย 2-3 เท่า
  2. อาหารสำหรับเด็กควรตัดให้เป็นชิ้นเล็ก สุกและเคี้ยวง่าย
  3. 1 ถ้วยคือ 18 ช้อนโต๊ะ

อาหารสำหรับวัยรุ่น อายุ 13-18 ปี ใน 1 วัน

อาหาร	ปริมาณอาหาร	คำแนะนำเพิ่มเติม
นม ไข่	3 แก้ว 1 ฟอง	-นมสด นมผสม -ไข่ไก่หรือไข่เป็ด ควรทำให้สุก ก่อนเพราะย่อยง่าย
เนื้อสัตว์หรืออาหารทำจากถั่ว จำพวกเต้าหู้ โปรตีนเกษตร	7-8 ช้อนโต๊ะ	-กินอาหารทะเลและเครื่องในสัตว์ อย่างน้อยสัปดาห์ละ 1-2 ครั้ง ถ้าไม่ได้กินนมหรือไข่ ควรจะกินอาหาร ประเภทเนื้อสัตว์เพิ่มขึ้นอีกอย่างน้อย 2-3 เท่า หุงข้าวแบบไม่เช็ดน้ำหรือึ่ง
ข้าวสวยหรืออาหารแป้ง ก๋วยเตี๋ยว บะหมี่ ผัก ผลไม้ ไขมันหรือน้ำมัน, กะทิ	4-5 ถ้วย 1-2 ถ้วย มีดละ 1/2-1 ผล 3 ช้อนชา	- กินผักใบเขียวและผักอื่นๆ ด้วยทุกมื้อ -ผลไม้สดตามฤดูกาล แล้วแต่ขนาด -ควรกินไขมันพืชมากกว่าไขมันสัตว์

1.2 เกณฑ์มาตรฐานน้ำหนักและส่วนสูง

เยาวชนไทยควรมีน้ำหนักและส่วนสูงตามเกณฑ์มาตรฐานขั้นต่ำ เมื่ออายุ 18 ปี ดังนี้ หญิงมีน้ำหนัก 51.3 กิโลกรัม ส่วนสูง 157.6 เซนติเมตร ชายมีน้ำหนัก 57.1 กิโลกรัม ส่วนสูง 169.4 เซนติเมตร

1.3 ความต้องการด้านสุขภาพอนามัย

เด็กและวัยรุ่นต้องได้รับการส่งเสริมสุขภาพ การป้องกันให้ปราศจากโรคภัยไข้เจ็บ และได้รับการรักษาพยาบาล เมื่อเจ็บป่วย ความต้องการในแต่ละช่วงวัยแตกต่างกัน ดังนี้

วัยรุ่นและหนุ่มสาว

- ต้องมีความรู้เบื้องต้นเรื่องครอบครัวศึกษา ซึ่งรวมถึงสุขภาพการเจริญพันธุ์ การดูแลสุขภาพส่วนบุคคล การตรวจทางห้องปฏิบัติการด้านโรคติดเชื้อโรคทั่วไป โรคที่ถ่ายทอดทางพันธุกรรม และพิษภัยจากสิ่งเสพติดต่างๆ
- ต้องมีความรู้เกี่ยวกับการอบรมเลี้ยงดูเด็ก

แนวความคิดการเตรียมตัวก่อนมีครอบครัว สำหรับวัยรุ่นและหนุ่มสาว

เตรียมใจ	หนักแน่น มีความเป็นผู้ใหญ่พอ มั่นคง รักเดียวใจเดียว เอื้ออาทร เป็นได้ทั้งผู้ให้และผู้รับ อดทน เสียสละ ร่วมทุกข์ ร่วมสุข ร่วมรับผิดชอบ
เตรียมตัว	ตรวจสุขภาพ รักษาโรคที่มี เช่น วัณโรค ตรวจเลือด -โรคติดต่อทางเพศสัมพันธ์ เช่น เอดส์ ซิฟิลิส ตับอักเสบบี -โรคถ่ายทอดทางพันธุกรรม เช่น โลหิตจาง ธาลัสซีเมีย ฝ่ายหญิงรับวัคซีนหัดเยอรมัน (หากยังไม่เคยได้รับวัคซีนหรือเป็นโรคนี้นมาก่อน) รับคำปรึกษาแนะแนวก่อนสมรส
เตรียมการเงินและอาชีพ	เลี้ยงตัวเองและคู่ครองได้ อาชีพสุจริตมั่นคง ที่อยู่อาศัยเป็นหลักแหล่ง
เตรียมวางแผนครอบครัว	หลักฐานเพื่อจดทะเบียนสมรส มีลูกเมื่อพร้อม
เตรียมครอบครัวและเพื่อน	ให้อุปการะและยอมรับกันทั้งสองฝ่าย

หญิงมีครรภ์และหญิงหลังคลอด ต้องได้รับการเฝ้าระวังและดูแลสุขภาพ เพื่อให้เด็กมีการพัฒนาอย่างเต็มที่
สำหรับทารกหลังคลอดพ่อแม่ต้องตอบสนองความต้องการต่างๆของเด็กดังนี้

- ได้อยู่กับแม่โดยเร็วที่สุดหลังคลอดอย่างช้าไม่เกิน 6 ชั่วโมง
- กินนมแม่ตั้งแต่ต้นและต่อเนื่อง
- ได้รับการตรวจสุขภาพตามเกณฑ์มาตรฐาน
- ได้รับอาหาร การดูแลความสะอาด ความอบอุ่นของร่างกาย และดูแลสะดืออย่างถูกต้อง
- ได้รับการโอบอุ้มดูแลและแสดงความรักอย่างใกล้ชิดจากพ่อแม่ ทารกและเด็กวัยก่อนประถมศึกษามี
ความต้องการด้านสุขภาพอนามัยดังนี้

- @ การเฝ้าระวังติดตามการเจริญเติบโตและการพัฒนาการตลอดจนแก้ไขเมื่อเริ่มผิดปกติ
- @ ได้รับวัคซีนป้องกันโรคจนครบชุด (ตารางการรับวัคซีน หรือในสมุดบันทึกสุขภาพ)
- @ ได้รับการรักษาที่มีประสิทธิภาพและทันการณ์เมื่อเจ็บป่วย
- @ ได้รับการบำบัดรักษาและฟื้นฟูสมรรถภาพเมื่อพบว่ามีการล่าช้าผิดปกติ หรือพิการ
- @ ได้รับอาหารที่เหมาะสม และดูแลรักษาความสะอาดปกป้องจากภัยอันตราย และอุบัติเหตุ
- @ พื่อให้การส่งเสริมสุขภาพแม่และเด็กทั้งร่างกายและจิตใจ

1.4 การสร้างเสริมภูมิคุ้มกันโรค เด็กต้องได้รับการสร้างเสริมภูมิคุ้มกันโรคที่ป้องกันได้ด้วยวัคซีนให้ครบถ้วนตาม
เกณฑ์อายุ ดูในตาราง

ตารางการรับฉีดวัคซีนสร้างภูมิคุ้มกันโรค

แรกเกิด	ป้องกันวัณโรค ป้องกันโรคตับอักเสบบี ครั้งที่ 1
อายุ 2 เดือน	ป้องกันโปลิโอ คอตีบ บาดทะยัก ไอกรน ครั้งที่ 1 ป้องกันตับอักเสบบี ครั้งที่ 2
อายุ 4 เดือน	ป้องกันโปลิโอ ไอกรน คอตีบ บาดทะยัก ไอกรน ครั้งที่ 2
อายุ 6 เดือน	ป้องกันโปลิโอ คอตีบ บาดทะยัก ไอกรน ครั้งที่ 3 ป้องกันโรคตับอักเสบบี ครั้งที่ 3
อายุ 9-12 เดือน	ป้องกันโรคหัด หัดเยอรมัน คางทูม (หรือให้เฉพาะโรคหัด ในกรณีที่ไม่มีวัคซีนรวม)
1 1/2 ปี	ป้องกันโปลิโอ คอตีบ บาดทะยัก ไอกรน ครั้งที่ 4 ป้องกันไขสมองอักเสบบี 2 ครั้ง (ห่างกัน 1-2 สัปดาห์ เฉพาะในท้องถิ่นที่มีโรคนี้ชุกชุม)
2-2 1/2 ปี	ป้องกันไขสมองอักเสบบี ครั้งที่ 3
4-6 ปี	กระตุ้นโปลิโอ คอตีบ บาดทะยัก ไอกรน ครั้งที่ 5 ป้องกันวัณโรค (เฉพาะเด็กที่ไม่มีผลเป็นครั้งก่อน) ป้องกันโรคหัด หัดเยอรมัน คางทูม (กรณีที่ไม่เคยได้รับ มาก่อน หรือเฉพาะหัดเยอรมันในกรณีที่เคยได้เฉพาะหัด)
10-12 ปี	กระตุ้นบาดทะยัก คอตีบ ป้องกันหัดเยอรมัน
12 ปี	กระตุ้นหัด หัดเยอรมัน คางทูม (หากไม่มีวัคซีนรวมให้เฉพาะ หัดเยอรมัน)
หลังจากนั้นกระตุ้นบาดทะยักทุก ๆ 10 ปี	

ตารางการให้วัคซีนเสริมสร้างภูมิคุ้มกันโรคแก่ผู้ไม่เคยได้รับวัคซีนที่มีอายุเกิน 6 ปีขึ้นไป

ครั้งแรก	ป้องกันวัณโรค คอตีบ บาดทะยัก และโปลิโอ ป้องกันหัด หัดเยอรมัน คางทูม (ถ้าไม่มี ให้ใช้วัคซีนหัดอย่างเดียว)
1 เดือนถัดไป	ป้องกันตับอักเสบบี ป้องกันไขสมองอักเสบ 2 ครั้ง (ห่างกัน 1-2 สัปดาห์ เฉพาะในท้องถิ่นที่มีโรคนี้อุบัติ)
เดือนที่ 2	ป้องกันคอตีบ บาดทะยัก โปลิโอ และตับอักเสบบี
เดือนที่ 7	ป้องกันตับอักเสบบี
เดือนที่ 12	ป้องกันคอตีบ บาดทะยัก โปลิโอ และกระตุ้นไขสมองอักเสบ (เฉพาะในท้องถิ่นที่มีโรคนี้อุบัติ)

ที่มา : กรมควบคุมโรคติดต่อกระทรวงสาธารณสุข ปี 2535

1.5 **มาตรฐานที่อยู่อาศัย** ให้เป็นไปตามข้อกำหนดมาตรฐานที่อยู่อาศัยที่สถาบันวิจัยวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีแห่งประเทศไทยได้กำหนดขึ้นเป็นหน่วยพักอาศัยสำหรับครอบครัวขนาด 5 คน

1.6 **มาตรฐานสถานเลี้ยงดูเด็ก ศูนย์เด็กปฐมวัย โรงเรียนและสถานที่ทำงาน** จะปรากฏในระเบียบของกระทรวงมหาดไทยและกระทรวงศึกษาธิการ และในปัจจุบันมีมาตรฐานสถานบริการรับเลี้ยงและพัฒนาเด็กปฐมวัย กรมประชาสงเคราะห์ กระทรวงแรงงานและสวัสดิการสังคม

1.7 **มาตรฐานสิ่งแวดล้อม** มลพิษทางอากาศ กำหนดปริมาณขั้นต่ำ ได้แก่ ปริมาณของฝุ่นละอองไม่ควรเกินระดับ 0.33 มิลลิกรัมต่อลูกบาศก์เมตรของอากาศใน 1 วัน และปริมาณของคาร์บอนมอนนอกไซด์ไม่เกิน 9 ppm. เพราะจะกระทบกระเทือนต่อสิ่งแวดล้อมและสุขภาพของมนุษย์ และหากเกิน 25 ppm. จะมีการเปลี่ยนแปลงในร่างกายที่สามารถตรวจพบได้ทางการแพทย์

แสงสว่าง ปริมาณแสงสว่างในที่อยู่อาศัยต้องจัดให้พอเหมาะกับการใช้งาน ได้แก่ ห้องนอน 50 ลักซ์ ห้องน้ำ ห้องรับแขก 100 ลักซ์ บริเวณที่อ่านหนังสือ 500 ลักซ์ เสียง ต้องไม่เกิน 85 เดซิเบล

น้ำ ปริมาณน้ำเพื่อใช้ในการอุปโภคบริโภค ประมาณ 45 ลิตรต่อคนต่อวัน ปริมาณน้ำดื่ม จำนวน 2 ลิตรต่อคนต่อวัน (ในชนบท)

2. ความต้องการด้านความแข็งแรงของร่างกาย เพื่อสร้างสมรรถภาพทางกายด้วยการออกกำลังกาย การเล่น และการพักผ่อน

ได้กำหนดเกณฑ์ความต้องการขั้นพื้นฐานด้านสมรรถภาพทางกายของเด็กไทย อายุ 6-18 ปี เพื่อให้มีความแข็งแรงของกล้ามเนื้อข้อต่อต่างๆระบบไหลเวียนเลือดและสมรรถภาพการทำงานของอวัยวะต่างๆของร่างกาย โดยกำหนด

2.1 การออกกำลังกาย

- เด็กก่อน 6 ปี ต้องการการออกกำลังกายและการเคลื่อนไหวอย่างน้อยวันละ 4 ชั่วโมง
- เด็ก 7-12 ปี ต้องการการออกกำลังกายอย่างน้อยวันละ 3 ชั่วโมง
- เด็ก 13-15 ปี ต้องการการออกกำลังกายอย่างน้อยวันละ 2 ชั่วโมง
- เด็ก 16-18 ปี ต้องการการออกกำลังกายอย่างน้อยวันละ 3 ชั่วโมง และต้องสามารถเล่นกีฬาได้อย่างน้อย 1 ชนิด

2.2 การพักผ่อนนอนหลับ

การพักผ่อนเป็นสิ่งจำเป็นในการดำรงชีวิตในวันหนึ่ง ๆ เด็กและเยาวชนจะต้องการการพักผ่อนนอนหลับเป็นเวลานานกว่าผู้ใหญ่ ในระหว่างการนอนหลับ ร่างกายส่วนใหญ่จะได้พักแต่ในบางส่วนของสมองจะมีการทำงาน จึงกล่าวได้ว่าเด็กที่นอนหลับพักผ่อนไม่พอจะเติบโตช้าทั้งยังมีปัญหาด้านการเรียนรู้และด้านอารมณ์ ต่างกับเด็กที่ได้พักผ่อนตามความต้องการร่างกายจะสดชื่น พร้อมจะเรียนรู้และทำกิจกรรมต่างๆ

- เด็กแรกเกิด ต้องการเวลานอนหลับ 16-18 ชั่วโมงต่อวัน
- 1 ปีแรก 14-16 ชั่วโมงต่อวัน
- 1-2 ปี 12-14 ชั่วโมงต่อวัน
- 2-5 ปี 10-12 ชั่วโมงต่อวัน
- 6-12 ปี 10 ชั่วโมงต่อวัน
- 12-18 ปี 8-10 ชั่วโมงต่อวัน

นอกจากนี้เด็กและเยาวชนยังต้องมีช่วงการพักผ่อนโดยการทำกิจกรรมนันทนาการอีกประมาณ 2 ชั่วโมง/วัน

2.3 สถานที่พักผ่อนหย่อนใจ

ควรมีสวนสาธารณะหรือสวนสุขภาพประมาณ 13 ไร่ต่อประชากร 1,000 คน

3. ความต้องการเกี่ยวกับการพัฒนาทักษะด้านสติปัญญา จิตใจ อารมณ์ และสังคม

เด็กต้องได้รับการอบรมเลี้ยงดูจากบิดามารดา หรือผู้ปกครอง เพื่อที่จะพัฒนาสติปัญญา อารมณ์ จิตใจและสังคมให้สูงสุดตามศักยภาพ (ดูในตารางพัฒนาการตามวัย ในพัฒนาเด็กอย่างเป็นองค์รวม)

4. ความต้องการด้านการศึกษา

ความต้องการพื้นฐานสำหรับเด็กคือการศึกษาภาคบังคับ ซึ่งปัจจุบันคือ ประถมปีที่ 6 ในกรณีที่สามารถเป็นไปได้ ในอนาคต การศึกษาขั้นต่ำของเด็กทุกคนควรจะต้องถึงระดับมัธยมศึกษาปีที่ 3 และ 6 ตามลำดับ เพื่อให้เด็กมีเวลาเตรียมตัวเป็นผู้ใหญ่ที่มีคุณภาพและป้องกันเด็กเข้าสู่แรงงานก่อนอายุ 15 ปี อย่างไรก็ตาม ทุกคนควรมีการศึกษาเพื่อพัฒนาคุณภาพชีวิตอย่างต่อเนื่อง

แนวความคิดพื้นฐานการศึกษาเพื่อพัฒนาชีวิต

คุณลักษณะของผู้เรียน	ประณตศึกษา	เป้าหมายระดับการศึกษา	
		มัธยมต้น	มัธยมปลาย
1. พัฒนาคณ	พัฒนาคนและรู้ทันการเปลี่ยนแปลงของสังคม	-แสวงหาแนวทางที่เหมาะสมกับตนในการทำให้สังคมให้สังคม	-ลงมือทำประโยชน์ให้สังคมตามความสามารถของตน
1.1 มีความรู้พื้นฐาน	อ่านออก เขียนได้ คำนวณได้ เข้าใจธรรมชาติ	-มีความรู้และทักษะในวิชาสามัญ เข้าใจและติดตามความเจริญก้าวหน้าทาง-วิชาการต่าง ๆ	-มีความรู้และทักษะในวิชาสามัญเฉพาะด้านและรอบรู้ทันความเจริญก้าวหน้าทางเทคโนโลยี
1.2 มีสุขภาพกายใจ สมบูรณ์	บำรุงรักษาสุขภาพอนามัยส่วนตัว	-เสริมสร้างสุขภาพอนามัยส่วนตนและชุมชน	-ส่งเสริมการบริหารอนามัยชุมชนและการเสริมสร้างสุขภาพ
1.3 แก้ปัญหาเป็น	วิเคราะห์เหตุผลและเสนอแนวทางในการแก้ปัญหาของตนเองและครอบครัวได้	-เสนอทางเลือกหลากหลายในการแก้ปัญหาของชุมชนได้	-วางแผนปฏิบัติเพื่อแก้ปัญหาของสังคมได้
1.4 เสียสละ	ไม่เอาเปรียบผู้อื่น	- ช่วยเหลือผู้อื่น	ช่วยเหลือทุกคนอย่างเท่าเทียมกัน.
1.5 มุ่งพัฒนา	รักการอ่านและแสวงหาความรู้อยู่เสมอ	-ปรับปรุงการปฏิบัติงานอยู่เสมอ	ใช้แนวทางและวิธีการใหม่ๆ ในการปฏิบัติงานอยู่เสมอ ๆ
2. พัฒนาอาชีพ	ทำงานร่วมกับผู้อื่นได้ รักการทำงาน และทำงานเป็น	-ทำงานร่วมกับผู้อื่นได้ รักการทำงานและรู้กระบวนการจัดการ	ทำงานร่วมกับผู้อื่นได้ รักการทำงาน มีเจตคติที่ดีต่ออาชีพสุจริต เห็นช่องทางในการประกอบอาชีพและจัดการได้
3. พัฒนาสังคม ปฏิบัติหน้าที่ของตน ต่อบ้าน ชุมชน ประเทศ และโลก	รู้จักสภาพและการเปลี่ยนแปลงของสังคมที่บ้าน สามารถปฏิบัติตนตามบทบาทหน้าที่ ในฐานะ สมาชิกที่ดีของบ้าน ตลอดจนอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม ศิลปะ วัฒนธรรม ในชุมชนรอบๆบ้าน	เข้าใจสภาพและการเปลี่ยนแปลงของสังคม ในชุมชนสามารถเสนอแนวทางพัฒนาชุมชน ภูมิเ็นการปฏิบัติตนตาม บทบาทหน้าที่ ในฐานะสมาชิกที่ดีของชุมชนตลอดจน อนุรักษ์และเสริมสร้างสิ่งแวดล้อม ศิลปะ วัฒนธรรมที่เกี่ยวข้องกับชุมชนของตน	- เข้าใจสภาพและการเปลี่ยนแปลงของสังคมในประเทศ และโลก มุ่งมั่นในการพัฒนาประเทศและเข้าร่วมกิจกรรม พัฒนาสังคมตามบทบาทหน้าที่ของตนตลอดจนอนุรักษ์ และเสริมสร้างสิ่งแวดล้อม ศิลปะวัฒนธรรมของประเทศ

5. ความต้องการด้านวัฒนธรรม

- เด็กสามารถใช้ภาษาประจำชาติ (ภาษาไทย) ในการสื่อความหมายพัฒนาทักษะเชิงศิลปะและความคิดสร้างสรรค์ สามารถรักษาเอกลักษณ์ไทยและมรดกไทย
- เคารพยึดมั่นในชาติ ศาสนา และพระมหากษัตริย์
- มีมารยาทและประพฤติปฏิบัติตามประเพณีไทยที่เหมาะสม
- ด้านศิลปะ รู้จักความเป็นมาของศิลปะชาติไทย ชาบซึ่งความงามด้านศิลปะแขนงต่างๆ ควรร้องเพลงเป็นหรือเล่นดนตรีอย่างน้อย 1 ชนิด
- มีจริยธรรมขั้นพื้นฐาน คือ การรักความจริง ไม่เบียดเบียนกัน มีความละเอียด รู้จักพอและมีน้ำใจ

6. ความต้องการในการเตรียมเข้าสู่อาชีพ

- ก่อนเข้าสู่วัยทำงาน เด็กต้องได้รับการพัฒนาทั้งด้านร่างกาย สติปัญญา สังคม อารมณ์ และจิตใจในระดับที่พร้อมจะทำงาน
- เด็กต้องการงานที่ถูกต้องตามกฎหมายและศีลธรรม
- ในการทำงานเด็กต้องรู้พื้นฐานและมีความรู้เฉพาะในการทำงานนั้นๆ
- ห้ามมิให้นายจ้างรับเด็กอายุต่ำกว่า 13 ปีบริบูรณ์เป็นลูกจ้าง

7. ความต้องการด้านสิทธิหน้าที่พื้นฐานด้านการเมืองและการปกครอง

- เด็กพึงรู้สิทธิของตนเองตามอนุสัญญาว่าด้วยสิทธิเด็กของสหประชาชาติ ยกเว้นมาตรา 7, 22 และ 29 (ค) ซึ่งประเทศไทยได้ตั้งข้อสงวนได้
- เด็กต้องมีความรู้พื้นฐานด้านการเมือง การปกครองและมีหน้าที่พลเมืองตามกฎหมาย กฎและระเบียบต่างๆ

โดยสรุป สพด. หรือ สภาวะความต้องการพื้นฐานและบริการสำหรับเด็ก เป็นคู่มือที่ให้เป้าหมาย ทิศทาง และเกณฑ์มาตรฐานต่างๆ ในการเลี้ยงดู อบรมเด็กทุกคน ให้เติบโตมีพัฒนาการรอบด้านตามวัย ได้รับการพัฒนาอย่างเต็มศักยภาพ แนวคิด ทิศทาง และเกณฑ์ต่างๆ เหล่านี้ ได้กำหนดขึ้นจากความต้องการของเด็กเป็นสำคัญ และมองการพัฒนาทุกด้านอย่างผสมกลมกลืน อันจะเป็นประโยชน์อย่างยิ่งแก่การวางแผนพัฒนาเด็กในทุกระดับ จึงเป็นคู่มือที่ประชาชนทั่วไป บุคคลและหน่วยงานที่ทำงานด้านเด็กควรจะได้ศึกษาทำความเข้าใจ เพื่อนำไปใช้ในวงกว้างต่อไป ดังนี้ต่อไป

1. เป็นเกณฑ์ที่กำหนดขึ้นโดยอาศัยความต้องการของเด็กเป็นพื้นฐาน (เด็กอายุต่ำกว่า 18 ปี) ตามความคาดหมายของเด็กสหประชาชาติ
2. ใช้เป็นแนวทางในการเลี้ยงดูอบรมเด็กให้มีพัฒนาการรอบด้านตามวัยทุกคน
3. ใช้ได้ทั้งในระดับปัจเจกบุคคล ครอบครัว หน่วยงาน และการวางแผนระดับชาติเกี่ยวกับการพัฒนาเด็ก
4. จะต้องมีการกำหนดตัวบ่งชี้เป็นหลักและจะต้องมีคู่มือทำความเข้าใจในทางปฏิบัติในวงกว้าง ซึ่งปัจจุบันมีคู่มือ สพด. ฉบับประชาชนแล้ว*

นอกจากนี้จะต้องมีการสร้างระบบนิเทศ ติดตามผล กำกับให้งานมีคุณภาพ
จึงอาจกล่าวได้ว่า สพด. เป็นคู่มือหรือแนวทางความรู้ที่จะทำให้การดำเนินงานด้านพัฒนาเด็กได้เกิดผลตามหลักการของอนุสัญญาว่าด้วยสิทธิเด็กของสหประชาชาติ ทั้งนี้โดยคำนึงถึงความเหมาะสมและเป็นไปได้ของสิ่งแวดล้อมของ

* เลี้ยงลูกถูกวิธี 3 เล่ม

ประเทศไทย และในอนาคตอาจมีการปรับปรุง สพค. ให้เหมาะสม และอำนวยความสะดวกแก่เด็กให้มากขึ้น

นอกจากนี้แล้วที่ประชุมสมาชิกแห่งชาติเพื่อการพัฒนาเด็ก ยังได้ประกาศปฏิญญากำหนดทิศทางการพัฒนาเด็กไว้ 10 ประการ อันล้วนแล้วแต่เป็นกรอบในการพัฒนารายละเอียดใน สพค. ทั้งสิ้น และในส่วนของพันธกรณีที่รัฐ สถาบันสังคม องค์กรธุรกิจ และสื่อมวลชน จะพึงมีต่อการพัฒนาเด็ก ซึ่งกำหนดไว้ 5 ประการนั้น ย่อมใช้เป็นแนวทางที่บุคคลและหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง รวมทั้งองค์กรเอกชนสาธารณประโยชน์ ซึ่งมีบทบาทเด่นชัดมากในงานพัฒนาเด็ก จะต้องดำเนินการให้เป็นไปตามพันธกรณีอย่างกว้างขวางและต่อเนื่อง

สำหรับ สพค. ฉบับประชาชน หรือ หนังสือ 'เลี้ยงลูกถูกวิธี' 3 เล่ม คือ

- 1) วัยแรกเริ่ม วัยหลักของชีวิต
- 2) วัยเรียน วัยประถมศึกษา
- 3) วัยรุ่น วัยสร้างสรรค์

เป็นคู่มือการพัฒนาเด็กตามความต้องการพื้นฐานและบริการสำหรับเด็ก ซึ่งได้เรียบเรียงและปรับข้อมูลทางวิชาการ ให้เป็นสิ่งที่ปฏิบัติได้ในครอบครัวและชุมชน โดยมีเนื้อหาสาระดังนี้

1. รู้จักลูก แรกเริ่มวัยเรียน วัยรุ่น
2. เตรียมตัวเป็นพ่อแม่ที่ดีสำหรับลูกวัยแรกเริ่ม วัยเรียน และวัยรุ่น
  3. เลี้ยงลูกให้เติบโตและปลอดภัย
    - อาหารการกิน
    - ออกกำลังกาย เล่น และพักผ่อน
    - ติดตามการเติบโต และพัฒนาการ
    - รับบริการตรวจสุขภาพและวัคซีนป้องกันโรค
    - ดูแลรักษาเมื่อเจ็บป่วย
    - จัดสภาพบ้านและสิ่งแวดล้อมเพื่อความเป็นอยู่ที่ดี
4. อบรมเลี้ยงดูให้ลูกเป็นคนดี มีคุณภาพ
  - ส่งเสริมพัฒนาการอย่างสมดุลครบทุกด้าน
  - ให้การศึกษาเพื่อชีวิต
  - บ้านกับโรงเรียน ประจักษ์ความสำเร็จ
  - หัดให้รักและอนุรักษ์ศิลปวัฒนธรรมและสิ่งแวดล้อม
  - ปลูกฝังแนวทางดำเนินชีวิต ระเบียบวินัย และหลักการประชาธิปไตย
5. ฝึกลูกให้ขยัน อดทน เพื่อเตรียมเข้าสู่อาชีพ
6. ค้ำครองสิทธิของลูกและปกป้องจากการถูกเอาเปรียบ หรือทำร้าย
7. วัยรุ่นเข้าใจตนเองและผู้ใหญ่

แนวทางการตอบสนองความต้องการพื้นฐานและบริการสำหรับเด็ก 0-18 ปี

การตอบสนองความต้องการพื้นฐานของเด็ก 0-18 ปี ได้ถูกกำหนดขึ้นโดยยึดหลักที่ว่า "เด็ก" ทุกคน ต้องได้รับการสนองตอบขั้นพื้นฐานเพื่อให้การพัฒนาเป็นไปอย่างรอบด้าน เพื่อให้การพัฒนาบรรลุถึงศักยภาพของความเป็นมนุษย์โดยสมบูรณ์ และเพื่อให้เด็กใช้ชีวิตอย่างมีประโยชน์ต่อตนเองและต่อสังคมเด็ก ทุกคนไม่ว่าจะเป็นเด็กด้อยโอกาสในรูปแบบใด เช่น เด็กพิการ เด็กเรื้อรัง เด็กที่ถูกใช้แรงงาน จะต้องได้รับการพัฒนาตามหลักการ และแนะแนวทางที่กำหนดไว้ในคู่มือความรู้ด้านสภาวะความต้องการพื้นฐานและบริการสำหรับเด็ก สพด. โดยการกำหนดทิศทางและพัฒนาปัจจัยสู่ความสำเร็จในการพัฒนาเด็กและเยาวชน

กำหนดทิศทางการพัฒนาเด็กตามสภาวะความต้องการพื้นฐาน

ทิศทางในการพัฒนาเด็กได้ถูกกำหนดขึ้นแล้วประกาศเป็นปฏิญญาเพื่อเด็กของประเทศไทย โดยมีเนื้อหาสาระครอบคลุมปฏิญญาระดับโลกว่าด้วยความอยู่รอดของเด็ก การปกป้องและการพัฒนาเด็ก ซึ่งคณะรัฐมนตรีได้มีมติเห็นชอบให้ประกาศใช้ปฏิญญาเพื่อเด็กอย่างเป็นทางการเมื่อ 13 สิงหาคม 2534 มีผลให้หน่วยงานที่ดำเนินการเกี่ยวกับเด็กทั้งภาครัฐและเอกชนเป็นแนวนโยบายในการพัฒนาเด็กต่อไป ทิศทางการพัฒนาเด็กมีดังนี้

1) เด็กต้องได้รับการอบรมเลี้ยงดูจากบิดามารดา บุคคลหรือครอบครัวที่ให้ความรักและความเข้าใจ เพื่อเป็นฐานในการสร้างเสริมพัฒนาการทุกด้าน อันได้แก่ การพัฒนาทางกาย จิตใจ สติปัญญา สังคม อารมณ์ ค่านิยมและเจตคติ โดยเฉพาะในระยะแรกตั้งแต่อยู่ในครรภ์จนถึงอายุ 6 ปีแรกของชีวิต ซึ่งเป็นระยะสำคัญที่สุดในการวางฐานและสร้างเสริมคุณภาพของตน

2) เด็กต้องได้รับสารอาหารอย่างน้อยที่สุดตามความต้องการของร่างกายที่ได้กำหนดไว้ตามวัย เริ่มตั้งแต่ปฏิสนธิจนถึงในช่วงอายุต่างๆ เพื่อให้ร่างกายเจริญเติบโตเต็มที่และแข็งแรงสมบูรณ์ตามปกติในวัยของตน

3) เด็กต้องได้รับการส่งเสริมสุขภาพและพัฒนาการ และได้รับการป้องกันจากโรคและภัยที่สามารถหลีกเลี่ยงได้ เด็กต้องได้รับการสร้างเสริมภูมิคุ้มกันโรคด้วยวัคซีนตามที่กำหนดไว้ ตลอดจนได้รับการป้องกันจากโรคติดต่อและไม่ติดต่อ รวมทั้งต้องได้รับการรักษาพยาบาลขั้นพื้นฐานในกรณีเจ็บป่วยและได้รับการฟื้นฟูสภาพ

4) เด็กต้องมีที่อยู่อาศัยที่ถูกต้องเหมาะสม ไม่คับแคบจนเกินไป และอยู่ในสิ่งแวดล้อมที่ไม่เป็นพิษเป็นภัย ต่อสุขภาพทั้งทางกายและจิต เด็กต้องมีโอกาสและมีสถานที่วิ่งเล่นออกกำลังกายและเล่นกีฬา รวมทั้งมีส่วนร่วมในกิจกรรมนันทนาการตามวัย

5) เด็กต้องได้รับการศึกษาขั้นพื้นฐานเป็นอย่างน้อย เพื่อพัฒนาให้มีปัญญา มีคุณธรรมตามหลักศาสนาของตน และมีจริยธรรมขั้นพื้นฐาน เด็กต้องได้รับการฝึกอบรมให้มีความรู้และทักษะในการดำรงชีวิต มีความคิดริเริ่ม สร้างสรรค์ มีเจตคติที่จะใฝ่เรียนรู้ต่อเนื่องและตลอดชีวิต มีเจตคติที่ดีต่อครอบครัว สังคม และการดำเนินชีวิต มีความเข้าใจเกี่ยวกับตนเองอย่างถูกต้องเป็นจริง เข้าใจและยอมรับความต้องการ สิทธิและบทบาทของตนเองและผู้อื่น เพื่อให้เป็นพลเมืองไทยที่รับผิดชอบ มีคุณภาพ และรู้จักอยู่ร่วมกันโดยสันติ

6) เด็กต้องได้รับการพัฒนาให้มีสุนทรียภาพ ช่างชื่นในความงาม รู้จักรักเข้าใจและอนุรักษ์มรดกและเอกลักษณ์ของชาติ ด้วยการมีส่วนร่วม สร้างสรรค์ และพัฒนาในกิจกรรมด้านศิลปวัฒนธรรม ขนบธรรมเนียมประเพณี ธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม

7) เด็กต้องได้รับการฝึกอบรม พัฒนาความรู้และทักษะสำหรับการเตรียมการประกอบอาชีพตามความถนัด ความสามารถและความสนใจของตน เพื่อให้พึ่งตนเองได้ในเชิงเศรษฐกิจ รวมทั้งมีค่านิยมที่พึงประสงค์ในการทำงานที่สุจริตและเหมาะสมกับวัย

8) เด็กต้องมีโอกาสและสามารถแสดงความคิดเห็นของตนได้ ด้วยจิตสำนึกต่อสังคมส่วนรวมและสาธารณสมบัติมีส่วนร่วมในกิจกรรมที่เป็นประโยชน์ต่อสังคม รวมทั้งการยึดถือเรื่องความมีวินัยในตนเอง และความยุติธรรมในสังคม เพื่อเป็น

พื้นฐานของวิถีทางในการดำเนินชีวิตตามครรลองในระบบประชาธิปไตย อันมีพระมหากษัตริย์เป็นประมุข

9) เด็กต้องมีโอกาสเข้าถึงบริการขั้นพื้นฐานด้านต่างๆ ในสังคม ทั้งภาครัฐและเอกชนอันหมายรวมถึงสิทธิในการใช้บริการด้านการป้องกัน การคุ้มครองและแก้ไขการฟื้นฟูและการพัฒนา

10) เด็กต้องได้รับโอกาสในการรับรู้ และการพิทักษ์สิทธิและผลประโยชน์พื้นฐานจากรัฐ สถาบันสังคม และองค์กรธุรกิจ พร้อมทั้งการมีตัวแทนในการพิทักษ์สิทธิและผลประโยชน์ดังกล่าวตามความเหมาะสม เด็กต้องได้รับการพิทักษ์และคุ้มครองต่อการถูกกล่าวหาว่ากระทำผิดโดยไม่นำมาเปิดเผยต่อสาธารณชนหรือประชาชน และต้องได้รับการปฏิบัติที่แตกต่างไปจากผู้ใหญ่ พันธกรณีของรัฐ สถาบันสังคม องค์กรธุรกิจ และสื่อมวลชน

11) บิดาและมารดา มีหน้าที่และความรับผิดชอบเท่าเทียมกัน ในการตอบสนองความต้องการพื้นฐานของเด็ก ทั้งนี้ ผู้ที่จะเป็นบิดาและมารดาจะต้องมีความพร้อมทางด้านสุขภาพกายและจิต มีวุฒิภาวะที่จะรับผิดชอบต่อครอบครัว สามารถที่จะประกอบอาชีพ รวมทั้งเรียนรู้วิธีการเลี้ยงดูเด็ก เพื่อพัฒนาเด็กให้บรรลุถึงศักยภาพของความเป็นมนุษย์โดยสมบูรณ์โดยรัฐ สถาบันสังคม และองค์กรธุรกิจ จะต้องร่วมกันสนับสนุน

12) ผู้ใหญ่ทุกคนต้องมีส่วนร่วมในการพัฒนาเด็กด้วยการเป็นแบบอย่างที่ดีและสร้างสิ่งแวดล้อมที่เหมาะสมสำหรับเด็ก รวมทั้งให้ความร่วมมือแก่รัฐและสถาบันสังคมที่จะร่วมพัฒนาปกป้องคุ้มครองและพิทักษ์สิทธิเด็ก เพื่อไม่ให้ถูกทอดทิ้ง เอาเปรียบหรือถูกทารุณทั้งทางร่างกายและจิตใจ

13) รัฐ สถาบันสังคม อันรวมถึงองค์กรเอกชนและชุมชนด้วย โดยเฉพาะองค์กรธุรกิจและสื่อมวลชน ต้องร่วมมือกันในการพัฒนาเด็กและพิทักษ์สิทธิเด็ก ตลอดจนประสานการให้บริการตามความต้องการพื้นฐานของเด็กและสนับสนุนกลไกในการวางนโยบาย มาตรการและการปฏิบัติ

14) รัฐ สถาบันสังคม อันรวมถึงองค์กรเอกชนและชุมชนด้วย โดยเฉพาะองค์กรธุรกิจและสื่อมวลชน ต้องส่งเสริมการวิจัยว่าด้วยสถานภาพของเด็กและสภาวะการพัฒนาเด็กเผยแพร่ความรู้เกี่ยวกับสิทธิเด็ก และปฏิรูปนโยบาย มาตรการกฎหมาย และการปฏิบัติซึ่งขัดกับสิทธิเด็กภายใต้รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย

15) รัฐบาลโดย สำนักงานคณะกรรมการส่งเสริมและประสานงานเยาวชนแห่งชาติ และสภาองค์กรพัฒนาเด็กและเยาวชน ต้องประสานความร่วมมือจัดสมัชชาแห่งชาติเพื่อรายงานสภาวะด้านเด็กและผลการดำเนินงานพัฒนาเด็กและพิทักษ์สิทธิเด็ก และสรุปเสนอต่อคณะรัฐมนตรีและรัฐสภาเป็นประจำอย่างน้อยทุก 2 ปี อย่างต่อเนื่อง

พัฒนาปัจจัยสู่ความสำเร็จในการพัฒนาเด็กและเยาวชน

- 1) เร่งรัดการพัฒนาเศรษฐกิจและกระจายรายได้ให้บังเกิดผลโดยเร็ว
- 2) เร่งดำเนินโครงการเกี่ยวกับสภาพแวดล้อมในการดำรงชีวิตเพื่อพัฒนาสุขภาพจิตของพ่อแม่และเด็ก
- 3) รณรงค์ให้ประชาชนตระหนักถึงความสำคัญและมีจิตสำนึกถึงภาระในการพัฒนาเด็ก

ปรับเปลี่ยนแนวทางการดำเนินงานพัฒนาเด็กในระบบการวางแผนของประเทศ เพื่อให้นโยบายดังกล่าวข้างต้นมีผลในทางปฏิบัติ รัฐจะต้องดำเนินงานพัฒนาปัจจัยแวดล้อมที่มีอิทธิพลต่อกระบวนการพัฒนาเด็ก

1) ให้ดำเนินการปรับแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 7 โดยนำสาระจากนโยบายพัฒนาเด็กมาปรับเป็นแผนพัฒนาเด็กและเยาวชนในระยะแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 7 (2535-2539)

2) ให้กระทรวง ทบวง กรมที่เกี่ยวข้องกับการศึกษาอบรมและเลี้ยงดูเด็ก รับประเด็นนโยบายจากแผนพัฒนาเด็กและเยาวชน ไปจัดทำแผนปฏิบัติการระดับกระทรวง ทบวง กรม ฯลฯ ต่อไป

3) กำหนดให้สำนักงานคณะกรรมการส่งเสริมและประสานงานพัฒนาเยาวชนแห่งชาติ ทำหน้าที่ประสานงานและติดตามประเมินผลการดำเนินงานพัฒนาเด็ก

จัดทำแผนปฏิบัติการพัฒนาศึกษาอบรมเลี้ยงดูเด็กและเด็กวัยรุ่น

คณะกรรมการส่งเสริมและประสานงานเยาวชนแห่งชาติ โดยข้อเสนอของรัฐมนตรีประจำสำนักนายกรัฐมนตรี (นางสายสุรี จุติกุล) เห็นสมควรให้นำปฏิญญาเพื่อเด็ก อันถือเป็นแนวนโยบายของการพัฒนาเด็กของประเทศไปสู่การปฏิบัติที่เป็นจริง คณะรัฐมนตรีจึงได้มีมติเมื่อ 25 กุมภาพันธ์ 2535 ให้แต่งตั้งคณะกรรมการจัดทำแผนปฏิบัติการพัฒนาการศึกษาอบรมเลี้ยงดูเด็กและวัยรุ่น และได้มีคำสั่งนายกรัฐมนตรีที่ 256/2535 ลงวันที่ 25 พฤศจิกายน 2538 แต่งตั้งคณะกรรมการดังกล่าว ดำเนินการยกร่างแผนปฏิบัติการพัฒนาการศึกษาอบรมเลี้ยงดูเด็กและวัยรุ่นขึ้นมา ซึ่งต่อมาคณะรัฐมนตรีได้มีมติเมื่อวันที่ 7 มิถุนายน 2537 พิจารณาให้ความเห็นชอบแผนปฏิบัติการพัฒนาการศึกษาอบรมเลี้ยงดูเด็กและวัยรุ่น (0-18 ปี) พ.ศ. 2538-2539 จำนวนทั้งสิ้น 51 โครงการ ซึ่งมีวัตถุประสงค์เพื่อพัฒนาเด็กและเยาวชนให้เป็นคนดี คนเก่ง มีความรู้ความสามารถ มีความคิดสร้างสรรค์ มีคุณภาพชีวิตที่ดีเพื่อจะเป็นกำลังสำคัญในการพัฒนาประเทศในระยะยาว ช่วยเหลือเด็กด้อยโอกาสให้มีศักยภาพและขีดความสามารถเพิ่มขึ้น โดยมีเป้าหมายมุ่งพัฒนาเด็กไทยทุกคนตั้งแต่แรกเกิดถึงอายุ 18 ปี ประกอบด้วย 4 แผนงานหลัก คือ

- 1) แผนงานพัฒนาคุณภาพกระบวนการเรียนรู้และการอบรมเลี้ยงดูเด็ก (0-18 ปี) เน้นดูแลให้ความรู้และให้คำปรึกษาแนะแนวชีวิตครอบครัวทั้งก่อนสมรสและก่อนมีบุตร การพัฒนาเด็กให้มีศักยภาพและมีความคิดสร้างสรรค์
- 2) แผนงานขยายบริการพื้นฐานเพื่อสุขภาพอนามัยและการเรียนรู้ของเด็ก เน้นการเตรียมความพร้อมของเด็กก่อนวัยเรียนและส่งเสริมการเรียนรู้ของเด็กให้มีความคิดสร้างสรรค์ ตลอดจนพัฒนาสุขภาพอนามัยเพื่อเสริมสร้างพัฒนาการทุกด้าน
- 3) แผนงานช่วยเหลือให้เด็กในภาวะยากลำบากให้สามารถพึ่งตนเองได้
- 4) แผนงานปรับปรุงและผ่อนคลายกฎ ระเบียบ ข้อบังคับต่างๆ ให้เอื้อต่อการพัฒนาเด็กโดยการขอมให้นำค่าใช้จ่ายซึ่งเป็นการบริจาคเกี่ยวกับกิจการด้านศิลปะ ดนตรี และกีฬาไปหักลดหย่อนภาษี หรือการยกเว้นภาษีหนังสือ ของเด็กเล่น เพื่อเอื้อให้การพัฒนาเด็กมีประสิทธิภาพยิ่งขึ้น

แผนปฏิบัติการพัฒนาการศึกษาอบรมเลี้ยงดูเด็ก 0-18 ปี ที่ดำเนินการในปี พ.ศ. 2538-2539 มีโครงการใหม่ที่สอดคล้องกับแผนปฏิบัติหลักที่ 1) ซึ่งได้รับความเห็นชอบจากคณะรัฐมนตรี คือ โครงการพัฒนาครอบครัวที่กรมการพัฒนาชุมชนเป็นหน่วยงานหลักในการประสานการดำเนินงานร่วมกับหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง และโครงการจัดตั้งสถาบันแห่งชาติเพื่อพัฒนาเด็กและครอบครัว มหาวิทยาลัยมหิดล และโครงการครูช่วยศิษย์ ที่ช่วยน้องของสำนักงานคณะกรรมการประถมศึกษาแห่งชาติ โครงการดังกล่าวนี้พัฒนาจากโครงการพัฒนาเด็กโดยครอบครัวที่ได้ดำเนินงานพัฒนาเด็กเป็นโครงการนำร่อง โดยการสนับสนุนของยูนิเซฟมาตั้งแต่ปี 2532 จนพัฒนาเป็นโครงการพัฒนาครอบครัวและเข้าสู่ระบบงบประมาณของประเทศไทยในปี พ.ศ. 2538 นับว่าการพัฒนาเด็กและวัยรุ่นของประเทศไทย มีทิศทางพัฒนาเด็กโดยภาพรวมและรอบด้านจากการประสานร่วมมือของพ่อแม่ผู้ปกครอง ผู้เลี้ยงดูหน่วยงานทั้งภาครัฐและเอกชน โดยเน้นการสนองตอบต่อสภาะความต้องการขั้นพื้นฐานของเด็ก 0-18 ปี ให้ได้การบรรลุเป้าหมายดังกล่าวนี้จะเกิดขึ้นได้จริงต้องมีพหุภาคีทุกหน่วยงานลงมือปฏิบัติงานโครงการพัฒนาครอบครัวให้ประสานสอดคล้องกันเพื่อประโยชน์สุขของเด็กเป็นสำคัญ และจะเกิดผลดีอย่างยั่งยืนได้ต่อเมื่อครอบครัวและชุมชนมีส่วนร่วมอย่างจริงจังทุกชั้นตอน

เด็กต้องการได้รับ..

- ความรัก ความเข้าใจ เห็นในคุณค่า
- เอาใจใส่เลี้ยงดู อบรมให้มีพัฒนาการรอบด้านตามวัย หรือ ดีที่สุด เต็มศักยภาพ
- ป้องกันคุ้มครองให้พ้นจากพิษภัย ทั้งทางร่างกาย จิตใจ การถูกล่วงโทษที่ไม่เหมาะสม หรือการถูกเอาเปรียบแสวงประโยชน์
- โอกาสในการเรียนรู้ มีส่วนร่วมอย่างมีคุณภาพ และเหมาะสมตามวัย

การจัดประสบการณ์การเรียนรู้เพื่อปรับเปลี่ยนพฤติกรรม

การเรียนรู้คือการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรม นักการศึกษากล่าวว่า หากผู้เรียนสามารถเปลี่ยนแปลง พฤติกรรมไปในทางที่พัฒนาขึ้น และเป็นผลบวกต่อตัวเองและสังคมแล้ว แสดงว่าผู้นั้นเกิดการเรียนรู้ เพื่อให้เกิดการเรียนรู้หรือการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรม กิจกรรมที่ส่งเสริมการเรียนรู้ควรจะเน้นกระบวนการที่สอดคล้องกับธรรมชาติการเรียนรู้และการจำของมนุษย์ซึ่งมีการศึกษาพบว่า คนเราจะเรียนรู้ได้ดีจากการพูด การทำด้วยตนเองถึง 90 เปอร์เซ็นต์ ในขณะที่จำได้ดีถึง 80 เปอร์เซ็นต์ จากการได้เห็น ดังนั้น ประสบการณ์จากการมีส่วนร่วมดู ฟัง พูด กระทำ และคิดค้นพบด้วยตนเอง จะช่วยให้คนเราก่อการเรียนรู้เพื่อปรับเปลี่ยนพฤติกรรมได้ดี เนื่องจากมนุษย์ เราแต่ละคนมีข้อจำกัดในเรื่องพลัง และความแตกต่างทางสติปัญญา ความคิด ความสามารถและประสบการณ์ รวมทั้งไม่สามารถจะอยู่อย่างโดดเดี่ยวเพียงลำพังได้ จำเป็นต้องอยู่และทำงานร่วมกับผู้อื่น ต้องพึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกัน และเรียนรู้จากกันและกัน การทำงานร่วมกันเป็นคณะเป็นกลุ่มในทุกระดับ ทุกองค์กร และในระหว่างระดับ และระหว่างองค์กรย่อมได้ผลดีกว่าและมากกว่าการทำงานแบบต่างคนต่างทำหรือต่างคนต่างเรียนรู้แล้วพัฒนาไปคนละทิศทาง ส่งผลให้ความสำเร็จของงานหรือการเรียนรู้มีผลกระทบน้อยมากต่อการเปลี่ยนแปลงที่ต้องการและอาจต้องสูญเสียเวลา และงบประมาณมากกว่า การร่วมกันคิด ร่วมกันทำและเกิดการเรียนรู้ที่ดีไปพร้อม ๆ กัน

สาระและแนวความคิดที่จะนำเสนอต่อไปในบทนี้ จึงมุ่งเรื่องที่จะช่วยให้ผู้อ่านนำไปอภิปราย ถกแถลง วางแนวทาง และกำหนดเป็นกรอบการจัดกิจกรรมประชุม อบรม หรือจัดประสบการณ์การเรียนรู้เพื่อปรับเปลี่ยนพฤติกรรมให้ทั้งตนเองและผู้อื่นต่อไป

การเอื้ออำนวยให้ผู้ใหญ่เรียนรู้และมีส่วนร่วม

ในโครงการพัฒนาครอบครัวมีกลุ่มเป้าหมายที่เป็นทั้งเยาวชนและผู้ใหญ่ที่ต้องเข้าร่วมกิจกรรม เรียนรู้ รับการอบรม หรือถ่ายทอดประสบการณ์ ซึ่งกลุ่มเป้าหมายดังกล่าวถือว่าเป็นผู้ใหญ่ที่มีประสบการณ์หลากหลาย มีความรู้ความสามารถ มีความเป็นตัวของตัวเอง ดังนั้น การจัดประสบการณ์ให้ผู้ใหญ่เรียนรู้และมีส่วนร่วมจึงมีลักษณะพิเศษ และมีข้อควรคำนึงดังต่อไปนี้

1. ผู้ใหญ่สามารถเรียนรู้ได้ตลอดชีวิต แต่ในการเรียนนั้นผู้ใหญ่ไม่อาจทนเรียนในช่วงเวลาที่ติดต่อกันยาวนานได้ หากเขาขาดแรงจูงใจ ดังนั้น ช่วงเวลาการเรียนจึงไม่ควรเกิน 30-45 นาที
2. ในการเรียนรู้นั้น ผู้ใหญ่ต้องการให้ยอมรับในคุณค่าและความเป็นตัวของตัวเขาเอง
3. ประสบการณ์ของผู้ใหญ่ถือว่ามีความสำคัญสำหรับการเรียนรู้ การแลกเปลี่ยนประสบการณ์ซึ่งกันและกัน จึงถือว่ามีความสำคัญและจำเป็น
4. สิ่งที่น่าสนใจให้ผู้ใหญ่เรียนรู้ควรเกี่ยวข้องกับชีวิต สอดคล้องกับความต้องการของเขา ดังนั้นจึงต้องเลือกเนื้อหาสาระที่ตรงกับชีวิตจริง
5. ประสบการณ์ ความรู้ ความสามารถบางอย่างของผู้ใหญ่จะมีความสำคัญและสะสมขึ้นเรื่อย ๆ เมื่อผู้ใหญ่อายุมากขึ้น ดังนั้น จึงควรค้นให้พบจุดเด่นเหล่านั้น
6. ในการเรียนต้องเปิดโอกาสให้กับผู้ใหญ่ได้มีส่วนร่วมและรับผิดชอบในการวางแผน กำหนดจุดมุ่งหมาย การเรียน การดำเนินกิจกรรมและการประเมินผล ดังนั้น การสร้างความร่วมมือระหว่างผู้สอนและผู้เรียน จึงเป็นวิธีการที่มีประสิทธิภาพมากที่สุด
7. ในการสอนไม่ควรบอกข้อสรุป บังคับให้หาข้อยุติหรือให้คำตอบเบ็ดเสร็จ หากแต่ควรมีลักษณะเปิดกว้าง ยืดหยุ่น หลากหลาย ส่งเสริมให้เกิดการคิดค้น หากคำตอบและแก้ปัญหาพร้อมกัน
8. สิ่งที่เป็นความกังวลใจ แรงกดดันต่างๆ ของผู้เรียนควรได้รับการจัดการเป็นอันดับแรก โดยการจัดกิจกรรมกลุ่มสัมพันธ์ กิจกรรมผ่อนคลาย ทั้งนี้ เพื่อลดความกดดันและสร้างพลังอิสระในการเรียนรู้

9. เมื่อการเรียนรู้เน้นที่การเพิ่มทักษะและวิธีการ ต้องให้ผู้เรียนลงมือปฏิบัติในสิ่งที่เขาเรียน ไม่ควรเน้นเพียงการบอกเล่าหรือการให้จดจำ

10. การเรียนรู้ของผู้ใหญ่จะดำเนินการไปด้วยดี เมื่อมีการสื่อสารสองทางระหว่างวิทยากรและผู้เรียน โดยการได้ตอบรับฟัง และสะท้อนความคิดเห็น

11. ความสำเร็จและความพึงพอใจที่ได้รับบรรลุถึงจุดหมายของการเรียนเป็นแรงจูงใจและผลักดันให้อยากเรียนรู้ต่อไป แต่ความล้มเหลว ผิดหวังที่ไม่อาจบรรลุตามจุดหมายทำให้ผู้เรียนไม่อยากจะเรียนรู้ และถดถอยการเรียนในที่สุด

12. ผู้ใหญ่มักมีระบบการปกป้องตัวเองอย่างแน่นหนา มีหลากหลายอารมณ์ อาจมีบางสิ่งที่เก็บกดไว้เป็นเวลานาน โดยไม่มีทางออก ทำให้เกิดการเศร้าซึม แผลงแยก เก็บตัว ปฏิเสธสังคม หรือเกิดการฟุ้งเฟ้อและการสื่อสารไม่ดี สิ่งเหล่านี้ไม่มีผลดีต่อการเรียน

13. ให้ผู้ใหญ่ได้เลือกช่วงเวลาเรียนที่เหมาะสม ไม่บังคับให้ต้องเรียนรู้ในเวลาจำกัดหรือเร่งรีบเกินไป

14. ผู้ใหญ่จะเรียนรู้ได้ดีเมื่อเขาสามารถมองเห็นและได้ยินชัดเจน ดังนั้น จึงควรใช้สื่อต่างๆ เพื่อส่งเสริม การเรียนรู้ ใช้ตัวอักษรขนาดใหญ่พอ ภาพที่มองเห็นชัด เสียงชัดเจนและลดสิ่งรบกวน

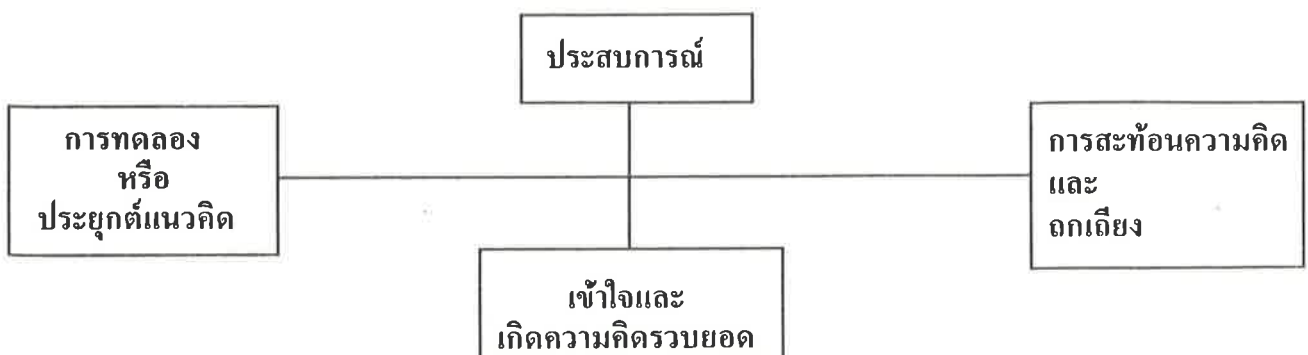
การเรียนรู้แบบมีส่วนร่วม (Participatory Learning)

การเรียนรู้แบบมีส่วนร่วม เป็นกระบวนการสร้างประสบการณ์การเรียนรู้ด้านความรู้ (พุทธิพิสัย) ทักษะ (เจตพิสัย) ทักษะ (ทักษะพิสัย) โดยอาศัยประสบการณ์เดิมของผู้เรียนเป็นสำคัญ ทำให้เกิดการเรียนรู้ใหม่ๆ อย่างต่อเนื่อง การมีปฏิสัมพันธ์ระหว่างผู้เรียนด้วยกันเอง และระหว่างผู้เรียนกับผู้สอนทำให้เกิดการขยายตัวของเครือข่ายความรู้ที่ทุกคนมีอยู่ออกไปอย่างกว้างขวาง โดยอาศัยการแสดงออกทางภาษา ได้แก่ การพูด การเขียน เป็นเครื่องมือในการแลกเปลี่ยน การวิเคราะห์ และสังเคราะห์ความรู้

องค์ประกอบสำคัญของการเรียนรู้แบบมีส่วนร่วม มี 4 ประการคือ

1. ประสบการณ์เป็นขั้นตอนที่ผู้เรียนนำประสบการณ์เดิมของตนมาพัฒนาเป็นองค์ความรู้
2. การสะท้อนความคิดและอภิปราย เป็นขั้นตอนที่ช่วยให้ผู้เรียนได้มีโอกาสแสดงออกในการแลกเปลี่ยนความคิดเห็น และเรียนรู้ซึ่งกันและกัน
3. เข้าใจและเกิดความคิดรวบยอด เป็นขั้นตอนสร้างความเข้าใจเพื่อนำไปสู่การเกิดความคิดรวบยอด อาจจะเกิดขึ้นโดยผู้เรียนเป็นฝ่ายริเริ่มและวิทยากร เป็นฝ่ายช่วยส่งเสริมให้สมบูรณ์หรือในทางกลับกัน ผู้ฝึกอบรมอาจเป็นผู้นำเสนอและผู้เรียนเป็นผู้สานต่อจนความคิดนั้นสมบูรณ์เป็นความคิดรวบยอด
4. การทดลองหรือประยุกต์แนวคิด เป็นขั้นตอนที่ให้ผู้เรียนนำเอาประสบการณ์การเรียนรู้ที่เกิดขึ้นใหม่ไปประยุกต์ใช้ในลักษณะหรือสถานการณ์ต่างๆ จนเกิดเป็นแนวทางปฏิบัติของผู้เรียนเอง

องค์ประกอบเหล่านี้สามารถสรุปเป็นภาพรวมดังแผนภาพ

ความสัมพันธ์ขององค์ประกอบทั้ง 4 ประการ จะเป็นไปอย่างต่อเนื่อง โดยอาจเริ่มต้นจากจุดใดจุดหนึ่ง และเคลื่อนย้ายไปมาระหว่างองค์ประกอบต่าง ๆ ดังนั้น การเรียนรู้จึงอาจเริ่มต้นที่จุดใดก่อนก็ได้ แต่สำคัญที่การจัดกระบวนการให้ครบทุกองค์ประกอบ

วิธีการสำคัญในการทำให้เกิดการเรียนรู้แบบมีส่วนร่วมในทุกๆ องค์ประกอบก็คือ กระบวนการกลุ่ม ซึ่งจะเอื้ออำนวยให้ผู้เรียนได้แบ่งปันประสบการณ์ ได้สะท้อนความคิดและอภิปรายสรุปความคิดรวบยอด ตลอดจนได้ทดลองหรือประยุกต์แนวคิด กระบวนการกลุ่มที่จะบรรลุผลของการเรียนรู้แบบมีส่วนร่วม นั้น จะต้องมียุทธศาสตร์ที่สำคัญ 2 ประการ คือ 1) การมีส่วนร่วมสูงสุด และ 2) การบรรลุงานสูงสุด

การมีส่วนร่วมสูงสุด

การมีส่วนร่วมสูงสุดเกิดจากการออกแบบกระบวนการกลุ่มที่เหมาะสมในแต่ละองค์ประกอบของการเรียนรู้ กลุ่มแต่ละประเภทจะมีข้อดีและข้อจำกัดที่ต่างกัน เช่น บางประเภทเอื้ออำนวยให้มีส่วนร่วมได้มาก แต่อาจขาดหลากหลายของแนวคิด จึงเหมาะสำหรับเวลาวิทยากรต้องการให้เกิดการแสดงออกแลกเปลี่ยนความคิดเห็นจากประสบการณ์โดยยังไม่ต้องการข้อสรุปรายละเอียดของกลุ่มแต่ละประเภท ข้อบ่งชี้และข้อจำกัด ปรากฏในตาราง ข้างล่างนี้

ประเภทกลุ่ม	ความหมาย	ข้อบ่งชี้	ข้อจำกัด
กลุ่ม 2 คน	ให้ผู้เรียนจับคู่กันทำกิจกรรมที่ได้รับมอบหมาย	ต้องการให้ทุกคนมีส่วนร่วมในการออกความเห็นหรือปฏิบัติ	ขาดความหลากหลายทางความคิดและประสบการณ์
กลุ่ม 3 คน	ให้ผู้เรียนจับกลุ่ม 3 คน แต่ละคนมีบทบาทที่ชัดเจนและหมุนเวียนบทบาทกันได้	ทุกคนมีส่วนร่วมในการเรียนรู้ตามบทบาทและสามารถเรียนรู้ได้ครบทุกบทบาท	ขาดความหลากหลายและความกระฉับกระชวยไปบ้าง
กลุ่มย่อยระดมสมอง	เป็นการรวมกลุ่ม 3-4 คน ขึ้นไปชั่วคราว เพื่อแสดงความคิดเห็นโดยไม่ต้องสรุป	ต้องการให้ผู้เรียนมีส่วนร่วมในเวลาสั้นๆ และไม่ต้องสรุป	ขาดความลึกซึ้ง
กลุ่มย่อย/กลุ่มเล็ก	เป็นการจัดกลุ่ม 5-6 ทำกิจกรรมที่ได้รับมอบหมายทุกอย่าง	ต้องการให้ผู้เรียนได้แลกเปลี่ยนความคิดเห็น และถกเถียงอย่างลึกซึ้งจนได้ข้อสรุป	ใช้เวลานาน
กลุ่มใหญ่	เป็นการอภิปรายในกลุ่มใหญ่ (15-30 คน)	ต้องการให้เกิดการโต้แย้งหรือการรวบรวมความคิดจากกลุ่มย่อยเพื่อหาข้อสรุป	บางคนอาจให้ความสนใจ หรือมีส่วนร่วมน้อย ใช้เวลานาน

ประเภทกลุ่ม	ความหมาย	ข้อบ่งชี้	ข้อจำกัด
กลุ่มไขว้	เป็นการจัดกลุ่ม 2 ขั้นตอน โดยแบ่งเป็นกลุ่มย่อย แยกให้ผู้เรียนทำกิจกรรมเฉพาะบางกลุ่ม จนมีความเชี่ยวชาญ จากนั้นจึงให้สมาชิกจากแต่ละกลุ่มมารวมกันเป็นกลุ่มใหม่ เพื่อบูรณาการ	ต้องการให้ทุกคนใช้ศักยภาพของตนเองในการสร้างความรู้ ผู้เรียนจะมีส่วนร่วมและได้เนื้อหามาก	ใช้เวลานาน อาจมีความรู้ที่ตกหล่น
กลุ่มพีรามิด	รวบรวมความคิดเห็น เริ่มจากกลุ่ม 2-4 คน ทวีขึ้นไปเป็นชั้นๆ จนครบทั้งกลุ่มใหญ่	สร้างความตระหนักและเข้าใจในความรู้สึกลึกซึ้งของแต่ละกลุ่มหรือฝ่าย	ขาดข้อสรุป และความลึกซึ้ง

การบรรลุงานสูงสุด

แม้การออกแบบกระบวนการกลุ่มที่หลากหลายจะช่วยให้เกิดการมีส่วนร่วมได้มาก แต่ไม่ได้หมายความว่า การมีส่วนร่วมนั้นได้เกิดการเรียนรู้ที่มีประสิทธิภาพโดยไม่เสียเวลา หัวใจสำคัญของการบรรลุงานสูงสุดจึงอยู่ที่การกำหนดงานให้กับกระบวนการกลุ่ม ซึ่งมีองค์ประกอบที่สำคัญของการกำหนดงาน 3 ประการ คือ

1. กำหนดกิจกรรมที่ชัดเจนว่าจะให้ผู้เรียนแบ่งกลุ่มอย่างไร เพื่อทำอะไร ใช้เวลานานน้อยแค่ไหน เมื่อบรรลุงานแล้วจะให้ทำอย่างไรต่อ (เช่น เตรียมเสนอหน้าชั้นในเวลาที่กำหนดให้)
2. กำหนดบทบาทของกลุ่มหรือสมาชิกที่ชัดเจน โดยปกติการกำหนดบทบาทในกลุ่มย่อยควรให้แต่ละกลุ่มมีบทบาทที่แตกต่างกัน เมื่อมารวมเสนอในกลุ่มใหญ่จึงเกิดการขยายเครือข่ายการเรียนรู้โดยไม่น่าเบื่อ การกำหนดบทบาทยังรวมถึงสมาชิกในกลุ่มด้วย เช่น บทบาทของผู้เล่นบทบาทสมมติ และผู้สังเกตการณ์หรือบทบาทของการนำกลุ่มการรวบรวมความเห็นและการนำเสนอ เป็นต้น
3. ควรมีโครงสร้างของงานที่ชัดเจน ซึ่งบอกรายละเอียดของกิจกรรมและบทบาทโดยทำเป็นกำหนดงาน ที่วิทยากรแจ้งแก่ผู้เรียน หรือทำเป็นใบงานมอบให้กับกลุ่ม ซึ่งประการหลังจะเหมาะกับการทำกลุ่มย่อยที่ต้องการทำงานให้มีผลงานที่เป็นข้อสรุปของกลุ่ม

เทคนิคการจัดประสบการณ์การเรียนรู้แบบมีส่วนร่วม

ความสำเร็จของการจัดประสบการณ์การเรียนรู้ ขึ้นอยู่กับการดำเนินการจัดประชุมหรือการฝึกอบรม การใช้เทคนิคการมีส่วนร่วมจะช่วยให้ความน่าสนใจของการจัดประชุมและพลังของผู้ร่วมกิจกรรมหรือผู้เรียนอยู่ในระดับสูงและสม่ำเสมอ ผู้จัดการประชุมอบรมหรือวิทยากรควรหลีกเลี่ยงการบรรยาย แต่เปิดโอกาสให้ผู้เรียนมีส่วนร่วมในแต่ละกิจกรรมโดยใช้เทคนิคที่ส่งเสริมการมีส่วนร่วม เช่น การระดมสมอง การตั้งคำถาม การอภิปรายกลุ่มเล็ก การเล่าเรื่อง การอภิปรายกลุ่มใหญ่ การสร้างแผนภูมิ การทำงานกลุ่ม การใช้บัตรคำ การใช้กรณีตัวอย่าง การอ่านเอกสารและอภิปราย การสาธิต การใช้รูปแบบ/สร้างภาพ การแสดงบทบาทสมมติ การจัดคู่ฟังและอภิปรายสรุป ฯลฯ

ภาพกิจกรรมการเรียนรู้ที่มีส่วนร่วม

ทำงานร่วมกันในกลุ่มเล็ก

อภิปรายกลุ่มใหญ่

ปรึกษาหารือ

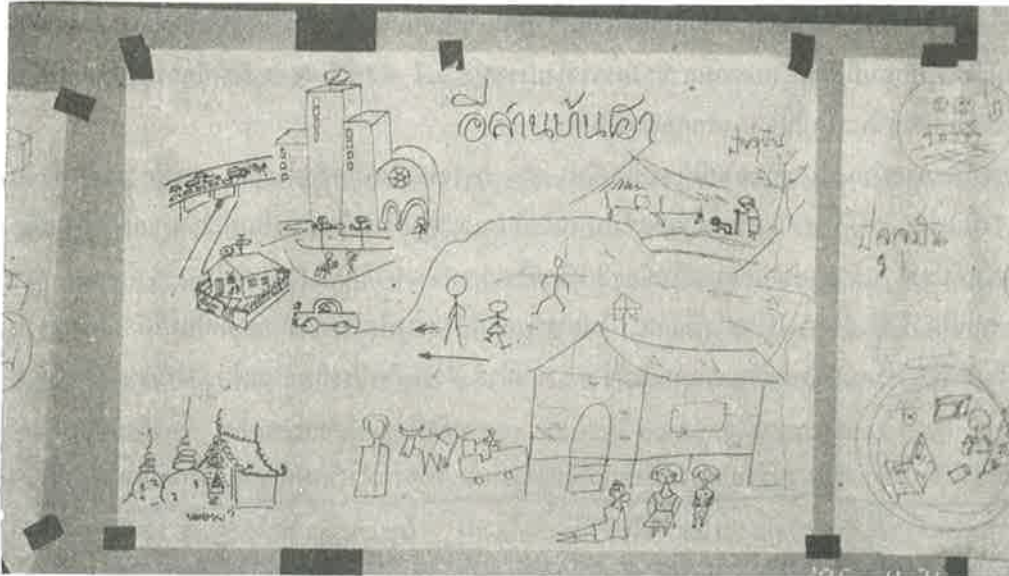
"กิจกรรมสร้างรูปสี่เหลี่ยม"
ผู้ให้และผู้รับ ความร่วมมือกับ ผู้สังเกตการณ์ให้ข้อมูลป้อนกลับ

"กิจกรรมระดมความคิดเห็น"
วิเคราะห์องค์ประกอบและปัจจัยที่ทำให้การทำงาน
ร่วมกันสำเร็จหรือล้มเหลว

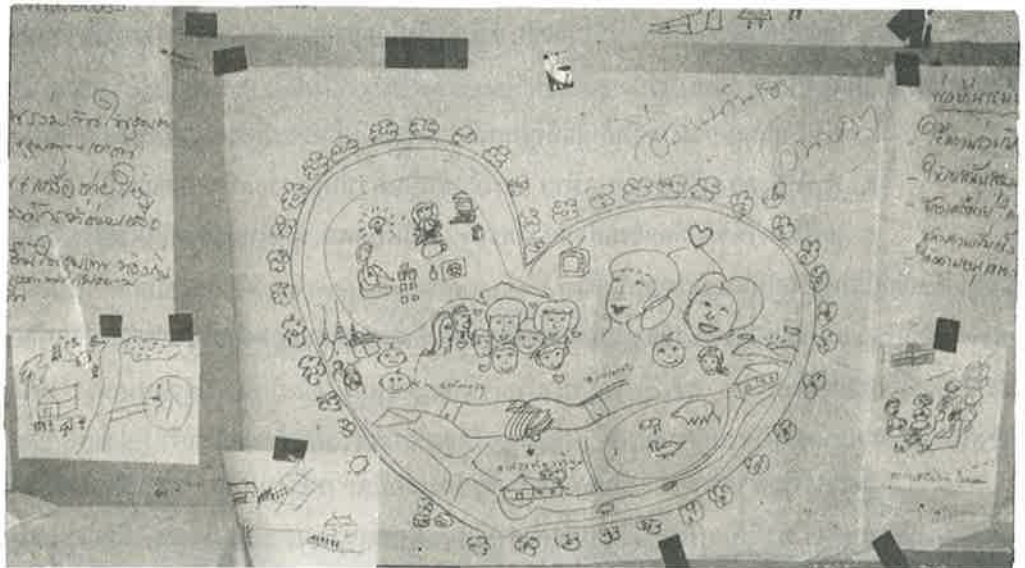

"กิจกรรมสร้างภาพ"
แสดงวิสัยทัศน์ของแต่ละคน และการสังเคราะห์

ร่วมสร้างภาพปัจจุบัน

ร่วมกันสร้างภาพ
ที่พึงประสงค์
"วิสัยทัศน์"

4		
เด็ก	ครอบครัว	ชุมชน
ร่างกาย	จริยธรรม/ศีลธรรม	การระดมทุน/เวลา
จิตใจ/สติปัญญา	ทักษะทางสังคม/ชีวิต	ทักษะทางจิตวิทยา
อารมณ์/จิตใจ/จิตวิญญาณ	ศรัทธาความเชื่อ-ศรัทธา	จุดแข็งที่ปรึกษา
	บทบาท เสริมเวลา	เสริมทาง
	การมีส่วนร่วม	
	จิตสำนึก/จิตสำนึก	

VIPP
การมีส่วนร่วมของ
ครอบครัวและชุมชน
ในการพัฒนาเด็ก

เทคนิคเหล่านี้เป็นเพียงส่วนหนึ่งที่วิทยากรอาจเลือกใช้ตามความเหมาะสมกับสถานการณ์และหัวข้อเรื่อง โดยระลึกเสมอว่าผู้เข้าร่วมกิจกรรมหรือผู้เรียนรู้ทุกคนมีศักยภาพความสามารถรวมทั้งประสบการณ์ ความรู้ ความคิด ที่ควรนำเสนอให้เป็นประโยชน์ หากเขามีโอกาสและได้รับการสนับสนุนให้แสดงออกอย่างเต็มที่

อย่างไรก็ตาม การบรรยายในบางวาระอาจมีความจำเป็น เช่น การแนะนำภูมิหลังประวัติ และเรื่องราว หัวข้อ ตลอดจนการให้ข้อมูลพื้นฐาน เป็นต้น แต่ผู้บรรยายควรใช้เวลาไม่มากเกินไป และสรุปท้ายเป็นประเด็นหลักๆ และคำถามเพื่อให้ผู้รับการฝึกอบรมคิดวิเคราะห์อภิปราย แล้วสรุปเสนอแนะเป็นข้อยุติ หรือเป็นแนวทางแนวคิดของกลุ่มต่อไป

การใช้ทักษะและเทคนิควิธีการต่างๆ ตามล้าพังแล้ว ไม่สามารถแก้ปัญหาหรือสร้างมิติแนวคิดใหม่ได้ แต่สามารถช่วยให้กลุ่มบุคคลที่มีความใจจริงได้เรียนรู้ว่าเขาควรจะแสดงออกและมีส่วนร่วมอย่างจริงจังจะเกิดประสิทธิภาพในการพัฒนา ซึ่งจะเป็รากฐานของการพึ่งตนเองได้

วิธีส่งเสริมการแสดงออกและการมีส่วนร่วม ของสมาชิกกลุ่มแต่ละคน วิทยากร หรือผู้ดำเนินการกลุ่ม ควรคำนึงถึงวิธีการต่อไปนี้

1. สร้างบรรยากาศในกลุ่มที่ทุกคนรู้สึกได้ว่ามีกรรับฟังกันในกลุ่มและทุกคนมีอิสระในการมีส่วนร่วม
2. สนับสนุนความต้องการของกลุ่มในการบรรลุภารกิจ และคงไว้ซึ่งน้ำใจของการให้อย่างเต็มที่และดีที่สุด
3. ส่งเสริมให้ทุกคนมีส่วนร่วมและกระตือรือร้นโดยกำหนดวาระการประชุมหรือร่วมกันทำงานในกลุ่มเล็กๆ และใช้

วิธีการทำงานร่วมกับผู้อื่น ๆ ที่เหมาะสม

4. ดำเนินกระบวนการตัดสินใจที่ทุกคนมีส่วนร่วมกันคิดและมีความผูกพันที่จะดำเนินการตามนั้น
5. คำนึงถึงความรู้สึกของทุกฝ่าย และเมื่อจำเป็นควรให้มีการแสดงออกและเปิดเผยความรู้สึกนั้น ๆ
6. แก้ปัญหาความขัดแย้งอย่างสร้างสรรค์ เพื่อให้ทุกคน ทุกฝ่าย รู้ว่าตนได้รับการรับฟัง และไม่มีฝ่ายใด รู้สึกว่าต้องเป็นผู้แพ้ หรือเป็นฝ่ายถอนตนจากเหตุการณ์
7. มีการให้และรับ ‘ข้อมูลสะท้อนกลับ (feed back)’ ในลักษณะที่ทุกคนสามารถพัฒนาและแก้ไขอุปสรรคที่ปิดกั้นการทำงานเป็นคณะที่ดี

ผู้ดำเนินการกลุ่ม เป็นบุคคลสำคัญของเทคนิคการทำงานกลุ่ม เพราะมีหน้าที่สำคัญดังกล่าวข้างต้น ดังนั้น จึงจำเป็นต้องมีการเตรียมตัวที่ดี เรียนรู้วิธีการตั้งคำถามให้ถูกต้องในเวลาที่เหมาะสม เปิดใจให้กว้าง เป็นผู้ฟังที่ดี ยืดหยุ่นได้ มีทักษะในการสรุป และทำให้เกิดข้อตกลงร่วมกันและการยอมรับแนวคิดที่มาจากกลุ่ม ที่สำคัญที่สุดคือ ผู้ดำเนินการกลุ่มต้องเชื่อว่าสมาชิกทุกคนมีความสามารถและประสบการณ์/ความรู้ และพยายามกระตุ้นให้นำออกมาใช้อย่างเต็มที่

สมาชิกกลุ่ม สมาชิกที่ดีมีความสำคัญต่อความสำเร็จของงานกลุ่มเช่นกันจึงจำเป็นต้องมีความรู้ความเข้าใจในบทบาทหน้าที่ของตน โดยรู้ว่าตนควรจะปฏิบัติและแสดงออกอย่างไรจึงจะช่วยเอื้ออำนวยให้การทำงานเป็นคณะบรรลุผลสำเร็จ ซึ่งบทบาทของสมาชิกกลุ่มจะเป็นไปในแนวเดียวกันกับบทบาทของผู้ดำเนินการกลุ่ม

การเตรียมประชุม

ผู้จัดการประชุมจะต้องเตรียมการไว้ล่วงหน้าและอาจจะต้องใช้เวลามากกว่าการประชุมโดยวิธีการอื่น ๆ ขั้นตอนแรกผู้ดำเนินการจะต้องพิจารณาหัวข้อเรื่องที่จะนำมาประชุม หลังจากนั้นทีมผู้ดำเนินการประชุมปรึกษาหารือกับทีมบริหารจัดการประชุมเพื่อตกลงใจในเรื่อง

1. วัตถุประสงค์ของการประชุม
2. จำนวนผู้เข้าร่วมประชุม
3. รายชื่อผู้เข้าร่วมประชุม

4. คุณสมบัติของผู้เข้าร่วมประชุม
5. วิธีการแบ่งกลุ่ม
6. การอภิปรายและสังเคราะห์

ขั้นตอนต่อไปได้แก่การวางโครงสร้างของแต่ละหัวข้อเรื่องที่จะประชุมว่าจะใช้เทคนิควิธีการอย่างไร มีลำดับ ขั้นตอน และกระบวนการอย่างไร การเตรียมการของวิทยากร/ผู้ดำเนินการว่ามีความรู้ความสามารถในแต่ละหัวข้ออย่างไร ถ้าหากวิทยากร/ผู้ดำเนินการยังไม่พร้อมต่อหัวข้อเรื่องนั้น ควรให้เวลาในการทำความเข้าใจโดยการอ่าน/ศึกษา อย่างละเอียด

1. ก่อนการประชุม : จะต้องมีการประชุมกับผู้ที่เกี่ยวข้องทุกฝ่ายเพื่อให้มั่นใจว่าการประชุมจะเป็นไปตามแผนงาน ที่วางไว้และก่อนถึงกำหนดการประชุมประมาณ 1-3 วัน ควรจะไปดูสถานที่เพื่อจัดโต๊ะ เก้าอี้ วัสดุ อุปกรณ์ กระดานดำ เครื่องฉายภาพข้ามศีรษะ เครื่องฉายสไลด์และวิดีโอ ฯลฯ ในกรณีนี้ ควรแจกแจงรายละเอียด กำหนดการประชุมพร้อมทั้งรายชื่อของผู้เข้าร่วมประชุม

2. ระหว่างการประชุม : ต้องมีการแนะนำวิธีการประชุมให้สมาชิกรู้ถึงขั้นตอนการทำงานร่วมกันและบทบาทที่คาดหวังไว้ ผู้จัดจะต้องมีการเตรียมการในแต่ละวันไว้ล่วงหน้า ส่วนใหญ่มักจะเป็นตอนเย็นหลังเลิกการประชุมจะมีการประเมินผลเพื่อพิจารณาว่าควรเปลี่ยนแปลง/ปรับปรุง หรือยังคงหัวข้อการประชุมอย่างเดิม หลังจากนั้นก็ร่วมกันวางแผนจัดเตรียมวัสดุ อุปกรณ์มอบหมายการงานให้แก่ผู้ดำเนินการในวันต่อไป วันรุ่งขึ้นควรมีผู้ทบทวน

3. หลังการประชุม : จะต้องการประเมินผลการประชุมและเขียนรายงานไว้เป็นหลักฐาน และคอยติดตามผู้เข้าร่วมประชุมเพื่อดูว่าได้มีการนำผลไปใช้หรือไม่

ประเภทวิธีส่งเสริมการเรียนรู้แบบมีส่วนร่วม

ต่อไปนี้ขอนำเสนอการใช้เทคนิควิธีเป็นตัวอย่างเช่น การระดมสมอง การบันทึกแผน ภูมิการใช้กรณี ตัวอย่างและอื่นๆ **การระดมสมอง** เป็นเทคนิควิธีหนึ่งของกลุ่มย่อยที่เปิดโอกาสให้ผู้เรียนทุกคนได้มีส่วนร่วมที่จะช่วยกันให้ได้ความคิดเห็นมากที่สุดเท่าที่จะมากได้ ก่อนที่จะมีการตัดสินใจว่ากลุ่มจะอภิปรายเรื่องใดในระดับลึก การระดมสมองช่วยให้กลุ่มสามารถหลีกเลี่ยงการใช้เวลามากเกินไปกับเรื่องเดียวหรือเรื่องที่ถูกเสนอต้นๆ เท่านั้น จนพลาดโอกาสที่จะอภิปรายเรื่องหรือข้อเสนอแนะอื่นๆ ที่ดีกว่า

ผู้จัดกิจกรรมหรือผู้ดำเนินการกลุ่ม (Group Facilitator) ควรให้สมาชิกกรวมกลุ่ม 2 หรือ 3 คน เพื่อนำเสนอความคิดเห็นที่คิดขึ้นในทันทีเสียก่อน แล้วผู้อำนวยการกลุ่มคนหนึ่งช่วยสรุปทีละประเด็น โดยให้ผู้อำนวยการกลุ่มอีกคนหนึ่งช่วยบันทึกประเด็นเหล่านั้นไว้ทีละประเด็น การวิเคราะห์หรืออภิปรายแต่ละประเด็นนั้นยังไม่ควรเกิดขึ้น จนกว่าข้อคิดเห็นทั้งหมดจะได้ถูกนำเสนอและบันทึกไว้จนหมดเสียก่อน

การระดมสมอง เป็นเทคนิควิธีการเบื้องต้นเท่านั้น ต่อจากนั้นจำเป็นต้องมีการอภิปรายวิเคราะห์แต่ละประเด็นในระดับลึก มิฉะนั้นแล้วกลุ่มจะมีความรู้สึกว่าเป็นการจัดกิจกรรมที่ฉาบฉวยหรือเกี่ยวข้องกับเรื่องต่างๆ เพียงระดับผิวเผินเท่านั้น

การบันทึกแผนภูมิ จากข้อคิดเห็นของสมาชิกกลุ่มประชุมเป็นการใช้ทักษะที่ไม่ง่ายนัก แต่มีคุณค่าเพราะการบันทึกประเด็นต่างๆ ช่วยให้สมาชิกเกิดกำลังใจ และเห็นเป็นรูปธรรมว่าความคิดเห็นหรือข้อเสนอของเขา แต่ละคน แต่ละประเด็นเป็นที่ยอมรับของผู้อื่น

ดังนั้น ในช่วงการระดมสมอง ผู้อำนวยการกลุ่มจึงควรแบ่งหน้าที่กันให้มีฝ่ายช่วยดึงประเด็นจากกลุ่ม ฝ่ายช่วยสรุป และฝ่ายบันทึก การบันทึกเป็นแผนภูมิต้องเป็นการเขียนอย่างย่อ ใช้คำน้อย และพยายามใช้คำคุณศัพท์สำคัญๆ ของผู้เสนอความคิดเห็นเพื่อทุกคนจะได้มองเห็นความคิดของตนเอง ควรหลีกเลี่ยงการตรวจสอบประเด็นว่าจะเขียน/สรุปอย่างไร

อย่างไรก็ตามเพื่อมิให้แผนภูมิที่บันทึกมีประเด็นมากมายจนเกินไปจนเสียความชัดเจนของประเด็นหลักๆ ที่ต้องการ จึงควรตกลงกันเสียก่อนว่าการบันทึกจะจำกัดเพียงเฉพาะความคิดเห็นที่จะนำไปสู่การกำหนดข้อปฏิบัติต่อไปได้ ประเด็นปลีกย่อย หรือที่ไม่ต้องการใช้ต่อไปอาจจะบันทึกไว้ในกระดาษคำหรือในอีกที่หนึ่งก็ได้

ขณะที่มีการแลกเปลี่ยนข้อคิดเห็น หรือวิเคราะห์ประเด็นต่างๆ ในเชิงลึกหรืออภิปรายเพื่อสร้างความเชื่อมโยงระหว่างประเด็นหลายๆ ประเด็น การบันทึกเป็นแผนภูมิอาจจะรบกวนสมาชิกของผู้อภิปราย จึงควรหลีกเลี่ยง นอกจากนี้ ผู้บันทึกควรคำนึงว่าลายมือและขนาดของตัวอักษรควรอ่านได้ง่าย และมองเห็นได้จากอีกด้านหนึ่งของห้องประชุม

การใช้กรณีตัวอย่าง

เทคนิคนี้จะช่วยให้ผู้เรียนได้คิด วิเคราะห์ อภิปรายและแสวงหาแนวทางแก้ปัญหาต่างๆ ตัวอย่างเช่น การช่วยให้เยาวชนให้รู้จักใช้เวลาว่างและความสามารถของตนให้เป็นประโยชน์ต่อตนเองและครอบครัว วิทยากร สมมติเรื่องหรือกรณีตัวอย่างขึ้นมาในลักษณะใกล้เคียงกับสภาพของเยาวชนกลุ่มเป้าหมาย โดยสร้างเป็นเรื่องสั้นมีตอนจบสมบูรณ์ หรือเป็นเรื่องที่ยังไม่จบทั้ง ทำให้ผู้ฟังคิดตอนจบ หรืออาจจะเป็นข่าวสารหนังสือพิมพ์ เหตุการณ์ ประจำวัน เป็นประเภทรูปภาพ เรื่องเล่าหรือบทสนทนาก็ได้ จุดเน้นที่สำคัญของเทคนิคนี้อยู่ที่ผู้เรียนได้คิดพิจารณา ข้อมูลที่ได้รับอย่างถี่ถ้วน เกิดความเข้าใจจากที่ได้อภิปรายแลกเปลี่ยนข้อมูลกับสมาชิกในกลุ่ม และได้ฝึกฝนทางแก้ปัญหาซึ่งหากกรณีตัวอย่างที่นำมาใช้เป็นเรื่องที่คล้ายคลึงกับชีวิตจริงของผู้เรียน ก็จะทำให้การเรียนรู้จากกรณีตัวอย่างมีความหมายสำหรับผู้เรียนมากยิ่งขึ้น

การร่วมกันสร้างภาพของความคิด/งาน (Visualization in Participatory Programme) VIPP เป็น เทคนิคการประชุมกลุ่มใหญ่ กลุ่มย่อยที่เปิดโอกาสให้สมาชิกกลุ่มได้แสดงความคิดเห็นพร้อมๆ กันด้วย การเขียน โดยมีข้อตกลงเบื้องต้นว่า

1. เขียนความคิดเดี่ยวต่อบัตรคำ 1 บัตร
2. เขียนไม่เกิน 3 บรรทัดต่อบัตรคำ 1 บัตร
3. เขียนเฉพาะคำหรือภาพที่สำคัญแทนความคิด ส่วนรายละเอียดอภิปรายในกลุ่ม
4. เขียนขนาดใหญ่พอที่จะสามารถอ่านหรือเห็นได้ในระยะ 10 เมตร
5. ใช้บัตรคำเป็นกระดาษสีต่างๆ กัน มีขนาดและรูปทรงแตกต่างกันเพื่อความสะดวกในการแสดงความคิดเห็นใน

หลายๆ หัวข้อ หรือประเด็นต่างๆ กัน แทนหัวข้อที่ต่างกันก็ได้ เป็นต้น

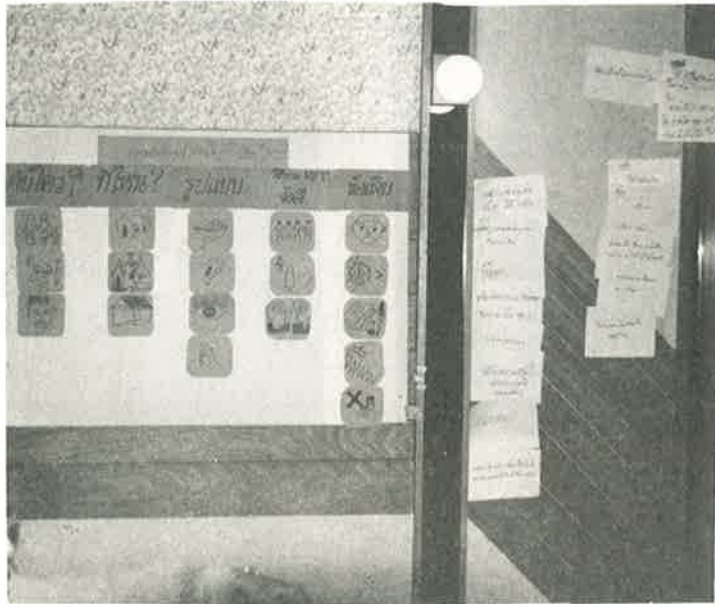
หลังจากที่รวบรวมความคิดเห็นได้จากสมาชิกครบทุกคนแล้ว ผู้ดำเนินการกลุ่มจัดให้มีการอภิปรายแลกเปลี่ยนความคิดเห็น โดยสมาชิกแต่ละคนอธิบายบัตรคำหรือบัตรภาพที่ตนนำเสนอให้สมาชิกกลุ่มได้เห็น ได้เขียน ได้ฟัง ความคิดเห็นของตน โดยให้อีกทุกคนเท่าเทียมกัน ไม่มีใครครอบงำใคร ทุกคนจะถามรายละเอียด แต่ไม่วิจารณ์ เมื่อทุกคนอภิปรายถกแถลงกันจนพอใจแล้วก็จะช่วยกันจัดความคิดจากบัตรคำหรือบัตรภาพเหล่านั้นให้เป็นกลุ่มเป็นพวก โดยอาจเขียนบัตรคำเพิ่มเติมได้ เพื่อให้ความคิดชัดเจนยิ่งขึ้น เมื่อทุกคนพอใจมากที่สุดว่าข้อความทั้งหมดเป็น ภาพรวมของความคิดของกลุ่มได้แล้วก็ถือว่า กลุ่มได้ข้อยุติอย่างสมเหตุสมผล หากผลงานที่เป็นของกลุ่มย่อยแต่ละกลุ่มย่อยจะมีผู้แทนนำเสนอภาพของงานกลุ่มต่อสมาชิกของกลุ่มใหญ่ โดยมีผู้ดำเนินการกลุ่มใหญ่ดำเนินการหาข้อยุติสรุปรวมงานกลุ่มย่อยเป็นภาพความคิดหรือภาพงานของกลุ่มใหญ่ตามกระบวนการเดียวกันที่ใช้ในกลุ่มย่อย

อุปกรณ์ที่จำเป็นต้องใช้ในการทำงานกลุ่มเพื่อร่วมกันสร้างภาพของความคิดหรือของงาน มีดังต่อไปนี้

1. กระดาษขานอ้อย กระดาษ หรือฝาผนังที่ติดกระดาษได้
2. หมุดมีหัวหรือเทปกาวสำหรับติดกระดาษ
3. กระดาษปอนด์พิมพ์สี (สีต่างๆ) (หากไม่สะดวกจะใช้กระดาษขาวก็ได้)
  - รูปสี่เหลี่ยมผืนผ้าขนาด 4' x 8', 4.5' x 10' และ 5.5' x 22'
  - รูปวงกลม เส้นผ่าศูนย์กลาง 3.75', 5.5' และ 7.5' และรูปวงรี ขนาด 4.25' x 7.5'

4. ปากกาหัวสักหลาดเส้นใหญ่ สีแดง น้ำเงิน ดำ
5. กาว
6. เทป
7. กระดาษปรู๊ฟ
8. ไม้บรรทัด
9. กรรไกร

ผู้เข้าร่วมประชุมถึงแม้จะไม่รู้หนังสือ แต่ก็สามารถเรียนรู้ได้ด้วยรูปภาพ

1. ฝ่าเขตอดความรู้อีกกับใคร? ที่ไหน? รูปแบบ? วิธีการ V.I.P.P. ข้อเสีย

กับใคร?	ที่ไหน?	รูปแบบ?	วิธีการ V.I.P.P. ข้อดี	ข้อเสีย

ระดมสมอง ลงมือเขียน

ระดมสมอง

เสนอผลงาน

สรุป

- * VIPP เป็นวิธีการหนึ่งที่ใช้ในการจัดประชุมเชิงปฏิบัติการเพื่อให้สมาชิกมีส่วนร่วม ดังนั้น จึงอาจมีการนำไปปรับใช้ร่วมกับวิธีการอื่นๆ ได้
- * การจะใช้วิธี VIPP ควรมีความยืดหยุ่นในกระบวนการแต่ควรอยู่ในขอบเขต และยังได้ผลตามวัตถุประสงค์ที่ตั้งไว้
- * ต้องมีการเตรียมงาน โดยเฉพาะสถานที่ บุคคล และเครื่องอำนวยความสะดวกต่างๆ อย่างพร้อมเพรียง
- * หลีกเลี่ยงใช้ VIPP นี้แล้ว ควรมีการสรุปและปรับปรุงเพื่อนำไปใช้ต่อไป
- * ประโยชน์จากวิธีการ VIPP
  - เป็นการฝึกกำลังโดยทุกคนได้แสดงความคิดเห็น
  - ช่วยให้คนเข้าร่วมประชุมเรียนรู้มากขึ้น โดยคาด หูฟัง พูด และทำ
  - เพิ่มความกระตือรือร้นให้กับผู้เข้าร่วม มีการร่วมคิด ร่วมเขียน และร่วมสังเคราะห์
  - ทุกคนที่ร่วมมีความเสมอภาคกัน

ตัวอย่างตารางทำงานในการประชุมอย่างมีส่วนร่วม ระบุผู้รับผิดชอบในแต่ละกิจกรรม

<p>15.00 - 16.00 น. สังเคราะห์และสรุป.. ผู้ดำเนินการ คุณสมบัติ นันทวิจิตร</p>	<p>คุณกมล และคุณรุ่งเรือง ผู้บันทึก</p>
<p>16.00 - 16.45 น. ตัวอย่างแผนปฏิบัติงานของจังหวัดนครสวรรค์</p>	<p>คุณเค็ยธและคุณวิจิตร ผู้บันทึก</p>
<p>16.45 - 17.00 น. ประชุมดำเนินการกลุ่มวันต่อไป</p>	<p>คุณวชิราและคุณผ่องพรรณ ผู้บันทึก</p>
<p>19.30 - 21.00 น. ปรึกษาหารือ พิจารณา ทัวบ่งชี้และสื่อ ผู้ดำเนินการ ดร.เลขา ปิยะอัจฉริยะ คุณผ่องพรรณ เอกอาวุธ</p>	

กิจกรรมกลุ่มสัมพันธ์

การที่ผู้เข้าร่วมประชุมมีภูมิหลังต่างกันมากจากหลายสาขาอาชีพ หลายหน่วยงาน มีคุณวุฒิวิสัยทัศน์ที่ต่างกัน และมีลักษณะอ่อนน้อมถ่อมตน เกรงใจกัน การที่จะให้เกิดการมีส่วนร่วมแสดงความคิดเห็น เหตุผลที่แตกต่างมาอภิปรายให้ได้ข้อสรุป ร่วมกัน มีความร่วมมือกัน มีความสามัคคี ในการที่จะทำงานฟันฝ่าอุปสรรคนั้น จะต้องมีความสัมพันธ์ที่ดีในกลุ่มการจัดการฝึกอบรมวางแผนปฏิบัติงานในลักษณะสหสาขาอย่างโครงการพัฒนาครอบครัว จึงมีความจำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องมีการจัดกิจกรรมกลุ่มสัมพันธ์แทรกไว้เป็นระยะๆ ในระหว่างการประชุมเชิงปฏิบัติการหรือการฝึกอบรมเพื่อที่จะให้ผู้เข้าร่วมประชุมได้

1. ทำความรู้จัก สร้างความคุ้นเคยในบรรยากาศที่เป็นกันเอง
2. สื่อสารโต้ตอบกัน ชัดเจน สร้างความเข้าใจถูกต้องตรงกัน
3. ทำให้เกิดความร่วมมือในการทำกิจกรรม
4. ขจัดข้อขัดแย้งที่เกิดขึ้น
5. ปรับการมอบปัญหาไปสู่โอกาสที่จะหาทางวิธีการแก้ไขปัญหาร่วมกัน
6. เปลี่ยนแปลงอิริยาบถ ออกกำลังกายด้วยกิจกรรมนันทนาการ เปลี่ยนบรรยากาศการประชุมที่เคร่งเครียดเป็น

ความสนุกสนาน

7. ความประทับใจเพราะเกิดความตระหนักในคุณค่า และศักยภาพของตนเองและผู้อื่น สร้างความมุ่งมั่นในอันที่จะร่วมกันทำงานให้สำเร็จตามเป้าหมาย

กิจกรรมกลุ่มสัมพันธ์ที่นิยมใช้กันมาก คือเกมต่างๆ ที่จะช่วยให้บรรยากาศในการประชุมไม่ตึงเครียด เพราะเกมจะ

กระตุ้นความกระตือรือร้นของสมาชิก ช่วยละลายพฤติกรรมก่อนเริ่มทำกิจกรรมการประชุม และเกิดพฤติกรรมที่พึงประสงค์ดังกล่าวข้างต้น แต่การที่จะนำเกมหรือกิจกรรมสนทนาหรือกลุ่มสัมพันธ์ ซึ่งมีอยู่หลายประเภทมาใช้ ควรพิจารณาถึงสถานการณ์ ลักษณะของกลุ่มผู้เข้าร่วมประชุม ตลอดจนความเหมาะสม มีความสุภาพ ถูกต้องตามกาลเทศะ วัฒนธรรมและประเพณีของท้องถิ่นด้วย

ภาพกิจกรรมกลุ่มสัมพันธ์

กิจกรรมแรกรู้จัก "ความเหมือนที่แตกต่าง"

กิจกรรม "ระเปิดเวลา" แสดงความคาดหวัง

กิจกรรมกลุ่มสัมพันธ์ การแสดงการยอมรับซึ่งกันและกัน

พัฒนาตนเองด้วยการฝึกการรู้ตัว
และควบคุมการเคลื่อนไหว

การพัฒนาแบบมีส่วนร่วมและยั่งยืน *

1. ความหมายของหัวข้อเรื่อง

“การพัฒนา” หมายถึง กระบวนการที่ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงไปสู่สภาพที่ดีกว่า

“การพัฒนาแบบมีส่วนร่วม” หมายถึง กระบวนการที่เปิดโอกาส เปิดเวทีและระดมผู้คนให้เข้ามาร่วมให้ข้อมูล แสดงความคิดเห็น แลกเปลี่ยนประสบการณ์ร่วมกันวางแผนตัดสินใจดำเนินการ ติดตามประเมินผลงานและการมีส่วนร่วมที่มีคุณภาพที่สุดคือได้มีส่วนร่วมในการตัดสินใจในการกระทำใดๆ ที่ผู้มีส่วนร่วมจะมีบทบาททั้งเป็น ‘ผู้ให้’ และ ‘ผู้รับ’ ในกิจการที่ได้ดำเนินการร่วมกัน

“การพัฒนาแบบยั่งยืน” หมายถึง กระบวนการพัฒนาที่เน้นการมีส่วนร่วมเพื่อให้เกิดมิติการบูรณาการ ความสมดุล สอดคล้องของเงื่อนไขปัจจัยแวดล้อมนานาประการ อันจะเป็นผลให้การพัฒนานั้นดำรงอยู่และให้ประโยชน์แก่คนรุ่นหลังต่อไปด้วย ทั้งนี้ด้วยความสามารถที่จะปรับตัวอย่างรู้เท่าทันต่อการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วของสรรพสิ่ง

โดยสรุปการพัฒนาแบบมีส่วนร่วมและยั่งยืน ในความหมายกว้างน่าจะหมายถึง “การเปลี่ยนแปลงที่เกิดจากกระบวนการเรียนรู้ ร่วมคิด ร่วมตัดสินใจ ร่วมทำอย่างต่อเนื่องจนบังเกิดประโยชน์แก่ส่วนรวมที่สามารถส่งผลสืบทอดถึงอนุชนรุ่นหลัง”

2. แนวคิดพื้นฐานที่สำคัญบางประการของการพัฒนาแบบมีส่วนร่วมและยั่งยืน

2.1 มีความเชื่อว่าทุกคนมีศักยภาพที่จะพัฒนาได้ และต้องพัฒนาให้เต็มที่อยู่รอบด้านเหมาะสมตามวัยตั้งแต่เด็ก โดยมีครอบครัวเป็นสถาบันพื้นฐาน โดยเฉพาะในมุมมองที่ว่าครอบครัวสามารถมีบทบาทและมีส่วนร่วมในการป้องกัน และแก้ไขปัญหาสังคมได้เป็นอย่างดี

2.2 ตระหนักดีว่า การพัฒนาจะเกิดได้จากปัจจัยหลักคือ การศึกษา การเรียนรู้ ทั้งนี้การมีส่วนร่วมเป็นกระบวนการเรียนรู้ที่ดีที่สุดในการดำรงชีวิตของผู้คนในสังคมทุกระดับตั้งแต่ครอบครัวขึ้นไปจนถึงชุมชน ตลอดจนสังคมที่กว้างขวางออกไป โดยลำดับและการมีส่วนร่วมนั้นเป็นได้ทั้งเป้าหมาย และวิธีการพัฒนาคนให้มีคุณสมบัติที่สอดคล้องกับอุดมการณ์และวิถีชีวิตที่เป็นประชาธิปไตย

2.3 ขอมรับว่า สังคมปัจจุบันมีความซับซ้อนสับสนมากมาย โดยเฉพาะด้านความเปลี่ยนแปลงรวดเร็วทำให้เกิดปัญหาซึ่งระดับปัจเจกบุคคล และแม้แต่ระดับครอบครัวก็ไม่อาจแก้ปัญหาโดยลำพังได้ จำเป็นต้องเพิ่มทางออกด้วยการรวมกลุ่มการจัดองค์กรเพื่อให้เกิดกระบวนการเรียนรู้และพลังเพียงพอที่จะแก้ไข หรือด้านทานสิ่งแวดล้อม ธุรกิจ อุตสาหกรรม การท่องเที่ยวที่ไม่คำนึงถึงนิเวศวิทยาและศิลปวัฒนธรรมอันดีงามของชาติ ฯลฯ เหล่านี้ล้วนแต่มีผลกระทบต่อครอบครัว ชุมชน และสังคมส่วนรวมในที่สุด

2.4 คำนึงถึงว่า แต่ละชุมชน ท้องถิ่น จะมีการสะสมองค์ความรู้สืบทอดผ่านบุคคลที่สามารถเป็นวิทยากร ท้องถิ่น มีองค์กรต่างๆ เช่น องค์กรประชาชนเอ็นจีโอ และหน่วยงานพัฒนาที่จะต้องระดมมาใช้ในกระบวนการพัฒนา เมื่อจะต้องถนอมรักษาดมอมใช้แล้ว ก็กลายเป็นศักยภาพของชุมชน ท้องถิ่นที่จะพัฒนาสืบสานต่อไปได้อีกมากหากได้ใช้พลังการมีส่วนร่วมไปในทิศทางและกระบวนการพัฒนาที่เหมาะสม

* ที่มา : ศรีสว่าง พ่วงศ์แพทย์ เอกสารประกอบการบรรยายในการประชุมเชิงปฏิบัติการวางแผนดำเนินการและติดตามประเมินผลโครงการพัฒนาครอบครัวในหัวข้อ ‘การพัฒนาแบบ มีส่วนร่วมและยั่งยืน’

3. การมีส่วนร่วมในการพัฒนาที่ยิ่งใหญ่ คือ “การพัฒนาคนและสังคม”

การพัฒนาคน เป็นกระบวนการที่ต้องกระทำต่อเนื่องตลอดชีวิต แต่ละช่วงชีวิตต่างก็มีความสำคัญ เป็นกระบวนการที่ต้องกระทำต่อเนื่องตลอดชีวิต แต่ละช่วงของสรีระ การรับรู้ การปรับตัว อันเนื่องมาจากประสบการณ์ ตลอดจนอิทธิพลของสิ่งแวดล้อมต่างๆ และการพัฒนาที่จะบังเกิดผลแท้จริง ก็ต้องเป็นการพัฒนารอบด้านที่เหมาะสม ตามวัยอีกด้วย

โดยคำว่า “การพัฒนา” จากความหมายที่กล่าวไว้ข้างต้นนั้นมีนัยกว้างขวางเพราะเป็นการพูดถึงสิ่งใดก็ได้ ที่เราต้องการให้เกิดการเปลี่ยนแปลงไปสู่สภาพที่ดีกว่าหรือดีขึ้นกว่าสภาพที่เป็นอยู่และในการที่จะเปลี่ยนแปลงอะไรไปสู่สภาพที่ดีกว่านั้น ปัจจัยสำคัญที่สุดที่จะเป็นกลไกและแกนกลางของการเปลี่ยนแปลงหรือการพัฒนานั้นก็คือ ‘คน’ ส่วนปัจจัยอื่นนั้นล้วนแต่เป็นปัจจัยประกอบทั้งสิ้น

ฉะนั้นการที่ส่วนร่วมในงานพัฒนาที่ยิ่งใหญ่ ก็คือ “การพัฒนาคน” อันจะส่งผลให้เกิดการพัฒนาอันหลายรอบด้านติดตามมา โดยเฉพาะถ้าเราพัฒนาคนให้เต็มศักยภาพของเขา ให้อิสระเสรี จัดโอกาสและบรรยากาศ แวดล้อมที่เอื้อแก่การเรียนรู้ตามความถนัด ความสามารถ ความสนใจของเขาแล้ว เราจะได้ผู้คนที่มีความรู้ ซึ่งสามารถก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงไปสู่สิ่งที่ดีกว่าได้หลากหลาย ผสมผสาน ไม่เน้นเพียงแค่เศรษฐกิจ กำไร รายได้ โดยปราศจากการคำนึงถึงคุณค่าแห่งความเป็นคน เช่น สภาพที่เป็นอยู่ในปัจจุบัน

โดยทั่วไป การที่จะพิจารณาว่าสังคมใดพัฒนาแล้วหรือไม่ อย่างน้อยต้องพิจารณาถึงหลักการอย่างน้อย 4 ประการ คือ

- 3.1 สังคมนั้นๆ เห็นในคุณค่าเด็ก มีการเลี้ยงดูอบรมปกป้องคุ้มครองหรือไม่ ได้มีส่วนร่วมเพียงไร ในพันธกรณีเหล่านี้
- 3.2 สังคมนั้นๆ มีระบบคิดการให้คุณค่าที่สอดคล้องกับการเห็นคุณค่ามนุษย์หรือไม่มีความเชื่อว่าคนพัฒนาได้มีการเปิดโอกาสให้สิทธิแก่สมาชิกสังคมที่จะมีส่วนร่วมหรือไม่ อย่างไร
- 3.3 สังคมนั้นมีกลไกและกระบวนการที่สามารถแก้ไขข้อขัดแย้งต่างๆ โดยสันติวิธี โดยกระบวนการมีส่วนร่วม

เพื่อให้เกิดความเป็นธรรมในสังคมหรือไม่ ปัจจัยหลักที่จำเป็น 4 ประการน้อย เช่น (1) การให้โอกาสหรือเพิ่มทางเลือกแก่บุคคลโดยเฉพาะกลุ่มผู้ด้อยโอกาส (2) โอกาสทางการศึกษาและฝึกอาชีพและประกอบอาชีพที่เหมาะสมตามความถนัดและศักยภาพของบุคคล เป็นโอกาสที่สำคัญที่สุด (3) โอกาสของการเข้าถึงบริการต่างๆ รวมทั้งการมีส่วนร่วมจะต้องเป็นระบบและมีความต่อเนื่อง ถ้าสิ่งใดไม่มีก็ต้องพัฒนาขึ้นมา เช่น การพัฒนาระบบ ข้อมูลข่าวสารที่จำเป็นแก่การดำรงชีวิตของผู้คนและการมีส่วนร่วมของผู้ที่จะพัฒนาระบบข้อมูลข่าวสารอื่นๆ ให้สนองประโยชน์ได้อย่างแท้จริง (4) ต้องตระหนักเสมอว่า การพัฒนาทั้งหลายจะเกิดขึ้นได้ด้วยแรงพลังการมีส่วนร่วมของประชาชนซึ่งเป็นการเรียนรู้ การพัฒนาตนเองที่ดีที่สุดของคนที่เขาสามารถจะกำหนดภาคชะตาชีวิตของเขาของครอบครัวและสังคมของเขาได้ ซึ่งจะไม่มีการกำหนดภาคชะตาชีวิตของเขาของครอบครัวและสังคมของเขาได้ ซึ่งจะไม่มีการกำหนดภาคชะตาชีวิตของเขาของครอบครัวและสังคมของเขาได้ ซึ่งจะไม่มีการกำหนดภาคชะตาชีวิตของเขาของครอบครัวและสังคมของเขาได้ ซึ่งจะไม่มีการกำหนดภาคชะตาชีวิตของเขาของครอบครัวและสังคมของเขาได้

4. การพัฒนาแบบมีส่วนร่วมต้องเริ่มจากการพัฒนาบทบาทภารกิจของครอบครัว

เราอาจพิจารณาบทบาทภารกิจที่สำคัญของสถาบันครอบครัวที่ต้องพัฒนาให้มีความเข้มแข็ง ทั้ง 3 ด้าน คือ ทางด้านสังคม เศรษฐกิจ การเมืองการปกครองเช่นเดียวกับระบบใหญ่ของประเทศ กล่าวคือ

4.1 ด้านสังคม ครอบครัวเป็นสถาบันพื้นฐานเก่าแก่ที่สุด ทำหน้าที่หล่อหลอมความเป็นมนุษย์ด้วยการเลี้ยงดู อบรมให้การเรียนรู้และการศึกษาแก่ลูก แก่เด็กให้มีพัฒนาการรอบด้านทั้งด้านร่างกาย จิตใจ สติปัญญา สังคม อารมณ์ บุคลิกภาพที่เหมาะสมตามวัย โดยเฉพาะบทบาทการเป็นพ่อแม่ที่แน่นอนนั้นลาออกไม่ได้

บทบาทสำคัญในฐานะเป็นสถาบันในสังคมอีกประการหนึ่ง คือ การสั่งสมบ่มเพาะขัดเกลาเด็กให้มีการเรียนรู้เชิงสังคม ให้เติบโตเป็นคนดีมีคุณธรรม ไม่เบียดเบียนผู้อื่น ได้อย่างมีสันติสุข ทั้งนี้ การทำตนเป็นแบบอย่างที่ดีของพ่อแม่และสมาชิกผู้ใหญ่ในครอบครัวจะเป็นการเรียนรู้ที่ดียิ่งสำหรับเด็ก

ในระยะหลังๆ นี้จะสังเกตได้ว่าได้มีการใช้คำว่า ‘การเรียนรู้’ มากขึ้น และมักจะใช้แทนคำว่า ‘การศึกษา’ เพราะคำว่า

‘การศึกษา’ มักจะทำให้เกิดความเข้าใจในวงแคบในทำนองว่าเป็นเพียงเฉพาะการเรียนรู้จากการศึกษาในระบบ เช่น การศึกษาในโรงเรียนหรือตามหลักสูตรใดหลักสูตรหนึ่งเท่านั้น แต่ ‘การเรียนรู้’ มีความหมายกว้างขวาง เพราะเป็นการเรียนรู้จากสิ่งรอบด้าน จากทุกสถาบันสังคม เช่น บ้าน วัด โรงเรียน สิ่งแวดล้อมในสังคม ฯลฯ และอาจกล่าวได้ว่าการเรียนรู้ที่มีคุณค่าและส่งผลสัมฤทธิ์ให้เกิดแก่ผู้เรียนมากที่สุดก็คือการมีโอกาสได้มีส่วนร่วมในการดำเนินชีวิตของตนเอง ชุมชน และสังคมทั้งในด้านและระดับต่างๆ

ประชากรที่มีคุณภาพ คุณธรรม วัฒนธรรม หรือวิถีชีวิตความเป็นอยู่ดังกล่าวย่อมเป็นพื้นฐานการสร้างสังคมที่พัฒนาอย่างแท้จริง

4.2 ด้านเศรษฐกิจ ซึ่งสมาชิกครอบครัวต่างก็มีสถานภาพเป็นทั้งผู้ผลิตและผู้บริโภค

ในฐานะเป็นผู้ผลิต ไม่ว่าจะอยู่ในฐานะผู้ใช้แรงงาน ผู้ประกอบการ ผู้ลงทุน ถ้าได้ผ่านการขัดเกลาจากครอบครัว บ่มเพาะนิสัยให้รักการทำงาน มีความซื่อสัตย์ต่อวิชาชีพต่ออาชีพของตน มีความคิดริเริ่มสร้างสรรค์ มีวินัยในตนเองก็จะเป็นผู้ผลิตในเชิงเศรษฐกิจที่มีคุณภาพ

ในฐานะผู้บริโภคถ้าได้รับการอบรมขัดเกลาให้เป็นผู้บริโภคที่มีคุณภาพ คือ รู้เท่าทัน เลือกสรร บริโภคอย่างมีประโยชน์ อย่างประหยัดและปลอดภัย ไม่ว่าจะเป็สินค้า บริการหรือสื่อมวลชนก็ตามแล้ว ย่อมรู้จักใช้จ่ายอย่างมีเหตุผล อย่างมีประมาณ อย่างรู้จักพอ อย่างมีภูมิคุ้มกัน

การที่ประชากรของสังคมได้รับการบ่มเพาะให้เป็นผู้ผลิต และผู้บริโภคที่คุณภาพดังกล่าวย่อมเป็นพื้นฐาน เป็นพลังในการสร้างเศรษฐกิจส่วนร่วมต่อไป

4.3 ด้านการเมืองการปกครอง

ครอบครัวเป็นหน่วยสังคมพื้นฐานที่บ่มเพาะทักษะทางการเมืองให้เกิดขึ้นในครอบครัวได้ ซึ่งหมายถึง การอยู่ร่วมกันอย่างมีกติกา การมีบทบาทหน้าที่รับผิดชอบของสมาชิกในครอบครัว มีความเอื้ออาทรต่อกัน ตัดสินใจร่วมกัน รู้จักเจรจาประนีประนอมกันด้วยความรักความเข้าใจและเหตุผล มีความเคารพซึ่งกันและกันเป็นทักษะของการเมืองการปกครองในระดับครอบครัว อันจะเป็นพื้นฐานของชีวิตในครรลองประชาธิปไตยต่อไปอย่างดี

ถ้าสถาบันครอบครัวสามารถปฏิบัติภารกิจทั้ง 3 มิติหลักดังกล่าวได้อย่างสมบูรณ์ ครอบครัวนั้นก็จะมีภูมิคุ้มกัน มีความมั่นคงเข้มแข็ง เป็นพลังหลักในการสร้างสันติสุขในสังคมในวงกว้างออกไปได้

โดยสรุปกล่าวได้ว่า การเรียนรู้ที่มีส่วนร่วมในบทบาทต่างๆ ตามครรลองของชีวิตของแต่ละคนต้องเริ่มมาแต่ด้วยหัวใจที่ละเอียดละออน้อย เรียนรู้ที่จะช่วยตนเอง ช่วยผู้อื่น รู้จักตนเอง รู้จักคนอื่น รู้จักที่จะปรับตัว และ อยู่ร่วมกับคนอื่นอย่างต่อเนื่องตลอดชีวิต

การมีส่วนร่วมเป็นการปฏิบัติที่เป็นรูปธรรมซึ่งได้ผ่านกระบวนการเรียนรู้จากการดำเนินชีวิตของตนเอง จากครอบครัว และขยายไปสู่สังคมที่เปิดกว้างออกไปของเด็ก เด็กแต่ละคนที่มีโอกาสได้เรียนรู้โดยผ่านกระบวนการดังกล่าว ก็จะสามารถพัฒนาตนเองจากการเป็น ‘ผู้รับ’ ไปสู่การเป็น ‘ผู้ให้’ จากการเป็น ‘ผู้ได้รับความคุ้มครอง’ ไปสู่การเป็น ‘ผู้ให้ความคุ้มครอง’ ต่อไปได้อย่างเหมาะสมตามวัยของเขา และสามารถที่จะอยู่ร่วมในสังคม ได้โดย มีสันติสุข

5. การวัดระดับคุณภาพการมีส่วนร่วม

5.1 การมีส่วนร่วมที่มีคุณภาพควรประกอบด้วยคุณลักษณะ 4 หลักการใหญ่ ดังนี้

(1) ร่วมในการรับ ประโยชน์ (2) มีส่วนร่วมในการให้ข้อมูล แลกเปลี่ยนความคิดเห็นประการณ์ (3) มีส่วนร่วมในการปฏิบัติงานหรือดำเนินงาน (4) มีส่วนร่วมในการตัดสินใจ ซึ่งเป็นการมีส่วนร่วมที่มีคุณภาพสูงสุด (สังคมไทยเรายังมุ่งหวังแต่เพียงการมีส่วนร่วมโดยการบริจาคทรัพย์สินของเป็นสำคัญ)

5.2 ความครอบคลุมการมีส่วนร่วม

ความครอบคลุมที่จะส่งผลให้เกิดความสุขรอบคอบและมองปัญหารอบด้านแบบบูรณาการให้เกิดความสมดุลและสอดคล้องกับปัจจัยเงื่อนไขต่างๆ ทั้งด้านเศรษฐกิจ สังคม การเมือง การปกครอง วัฒนธรรม ประเพณี สิ่งแวดล้อม ฯลฯ นั้น จะต้องเป็นการมีส่วนร่วมจากทุกฝ่ายในสังคม ไม่ว่าจะเป็น ภาคประชาชน องค์กรพัฒนา ภาคธุรกิจ

ภาคราชการ ภาควิชาการ สถาบันศาสนา สื่อมวลชน ฯลฯ (ภาควิชาการให้หมายรวมถึงภูมิปัญญาท้องถิ่นวิทยาการชาวบ้านที่มีอยู่ด้วย) อนึ่ง โครงสร้างองค์ประกอบ สัดส่วนของ ตัวแทนของกลุ่มผู้มีส่วนร่วมต้องเหมาะสมและเป็นธรรม

5.3 กลไกและกระบวนการมีส่วนร่วม ซึ่งเป็นที่ประจักษ์ชัดว่าการมีส่วนร่วมที่จะส่งผลแก่การทำงานที่แท้จริงนั้นจะมีองค์ประกอบดังนี้ (1) เป็นการมีส่วนร่วมที่ประชาชนริเริ่มและสมัครใจ ไม่ใช่การจัดตั้งหรือการเกณฑ์ของทหารราชการแบบบูรณาการ (2) โครงสร้างขององค์กรที่จัดตั้งขึ้นนั้นต้องมีสัดส่วนและกระบวนการคัดเลือก ตัวแทนเหมาะสม (3) เป็นกระบวนการต่อเนื่อง (4) กระบวนการที่มีส่วนร่วมนั้นควรครบวงจร คือร่วมให้ข้อมูล ร่วมคิดแลกเปลี่ยนประสบการณ์ ร่วมวางแผน ตัดสินใจทำติดตามผล ทั้งนี้ กลไกกระบวนการจากการมีส่วนร่วมดังกล่าวจะสามารถแก้ปัญหาของชุมชน/ท้องถิ่นตนได้จริงหากได้ผ่านการปฏิบัติอย่าง

5.4 ขั้นตอนการมีส่วนร่วม ซึ่งควรเป็นไปตามของการปกครองตนเองตามระบบประชาธิปไตย (1) มีการเสริมสร้างคุณภาพประชากรโดยผ่านกระบวนการและเครือข่ายการเรียนรู้อย่างต่อเนื่อง รวมทั้งมีการปลูกฝังจิตสำนึกของการทำงานร่วมกันโดยมีเป้าหมายประโยชน์สุขร่วมกัน (2) มีการพัฒนาระบบงานควบคู่ไปกับการรวมกลุ่ม การจัดองค์กร การจัดเครือข่าย (3) มีการจัดระบบและกลไกการตัดสินใจ และควบคุมตรวจสอบการปฏิบัติงานให้เกิดความเป็นธรรมและประโยชน์ส่วนรวม กระบวนการเหล่านี้จะทำให้ชุมชนมีพลังที่จะพึ่งตนเองได้อย่างยั่งยืนต่อไป

ทั้งนี้ภาครัฐจะต้องมีนโยบายสนับสนุนส่งเสริมด้วยมาตรการที่เหมาะสมตามแต่ละขั้นตอนในจังหวะเวลาอันควรจึงจะช่วยเร่งรัดให้การมีส่วนร่วมของประชาชนเข้มแข็ง มีคุณภาพอย่างแท้จริง

6. แนวทางการทำงานแบบมีส่วนร่วมและยั่งยืน

6.1 ยึดพื้นที่และภาคกิจเป็นฐาน เพื่อให้เกิดประโยชน์แก่ 'เด็ก' แก่ 'คน' เป็นหลัก สลายระบบ รวมศูนย์แยกส่วนแต่รวมกำลังแรงกายใจ ความคิดสติปัญญาทรัพยากรจากทุกฝ่ายที่มี สามารถระดมมาทำให้เกิดประโยชน์ร่วมกันอย่างเหมาะสมเป็นธรรม โดยรู้จักบริหารจัดการให้เกิดการประหยัด การใช้ทรัพยากรอย่างถูกวิธี สามารถรักษาทรัพยากรและประโยชน์ที่เกิดให้ดำรงยั่งยืนและสืบทอดต่อไปถึงอนุชนรุ่นหลัง (แต่ยั่งยืน มิใช่หยุดนิ่ง)

6.2 การรวมกลุ่ม การจัดองค์กรที่มีอยู่แล้วทั้งหลาย (ถ้าไม่มีก็ต้องส่งเสริมสนับสนุนได้) ทั้งที่มีรูปแบบเป็นทางการไม่เป็นทางการนั้น (1) ควรประสานเชื่อมโยงกันไว้เป็นเครือข่ายข่าวสารข้อมูล ซึ่งควรเป็นระบบสื่อสารไปกลับ 2 ทาง (ไม่ใช่รอรับคำสั่งจากเบื้องบนเท่านั้น) แต่สามารถป้อนข้อมูลต่างๆ ระหว่างกันอยู่เสมอ (2) สามารถเป็นข่าวยานที่เกื้อกูล ส่งต่อปรึกษากันได้ (3) ควรจัดเวทีพบปะเพื่อแลกเปลี่ยนข้อมูลความคิด ประสบการณ์เป็นครั้งคราว โดยเฉพาะเมื่อมีเรื่องที่ต้องทำความเข้าใจร่วมกัน เช่น สิทธิบทบาทหน้าที่ของ อบต./สภาตำบล การป้องกันให้หมู่บ้านปลอดการหลอกเด็กไปขาย ให้ปลอดจากสิ่งเสพติด มอมเมา การเลี้ยงดูอบรม เด็กให้ถูกวิธี การทำมาหากิน ของหมู่บ้าน/ชุมชน ประชาชนเหล่านี้เมื่อร่วมกันคิดแล้วก็จะเกิดงานที่เป็นรูปธรรม ที่ร่วมกันทำต่อไปได้ และ (4) ในกรณีหมู่บ้าน /ชุมชน ต้องการความช่วยเหลือจากสังคมภายนอกหรือแม้แต่วาระภาครัฐ การมีองค์กรเครือข่ายรวมพลังกันได้เช่นนี้ย่อมเป็นการ สดวกแก่การติดต่อประสานกับภาครัฐให้เกิดการช่วยเหลือที่สอดคล้องกับความต้องการเงื่อนไขปัจจุบันนี้ได้ ตลอดจนทันแก่จังหวัดเวลาที่ต้องการวิธีการเช่นนี้ จะทำให้ภารกิจให้กระจายตัวออกไปได้อย่างกว้างขวางรวดเร็วขึ้น

6.3 แนวทางการทำงานที่กล่าวมาใน 6.1 และ 6.2 ควรพิจารณาขึ้นมาให้ได้ถึงระดับจังหวัด ก็จะกลายเป็น 'ประชาคมจังหวัด' ที่เข้มแข็งที่รู้ปัญหาของตน มีกลไกกระบวนการคิด ตัดสินใจ ทำงานร่วมกัน ติดตามประเมินผลร่วมกัน เพื่อให้เกิดการรับการใช้การดูแลรักษาผลประโยชน์ร่วมกันอย่างยั่งยืนซึ่ง 'ประชาคมจังหวัด' เช่นนี้ จะเป็นฐานรองรับการปฏิรูปทางการเมืองของประชาชน การปฏิรูประบบราชการในทางปฏิบัติ การกระจายอำนาจทางการปกครองจากส่วนกลางไปสู่ท้องถิ่นที่มีความเป็นไปได้อย่างแท้จริง (ไม่ใช่มุ่งแค่ประเด็นเลือกตั้งผู้ว่าหรือไม่ แต่ประเด็นเดียว)

6.4 เมื่อมีองค์กร เครือข่าย ดังกล่าวยังไม่เพียงพอที่จะทำให้เกิดการมีส่วนร่วม มีคุณภาพเต็มที่ หากขาดเทคนิค

วิธีระดมการมีส่วนร่วม ปัจจุบันได้มีการนำเทคนิค AIC มาใช้ซึ่งเป็นเทคนิคที่ทำให้การมีส่วนร่วมได้ครบกระบวนการ ทั้งนี้ ขอให้เป็นที่เข้าใจร่วมกันว่าจะเป็นการใช้วิธีใดก็ตาม จะต้องปรับปรุงเปลี่ยนแปลงให้เหมาะสมกับเงื่อนไขปัจจัยต่างๆ อยู่เสมอ จึงจะเกิดการพัฒนหรือการเปลี่ยนแปลงไปสู่สภาพที่ดีกว่าที่ยั่งยืนได้

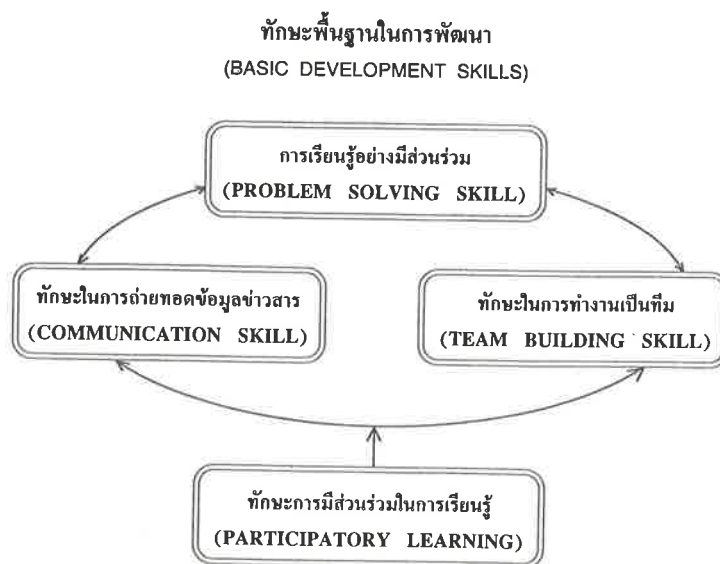
6.5 เมื่อมีองค์กร เครือข่าย ที่มีกลไกและกระบวนการที่มีส่วนร่วมดังกล่าวมาใน 6.1-6.4 แล้ว การที่จะมีแรงงานใดเข้าไปในพื้นที่ก็เป็นเรื่องที่จะดำเนินการให้จริงจังต่อเนื่องได้ไม่ยาก (เปรียบเทียบเช่นปล่อยน้ำผ่านท่อที่สร้างไว้) ขอให้ภาครัฐ ภาคราชการ ได้มีความเข้าใจและจริงใจที่จะสนับสนุนในส่วนที่เหมาะสม เช่น วิชาการ บุคลากร งบประมาณ หรือมาตรการด้านภาษีอากร กองทุน สินเชื่อ ฯลฯ ที่เหมาะสม ที่เป็นความต้องการของชาวบ้านแท้จริง ร่วมแลกเปลี่ยนประสบการณ์ในเวทีที่ต้องจัดขึ้นเป็นครั้งคราวอย่างต่อเนื่อง อาจกล่าวได้ว่าการที่จะให้ครอบครัวและชุมชนเข้มแข็ง (Family & Community Based) ได้นั้น รัฐต้องมีนโยบายให้การส่งเสริมและสนับสนุนจาก ภาคราชการ (Institutional Based) ในรูปแบบที่เหมาะสมในจังหวะเวลาอันควรและทันเหตุการณ์ควบคู่ไปด้วย

6.6 ในกระบวนการพัฒนาด้านใด ๆ ก็ตาม จำเป็นต้องมีการกำหนดตัวชี้วัดไว้เป็นเป้าหมาย ซึ่งควรมีการกำหนดร่วมกันโดยชุมชน/สังคม นั้นๆ เพื่อให้เกิดความเข้าใจและเป็นทิศทางร่วมกันในอันที่จะดำเนินกิจการต่างๆ ให้บรรลุวัตถุประสงค์และเป้าหมายนั้น (ซึ่งอาจทำในระดับประชาคมจังหวัดก็ได้) เป้าหมายดังกล่าวควรมีคุณลักษณะ ทั้งที่เป็นการพัฒนา ป้องกัน และแก้ไขปัญหาโดยให้เกิดผลยั่งยืน และผลที่เกิดขึ้นได้อำนวยประโยชน์สุขแก่การดำรง ชีวิตผู้คนสืบทอดไปถึงชนรุ่นหลังได้ด้วยตัวชี้วัด จะทำให้เห็นทิศทางร่วมกัน สามารถตรวจสอบได้และปรับเปลี่ยนให้เหมาะสมยิ่งขึ้นได้ อนึ่ง ในกรณีที่จะพัฒนาครอบครัว/ชุมชน ก็อาจกำหนดตัวชี้วัดครอบครัวผาสุกไว้เป็นเป้าหมาย ทิศทางได้ดังนี้ เป็นต้น

6.7 มีข้อสังเกตสำคัญคือ การนำความช่วยเหลือเข้าไปโดยไม่ถูกวิธีไม่เหมาะสมทันการณ์ ซึ่งส่วนใหญ่เกิดจากการให้ที่เป็นความคิดและแผนงานของระบบรวมศูนย์ส่วนกลางและแยกส่วนทำงานของภาคราชการ โดยขาดการเข้าถึงหรือการมีส่วนร่วมของครอบครัวและชุมชนอย่างแท้จริง มักเป็นเหตุให้เกิดผลเสียติดตามมาที่แก้ไขยาก

7. จาก "นำร่อง" สู่ "ขยายผล" จาก "จุลภาค" สู่ "มหภาค"

ประสบการณ์จากการทำโครงการนำร่องเล็กๆ เมื่อได้ผ่านกระบวนการตัดสินใจ ดำเนินงาน ติดตามผล ปรับปรุงเปลี่ยนแปลงให้เหมาะสมยิ่งขึ้นจนประเมินผลสุดท้ายเป็นที่พอใจแล้ว ควรขยายผล เผยแพร่ประชาสัมพันธ์ เพื่อระดมการมีส่วนร่วมจากสังคม ตลอดจนเรียกร้องให้รัฐมีนโยบายหนุนช่วยให้เกิดการขยายขอบเขตของโครงการ ออกไปให้เกิดผลกระทบในวงกว้างต่อไปได้

บทบาทหน่วยงานต่างๆโครงการพัฒนาครอบครัวต่างๆ

กรมการพัฒนาชุมชน

1. หน่วยประสาน

- กองพัฒนาเด็ก
- สำนักงานพัฒนาชุมชนจังหวัด
- สำนักงานพัฒนาชุมชนอำเภอ

2. ภารกิจ/บริการ

กรมการพัฒนาชุมชนมีกิจกรรมต่างๆ ที่ดำเนินการกับทุกกลุ่มเป้าหมายคือ เด็ก เยาวชน และสตรี ดังนี้

2.1 กิจกรรมพัฒนาเด็ก

0-6 ปี กิจกรรมพัฒนาเด็กนอกศูนย์พัฒนาเด็กเล็ก

- กลุ่มเด็ก ชั่งน้ำหนัก วัดส่วนสูง ตรวจสอบสุขภาพ จัดประสบการณ์สำหรับเด็ก
- กลุ่มผู้ปกครอง อบรมให้ความรู้เรื่องธรรมชาติของเด็ก อาหารโภชนาการ การอบรมเลี้ยงดูเด็ก การผลิตการใช้สื่อ บทบาทหน้าที่ผู้ปกครองที่ควรมีต่อเด็ก และอาหารเสริม

3-6 ปี กิจกรรมพัฒนาเด็กในศูนย์พัฒนาเด็กเล็ก

- จัดตั้งศูนย์พัฒนาเด็กเล็ก
- คัดเลือกผู้ดูแลเด็ก
- อบรมเลี้ยงดู กิจกรรมเด็ก อาหาร เครื่องเล่น

2.2 กิจกรรมพัฒนาเยาวชน

15-25 ปี -กิจกรรมจัดตั้งและพัฒนาศูนย์เยาวชนตำบล

- กิจกรรมส่งเสริมความพร้อมด้านอาชีพ
- กิจกรรมส่งเสริมกีฬาเยาวชนชนบท

2.3 กิจกรรมพัฒนาสตรี

1. จัดตั้งและพัฒนาองค์กรสตรีทุกระบบ

กิจกรรมหมู่บ้าน 'คณะกรรมการพัฒนาสตรีหมู่บ้าน' (กพสม.)

กิจกรรมตำบล 'คณะกรรมการพัฒนาสตรีตำบล' (กพสด.)

กิจกรรมอำเภอ 'คณะกรรมการพัฒนาสตรีอำเภอ' (กพสอ.)

กิจกรรมจังหวัด 'คณะกรรมการพัฒนาสตรีจังหวัด' (กพสจ.)

2. ส่งเสริมอาชีพสตรี

3. ส่งเสริมครอบครัวพัฒนา

4. อนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม

กระทรวงสาธารณสุข

1. หน่วยประสาน

- กรมอนามัย
- สำนักงานสาธารณสุขจังหวัด

2. ภารกิจ/โครงการ/บริการ

2.1 ส่งเสริมให้มีการเผยแพร่ความรู้และการจัดให้คำแนะนำหรือปรึกษาแก่เยาวชนและคู่สมรสในสถานบริการการแพทย์และสาธารณสุข เพื่อเตรียมความพร้อมของสถาบันครอบครัว

2.2 ให้บริการอนามัยแม่และเด็กโดยรับฝากครรภ์ ทำคลอด การดูแลหลังคลอด ตรวจสอบสุขภาพเด็ก 0-18 ปี เยี่ยมบ้านและออกหน่วยเคลื่อนที่ เพื่อให้การเฝ้าระวังและส่งเสริมการเจริญเติบโตของเด็ก และวัยรุ่นเป็นระยะ รวมทั้งให้การรักษาพยาบาล และฟื้นฟูสมรรถภาพแก่เด็กที่เจ็บป่วยหรือพิการ

2.3 ส่งเสริมให้แม่ใช้สมุดบันทึกสุขภาพแม่และเด็กในการดูแลลูก ทั้งด้านการเจริญเติบโตและการพัฒนาการในทุกๆ ด้านอย่างต่อเนื่องสม่ำเสมอ

2.4 กำหนดให้สถานบริการทางการแพทย์และสาธารณสุขที่ให้บริการด้านการคลอด ส่งเสริมและสร้างสายสัมพันธ์แม่-ลูก โดยจัดระบบให้แม่และเด็กแรกเกิดได้โอบกอดและอยู่ร่วมกันโดยเร็วที่สุด และส่งเสริมให้แม่เลี้ยงลูกด้วยตนเองอย่างเดียว เป็นเวลาอย่างน้อย 4 เดือน

2.5 เร่งรัดการแก้ไขปัญหาภาวะขาดสารอาหารในเด็ก 0-12 ปี

2.6 เร่งรัดการสร้างเสริมภูมิคุ้มกันโรคแก่หญิงมีครรภ์ เด็กและวัยรุ่น

2.7 ส่งเสริมให้เด็กวัยเรียนได้ปฏิบัติตนเพื่อให้ร่างกายเติบโตให้ได้ตามมาตรฐานส่วนสูงของคนไทยใน

- ปัจจุบัน (ชายไทย 169.6 ซม. หญิงไทย 157.7 ซม.)
- 2.8 ส่งเสริมการเฝ้าระวังวัยชราเกี่ยวกับการเรียนในนักเรียน เช่น การวัดสายตา การตรวจการได้ยิน
  - 2.9 ส่งเสริมการดำเนินงานสาธารณสุขมูลฐานในเด็กวัยเรียน จัดตั้งผู้นำนักเรียนฝ่ายส่งเสริมอนามัย ผู้นำเยาวชนสาธารณสุขในโรงเรียน ส่งเสริมสุขภาพเยาวชนนอกระบบโรงเรียน
  - 2.10 ส่งเสริมการออกกำลังกายของสมาชิกทุกคนในครอบครัวให้เหมาะสมกับอายุ สภาพร่างกายและสภาพแวดล้อม
  - 2.11 เร่งรัดการควบคุมโรคขาดสารไอโอดีนในเด็กและสมาชิกครอบครัว
  - 2.12 ส่งเสริมทันตสุขภาพแก่หญิงมีครรภ์ เด็กและวัยรุ่น เพื่อการมีสุขภาพฟันที่ดี
  - 2.13 ส่งเสริมสนับสนุนการจัดให้มีสถานเลี้ยงเด็กกลางวันในสถานที่ทำงานของทางราชการและเอกชน
  - 2.14 เร่งรัดการเฝ้าระวังและแก้ไขปัญหาหามลพิษด้านสิ่งแวดล้อมที่มีผลกระทบต่อสุขภาพอนามัยของประชาชน
  - 2.15 รณรงค์เผยแพร่ความรู้และประชาสัมพันธ์สิ่งแวดล้อมที่เป็นอันตรายต่อสุขภาพอนามัยของประชาชน
  - 2.16 ประสานงานกับหน่วยต่างๆ ทั้งภาครัฐและเอกชน เพื่อให้ความรู้เกี่ยวกับการพัฒนาเด็กและวัยรุ่นแก่สถาบันครอบครัว ทั้งในด้านโภชนาการ อนามัยแม่และเด็ก อนามัยสิ่งแวดล้อม พฤติกรรมสุขภาพ การใช้อย่างถูกต้อง การป้องกันโรคและอุบัติเหตุ ชีวิตวัยรุ่นและการมีครอบครัวเมื่อถึงวัยอันสมควร

สำนักงานคณะกรรมการประถมศึกษาแห่งชาติ

1. หน่วยประสาน

- กองวิชาการ
- หน่วยศึกษานิเทศก์ สำนักงานการประถมศึกษาจังหวัด (สพจ.)
- ศูนย์พัฒนาการศึกษาระดับก่อนประถมศึกษาจังหวัด (ศพจ.) ในโรงเรียนอนุบาลประจำจังหวัด

2. **ภารกิจและบริการของ สบจ. และ ศพจ.** ในโครงการพัฒนาครอบครัว

2.1 เด็กวัย 0-3 ปี

สำหรับเด็กวัยนี้ กิจกรรมที่ สบจ. และ ศพจ. ดำเนินการ คือ

2.1.1 ให้ความรู้แก่ผู้ปกครองและอาสาพัฒนาเด็กในเรื่องการเลี้ยงดูเด็กให้มีพัฒนาการสมวัย โดยร่วมมือกับหน่วยงานที่ร่วมรับผิดชอบโครงการ

กิจกรรมที่จัด

- จัดทำคู่มือส่งเสริมพัฒนาการเด็กวัย 0-3 ปี
- จัดกิจกรรมสาธิตแก่ชุมชนขณะนิเทศในพื้นที่ เช่น สาธิตการผลิต สื่อสร้างสรรค์ และการจัดกิจกรรมเสริมประสบการณ์เด็ก

2.1.2 เป็นพี่เลี้ยงที่ปรึกษาแก่ศูนย์พัฒนาเด็กเล็กของกรมการพัฒนาชุมชนและศูนย์อบรมเด็กก่อนเกณฑ์ในวัดของกรมการศาสนาที่เปิดอยู่ใกล้โรงเรียน

กิจกรรมที่จัด

- เป็นวิทยากรให้ความรู้เรื่องการอบรมเลี้ยงดูเด็กวัย 2 - 4 ปี

2.2 เด็กวัย 4-6 ปี

เด็กวัยนี้อยู่ในความรับผิดชอบโดยตรงของโรงเรียนในสังกัดสำนักงานการประถมศึกษาจังหวัด

กิจกรรมที่จัด มีดังนี้

2.2.1 ประสานแผนการสอนระหว่างครูผู้สอนระดับ

ก่อนประถมศึกษาและครูผู้สอนกลุ่มงานและพื้นฐานอาชีพ จัดทำคู่มือพี่เลี้ยงน้อง จัดกิจกรรมพี่คนเก่ง น้องน่ารัก และขยายขอบเขตการดูแลเนื่องจากในโรงเรียนสู่หมู่บ้าน

2.2.2 เป็นวิทยากรและที่ปรึกษาในการจัดปฐมนิเทศ ให้ความรู้แก่ผู้ปกครองเรื่องการเลี้ยงดูและพัฒนาเด็กในวัยเรียน (4-6 ปี)

กิจกรรมที่จัด

- เยี่ยมชั้นเรียนอนุบาล
- สารสัมพันธ์บ้าน-โรงเรียน ในลักษณะการให้ความรู้ง่ายๆ ต่อเนื่อง และมีการโต้ตอบข้อมูลย้อนกลับ

2.2.3 สนับสนุนให้โรงเรียน ผู้ปกครอง และชุมชน

มีการวางแผนงานร่วมกันในการจัดการเรียนรู้
แก่เด็กโดยให้นักเรียนและครูผู้สอนชั้นประถม
ศึกษาเข้ามามีส่วนร่วมในการจัดกิจกรรม
เสริมประสบการณ์เด็กวัยเรียน

กิจกรรมที่จัด

- กิจกรรมกีฬาสายสัมพันธ์ให้ผู้ปกครอง
พี่เลี้ยงชั้นประถมศึกษาและเด็กอนุบาล
เล่นเกมและกีฬาต่างๆ ร่วมกัน
- เชิญผู้ปกครอง และพี่ชั้นประถมศึกษา
มาพูดคุยกับเด็ก
- จัดกิจกรรมสร้างสรรค์โดยให้นักเรียน-
ประถมศึกษา ผู้ปกครองและนักเรียน
อนุบาลร่วมทำกิจกรรมด้วยกัน

2.2.4 เฝ้าระวังภาชนะโภชนาการ ทันตอนามัย
สุขนิสัยเกี่ยวกับโภชนาการและอนามัยโดย
ร่วมมือกับฝ่ายส่งเสริมสุขภาพ สำนักงาน
สาธารณสุขจังหวัด

2.3 เด็กวัย 7-12 ปี และ 13-18 ปี

จัดทำเอกสารส่งเสริมความรู้และจัดกิจกรรมที่
เหมาะสมในเรื่องต่อไปนี้

- ความรู้พื้นฐานเกี่ยวกับการดำรงชีวิตครอบครัว
- ความรู้เรื่องเอดส์
- ความรู้เรื่องยาเสพติด
- ความรู้เรื่องอาชีพ

โดยจัดกิจกรรมร่วมกับสำนักงานสาธารณสุข
จังหวัด พัฒนาชุมชน เกษตรจังหวัด ศูนย์การศึกษาออกโรงเรียน
และองค์การเซฟ เดอะ ซิลเดริน (ยู เอส เอ)

กิจกรรมที่จัด

- กิจกรรมกลุ่มย่อยมีวิทยากรมาจัดเกมส่งเสริม
ความรู้
- การเข้าค่ายเยาวชน
- ทักษะศึกษา

2.4 งานบริการของศูนย์พัฒนาการศึกษาระดับก่อน
ประถมศึกษาในชุมชน

2.4.1 จัดเป็นศูนย์สื่อการเตรียมความพร้อม
สำหรับเด็กและให้บริการสื่อการเตรียมความ
พร้อมให้อาสาสมัคร ผู้ปกครองนำเด็กมา

จัดกิจกรรมการฝึกความพร้อม และยืมไปใช้
จัดกิจกรรมให้แก่เด็กที่บ้าน

2.4.2 เป็นศูนย์ฝึกอบรมและประชุมคณะกรรมการ
ของโครงการอาสาสมัครผู้ดูแลเด็กผู้ปกครอง
เด็กในหมู่บ้านดังกล่าว

2.4.3 เป็นสถานที่จัดกิจกรรมของโครงการ อาทิเช่น
- การจัดกิจกรรมพบปะผู้ปกครอง อาสา
สมัคร คณะกรรมการประจำเดือน

- การนำเสนอกิจกรรมในการพัฒนาเด็กให้
แก่ผู้ปกครอง

- การจัดกิจกรรมสนทนากาการแก่คณะทำงาน
ในระดับจังหวัดอำเภอ และในพื้นที่ทดลอง

2.4.4 ครูผู้สอนระดับก่อนประถมศึกษาชั้นประถม
ศึกษาปีที่ 5-6 ของโรงเรียนมีบทบาทในการ
ให้ความรู้แก่นักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่
5-6 เพื่อนำไปใช้จัดกิจกรรมเรื่องการอบรม
เลี้ยงดูเด็ก ไปด้วยกับเด็กในโครงการเพื่อพัฒนา
เด็กด้วย

2.4.5 มีบทบาทในการประเมินผลเด็กที่อยู่ในโครง
การและให้ความร่วมมือในการแก้จุดบกพร่อง
ของเด็กที่อยู่ในโครงการร่วมกับนักเรียนชั้น
ประถมศึกษาปีที่ 5-6

ตัวอย่างกิจกรรมพี่แสนดี น้องน่ารัก

(แผนการสอนงานเลี้ยงน้อง กลุ่มการทำงานและพื้นฐานอาชีพ
ป.5-6)

แนวความคิดของกิจกรรม

พี่แสนดี น้องน่ารัก เป็นชื่อกิจกรรมที่นักเรียนชั้นประถม
ศึกษาปีที่ 5-6 จับคู่พี่คู่หนึ่งกับนักเรียนชั้นระดับก่อนประถม
ศึกษาในโรงเรียน และในศูนย์พัฒนาเด็กเล็กในชุมชน การจัด
อาจมีหลายรูปแบบ เช่น

พี่หนึ่งคน คู่กับ น้องหนึ่งคน

พี่หนึ่งคน คู่กับ น้องหลายคน

พี่หลายคน คู่กับ น้องหนึ่งคน

พี่หลายคน คู่กับ น้องหลายคน

ทั้งนี้ ขึ้นอยู่กับจำนวนนักเรียนและความเหมาะสม แต่
เปิดโอกาสให้นักเรียนได้เลือกจับคู่กันเองมากที่สุด มีการกำหนด

บทบาทหน้าที่ของพี่และน้อง โดยยึดจุดประสงค์ คือ การสร้างความรู้สึกสามัคคีให้เกิดขึ้นกับนักเรียน และสร้างเสริมพัฒนาการเด็กระดับก่อนประถมศึกษาและผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนของนักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ 5-6 พร้อมกับภาคภูมิใจที่ได้ทำประโยชน์กับน้อง

บทบาทหน้าที่ของพี่ คือ เล่นกับน้อง เล่านิทาน อ่านหนังสือให้น้องฟัง ช่วยเหลือดูแล ซ่อมแซมเสื้อผ้าให้น้อง พุดกับน้องด้วยคำที่ไพเราะ **น้องมีบทบาทหน้าที่** คือ เชื้อพี่ พี่กล่าวคำขอบคุณพี่เมื่อได้รับความช่วยเหลือ ฯลฯ

แนวดำเนินการ

ให้โรงเรียนกลุ่มเป้าหมายคัดเลือกพี่แสนดี น้องน่ารัก และปฏิบัติสัมพันธ์ภาพตามบทบาทที่ตกลงร่วมกัน ซึ่งพบว่า ระหว่างนักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ 5-6 นักเรียนชั้นระดับก่อนประถมศึกษาที่มีความสนิทสนมกันดีขึ้น นักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ 5-6 ช่วยครูผู้สอนชั้นระดับก่อนประถมศึกษาจัดห้องเรียนชั้นระดับก่อนประถมศึกษาเป็นห้องเรียนตัวอย่าง ให้บริการสื่อความรู้แก่โรงเรียนภายในกลุ่มและศูนย์พัฒนาเด็กเล็กในชุมชน นักเรียนชั้นระดับก่อนประถมศึกษามีความปลอดภัยจากการเล่น จากการสอบถามผู้ปกครองและผู้นำชุมชนเกี่ยวกับกิจกรรมพี่แสนดี น้องน่ารัก ผู้ปกครองและผู้นำชุมชนมีความสนใจที่นักเรียนต่างรุ่นรักใคร่ช่วยเหลือกันและนำไปสู่การสร้างความรัก สามัคคีจากโรงเรียนสู่ครอบครัวและชุมชนด้วย

กรมการศึกษานอกโรงเรียน

เนื่องจากกรมการศึกษานอกโรงเรียน มีภารกิจที่จะต้องจัดการศึกษาเพื่อชดเชยโอกาสและเสนอทางเลือกในการให้การศึกษาแก่ประชาชนที่พลาดหรือด้อยโอกาสทางการศึกษาให้ได้ รับการศึกษาอย่างเสมอภาค โดยจัดการศึกษาในรูปแบบต่างๆ เช่น การให้การศึกษาทางด้านพื้นฐาน การศึกษาทางด้านอาชีพ และการศึกษาตามอัธยาศัย

สำหรับการดำเนินงานที่เกี่ยวข้องกับโครงการพัฒนาครอบครัวนั้น การดำเนินงานในระดับจังหวัดและอำเภอได้กำหนดแนวทางการดำเนินงานดังนี้

1. ส่งเสริมให้นำเนื้อหาสาระเกี่ยวกับครอบครัวศึกษา เช่น การเตรียมตัวเป็นพ่อแม่ การวางแผนครอบครัว เพศศึกษา การอบรมเลี้ยงดูเด็ก และการดูแลผู้สูงอายุ สุขภาพและอนามัย

การป้องกันแก้ไขปัญหาสารเสพติด และโรคภัยไข้เจ็บที่ป้องกันได้ ฯลฯ บรรจุในหลักสูตรและกิจกรรมการศึกษานอกโรงเรียนอย่างเหมาะสมสอดคล้องกับสภาพของกลุ่มเป้าหมาย

2. จัดและพัฒนากิจกรรมการศึกษานอกโรงเรียนที่ส่งเสริมความสัมพันธ์ที่ดีของสมาชิกในครอบครัว

3. ส่งเสริมกิจกรรมการสืบทอดภูมิปัญญาและวัฒนธรรมของครอบครัวและชุมชนเพื่อการส่งเสริมความดีงามของสังคม

4. พัฒนาสื่อและหลักสูตรการจัดการศึกษาเกี่ยวกับครอบครัวศึกษา และการเสริมทักษะชีวิต โดยบูรณาการเข้าเป็นส่วนหนึ่งของเนื้อหาสาระของหลักสูตร

5. ประสานและส่งเสริมให้หน่วยงานภาครัฐ เอกชน ตลอดจนองค์กรพัฒนาเอกชน และสถานศึกษาจัดกิจกรรมเพื่อการพัฒนาคุณภาพชีวิตของครอบครัว

6. ส่งเสริมการวิจัยและพัฒนาการจัดการศึกษาด้านครอบครัวศึกษาในชุมชน

กิจกรรม ได้แก่

1. กิจกรรมกลุ่มสนใจ เพื่อเสริมสร้างความรู้ ความเข้าใจแก่ประชาชนในเรื่องครอบครัวศึกษา

2. จัดกิจกรรมการเรียนการสอนตามอัธยาศัย โดยผ่านสื่อประเภทต่างๆ และห้องสมุดประชาชน ที่อ่านหนังสือประจำหมู่บ้าน และห้องสมุดการเรียน

3. พัฒนาหลักสูตร และชุดการเรียนรู้เรื่องครอบครัวศึกษาให้แก่กลุ่มเป้าหมายต่างๆ

ทั้งนี้ กรมการศึกษานอกโรงเรียนได้มีหน่วยงานที่จะร่วมดำเนินงาน คือ

1. ศูนย์การศึกษานอกโรงเรียนภาค จำนวน 5 ภาค จะร่วมสนับสนุนในการพัฒนาหลักสูตรและชุดการเรียนรู้

2. ศูนย์การศึกษานอกโรงเรียนจังหวัด ร่วมเป็นคณะทำงานในระดับจังหวัด

3. ศูนย์บริการการศึกษานอกโรงเรียนอำเภอ ร่วมจัดกิจกรรมและดำเนินงานในระดับอำเภอและตำบล

กรมประชาสัมพันธ์

1. หน่วยประสาน

- กองวิชาการและแผนงาน
- สำนักงานประชาสัมพันธ์จังหวัด

2. ภารกิจ/โครงการ/บริการ

2.1 ในระดับจังหวัด ประกอบด้วย ประชาสงเคราะห์ จังหวัดร่วมเป็นคณะกรรมการประสานการดำเนินงานโครงการพัฒนาครอบครัว ซึ่งกรมประชาสงเคราะห์ได้มีหนังสือแจ้งผู้ว่าราชการทุกจังหวัด ขอให้แจ้งประชาสงเคราะห์จังหวัดให้ความร่วมมือกับการดำเนินงานและร่วมกิจกรรมต่างๆ ที่เกี่ยวข้องกับโครงการพัฒนาครอบครัว เช่น พิจารณาให้การสงเคราะห์ครอบครัวที่ยากจนเป็นรายๆ ไป ในด้านเครื่องอุปโภคบริโภค หรือเงิน เป็นต้น

2.2 หน่วยงานในพื้นที่ ได้แก่ นิคมสร้างตนเอง สถานสงเคราะห์เด็ก สถานสงเคราะห์คนพิการ สถานสงเคราะห์คนไร้ที่พึ่ง สถานฝึกอาชีพสตรี ฯลฯ ซึ่งอยู่ในการกำกับดูแลของประชาสงเคราะห์จังหวัด สามารถให้บริการสนับสนุนการดำเนินงานโครงการพัฒนาครอบครัวเรื่องเกี่ยวกับเด็ก เยาวสตรี

โดยได้รับการสงเคราะห์หรือฝึกวิชาชีพในสถานสงเคราะห์ต่างๆ ตามกรณี

2.3 ในระดับหมู่บ้าน กรมประชาสงเคราะห์ส่งเสริมให้มีการจัดตั้งศูนย์สงเคราะห์ราษฎรประจำหมู่บ้าน โดยมีเป้าหมาย ครอบคลุมหมู่บ้าน ในปี 2539 และมีเงินกองทุนประจำศูนย์ฯ ละ 12,500 บาท ในส่วนที่เกี่ยวข้องและสนับสนุนโครงการพัฒนาครอบครัว คือ การให้ความช่วยเหลือครอบครัวที่ยากจน ในลักษณะการสงเคราะห์ในเรื่องอุปโภคบริโภค หรือเงินสดตามกรณีเป็นรายๆ ไป หรือให้กู้ยืมเงินเพื่อเป็นทุนประกอบอาชีพ หรือการพิจารณาให้ความช่วยเหลือผู้สูงอายุในครอบครัว เพื่อ รับเบี้ยยังชีพคนชรา นอกจากนี้ คณะกรรมการศูนย์ฯ ยังมีหน้าที่เกี่ยวกับการสอดส่อง ดูแล เฝ้าระวัง ปัญหาความประพฤติของเด็ก และเยาวชนในหมู่บ้านด้วย

การติดตามและประเมินผลแบบมีส่วนร่วม

ความหมายของการประเมินผลแบบมีส่วนร่วม

ความหมาย “การประเมินผล” ได้มีผู้ให้คำนิยามดังนี้

Provus กล่าวว่า เป็นกระบวนการที่เกี่ยวกับการหาข้อมูลเพื่อนำไปใช้ในการพิจารณาสิ่งต่อไปนี้

1. เพื่อดูว่าโครงการมีความสอดคล้องกับเกณฑ์มาตรฐานหรือไม่
2. เพื่อดูว่าความแตกต่างระหว่างสิ่งที่เกิดขึ้นจริงกับเกณฑ์มาตรฐานที่กำหนดไว้
3. เพื่อดูว่าเมื่อพบความแตกต่างแล้ว สามารถระบุข้อบกพร่องของโครงการว่ามีอะไรบ้าง

Lyler ให้ความหมายของการประเมินผลว่า เป็นกระบวนการเปรียบเทียบข้อมูลที่ได้จากการเปรียบเทียบข้อมูลที่ได้ออกจากการกระทำหรือสิ่งที่เกิดขึ้นกับวัตถุประสงค์ที่กำหนดไว้

Sfafflebeam กล่าวว่า การประเมิน หมายถึง กระบวนการพิจารณาการเก็บรวบรวมและการจัดเตรียมข้อมูลต่างๆ เพื่อนำไปใช้ในการตัดสินใจในการแสวงหาทางเลือกที่เหมาะสม

และสมหวัง พิริยานูวัฒน์ กล่าวว่า การประเมิน หมายถึง การตัดสินคุณค่าของสิ่งของหรือการกระทำใดๆ โดยเปรียบเทียบส่วนประกอบของสิ่งนั้นกับเกณฑ์มาตรฐาน

สำหรับคำว่า “การมีส่วนร่วม” (Participation) หมายถึง การที่สมาชิกผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย (Stakeholders) ในชุมชน หรือประชาชนได้เข้ามามีบทบาทในการดำเนินงานหรือในกิจกรรมการพัฒนาต่างๆ ของชุมชนโดยตรง

จากความหมายของคำว่า “การประเมินผล” และคำว่า “การมีส่วนร่วม” สามารถสรุปได้ว่าการประเมินผลแบบมีส่วนร่วม หมายถึง กระบวนการที่มุ่งแสวงหาคำตอบโดยอาศัยดุลพินิจและ/หรือคำนิยามว่า นโยบาย/แผน/โครงการต่างๆ สามารถบรรลุผลตามวัตถุประสงค์ เป้าหมาย หรือเกณฑ์ที่กำหนดไว้เพียงใด ระดับใด โดยทำให้ประชาชนในชุมชนนั้นได้เข้ามามีส่วนร่วมในการประเมินผลโครงการ/กิจกรรมนั้นด้วยตนเอง

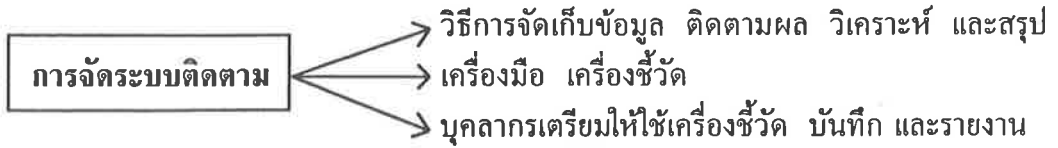
ความจำเป็นที่จะต้องมีการประเมินผลแบบมีส่วนร่วม

จากความหมาย “การประเมินผล” และ “การมีส่วนร่วม” จะเห็นได้ว่าในการดำเนินงาน/กิจกรรมใดๆ ก็ตาม จำเป็นจะต้องมีการประเมินผล และหากประชาชนในชุมชนมีส่วนร่วมในการประเมินผลด้วย ก็จะทำให้โครงการ/กิจกรรมนั้น ดำเนินไปสู่การพัฒนาที่ยั่งยืนในที่สุดได้

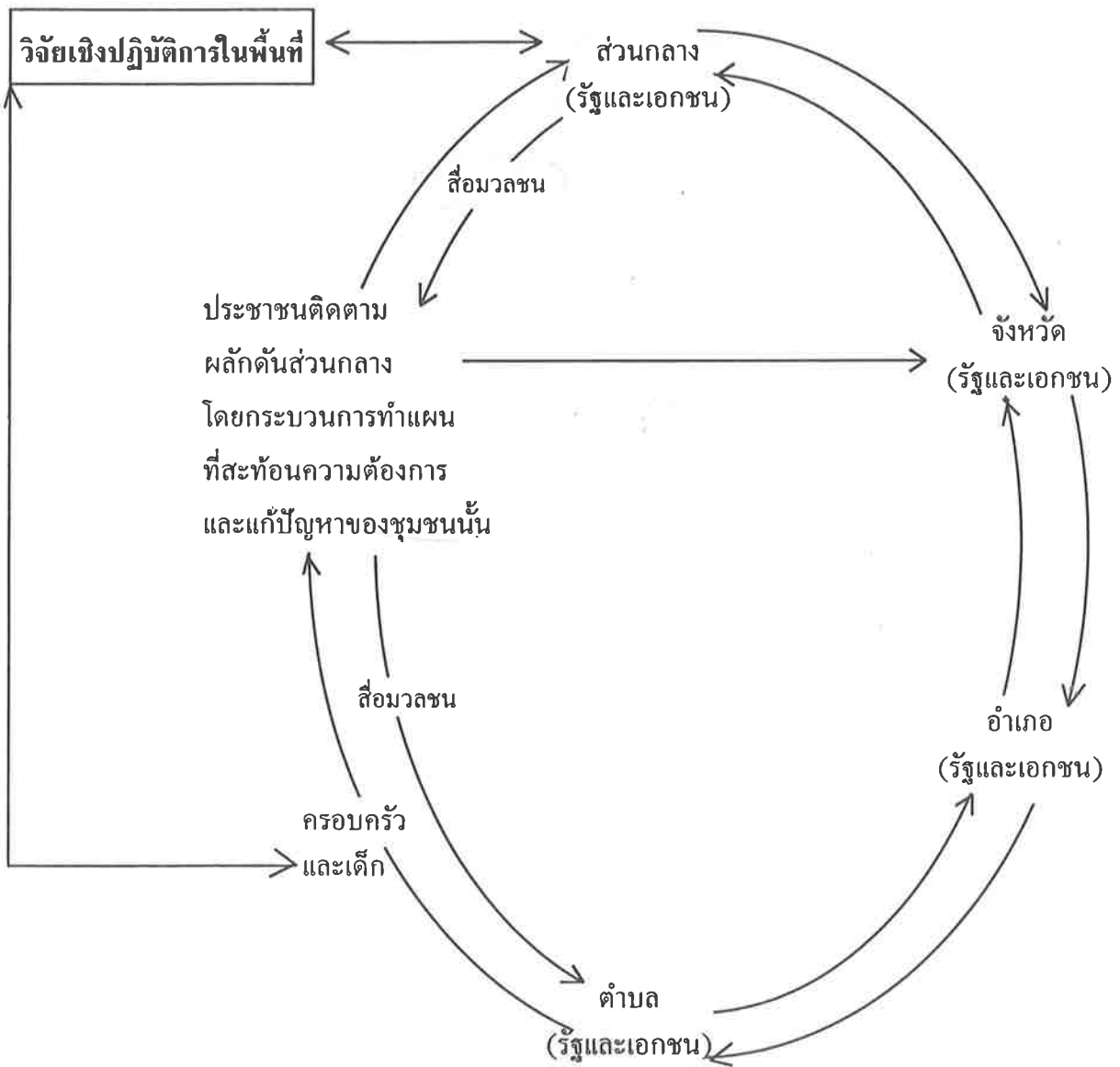
สำหรับโครงการพัฒนาครอบครัวนั้น มีความจำเป็นที่จะต้องมีการติดตามประเมินผลทุกขั้นตอน เพราะเป็นโครงการที่เพิ่งริเริ่ม มีหน่วยงานที่เกี่ยวข้องหลายฝ่ายที่ทำงานร่วมกับองค์กร ชุมชน และสมาชิกของครอบครัว และจะขยายผลให้ครอบคลุมทุกพื้นที่ของประเทศ การที่จะอาศัยกำลังของเจ้าหน้าที่/บุคคลภายนอกเข้าไปดำเนินการและประเมินผลเป็นไปได้อย่างจำเป็นต้องอาศัยประชาชนในชุมชนนั้น ประเมินผลด้วยตนเอง และมีส่วนร่วมในการนำผลการประเมินผลมาใช้ประโยชน์ในการปรับปรุงการดำเนินการกิจกรรมโครงการพัฒนาครอบครัวให้ตรงกับความต้องการของครอบครัวและชุมชนอย่างแท้จริง และหน่วยงานที่เกี่ยวข้องจะนำข้อมูลเหล่านั้นไปวิเคราะห์หาแนวทางในการช่วยเหลือสนับสนุนต่อไป

กลไกและวิธีการติดตามประเมินผลแบบมีส่วนร่วม

กลไกกำกับติดตามและวิเคราะห์

ฝ่ายวิชาการ

การกำกับติดตาม และวิเคราะห์ผลงานที่หลากหลาย หน่วยงานทำร่วมกัน ควรมีแผนงานที่ชัดเจนร่วมกันว่าใครจะเป็นผู้ติดตามกำกับดูแลงาน ด้านหรือเรื่องอะไร เมื่อไร แต่การกำหนดตัวชี้วัด จะต้องมีการกำหนดด้วยกันให้ครบทุกด้าน เพื่อที่ว่า จะได้ข้อมูลเกี่ยวกับเด็กและกลุ่มเป้าหมายต่างๆ เป็นภาพรวมสอดคล้องกัน

การจัดทำคู่มือติดตามงานร่วมกันของทุกหน่วยงานที่เกี่ยวข้องจะช่วยให้ประสานงานสะดวกและเข้าใจ งานของกันและกันง่ายขึ้น อีกทั้งยังสามารถช่วยกันติดตามงานของเพื่อนร่วมงานในสาขาอื่นได้อีกด้วย เป็นการ ให้ทรัพยากรบุคคลของรัฐร่วมกัน เช่น พัฒนาการสามารถเข้าใจและช่วยติดตามงานสาธารณสุขให้กับเพื่อนเจ้าหน้าที่ฝ่ายส่งเสริมอนามัยแม่และเด็กได้ เป็นต้น

เมื่อได้ข้อมูลและรายละเอียดเพียงพอที่จะสรุปงานแล้ว ควรมีการวิเคราะห์ผลเพื่อหาจุดอ่อน จุดแข็ง ของการดำเนินงานที่ผ่านมา และนำเสนอข้อแก้ไขปัญหา อุปสรรค รวมทั้งเผยแพร่ขยายวิธีการปฏิบัติที่ได้ผลดี อีกทั้งต้องมีการแลกเปลี่ยนข้อมูลให้กันในระหว่างหน่วยงาน ระหว่างผู้ปฏิบัติงานของหน่วยงานเดียวกันในทุกระดับ มิใช่เพียงแต่หน่วยเหนืออย่างเดียว เพื่อให้ข้อมูลนั้น ๆ ย้อนกลับไปสู่ทั้งผู้บริหาร ผู้ปฏิบัติ และตัวกลุ่มเป้าหมายผู้รับบริการเองด้วย ทุกฝ่ายได้มีส่วนร่วมในการปรับปรุงพัฒนางานต่อไป

การเยี่ยมบ้าน

การติดตามและประเมินผล

ระดับ	วิธีการ
1. หมู่บ้าน	<ol style="list-style-type: none"> 1. อาสาสมัครติดตาม 5 ครอบครัวในความรับผิดชอบ เสนอผลต่อ กม.ฝ่ายกิจการสตรี 2. กม.ฝ่ายกิจการสตรีเสนอต่อ อบต./สภาตำบล เพื่อพิจารณาบรรจุในแผนพัฒนาตำบลและให้การสนับสนุนการพัฒนาเด็กและครอบครัว
2. อำเภอ/ตำบล	<ol style="list-style-type: none"> 1. คปต. รวบรวมรายงานเสนอต่อคณะทำงานอำเภอ 2. คณะทำงานอำเภอจัดทำรายงานเป็นภาพรวมของอำเภอเสนอต่อ กพอ. 3. กพอ. พิจารณาบรรจุในแผนพัฒนาอำเภอและให้การสนับสนุน 4. คณะทำงานอำเภอเสนอผลต่อจังหวัด 5. คณะทำงานนิเทศติดตามงานหมู่บ้าน
3. จังหวัด	<ol style="list-style-type: none"> 1. คณะทำงานจังหวัดรวบรวมและสรุปผลเป็นภาพรวมของจังหวัดเสนอต่อ กพจ. 2. กพจ. พิจารณาบรรจุในแผนพัฒนาจังหวัดและให้การสนับสนุน 3. คณะทำงานจังหวัดเสนอผลต่อส่วนกลาง 4. คณะทำงานจังหวัดนิเทศ ติดตาม อำเภอ/หมู่บ้าน
4. ส่วนกลาง	<ol style="list-style-type: none"> 1. คณะทำงานส่วนกลางรวบรวมรายงานเสนอต่อหน่วยงานที่เกี่ยวข้องเพื่อให้การสนับสนุน 2. คณะทำงานส่วนกลางนิเทศ ติดตาม จังหวัด อำเภอ หมู่บ้าน 3. คณะทำงานฝ่ายวิชาการ วิจัยประเมินผล เชิงปฏิบัติการในพื้นที่เพื่อศึกษาผลของโครงการต่อเด็กและครอบครัว เพื่อพัฒนาโครงการให้มีประสิทธิภาพ

หมายเหตุ กม. = กรรมการหมู่บ้าน

อบต. = องค์การบริหารส่วนตำบล

คปต. = คณะทำงานสนับสนุนการปฏิบัติการพัฒนาชนบทระดับตำบล

กพอ. = คณะกรรมการพัฒนาอำเภอ

กพจ. = คณะกรรมการพัฒนาจังหวัด

เครื่องชี้วัดและกลไกติดตามประเมินผล

ความหมาย

เครื่องชี้วัด คือ เครื่องมือที่เป็นเกณฑ์ในการตัดสินว่าสถานะของบุคคล ชุมชน องค์กร และการปฏิบัติงานอยู่ในระดับใด เมื่อเทียบกับเกณฑ์ที่กำหนดไว้ เช่น เครื่องชี้วัดทางเศรษฐกิจ ได้แก่ รายได้ของประชากรต่อหัว ต่อปี เมื่อเทียบกับรายได้เฉลี่ย ส่วนอัตราตายของทารกเป็นเครื่องชี้วัดทางสุขภาพ เป็นต้น

ความสำคัญ

การเลือกเครื่องชี้วัดที่เหมาะสมมีความสำคัญต่อการวางแผนการดำเนินงานโครงการ เพราะให้ข้อมูลในด้านการเลือกพื้นที่ดำเนินการ กลุ่มเป้าหมาย การเลือกกลวิธี กิจกรรม ตลอดจนการประเมินผลของการดำเนินงานว่าประสบความสำเร็จมากน้อยเพียงใด ทั้งยังนำมาปรับปรุงวิธีการดำเนินงานได้อีกด้วย ทั้งนี้ในแต่ละระดับจะใช้เครื่องชี้วัดที่แตกต่างกัน และจะต้องมีกลไก นำเครื่องชี้วัดมาใช้อย่างเป็นระบบ จะได้ข้อมูลที่มีความเชื่อถือได้ และแม่นยำตรงกับความเป็นจริงจึงจะนำมาวิเคราะห์ ใช้ในการปรับปรุงการดำเนินงานให้มีประสิทธิภาพยิ่งขึ้น

เครื่องชี้วัดการพัฒนาเด็กและครอบครัว ประกอบด้วย

เครื่องชี้วัดระดับครอบครัว

1. เด็กมีพัฒนาการทุกด้านเหมาะสมกับวัย ใช้เครื่องมือชี้วัดสำหรับเด็ก ตามเกณฑ์มาตรฐานในสมุดบันทึกสุขภาพแม่และเด็ก
  - 1.1 ด้านร่างกาย
    - ภาวะโภชนาการ : ชั่งน้ำหนัก วัดส่วนสูงเทียบกับเกณฑ์ตามอายุ
    - สุขภาพอนามัย : ความถี่และความรุนแรงของการเจ็บป่วย ประสบอุบัติเหตุ พิกุลและตาย
    - การเคลื่อนไหวและทรงตัว : สังเกตพฤติกรรม การเคลื่อนไหวของเด็กว่าคล่องแคล่ว มั่นคงหรือไม่
  - 1.2 ด้านสติปัญญา : สังเกตพฤติกรรมของเด็กว่า
    - เรียนรู้การใช้ภาษา สื่อสารได้ด้วยท่าทางและวาจาหรือไม่
    - ช่างสังเกต และสามารถแก้ปัญหาได้หรือไม่
  - 1.3 ด้านอารมณ์และจิตใจ : สังเกตพฤติกรรมของเด็กว่า
    - รู้สึกดีต่อตนเอง ร่าเริงแจ่มใสหรือไม่
  - 1.4 ด้านสังคม : ถามจากผู้เลี้ยงดูและสังเกตพฤติกรรมของเด็กว่า
    - มีความรู้สึที่ดีต่อคนในครอบครัว โดยมีปฏิสัมพันธ์ เล่นและร่วมกิจกรรมหรือไม่
  - 1.5 พัฒนาการตามวัย สังเกตพฤติกรรมของเด็กแล้วตรวจสอบกับหน้าบันทึกพัฒนาการลูกในสมุดบันทึกสุขภาพแม่และเด็ก ว่าเด็กแสดงพฤติกรรมตามวัยที่ระบุไว้หรือไม่

บันทึกการพัฒนาเด็ก

หน้าที่พ่อ-แม่สามารถตรวจพัฒนาการของลูกเองได้

พัฒนาการตามวัยลูก	เด็กปกติทำได้ ภายในอายุ	ลูกของท่านเริ่ม ทำได้เมื่ออายุ	วิธีการที่พ่อแม่สามารถส่งเสริม ให้ลูกมีพัฒนาการตามวัย
นั่งทรงตัวได้เอง เปลี่ยนสลับมือถือของได้ 	7 เดือน		<ul style="list-style-type: none"> - อุ้มน้อยลงให้เด็กได้คืบ และนั่งเล่นเอง โดยมีแม่คอยระวังอยู่ข้างหลัง - ให้เล่นสิ่งที่มีสีและขนาดต่างกัน เช่น ลูกขี้ผึ้ง-หยาด อ่อน-แข็ง ให้หยิบจับสิ่งของเข้า-ออก จากถ้วยหรือกล่อง
มองตามของตก 	8 เดือน		<ul style="list-style-type: none"> - กลิ้งของเล่นให้เด็กมองตาม - พุดและทำท่าทางเล่นกับเด็ก เช่น จ๊ะเอ๋ จับปุดำ แมงมุม จำจี้ ตบมือ

ที่มา: สมุดบันทึกสุขภาพเด็ก กรมอนามัย กระทรวงสาธารณสุข

2. ความพร้อมของการเป็นพ่อแม่ที่ดี

- 2.1 พ่อแม่มีความพร้อมทางร่างกาย จิตใจ และเศรษฐกิจสังคม
- 2.2 การฝากครรภ์ แต่แรกเริ่มและสม่ำเสมอตามกำหนดหรือไม่

3. พ่อแม่มีวิธีการเลี้ยงดูลูกที่เหมาะสม

- 3.1 พ่อและแม่ เลี้ยงดูลูกร่วมกันหรือไม่
- 3.2 พ่อแม่ลูกมีเวลาทำกิจกรรมที่สร้างสรรค์ร่วมกันหรือไม่
  - มีการสื่อสารกันใกล้ชิดสม่ำเสมอ
- 3.3 สภาพในบ้านเอื้ออำนวยต่อสุขภาพและพัฒนาการของเด็ก เช่น
  - สะอาดเป็นระเบียบ
  - ปลอดภัย
  - มีของเล่นตามวัย
- 3.4 พ่อแม่เอาใจใส่ต่อสุขภาพของลูก พาลูกไปรับการตรวจสุขภาพ วัคซีนตามกำหนด
  - ใช้และปฏิบัติตามคำแนะนำสมุดบันทึกสุขภาพแม่และเด็ก

4. ระดับความเสี่ยงต่อการเกิดปัญหา เพื่อระบุกลุ่มเสี่ยงที่ต้องการดูแลช่วยเหลือ

- 4.1 แม่ : - อายุต่ำกว่า 17 ปี หรือไม่
  - ไม่ฉลาด และไม่สนใจลูก
  - เป็นโรคจิต โรคประสาท ติดอบายมุข

- 4.2 พ่อ : เป็นอัมพาต ต้มสุราประจำ เป็นโรคจิต
- มีปัญหาขัดแย้ง ทำร้ายคนในครอบครัว
- 4.3 ครอบครัว : - ขัดสนยากจน
- มีลูกอายุต่ำกว่า 3 ปี มากกว่า 1 คน
- อยู่ในบ้านรก สกปรก

เครื่องชี้วัดระดับชุมชน มีตัวบ่งชี้ เช่น

- อาสาสมัครปฏิบัติหน้าที่ตามบทบาท
- มีองค์กรชุมชนรับผิดชอบงานพัฒนาเด็ก
- ผู้ปกครองให้ความสนใจในการเลี้ยงดูลูก
- มีแผนในการพัฒนาเด็กร่วมกันกับภาครัฐและเอกชน
- ชุมชนริเริ่มในการจัดกิจกรรมเกี่ยวกับการดูแลสุขภาพอนามัยและพัฒนาเด็ก
- มีการติดตามผลการดำเนินงานเป็นระยะๆ อย่างต่อเนื่องและปรับปรุงแก้ไข

เครื่องชี้วัดระดับจังหวัด มีตัวบ่งชี้ เช่น

- จัดทำแผนพัฒนาเด็กร่วมกันทั้งภาครัฐ องค์กรชุมชนและภาคเอกชน
- ประชุมร่วมกันอย่างสม่ำเสมอ
- มีการประสานแผนในการปฏิบัติงาน
- มีการติดตาม ประเมินผล และสรุปผลการดำเนินงานร่วมกัน
- มีคณะกรรมการสหสาขารับผิดชอบแผนและปฏิบัติตามแผน
- พัฒนาคูคลากรอย่างสม่ำเสมอ
- มีการประชาสัมพันธ์
- ผู้บริหารระดับสูงกำกับดูแลและร่วมกิจกรรม
- มีการสร้างขวัญและกำลังใจให้แก่ชุมชน

เครื่องชี้วัดส่วนกลาง มีตัวบ่งชี้ เช่น

- มีนโยบาย ระดับชาติในการพัฒนาเด็ก
- มีแผนปฏิบัติงานจากทุกหน่วยงานทั้งภาครัฐและเอกชน
- ประชุมร่วมกันอย่างสม่ำเสมอ
- กระจายอำนาจในการบริหารจัดการ
- มีหน่วยงานภาครัฐรับผิดชอบโดยตรง
- มีการประชาสัมพันธ์อย่างต่อเนื่อง
- มีเครื่องมือติดตามประเมินผลที่สามารถใช้ร่วมกันได้
- มีงบประมาณสนับสนุนอย่างต่อเนื่อง
- ติดตาม ประเมินผล สรุปผลและเผยแพร่

สำหรับสมาชิกครอบครัว ชุมชน และอาสาสมัครโครงการพัฒนาเด็ก สามารถใช้เครื่องชี้วัดด้านเด็กวัยต่างๆ ด้านครอบครัว ด้านความสัมพันธ์ระหว่างครอบครัวและชุมชน ตลอดจนเครื่องชี้วัดภาวะเสี่ยงของครอบครัว ดังปรากฏอยู่ในหน้า 139-141 และในคู่มืออาสาสมัครโครงการพัฒนาครอบครัว หน้า 37-38 และ 39

การสร้างและพัฒนาอาสาสมัครโครงการพัฒนาครอบครัว

ความนำ

ในการดำเนินงานโครงการพัฒนาครอบครัวให้บรรลุเป้าหมายคือเด็กมีชีวิตรอดปลอดภัย เติบโตอย่างมีคุณภาพในครอบครัวที่อบอุ่น ชุมชนที่เข้มแข็ง เกื้อกูลกันนั้น นอกจากจะต้องมีกระบวนการที่มีประสิทธิภาพในการผนึกกำลังฝ่ายต่างๆ ในด้านนโยบายและแผนระดับชาติ ด้านการปฏิบัติการตั้งแต่ระดับส่วนกลางไปถึงเขต จังหวัด อำเภอ และตำบล กระจายกันตามลำดับแล้ว จะเห็นได้ว่าบุคคลที่มีความสำคัญที่สุดที่จะทำให้โครงการประสบความสำเร็จ มีการพัฒนาเด็กและครอบครัวอย่างมีส่วนร่วมและยั่งยืนได้จริงก็คือ **อาสาสมัคร** ซึ่งเป็นตัวกลางเชื่อมโยงกิจกรรมโครงการฯ ไปถึงครอบครัวต่างๆ ในหมู่บ้าน ดังนั้น การสร้างและพัฒนาอาสาสมัครโครงการพัฒนาครอบครัวจึงเป็นกุญแจสำคัญของการดำเนินงานโครงการฯ ที่วิทยากรและคณะทำงานทุกระดับ ทุกฝ่ายจำเป็นต้องให้ความสำคัญเอาใจใส่ดูแลเป็นพิเศษ ปฏิบัติการอย่างรอบคอบ มีประสิทธิภาพ ตั้งแต่การสร้างความตระหนัก เตรียมชุมชนสรรหาอาสาสมัครโดยกรรมการหมู่บ้าน การประชุมปฐมนิเทศ ฝึกอบรม การใช้สื่อต่างๆ รวมทั้งคู่มืออาสาสมัครโครงการพัฒนาครอบครัว การฝึกปฏิบัติ ตลอดจนการติดตามดูแลให้ความสนับสนุนอย่างต่อเนื่อง ทั้งนี้ คณะทำงานและเจ้าหน้าที่ฝ่ายต่างๆ ต้องประสานงานกันทุกขั้นตอนและทำงานเป็นทีม เพื่อให้หมู่บ้านมีอาสาสมัครโครงการพัฒนาครอบครัวที่

- @ มีศรัทธามุ่งมั่น จิตใจอาสาที่จะช่วยพัฒนาเด็กและครอบครัว
- @ มีความคิดก้าวหน้า ใฝ่เรียนรู้สิ่งที่เป็นประโยชน์
- @ ลงมือพัฒนาอย่างจริงจัง ต่อเนื่อง

กระบวนการสร้างและพัฒนาอาสาสมัครโครงการพัฒนาครอบครัวจึงไม่ได้เริ่มต้นและสิ้นสุดในวันเดียวที่มีการจัดการฝึกอบรมหรือปฐมนิเทศ แต่ต้องเริ่มตั้งแต่การเตรียมชุมชน และมีความต่อเนื่องไปถึงการติดตามแลกเปลี่ยนประสบการณ์ การให้คำปรึกษาหารือกันเมื่อประสบปัญหาอุปสรรค การประเมินผลและป้อนกลับข้อมูลเป็นระยะ ทั้งนี้ วิทยากรและคณะทำงานจะต้องใช้หลักการเรียนรู้อย่างมีส่วนร่วม การยอมรับในศักยภาพของทุกคน และสร้างความรู้สึกเป็นเจ้าของโครงการร่วมกัน โดยใช้คู่มืออาสาสมัครโครงการพัฒนาครอบครัว และหนังสือครอบครัวดีมีสุขโดยชุมชนของจังหวัดเป็นแนวทาง ดังนี้

1. การสร้างความตระหนักและเกิดเจตคติที่ดีต่อการร่วมโครงการฯ

- 1.1 ครอบครัวที่ฉันช่วยดูแล/สภาพปัจจุบันปัญหาของครอบครัวและผลกระทบ
- 1.2 โครงการพัฒนาครอบครัว คุณอยากให้ลูกหลานเติบโตขึ้นเป็นอย่างไร

2. การเพิ่มทักษะและความรู้ความเข้าใจ

- 2.1 ครอบครัวกับการพัฒนาเด็ก
- 2.2 แนวทางปฏิบัติของอาสาสมัคร
- 2.3 สิ่งทีอาสาสมัครควรรู้
  - @ การพัฒนาเด็กและครอบครัวอย่างเป็นองค์รวม
  - @ การรู้จักเด็กแต่ละวัย
  - @ ความต้องการพื้นฐานและบริการสำหรับเด็ก (สพด.)
  - @ ภาวะแวดล้อมที่มีผลกระทบต่อเด็ก
  - @ อนุสัญญาว่าด้วยสิทธิเด็ก
  - @ การแนะนำครอบครัวที่มีเด็กแต่ละวัย
  - @ การพัฒนาครอบครัวอย่างมีส่วนร่วมและยั่งยืน
  - @ ครอบครัวสุขสันต์ทุกชีวนมีคุณภาพ
  - @ เครื่องชั้วัดด้านเด็ก @ เครื่องชั้วัดด้านครอบครัว @ กลยุทธ์การเพิ่มกำลังให้ครอบครัว
  - @ ตัวอย่างการแก้ปัญหาที่อาจพบในพื้นที่ @ ข้อมูลการให้บริการของหน่วยงานต่างๆ

3. การฝึกปฏิบัติและการติดตามให้การสนับสนุน

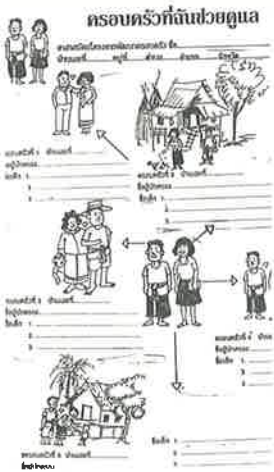
- 3.1 ทำแผนการทำงาน การใช้แบบบันทึก
- 3.2 เครื่องชั้วัดด้านเด็ก และครอบครัว
- 3.3 กลยุทธ์การเพิ่มกำลังให้ครอบครัว
- 3.4 ตัวอย่างการแก้ปัญหา และข้อมูลการให้บริการของหน่วยงานต่างๆ
- 3.5 การร่วมทำกิจกรรมในหมู่บ้าน ในสถานอนามัย โรงเรียนศูนย์พัฒนาเด็กเล็ก เป็นต้น

ทั้งนี้ วิทยากรและคณะทำงานฯ ต้องคำนึงถึงการจัดกิจกรรมให้เหมาะกับการเรียนรู้ของผู้ใหญ่ เพิ่มพูนความรู้ที่ติดต่อกันเองและส่วนรวม เนื้อหาและวิธีการตรงกับความต้องการและความต้องการ สามารถนำไปปฏิบัติได้จริง มีการร่วมคิด ร่วมทำร่วมวัดผล ร่วมปรับปรุงจนรู้สึกเป็นเจ้าของร่วมกัน อาจแบ่งเนื้อหาเป็นส่วนๆ ค่อยเพิ่มเติมให้เป็นระยะที่กำหนดไว้ร่วมกัน ส่วนในทางปฏิบัติกิจกรรมพัฒนาเด็กเล็กและครอบครัว คณะทำงานระดับตำบลร่วมกับหมู่บ้านและอาสาสมัครอาจตัดสินใจ เริ่มทีละกลุ่มเป้าหมายตามความพร้อมของแต่ละชุมชน เช่น กลุ่มครอบครัวที่มีหญิงตั้งครรภ์ กลุ่มที่มีเด็กอายุต่ำกว่า 1 ปี อายุต่ำกว่า 6 ปี กลุ่มครอบครัวที่มีความเสี่ยง ฯลฯ ก่อนที่จะขยายขยายจนครอบคลุม ครบทั้งหมดก็ได้

ขั้นตอนการจัดกิจกรรมสร้างและพัฒนาอาสาสมัครโดยการพัฒนาครอบครัว มีแนวทางตามคู่มืออาสาสมัคร ดังนี้

สภาพปัจจุบัน ปัญหาของครอบครัวและผลกระทบ

ครอบครัว ประกอบด้วย พ่อ แม่ ลูก ปู่ ย่า ตา ยาย และสมาชิกอื่นๆ ที่พึ่งพิงกัน ทั้งด้านความเป็นอยู่ จิตใจ สังคม และเศรษฐกิจ ทุกคนย่อมอยากเห็นครอบครัวของตนเองมีความสุขความเจริญ โดยสมาชิกในครอบครัวมีสุขภาพสมบูรณ์ แข็งแรง

มีความรักใคร่กลมเกลียวกัน มีอาชีพที่สุจริต มั่นคง มีรายได้พอเพียงที่จะซื้อหาสิ่งจำเป็นต่อการดำรงชีวิต และปัจจัยต่างๆ ตลอดจน เป็นที่ยอมรับของเพื่อนบ้านและอยู่ในชุมชนที่สงบสุข แต่..สภาพความเป็นจริงก็คือ หลายครอบครัวไม่เป็นตามที่มุ่งหวังได้ ซึ่งอาจเป็นเพราะสภาพความผันผวนแปรเปลี่ยนทางสังคม หรือแข่งขันกันอย่างเต็มที่ทางด้านเศรษฐกิจ ทั้งยังมีสิ่งของและสิ่งล่อใจมาก ทำให้เกิดการทางด้านวัตถุและสิ่งบันเทิงใจที่ไม่สิ้นสุด แรงงานในชนบทซึ่งส่วนใหญ่เป็นหัวหน้าครอบครัวหรือลูกหลานที่เป็นเยาวชนต่างพากันอพยพเข้าเมืองหลวง หรือเมืองใหญ่ เพื่อหางานทำหรือไปเลี้ยงชีพต่างถิ่น ปล่อยให้เด็กเล็กและคนชราอยู่กันตามลำพังดูแลกันเองตามมีตามเกิดอยู่ในสภาพที่รอคอยท่ามกลางความแร้นแค้นขัดสนในชนบท

นอกจากนี้ คนในครอบครัวจำนวนมากยังมีความรู้ ความเข้าใจ และความเชื่อในเรื่องการดำเนินชีวิต หรือ การอบรมเลี้ยงดูเด็กที่ไม่เหมาะสม ทำให้เกิดผลกระทบต่อทั้งครอบครัวและชุมชน

ผลกระทบต่อเด็ก ได้แก่ เด็กเล็กได้รับการเลี้ยงดูไม่ถูกต้อง ทำให้ขาดสารอาหารที่จำเป็นต่อการเจริญเติบโต และพัฒนาการของร่างกายแคระแกร็น หรือเติบโตไม่สมวัย ไม่ได้รับการเอาใจใส่อบรมสั่งสอน ขาดโอกาสเรียนรู้ทำให้สติปัญญาไม่เฉลียวฉลาด มีพฤติกรรมเลียนแบบสื่อที่ก้าวร้าว กระตุ้นทางเพศ และการใช้จ่ายที่ฟุ่มเฟือย เยาวชนอาจมีปัญหาทางการปรับตัว เช่น ดิฉันเสพติด เล่นการพนัน มีเพศสัมพันธ์ก่อนวัยอันสมควร มีปัญหาในเรื่องการศึกษาหาความรู้ การใช้เวลาว่าง หรือการประกอบอาชีพหารายได้ เป็นต้น

ผลกระทบต่อชุมชน ได้แก่ ตำบล หมู่บ้าน ขาดแคลนคนที่แข็งแรงมีคุณภาพ และท้องถิ่นไม่ได้รับการส่งเสริมพัฒนาเท่าที่ควร ทำให้สภาพแวดล้อมไม่เหมาะสม ไม่เอื้ออำนวยต่อชีวิตความเป็นอยู่ คนในชุมชนส่วนใหญ่ต่างตกอยู่ในสภาพลำบาก ไม่ได้ช่วยกันดูแลพัฒนาลูกหลานเท่าที่ควร ทำให้คนรุ่นต่อไปยังคงอยู่ในสภาพที่เลวร้ายยิ่งกว่าเดิม ซึ่งเห็นได้จากปัญหาที่เกิดขึ้น เมื่อหลายพื้นที่ต้องเผชิญกับสภาพปัญหาเช่นนี้ ย่อมส่งผลกระทบต่อคนจำนวนมากและสังคม ประเทศชาติโดยส่วนรวม (ดูภาพประกอบ "ปัญหาเด็ก : พรอทัวด์ไข่ของสังคม" หน้า 2)

ครอบครัวกับการพัฒนาเด็ก

เด็กและเยาวชน เป็นผู้ที่ต้องพึ่งพิงครอบครัวหลายด้าน พ่อแม่และคนในครอบครัวทุกคน คือ ผู้โอบอุ้ม ปรึกษาประครอง และวางแนวทางชีวิตแก่เด็ก เป็นสิ่งแวดล้อมตัวเด็ก ให้การเลี้ยงดูและเป็นที่ยึดพิงทางด้านความเป็นอยู่ จิตใจ และสังคม ครอบครัวเป็นแหล่งที่สำคัญที่สุดที่เด็กจะเรียนรู้สิ่งต่างๆ รอบตัว รู้จักรักและสร้างความผูกพันกับพ่อแม่และญาติ

ดังนั้น การพัฒนาเด็กให้ได้ผลดีและต่อเนื่องจึงต้องพัฒนาครอบครัว เพื่อให้สมาชิกในครอบครัว โดยเฉพาะหญิงมีครรภ์ แม่บ้าน พ่อบ้าน และสมาชิกอื่นๆ ในครอบครัว มีสุขภาพดีทั้งกายและใจ มีความเป็นอยู่ที่ถูกสุขลักษณะ มีการศึกษา และการประกอบอาชีพสุจริต เลี้ยงตัวได้ คนในครอบครัวสร้างความสัมพันธ์ที่ดี ร่วมทุกข์ร่วมสุข มีความเอื้ออาทร พ่อแม่ญาติพี่น้องช่วยกัน จัดกิจกรรมที่เอื้อต่อการพัฒนาเด็ก ด้วยความรัก ความเข้าใจ และความผูกพันต่อกัน ร่วมกันทำหน้าที่เลี้ยงดูและพัฒนาเด็กได้อย่างเหมาะสมครบทุกๆ ด้าน ทั้งร่างกาย จิตใจ สติปัญญา อารมณ์ สังคม และด้านคุณธรรม

พ่อ แม่ และสมาชิกในครอบครัว คือ ผู้กำหนดวิถีชีวิตเด็กและเยาวชนอย่างแท้จริง นับตั้งแต่ทารกเริ่มถือกำเนิดในครรภ์ การดูแลตนเองของแม่อย่างถูกต้อง รวมทั้งการเอาใจใส่ของผู้เป็นพ่อ ทำให้สุขภาพกายและใจของแม่อยู่ในสภาพที่สมบูรณ์พร้อมจะให้นกำเนิดทารกที่สมบูรณ์

เมื่อเด็กเกิดและเติบโตขึ้นมา วิธีการและการเลี้ยงดูของพ่อแม่ผู้ปกครอง ภาวะแวดล้อมในบ้าน สภาพทางเศรษฐกิจ และสังคมของครอบครัวและชุมชน จะเป็นพื้นฐานให้เด็กเติบโตอย่างมีคุณภาพทำให้เป็นคนที่มีสุขภาพกาย-ใจสมบูรณ์ มีสติปัญญา ความสามารถและคุณธรรม หากครอบครัวไม่พร้อมไม่ต้องการเด็ก ชุมชนไม่ให้ความสนับสนุนช่วยเหลือ เด็กก็จะตกอยู่ในสภาพยากลำบากและด้อยโอกาสที่จะพัฒนาไปจนเต็มตามศักยภาพ ดังนั้น ครอบครัวจึงเป็นสถาบันแห่งแรกที่ให้ชีวิตแก่เด็ก เลี้ยงดูให้เติบโต ช่วยให้เรียนรู้ ปลูกฝังสิ่งดีงามและถูกต้อง

การที่ครอบครัวจะสามารถเลี้ยงดูและพัฒนาเด็กในความรับผิดชอบได้เหมาะสมและมีคุณภาพ ส่วนหนึ่งขึ้นอยู่กับชุมชน และสภาพแวดล้อม เช่น มีญาติ มิตร คนร่วมชุมชนที่ปรารถนาให้คำแนะนำและช่วยเหลือยามต้องการ ส่วนเด็กนักเรียน เยาวชน และสมาชิกอื่นๆ มีส่วนร่วมช่วยกันดูแลและพัฒนาตนเองไปด้วย สำหรับโรงเรียนการศึกษานอกโรงเรียน และการเรียนรู้จากสื่อตามอริยาศัย สามารถเตรียมพ่อแม่ให้เข้าใจและพร้อมสำหรับการเป็นพ่อแม่ที่ดี ผู้นำทางศาสนาที่แนะนำให้คำปรึกษา การให้บริการสุขภาพที่เข้าถึงได้สะดวก การจัดองค์กรในชุมชน การรักษาความปลอดภัยและความมั่นคงทางเศรษฐกิจ สังคม และการเมือง และสวัสดิการสังคมที่พึงได้รับ ตลอดจนสิ่งแวดล้อมที่ปราศจากมลพิษทั้งด้านกายภาพ เช่น ตะกั่ว และสารพิษอื่น และด้านจิตใจ เช่น สื่อที่แสดงความก้าวร้าว หรือกระตุ้นทางเพศ จึงกล่าวได้ว่า สำหรับเด็กแต่ละคนที่จะมีชีวิตรอดเติบโตขึ้นอย่างมีคุณภาพ พัฒนาได้ตามศักยภาพ ได้รับการคุ้มครองให้ปลอดภัย และมีส่วนร่วมในกิจกรรมพัฒนาตนเองและส่วนร่วมครอบครัวตามปัญญาเพื่อเด็กนั้น ครอบครัวเป็นจุดสำคัญที่สุด แต่ชุมชนและสังคมส่วนรวมจะต้องช่วยเหลือเกื้อกูล เพิ่มพลังให้แก่ครอบครัว เพื่อทำให้ครอบครัวสามารถทำหน้าที่นี้ได้อย่างมีประสิทธิภาพ

โครงการพัฒนาครอบครัว

โครงการพัฒนาครอบครัว เป็นโครงการที่ผึกกำลังของคนในชุมชนร่วมกับเจ้าหน้าที่หน่วยงานต่าง ๆ ตั้งแต่ระดับชาติถึงหมู่บ้าน โดยตั้งเป้าหมายร่วมกันและทำงานประสานกัน มี **จุดมุ่งหมายให้ครอบครัวสามารถอบรมเลี้ยงดูเด็กอายุ 0-18 ปี ให้เติบโตอย่างมีคุณภาพมีพัฒนาการทุกด้านอย่างสมดุล**

การพัฒนาเด็กอย่างเป็นองค์รวม

หมายถึง

- ร่างกาย : เติบโตสมวัย แข็งแรง
- สติปัญญา : เฉลียวฉลาด เรียนรู้ คิดเป็น ทำเป็น แก้ปัญหาได้
- อารมณ์ : ร่าเริง แจ่มใส หนักแน่น แสดงออกอย่างถูกกาลเทศะ
- สังคม : ช่วยตัวเองได้ ดำรงอยู่กับผู้อื่นได้อย่างมีความสุขและเป็นประโยชน์
- จิตวิญญาณ: รู้คุณค่าของชีวิต ใฝ่ดี มีคุณธรรม รักษาวัฒนธรรมและสิ่งแวดล้อม

การดำเนินงานโครงการพัฒนาครอบครัวนี้มีเจ้าหน้าที่จากหน่วยงานต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้อง ได้แก่ กรมการพัฒนาชุมชนซึ่งเป็นหน่วยประสานงาน กรมอนามัย กรมการศึกษาออกโรงเรียน สำนักงานคณะกรรมการการประถมศึกษาแห่งชาติ กรมประชาสัมพันธ์ กรมการส่งเสริมการเกษตร และภาคเอกชนที่สนับสนุนการพัฒนาเด็ก เช่น องค์การทุนเพื่อเด็กแห่งสหประชาชาติ (ยูนิเซฟ) มูลนิธิสงเคราะห์เด็กยากจน ซี ซี เอฟ องค์การพัฒนาชนบทเซฟ เดอะ ซิลเดรน เป็นต้น โดยมีสถาบันแห่งชาติเพื่อการพัฒนาเด็กและครอบครัว มหาวิทยาลัยมหิดล เป็นหน่วยประสานงานทางวิชาการ และสถาบันการศึกษาอื่นให้การสนับสนุนทางด้านวิชาการ จึงนับว่าเป็นการร่วมกันทำงานอย่างเป็นเครือข่ายอย่างเป็นระบบ ตั้งแต่ระดับชาติ ส่วนกลางจนถึงพื้นที่หมู่บ้านโดยมีการผึกกำลังกันของทุกฝ่ายกับองค์กรในชุมชน ได้แก่ สภาตำบลหรือองค์การบริหารส่วนตำบล กรรมการหมู่บ้าน โดยเฉพาะฝ่ายกิจการสตรี ตลอดจนกลุ่มอาชีพ ผู้นำทางศาสนา ครูและเยาวชน เพิ่มกำลังให้คนในหมู่บ้านมีส่วนช่วยกันดูแลซึ่งกันและกันเพื่อพัฒนาเด็กและครอบครัวในชุมชนให้มีสภาพที่ดีขึ้น

โดยสรุปโครงการพัฒนาครอบครัว คือ การช่วยให้เด็กตั้งแต่ถือกำเนิดจนถึงอายุ 18 ปี ได้มีโอกาสเติบโตและพัฒนาอย่างสมดุล ทั้งด้านร่างกาย สติปัญญา อารมณ์ สังคม คุณธรรม และจิตวิญญาณ โดยสนับสนุนให้อาสาสมัครช่วยเสริมกำลังให้สมาชิกในครอบครัวเป็นผู้ปฏิบัติ ทั้งนี้องค์กรชุมชนและหน่วยงานทั้งภาครัฐและเอกชนฝ่ายต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องทำงานประสานสอดคล้องกัน จัดกิจกรรมพัฒนาการเด็กในสภาพแวดล้อมที่เอื้ออำนวย ดังนั้น บุคคลสำคัญในโครงการนี้ก็คืออาสาสมัครโครงการพัฒนาครอบครัว

อาสาสมัครโครงการพัฒนาครอบครัว

อาสาสมัครโครงการพัฒนาครอบครัว คือคนในหมู่บ้านที่มีจิตใจดี เสียสละเพื่อส่วนรวม ช่วยพัฒนาเด็กและครอบครัว ทำให้เด็กเติบโตอย่างมีคุณภาพ จึงเป็นผู้ที่มีความสำคัญยิ่ง เพราะเป็นผู้ลงมือปฏิบัติกิจกรรมต่างๆ ในหมู่บ้านทำให้เด็กและครอบครัวมีการเปลี่ยนแปลง จากสภาพความเป็นอยู่ในปัจจุบัน ให้มีการพัฒนาไปในทางที่ดีขึ้นโดยมีคณะกรรมการหมู่บ้าน(คปต.) และเจ้าหน้าที่ให้การสนับสนุน

ผู้ที่เป็อาสาสมัครโครงการพัฒนาครอบครัวควรเป็นใคร

อาสาสมัครโครงการพัฒนาครอบครัว เป็นคนในหมู่บ้านที่มีคุณสมบัติดังต่อไปนี้

1. เป็นผู้ทีละคณะกรรมการหมู่บ้านคัดเลือก อาจเป็นหญิงหรือชายก็ได้ที่ชุมชนยอมรับ
2. มีสุขภาพร่างกายแข็งแรง
3. สามารถอ่านออกเขียนได้
4. สามารถทำงานร่วมกับผู้อื่นได้ดี
5. มีศรัทธาในการอาสาสมัครทำงานและพร้อมที่จะช่วยเหลือพัฒนาเด็กและครอบครัว

ต้องทำอะไรบ้าง เมื่อเป็นอาสาสมัครโครงการพัฒนาครอบครัว

1. **พัฒนาตนเอง** เพื่อให้สามารถปฏิบัติหน้าที่เป็นอาสาสมัครที่ดี
  - เพิ่มพูนประสบการณ์และเรียนรู้งานพัฒนาเด็กและครอบครัวจากการเข้ารับการอบรม ลงมือทำปรึกษาหารือกับผู้รู้และเรียนรู้จากสื่อต่างๆโดยมีกรรมการหมู่บ้านและเจ้าหน้าที่ให้การสนับสนุน
  - เป็นตัวอย่างที่ดีแก่ครอบครัวและบุคคลอื่นในการดูแลลูกหลานและดำเนินชีวิตครอบครัว
2. **ช่วยดูแลให้คำปรึกษาเพื่อพัฒนาเด็กและครอบครัว**
  - เอาใจใส่ ติดตาม ให้คำปรึกษา แนะนำเกี่ยวกับการอบรมเลี้ยงดูเด็กแก่ครอบครัวที่ตนรับมอบหมายประมาณ 5 ครอบครัว เช่น ไปพบปะเยี่ยมเยียน แนะนำเกี่ยวกับการอบรมเลี้ยงดูเด็ก การรับบริการสุขภาพ การศึกษา โดยติดตามผลการทำงานเป็นระยะอย่างต่อเนื่อง
  - ร่วมกับครอบครัวและสมาชิกในชุมชนจัดกิจกรรมเพื่อการพัฒนาเด็ก เพื่อให้พ่อแม่ ผู้ปกครอง ได้พัฒนาลูกหลาน และพิจารณาป้องกันแก้ไขปัญหของตนเอง เช่น
    - ช่วยทำอาหารเสริม ทำของเล่น
    - จัดกลุ่มสนใจหาความรู้เพิ่มจากผู้รู้
    - จัดกิจกรรมให้เด็กได้เล่น ได้ฟังนิทานจากผู้ใหญ่ในหมู่บ้าน ฯลฯ
    - จัดให้เด็กได้เรียนรู้จากสื่อและมีส่วนร่วมกิจกรรมพัฒนาหมู่บ้าน เป็นต้น

3. ช่วยสังเกตความเป็นไปของเด็กและครอบครัว ร่วมป้องกันและแก้ไขปัญหา

- เอาใจใส่ดูแลทุกข์สุขและความเป็นไปของเด็กและครอบครัวในหมู่บ้าน
- เมื่อพบสิ่งผิดสังเกตหรือมีภาวะเสี่ยงที่อาจทำให้เด็กตกอยู่ในอันตราย ถูกเอาเปรียบหรือถูกละเมิดสิทธิ ให้ปรึกษากรรมการหมู่บ้าน เพื่อป้องกันและแก้ไขให้ทันต่อเหตุการณ์
- ชักชวนเพื่อนบ้านให้ช่วยกันดูแลเด็กในชุมชน เอื้อเฟื้อซึ่งกันและกัน

4. สนับสนุนโครงการพัฒนาครอบครัว

- ร่วมประชุมกับอาสาสมัคร กรรมการหมู่บ้าน และเจ้าหน้าที่ต่าง ๆ เพื่อปรึกษาหารือแลกเปลี่ยนประสบการณ์ เช่น วางแผนการจัดกิจกรรม วิธีแนะนำครอบครัวที่ตนช่วยดูแล
- เผยแพร่ ประชาสัมพันธ์ การดำเนินงานโครงการพัฒนาครอบครัว
- เป็นผู้ประสานงานช่วยเหลือ ทำกิจกรรม และส่งต่อข่าวสาร ระหว่างชุมชนกับเจ้าหน้าที่หน่วยงานที่เกี่ยวข้อง เพื่อยกระดับคุณภาพชีวิตของสมาชิกในหมู่บ้าน

ประโยชน์ของการเป็นอาสาสมัครโครงการพัฒนาครอบครัว

▶ ประโยชน์ต่อตนเอง

- เป็นที่ยอมรับ ยกย่องของคนในชุมชน เกิดความรู้สึภาคภูมิใจ เห็นคุณค่าของตนที่ทำงานเพื่อส่วนรวม
- มีความรู้ความสามารถนำไปพัฒนาตนเองและครอบครัวของตนได้
- ผลงานสามารถนับเป็นหน่วยการเรียนของการศึกษานอกโรงเรียนได้

▶ ประโยชน์ต่อชุมชน

- ครอบครัวสามารถอบรมเลี้ยงดูและพัฒนาเด็กให้เติบโตอย่างมีคุณภาพ
- สมาชิกของชุมชนช่วยกันดูแลเด็ก และครอบครัวภายในชุมชนของตน
- ชุมชนเกิดความเข้มแข็ง ร่วมกันพิจารณาและแก้ไขปัญหาต่าง ๆ ทำให้ชุมชนมีสันติสุขและมีความเจริญก้าวหน้า ทำให้เป็นที่ยอมรับของชุมชนอื่น

▶ ประโยชน์ต่อประเทศชาติ

- ช่วยสร้างคนในประเทศชาติให้มีคุณภาพอย่างแท้จริง โดยเริ่มตั้งแต่วัยเด็ก
- พัฒนาศักยภาพของคนให้มีบทบาทในการพัฒนาชุมชนร่วมกัน
- ช่วยให้สถาบันครอบครัวมีความเข้มแข็งมากยิ่งขึ้น ป้องกันปัญหาสังคมและสุขภาพจิต
- ช่วยให้ประเทศชาติมีความมั่นคงถาวร และเจริญรุ่งเรืองก้าวหน้าทันโลกอย่างมีศักดิ์ศรี

ครอบครัวที่ฉันช่วยดูแล

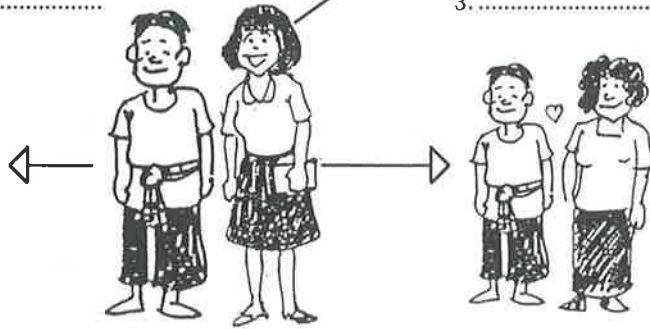

อาสาสมัครโครงการพัฒนาครอบครัว ชื่อ.....
บ้านเลขที่.....หมู่ที่.....ตำบล.....อำเภอ.....จังหวัด.....

ครอบครัวที่ 1 บ้านเลขที่.....
ชื่อผู้ปกครอง.....
ชื่อเด็ก 1. ....
2. ....
3. ....

ครอบครัวที่ 2 บ้านเลขที่.....
ชื่อผู้ปกครอง.....
ชื่อเด็ก 1. ....
2. ....
3. ....

ครอบครัวที่ 3 บ้านเลขที่.....
ชื่อผู้ปกครอง.....
ชื่อเด็ก 1. ....
2. ....
3. ....

ครอบครัวที่ 4 บ้านเลขที่.....
ชื่อผู้ปกครอง.....
ชื่อเด็ก 1. ....
2. ....
3. ....

ครอบครัวที่ 5 บ้านเลขที่.....
ชื่อผู้ปกครอง.....
ชื่อเด็ก 1. ....
2. ....
3. ....

คุณอยากให้ลูกหลานโตขึ้นเป็นอย่างไร

ในฐานะอาสาสมัครโครงการพัฒนาครอบครัว
คุณสามารถช่วยครอบครัวพัฒนาเด็กได้

แนวทางการปฏิบัติของอาสาสมัครโครงการพัฒนาครอบครัว

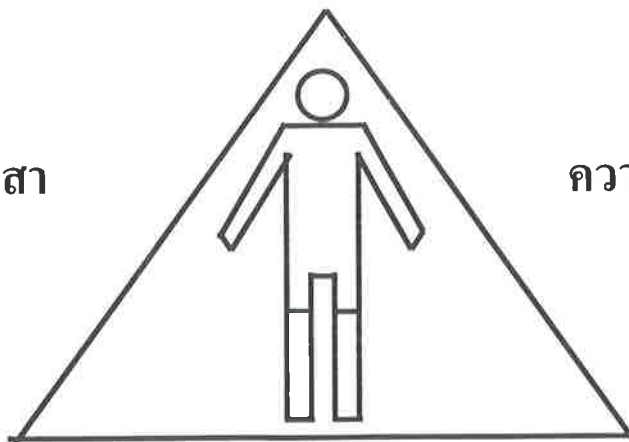
1. ร่วมกับกรรมการหมู่บ้านฝ่ายกิจการสตรีเลือกครอบครัวเป้าหมาย
2. ไปเข้ารับการอบรมโครงการพัฒนาครอบครัว
3. วางแผนการทำงานร่วมกัน
4. ลงมือทำกิจกรรมตามแผนงานพัฒนาครอบครัว
5. ประสานงานหรือช่วยเหลือจัดทำกิจกรรมกับหน่วยงานที่เกี่ยวข้องในหมู่บ้าน
6. เผยแพร่ประชาสัมพันธ์กิจกรรมต่าง ๆ ของโครงการพัฒนาครอบครัวทุกระยะ
7. เชิญชวนให้พ่อแม่และบุคคลในครอบครัวเป้าหมายไปรับบริการพื้นฐานต่างๆ
8. ส่งเสริมสนับสนุนกิจกรรมของกลุ่มเยาวชนในหมู่บ้าน
9. ติดตามและบันทึกการทำงาน
10. ร่วมประชุมกลุ่มอาสาสมัครโครงการพัฒนาครอบครัวของหมู่บ้าน เพื่อแลกเปลี่ยนประสบการณ์และปรึกษาหารือกันทุกเดือน

อาสาสมัครโครงการพัฒนาครอบครัว

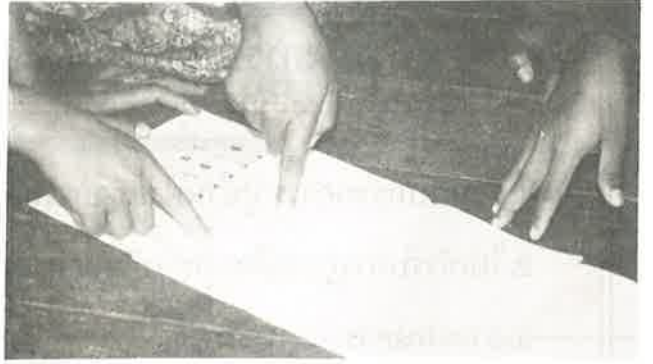
เพื่อลูกหลานเติบโตใหญ่อย่างมีคุณภาพ
ครอบครัวอบอุ่น ชุมชนเข้มแข็ง

มีใจอาสา

ความคิดก้าวหน้า

ลงมือพัฒนา

เยี่ยมบ้าน แนะนำพ่อแม่ผู้ปกครอง

ประชุมกลุ่ม เรียนรู้อย่างมีส่วนร่วม

ร่วมทำกิจกรรม

ตัวอย่างแนวทางการปฏิบัติของอาสาสมัครโครงการพัฒนาครอบครัว

1. ร่วมกับกรรมการหมู่บ้านฝ่ายกิจการสตรีในการเลือกครอบครัวเป้าหมาย จำนวน 5 ครอบครัวหรือจำนวนตามที่กรรมการหมู่บ้านฝ่ายกิจการสตรีมอบหมาย

ตัวอย่างแบบบันทึก

ข้อมูลครอบครัวกลุ่มเป้าหมาย							
หมู่ที่.....บ้าน.....ตำบล.....อำเภอ.....จังหวัด.....							
ชื่ออาสาสมัคร.....วันที่รวบรวมข้อมูล.....							
ครอบครัวที่	ชื่อ-สกุล ของผู้ปกครองเด็ก	ความสัมพันธ์ กับเด็ก	จำนวนเด็ก			รวม	หมายเหตุ
			0-6ปี	7-12ปี	13-18ปี		
1.	.....	.....	.....	.....	.....	.....	.....
2.	.....	.....	.....	.....	.....	.....	.....
3.	.....	.....	.....	.....	.....	.....	.....
4.	.....	.....	.....	.....	.....	.....	.....
5.	.....	.....	.....	.....	.....	.....	.....

2. ไปเข้ารับการอบรมโครงการพัฒนาครอบครัว

คณะทำงานโครงการพัฒนาครอบครัว ระดับอำเภอ ร่วมกับองค์กรชุมชนระดับตำบล และหมู่บ้าน ดำเนินการฝึกอบรมอาสาสมัครที่คณะกรรมการหมู่บ้านฝ่ายกิจการสตรีเป็นผู้รับสมัคร หมู่บ้านละ 15 คน

3. วางแผนการทำงานร่วมกัน

ในการทำงานพัฒนาครอบครัวอาสาสมัคร 1 คน จะได้รับมอบหมายครอบครัวที่มีเด็กอายุแรกเกิดถึง 18 ปี จำนวนประมาณ 5 ครอบครัว และมีการร่วมจัดกิจกรรมในหมู่บ้านเพื่อพัฒนาเด็กและครอบครัวในรูปแบบต่างๆ โดยการสนับสนุนของคณะทำงานฯ ระดับอำเภอ คปต. และจึงควรจัดทำแผนการทำงานแต่ละกิจกรรมตามระยะเวลาอย่างมีระบบร่วมกัน

ตัวอย่างแผนการทำงาน

เดือน/สัปดาห์ กิจกรรม	ม.ค.				ก.พ.				มี.ค.				เม.ย.				พ.ค.			
	1	2	3	4																
1. เยี่ยมบ้านครอบครัว เป้าหมาย																				
2. จัดกลุ่มสนใจ -ทำอาหาร -ทำของเล่น -พูดคุยกับผู้รู้																				
3. จัดกิจกรรมให้เด็กเล็ก (0-6 ปี) -เล่นิทาน -ติดตามการเติบโต -พัฒนาศูนย์เด็กเล็ก																				
4. จัดกิจกรรมให้เด็กโต (6-18 ปี) -เยี่ยม "พี่เลี้ยงน้อง" -รณรงค์สิทธิเด็ก -อนุรักษ์วัฒนธรรม																				
5. ร่วมประชุมกลุ่มอาสา																				
6.																				
7.																				

4. ลงมือทำกิจกรรมตามแผนงานพัฒนาครอบครัว

อาสาสมัครสามารถพิจารณาเลือกใช้แนวทางปฏิบัติงานดังต่อไปนี้

4.1 เชื่อมบ้านครอบครัวเป้าหมาย พบเด็ก พ่อแม่ ผู้ปกครอง เพื่อพูดคุยกับพ่อแม่/ผู้ปกครอง เรื่องการเลี้ยงดูเด็ก แนะนำให้ส่งเสริมพัฒนาการของเด็ก และรับบริการตามที่ต้องการ อาสาสมัครควรทำความเข้าใจกับเด็ก ติดตามดูการเติบโต สังเกตพฤติกรรมและความเป็นอยู่ของเด็กเพื่อให้คำแนะนำ หากครอบครัวเป้าหมายมีปัญหา และสนใจ ให้เชิญผู้มีความรู้/ประสบการณ์มาให้คำแนะนำเพิ่มเติม

▶ **เด็กวัย 0-6 ปี** ควรแนะนำเรื่องต่อไปนี้ โดยใช้สมุดบันทึกสุขภาพแม่และเด็กเป็นสื่อ

(ขอดูสมุดบันทึกสุขภาพแม่และเด็กทุกครั้งที่ยืมบ้าน)

- การเลี้ยงดูและให้อาหารตามวัย เลี้ยงลูกด้วยนมแม่อย่างเดียวยัง 4 เดือนเป็นอย่างน้อย
- การเฝ้าระวังติดตามการเติบโต ชั่งน้ำหนัก วัดส่วนสูง จุดในกราฟ
- การติดตามพัฒนาการส่งเสริมพัฒนาการ สร้างความผูกพันใกล้ชิด ให้ลูกหัดสังเกต พูดคุย หายของให้เล่น และเรียนรู้
- การพาลูกไปตรวจสุขภาพ และรับภูมิคุ้มกันโรคตามนัด
- การดูแลฟัน ดูแลความสะอาดและปลอดภัย
- เตรียมความพร้อมทางการศึกษา และการรับบริการจากศูนย์พัฒนาเด็กเล็ก

▶ **เด็กวัย 7-12 ปี** ให้สนทนาโดยใช้เอกสารสมุดประจำตัวนักเรียน (ป.01) เป็นสื่อสนทนาในเรื่อง

- การเรียนรู้ ความเป็นอยู่ การคบเพื่อน
- การช่วยตนเอง และครอบครัว เช่น การช่วยดูแลน้องหรือเด็กเล็กในชุมชน
- การอบรมปลูกฝังคุณธรรมและวัฒนธรรม
- การคุ้มครองสิทธิและการถูกเอาเปรียบ
- การแสดงออกและการร่วมกิจกรรมในบ้านและโรงเรียน

▶ **เด็กวัย 13-18 ปี** ให้สนทนาเรื่องการเรียน การเปลี่ยนแปลงด้านร่างกายและจิตใจอารมณ์พฤติกรรม เด็กวัยรุ่น การปรับบทบาทของพ่อแม่ผู้ปกครอง สิทธิเด็ก การวางแผนชีวิตอนาคต เตรียมฝึกอาชีพ หรือการศึกษาต่อทั้งในโรงเรียน และนอกโรงเรียน การใช้บริการสาธารณะ และสวัสดิการสังคม การคบเพื่อน การหลีกเลี่ยงอบายมุขสิ่งเสพติดและเพศสัมพันธ์ก่อนเวลาอันสมควร

- การคุ้มครองสิทธิและการปฏิบัติตามกฎหมาย
- การร่วมกิจกรรมพร้อมชุมชน
- โดยใช้เอกสารแนะนำครอบครัวเด็กวัยรุ่นช่วงอายุ 13-18 ปี เป็นสื่อสนทนา

- 4.4 ติดตามผล การอบรมเลี้ยงดูลูกหลานของแต่ละครอบครัวเป้าหมาย สังเกตดูความก้าวหน้าหรือปัญหาที่ตัวเด็ก และติดตามการดำเนินการโครงการพัฒนาครอบครัวว่าเป็นไปตามแผนหรือควรปรับปรุงแก้ไข

5. ประสานงานหรือช่วยเหลือจัดทำกิจกรรมกับหน่วยงานที่เกี่ยวข้องในหมู่บ้าน

ตัวอย่างกิจกรรมที่สนับสนุน โครงการพัฒนาครอบครัวของหน่วยงานต่างๆ

หน่วยงาน	แนวทางจัดกิจกรรม	ผู้ดำเนินการ
พัฒนาชุมชน	<ol style="list-style-type: none"> 1. จัดทำสื่อเอกสาร/อุปกรณ์/ของเล่น 2. ประชุมสัมมนาอาสาพัฒนาเด็ก (15 คน) 3. จัดกิจกรรมพัฒนาเด็ก เดือนละ 1 ครั้ง 4. จัดพบกลุ่มสนใจสำหรับเยาวชน/พ่อแม่ เดือนละ 1 ครั้ง 5. สำรวจความต้องการและดำเนินการจัดชุมชน ส่งเสริมอาชีพสตรี/อาชีพเยาวชน 6. จัดกิจกรรมครอบครัวดีมีสุขโดยชุมชนสำหรับประชาชน 7. กิจกรรมกีฬาเยาวชน 	<ol style="list-style-type: none"> 1. จนท.พช.ตำบล 2. อช. (อาสาพัฒนาชุมชน มีหมู่บ้านละ 2 คน) 3. อาสาสมัคร โครงการพัฒนาครอบครัว 15 คน 4. ผู้ดูแลเด็ก (ผดด.) 5. คณะทำงานอำเภอ/จังหวัด 6. คณะกรรมการเยาวชนหมู่บ้าน/ตำบล (กขม.กขต.) 7. คณะกรรมการพัฒนาสตรีระดับหมู่บ้าน/ตำบล/กพสม./กพสด.) 8. ....
สาธารณสุข	<ol style="list-style-type: none"> 1. อบรมผู้นำอาสาสมัครสาธารณสุข (ในโรงเรียน ประถม/มัธยม/ศูนย์เยาวชน/ตำบล/กศน.) 2. ตรวจสอบสุขภาพสร้างภูมิคุ้มกันโรคและส่งเสริมพัฒนาการเด็กเล็ก (0-6 ปี) 3. ตรวจสอบสุขภาพเด็ก (ตรวจนักเรียนปีละ 1 ครั้ง จนถึง ม.3) 4. การเฝ้าระวังภาวะโภชนาการ 5. แก้ไขปัญหาน้ำหนักเด็กต่ำกว่าเกณฑ์โดยให้อาหารเสริมโปรตีนสูง เช่น ไข่ นม ฯลฯ 6. บริการอนามัยแม่และเด็กด้านต่างๆ <ul style="list-style-type: none"> - สร้างเสริมภูมิคุ้มกันโรค - จ่ายยาถ่ายพยาธิ - จ่ายวิตามิน เอ, ไอโอดีน 	<ol style="list-style-type: none"> 1. จนท.สาธารณสุขตำบล 2. อาสาสมัครสาธารณสุขหมู่บ้าน (อสม.) 3. แม่ตัวอย่าง 4. ผดุงครรภ์โบราณ 5. ช่างสุขภัณฑ์หมู่บ้าน 6. อาสาสมัครแม่บ้าน กรรมการหมู่บ้าน 7. พี่เลี้ยงเด็ก 8. ผู้นำนักเรียนฝ่ายส่งเสริมอนามัย 9. ผู้นำเยาวชนสาธารณสุขในโรงเรียน 10. อาสาสมัครโครงการพัฒนาครอบครัว 11. .... 12. ....

หน่วยงาน	แนวทางจัดกิจกรรม	ผู้ดำเนินการ
เกษตร	<ol style="list-style-type: none"> ส่งเสริมการเกษตร ส่งเสริมกลุ่มต่างๆ ยุวเกษตรกร 	<ol style="list-style-type: none"> ผู้นำกลุ่มเยาวชน ผู้นำกลุ่มเกษตร ครู .....
การประถมศึกษา	<ol style="list-style-type: none"> ครอบครัวศึกษา พี่เลี้ยงน้อง (ป.5-6) ครูผู้ปกครองสัมพันธ์ 	<ol style="list-style-type: none"> ครู-อาจารย์ นักเรียน ....
กศน.	<ol style="list-style-type: none"> จัดกลุ่มสนใจ จัดสอนวิชาชีพพระยะสัน จัดการศึกษาสายสามัญทุกระดับ(ประถม/ม.ต้น/ ม.ปลาย) ยกระดับความรู้พื้นฐานการศึกษา อาสาสมัคร (ทุกประเภท/ทุกหน่วยงาน) จัดการศึกษาตามอัธยาศัย (ห้องสมุด-มุม ห้องสมุด, ที่อ่านฯ, ศูนย์การเรียนรู้ชุมชน) ชุดวิชาครอบครัวศึกษา 	<ol style="list-style-type: none"> ครูอาสา ครู ปอ. ครูวิชาสามัญ (ทางไกล) วิทยากรกลุ่มสนใจ ผู้สอนวิชาชีพ นักศึกษา ....

6. เผยแพร่ประชาสัมพันธ์กิจกรรมต่างๆ ของโครงการพัฒนาครอบครัวทุกระยะ

7. เชิญชวนให้พ่อแม่และบุคคลในครอบครัวเป้าหมายไปรับบริการต่างๆ ได้แก่ บริการรับฝากครรภ์ที่สถานอนามัย แจ่งเกิดที่ผู้ใหญ่บ้านหรือกำนัน บริการสื่อความรู้โดยศูนย์การเรียนรู้ชุมชน บริการใช้สื่ออุปกรณ์เครื่องเล่นสำหรับเด็กโดยศูนย์พัฒนาเด็กเล็ก เป็นต้น

8. ส่งเสริมสนับสนุนกิจกรรมของกลุ่มเยาวชนในหมู่บ้าน

9. ติดตามและบันทึกการทำงาน เพื่อใช้เป็นข้อมูลสำหรับการศึกษาปรับปรุงการจัดกิจกรรมและวางแผนพัฒนาหมู่บ้าน

10. ร่วมประชุมกลุ่มอาสาสมัครโครงการพัฒนาครอบครัวของหมู่บ้านกับกรรมการหมู่บ้าน อบต. และเจ้าหน้าที่ฝ่ายต่างๆ คปต. เพื่อแลกเปลี่ยนประสบการณ์และปรึกษาหารือกันทุกเดือน ร่วมกันรับรู้และปรับปรุงการทำงานพัฒนาหมู่บ้าน

แบบบันทึกการเยี่ยมบ้านโครงการพัฒนาครอบครัว

หมู่ที่.....บ้าน.....
ตำบล.....อำเภอ.....
จังหวัด.....
ชื่ออาสาสมัคร.....

ชื่อหัวหน้าครอบครัว.....

บ้านเลขที่.....

เด็กคนที่ 1. ชื่อ.....ว,ด,ป, เกิด..... 3.ชื่อ.....ว,ด,ป, เกิด.....

2. ชื่อ.....ว,ด,ป, เกิด..... 4.ชื่อ.....ว,ด,ป, เกิด.....

รายการ	การเยี่ยมบ้านครั้งที่..... วันที่.....		การเยี่ยมบ้านครั้งที่..... วันที่.....		การเยี่ยมบ้านครั้งที่..... วันที่.....		การเยี่ยมบ้านครั้งที่..... วันที่.....	
	เหมาะสม	ควรปรับปรุง (ระบุ)	เหมาะสม	ควรปรับปรุง (ระบุ)	เหมาะสม	ควรปรับปรุง (ระบุ)	เหมาะสม	ควรปรับปรุง (ระบุ)
เด็ก								
-สุขภาพทั่วไป.....								
-เด็บบุ.....								
-ร่าเริง แจ่มใส.....								
-การมีส่วนร่วมกิจกรรม.....								
-การเรียนรู้.....								
-ความประพฤติ.....								
พ่อแม่ผู้ปกครอง								
-เอาใจใส่ดูแลลูกหลาน.....								
-เป็นแบบอย่างที่ดี.....								
-พ่อแม่ช่วยกันอบรมเลี้ยงดู.....								
-พาเด็กไปตรวจสุขภาพ.....								
-มีส่วนร่วมพัฒนา.....								
บ้านเรือน								
-สะอาด.....								
-ปลอดภัย.....								
-มีของเล่น หนังสือให้เด็ก.....								
ปัญหาที่พบ.....								
การแก้ไข.....								
ผล.....								

สิ่งที่อาสาสมัครควรรู้

1. การพัฒนาเด็กและครอบครัวอย่างเป็นองค์รวม จำเป็นต้องคำนึงถึงความสมดุลทั้งด้านร่างกาย สติปัญญา จิต-วิญญาณ อารมณ์สังคม และคุณธรรม ความสัมพันธ์และการเกื้อกูลของสมาชิกในครอบครัว ชุมชน และสิ่งแวดล้อม และการพัฒนาต้องเป็นไปอย่างบูรณาการ ไม่แยกส่วนพัฒนาเฉพาะด้านสุขภาพ ด้านการศึกษาอย่างใดอย่างหนึ่ง แต่ต้องผนึกกำลังทำงานประสานกัน

การพัฒนาคนอย่างเป็นองค์รวมครบทุกด้านสมดุลกัน

ครอบครัว ชุมชน และสิ่งแวดล้อม

บริการครบวงจรสำหรับเด็ก และครอบครัว

ส่งเสริม/ดูแล-พัฒนา
ป้องกัน/พิทักษ์
รักษา/ค้นพบและแก้ปัญหา
บำบัดฟื้นฟู/สงเคราะห์

2. การรู้จักเด็กแต่ละวัย เด็กเติบโตและเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมเป็นขั้นตอน การอบรมเลี้ยงดูแลพัฒนาเด็กให้เหมาะสม จึงต้องรู้ถึงธรรมชาติของเด็กแต่ละวัย โดยเฉพาะเด็กวัย 0-6 ปี ควรจะมีโอกาสได้รับอาหารและการเลี้ยงดูอย่างเหมาะสม และมีสภาพแวดล้อมที่เกื้อกูลต่อการพัฒนาร่างกาย จิตใจ และสมอง เพื่อเป็นการสร้างรากฐานที่แข็งแรงสำหรับชีวิตช่วงต่อไป

วัยแรกเริ่ม

ระยะตั้งแต่อยู่ในครรภ์ถึงอายุ 6 ปี เป็นช่วงเวลาสำคัญที่สุดของการสร้างรากฐานชีวิตจิตใจของมนุษย์ เพราะร่างกายเติบโตเร็วโดยเฉพาะสมองเจริญเติบโตสูงสุดในช่วงนี้เท่านั้น เด็กมีความรู้สึก รับรู้ สัมผัสทั้งรูป รส กลิ่น เสียง กายสัมผัส และยังเลียนแบบอย่างได้ตั้งแต่แรกเกิด เด็กเล็ก ๆ เรียนรู้จากประสบการณ์การเลี้ยงดูและภาวะแวดล้อมได้เร็วและฝังลึกในจิตใจ เป็นโอกาสสำคัญที่จะสร้างความผูกพันอย่างแน่นแฟ้นกับผู้เลี้ยงดูใกล้ชิด การเลี้ยงดูเด็กวัยนี้จึงส่งผลทั้งที่เป็นคุณและโทษแก่ชีวิตได้ในระยะยาว

วัยประถมศึกษา

เด็กอายุ 7-12 ปี มีร่างกายที่กำลังเจริญเติบโต มีความกระตือรือร้นที่จะเรียนรู้สิ่งใหม่ๆ จากประสบการณ์ของตนเอง จากบุคคลและสื่อต่างๆ จึงช่างซัก ช่างถาม และชอบลงมือทำสิ่งที่ท้าทายความสามารถ ต้องการเพื่อนเล่นเป็นกลุ่ม ชอบแข่งขัน ออกกำลังกายและแสดงออกในรูปแบบต่างๆ ต้องการให้ผู้อื่นสนใจ ชอบการยกย่องชมเชย รวมทั้งการยอมรับจากพ่อแม่ ครู และเพื่อน เด็กวัยนี้ทุกคนต้องเข้าโรงเรียนตามกฎหมายเพื่อให้อ่านออก เขียนได้และรู้จักแก้ปัญหา การร่วมทำกิจกรรมและรับผิดชอบหน้าที่ในครอบครัวและโรงเรียน จะช่วยให้เด็กมีความรู้พื้นฐานสำหรับปฏิบัติหน้าที่ของตนต่อครอบครัว ชุมชน ประเทศชาติได้

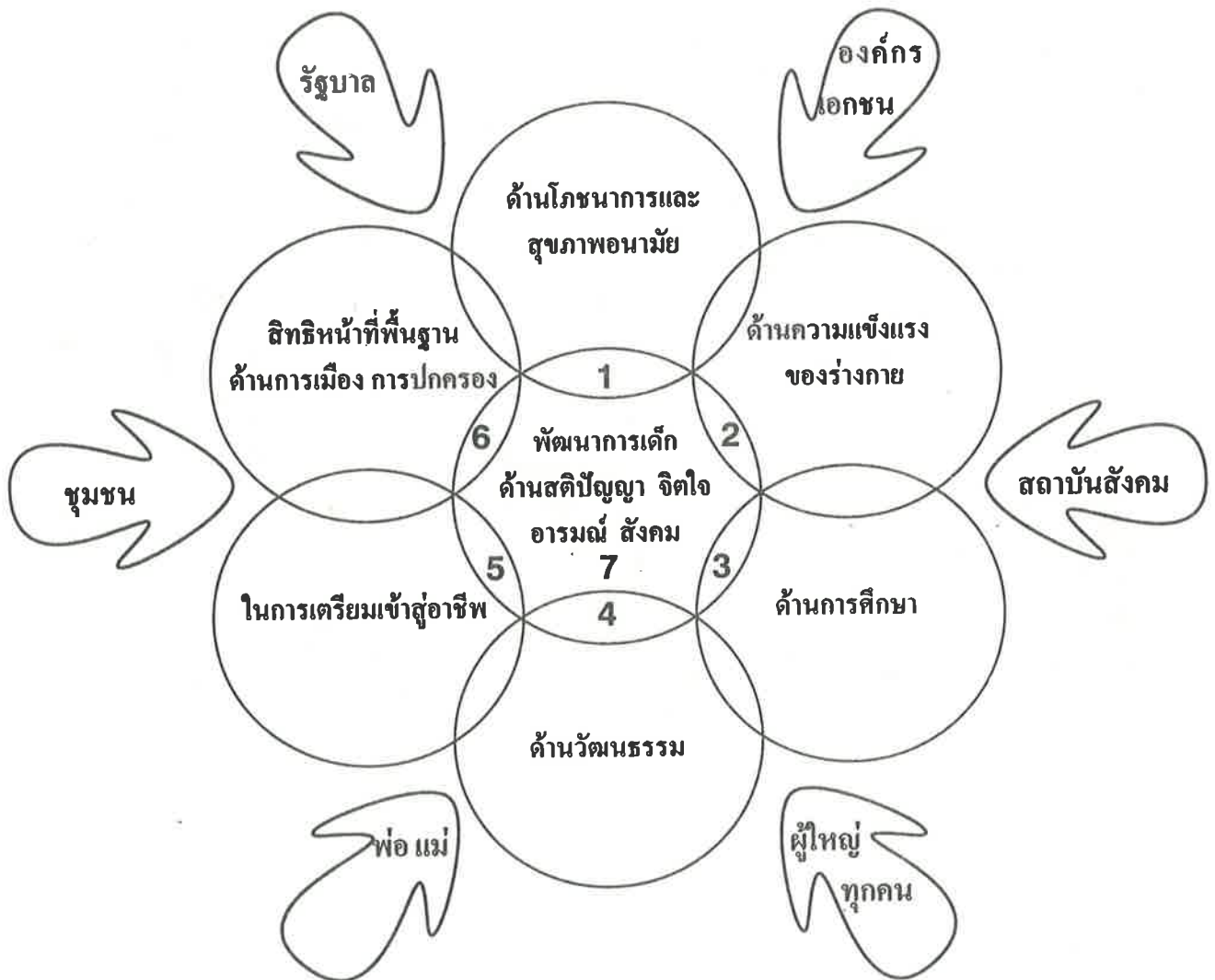
วัยรุ่น

วัยรุ่นอายุ 13-18 ปี เป็นหัวเลี้ยวหัวต่อของชีวิตที่เชื่อมจากวัยเด็กไปสู่ความเป็นผู้ใหญ่ มีการเปลี่ยนแปลงของร่างกาย ความคิด อารมณ์ และบทบาททางสังคม มีพลัง ต้องการความเป็นอิสระและรับผิดชอบต่อตนเอง ต้องการมีพวกพ้องและการยอมรับจากผู้อื่น เริ่มสนใจเพศตรงข้าม ชอบความตื่นเต้น จึงอยากรู้อยากเห็น อยากริเริ่ม อยากรลอง ซึ่งในการก้าวสู่สังคมที่กว้างขึ้นกว่าบ้านและโรงเรียนนั้น วัยรุ่นมักรู้สึกสับสนในบทบาทของตน อาจมีความคิดและการกระทำที่ขัดแย้งภายในตัวเองหรือขัดแย้งกับพ่อแม่และกฎระเบียบต่างๆ ทั้งความขบขึงซั้งใจและความรอบคอบยังมีจำกัด วัยรุ่นจึงจำเป็นต้องได้รับการดูแลเอาใจใส่จากพ่อแม่ผู้ปกครองและชุมชน ให้เติบโตขึ้นอย่างปลอดภัย เข้าใจตนเองและผู้อื่น รู้จักคบเพื่อนและเลือกทางเดินชีวิตที่ดี ได้รับการศึกษาอย่างต่อเนื่อง มีทักษะชีวิต ฝึกฝนให้รักงาน เตรียมประกอบอาชีพสุจริต มีส่วนร่วมในฐานะสมาชิกที่มีคุณภาพของครอบครัวและชุมชน

3. สถานะความต้องการพื้นฐานและบริการสำหรับเด็ก ปัจจุบันได้มีการกำหนดสถานะความต้องการพื้นฐานของเด็กตั้งแต่แรกเกิดถึงอายุ 0-18 ปี ขึ้น 7 ด้านให้ทุกหน่วยงานใช้อ้างอิงเพื่อจะได้พัฒนาเด็กไปในทิศทางเดียวกัน

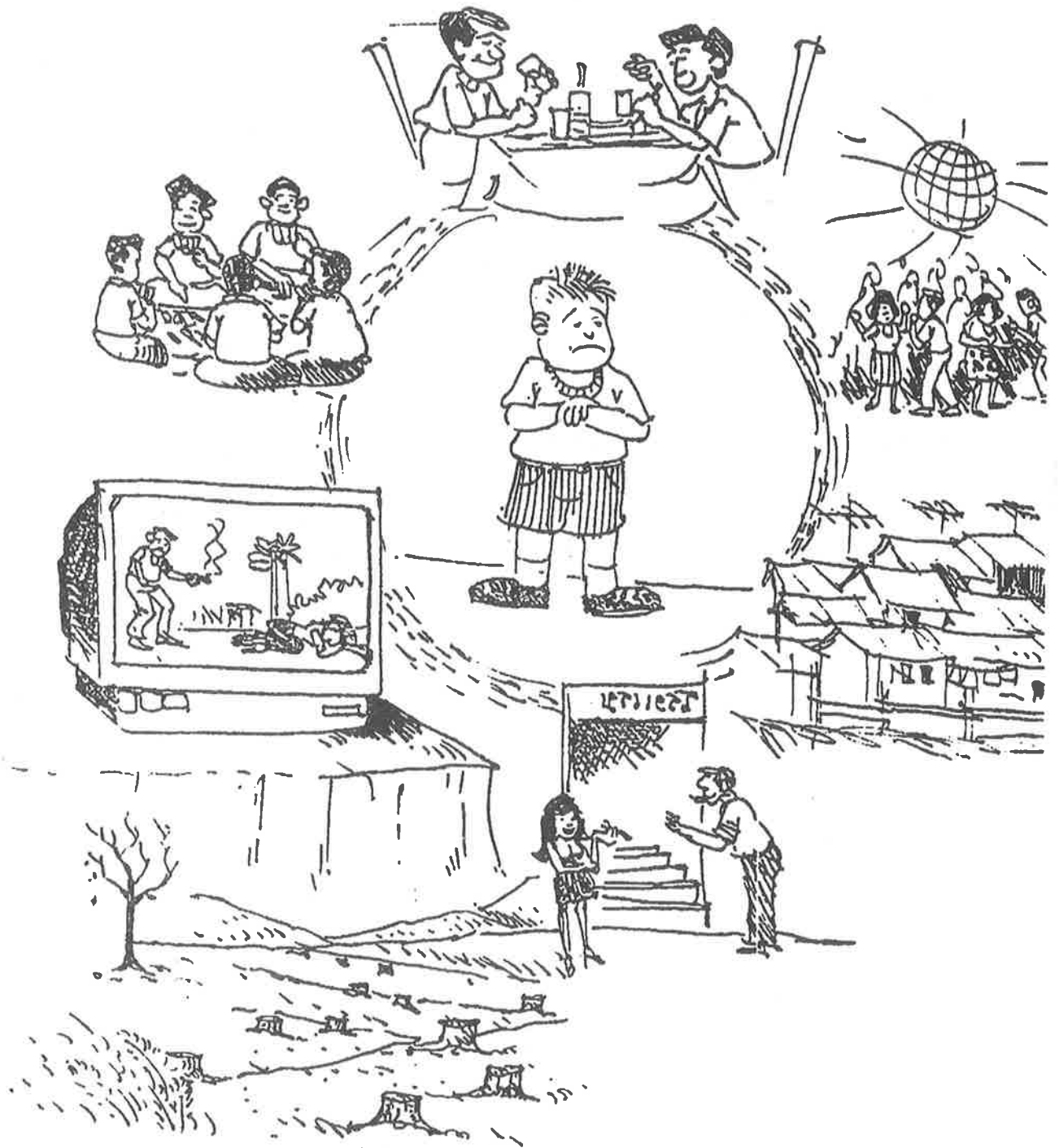
ส.พ.ค

เด็กทุกคนไม่ว่าจะเป็นเด็กด้อยโอกาสหรือไม่ก็ตาม ควรมีสติพิที่ที่จะได้รับการตอบสนองความต้องการพื้นฐานทั้ง 7 ด้านจาก พ่อ แม่ ผู้ใหญ่ทุกคน รัฐบาล สถาบันสังคม รวมถึงองค์กรเอกชน และชุมชน เพื่อให้เด็กไทยเติบโตอย่างมีคุณภาพ สามารถใช้ชีวิตอย่างมีประโยชน์ต่อตนเองและสังคม

4. ภาวะแวดล้อมที่มีผลกระทบต่อเด็ก ภาวะแวดล้อมต่างๆ ทั้งด้านกายภาพ สังคม เศรษฐกิจ วัฒนธรรม และการเมืองมีทั้งด้านเอื้ออำนวยส่งเสริมคุณภาพชีวิต และด้านเป็นโทษเป็นภัย ดังนั้น จึงต้องเพิ่มภาวะแวดล้อมที่เป็นคุณประโยชน์และลดส่วนที่เป็นโทษให้เหลือน้อยที่สุด

ภาวะแวดล้อมที่ทำให้ผลเสียต่อเด็ก

ภาวะแวดล้อมที่ส่งผลดีต่อเด็ก

ช่วยกันเพิ่มสิ่งดีที่ให้ผลดีต่อชีวิตเด็ก

1. พันธุกรรม

- การเลือกคู่ครอง เมื่อถึงวัยสมควรมีการวางแผนชีวิตก่อนแต่งงาน ช่วงอายุของผู้หญิงที่ควรมีลูกคือ 20-35 ปี
- พ่อแม่ มีความพร้อม มีสุขภาพแข็งแรง ตรวจสอบสุขภาพก่อนแต่งงาน หรือก่อนจะมีลูก

2. สิ่งแวดล้อม

2.1 พ่อ-แม่

- ต้องการลูกและพร้อมที่จะเลี้ยงดูด้วยความรัก และเข้าใจ
- มีความรับผิดชอบต่อครอบครัว รักและเอื้ออาทรต่อกัน
- ดูแลให้ความอบอุ่น เอาใจใส่ดูแลเด็กอย่างใกล้ชิด อบรมสั่งสอนเป็นแบบอย่างที่ดี
- เผื่อระวังอันตรายและพิษภัยที่จะเกิดกับลูกในวัยต่างๆ
- พาลูกไปรับบริการสุขภาพ
- ให้การศึกษาและดูแลความเป็นอยู่

2.2 บุคคลในครอบครัว

- บุคคลในครอบครัว มีส่วนเลี้ยงดูและให้ความอบอุ่นต่อเด็ก ช่วยดูแลสั่งสอนและเป็นแบบอย่าง

2.3 อาหาร

- ลูกได้กินนมแม่อย่างเดียวนในช่วง 4 เดือนแรก และเพิ่มให้เด็กได้รับอาหารครบทั้ง 5 หมู่ เหมาะสมกับวัย ไม่ขาดธาตุไอโอดีน ธาตุเหล็ก ฯลฯ

2.4 บ้านเรือนมีที่พักอาศัยที่เป็นหลักแหล่ง

- รักษาความสะอาดบ้านและบริเวณบ้าน ดูแลความปลอดภัย

2.5 ชุมชนในหมู่บ้าน

- มีการจัดองค์กรช่วยกันดูแลและช่วยเหลือกัน ช่วยกันสร้างความเป็นอยู่ที่ดีมั่นคง มีระเบียบและปลอดภัย มีสันติสุข
- มีสาธารณูปโภคพื้นฐานที่จำเป็นและสถานพักผ่อนหย่อนใจ เช่น สนามเด็กเล่น สถานที่ออกกำลังกายในหมู่บ้าน
- ไม่เป็นชุมชนแออัด มีการกำจัดสิ่งปฏิกูล
- ไม่มีมลภาวะทั้งด้านกายภาพและด้านสังคม

2.6 โอกาสทางการศึกษา

- จัดให้เด็กทุกคนได้รับการศึกษาตามวัย ซึ่งอาจเป็นในระบบโรงเรียน นอกโรงเรียน หรือตามอัยาศัย จากสื่อต่างๆ และห้องสมุดในหมู่บ้าน

2.7 การมีอาชีพและรายได้

- ประกอบอาชีพสุจริต และมีการพัฒนาให้ก้าวหน้า
- สนับสนุนกลุ่มอาชีพให้พึ่งตนเองได้

2.8 สถาบันศาสนา ผู้นำศาสนาให้ความรู้ในการพัฒนาจิตใจ และให้คำปรึกษาแนะนำ

- ปลุกฝังคุณธรรม ให้เด็กได้ปฏิบัติกิจกรรมทางศาสนา ร่วมกับพ่อแม่ ญาติและเพื่อนบ้าน

2.9 สถานพยาบาล

- เด็กต้องได้รับการดูแลสุขภาพและได้รับการรักษาเมื่อเจ็บป่วย

2.10 มีการควบคุมสถานเริงรมย์ และอบายมุขต่างๆ

- ไม่หมกมุ่นแหล่งอบายมุข สถานเริงรมย์

2.11 สื่อมวลชนมีคุณภาพ

- โทรทัศน์
- วิทยุ
- หนังสือพิมพ์

2.12 ระบบองค์กรเฝ้าระวัง เตือนภัยและช่วยเหลือเด็กและครอบครัว ไม่ให้ถูกเอาเปรียบ ถูกทำร้าย หรือละเมิดสิทธิที่ได้ระบุไว้ในอนุสัญญาว่าด้วยสิทธิเด็ก

คุณภาพชีวิตของเด็กที่ขึ้นอยู่กับสิ่งแวดล้อม

อนุสัญญาว่าด้วยสิทธิเด็ก

CONVENTION ON THE RIGHTS OF THE CHILD

ยังไม่ครบสิบแปดปี พวกหนูนี้ชื่อว่าเด็ก

ต้องคุ้มครองหนูแต่เด็ก ไม่ว่าเด็กชาติใดใด

สิทธิหนูมั่นคง พร้อมดำรงชีวิตได้

ทะเบียนเกิดต้องมีไว้ ทั้งสัญชาติ ชื่อ-สกุล

ขอหนูอยู่กับพ่อแม่ เพื่อรักแค้นคอยเกื้อหนุน

คนรอบข้างคอยเจอรุ่น ให้สิทธิหนูได้พูดจา

หนูมีสิทธิบอกให้รู้ สิทธิฟัง ดู คิด นานา

หนูมีสิทธิจะคบค้า มีสิทธิ์รวมกลุ่มเพื่อนกัน

ให้หนูได้ข่าวสาร เพิ่มปฏิภาณในทุกๆวัน

โปรดใคร่ครองอย่าหุนหัน ก่อนรับหนูไว้ดูแล

ความพิการใช่อุปสรรค ปิดกั้นรักให้พ่อแม่

สุขภาพต้องตรวจแน่ จัดโรคโศกพันไป

หนูมีสิทธิได้เข้าเรียน เรงหากเพียงรจนดับใหญ่

และมีสิทธิจะหย่อนใจ ร่วมสร้างสรรค์สิ่งดีงาม

แรงงานหนูอย่ากดขี่ สิทธิหนูเมื่ออย่าคุกคาม

ขานสวดคิดสิ่งเลวทราม อย่าพอลกต่อพอกันที

ต้องวางทำสิ่งชั่ว ขายเนื้อตัวนำบัดดี

ก็รังถูกทุบตี สิ่งเหล่านี้ต้องคุ้มครอง

ผู้ใหญ่เขารบกัน ขอหนูนั้นอย่าเกี่ยวข้อง
เด็กร้องขอให้ประองคอง ร่วมคุ้มครองสิทธิเด็ก...เอเบ

ที่มา : โคบายูนย์เครือข่ายสิทธิเด็กเอเชียเน็ท ASIA NET
คนวาดรูป : นายธนิต สุวรรณพฤกษ์
คนเขียนกลอน : น.ส.เขาวนิจ ศรีสถาพร

5. การแนะนำครอบครัวที่มีเด็กแต่ละวัย พฤติกรรมของเด็กและสภาพชีวิตครอบครัว มีโอกาสเปลี่ยนแปลงในทางที่สร้างสรรค์ ให้ดีขึ้นได้ หากมีการจัดประสบการณ์การเรียนรู้และสิ่งแวดล้อมที่เหมาะสม โดยมีผู้ที่ปรารถนาดี ให้ความเข้าใจและคำปรึกษาหารือ ชุมชนและเจ้าหน้าที่ผู้ให้บริการ ฝ่ายต่างๆร่วมมือกันให้บริการและความช่วยเหลือที่เหมาะสม ทั้งนี้ ครอบครัวที่มีเด็กแต่ละช่วงอายุจะมีความแตกต่างกัน

อาสาสมัครรักครอบครัวช่วยเหลือเด็กได้

เด็กแต่ละวัยต้องการอะไร และท่านจะช่วยพัฒนาได้อย่างไร

ช่วงอายุ	ความต้องการและลักษณะเด็กที่ควรเป็น	สิ่งที่ช่วยแนะนำครอบครัว
ก่อนปฏิสนธิ	เด็กยังไม่ถือกำเนิด	<ul style="list-style-type: none"> - รับผิดชอบตัวเองและครอบครัว - ประกอบอาชีพสุจริต - มีที่พักอาศัย - ปรับตัวกับชีวิตคู่และญาติทั้งสองฝ่าย - เตรียมพร้อมก่อนจะมีลูก <ul style="list-style-type: none"> - สุขภาพ, โภชนาการ - ความรู้ด้านชีวิตครอบครัวและการเลี้ยงดูเด็กที่ถูกต้อง - สังคม เศรษฐกิจและกฎหมาย
เพื่อนำไปสู่คุณภาพของเด็กในอนาคตใหม่ ⇒ ครอบครัวต้องการเด็กและพร้อมที่จะเลี้ยงดูเด็ก		
ในครรภ์ 40 สัปดาห์	<p>ทารกในครรภ์</p> <ul style="list-style-type: none"> - เติบโตเร็วจนมีน้ำหนักแรกเกิด 3,000 กรัม ตัวยาว 50 ซม. - สร้างอวัยวะต่างๆ และทำหน้าที่ 	<ul style="list-style-type: none"> - พ่อเอาใจใส่ ดูแลแม่และช่วยแบ่งเบาภาระของแม่ - ผ่าครรภ์แต่เนิ่นๆ สม่ำเสมอ และคลอดกับแพทย์หรือเจ้าหน้าที่สาธารณสุข - แม่กินอาหารที่เหมาะสมเพียงพอ - ปรับตัว และปรับบทบาทกิจวัตรประจำวัน การทำงาน การใช้เวลา การกิน การนอน - หลีกเลี่ยงยา มลภาวะ สารพิษและสิ่งเสพติด
เพื่อนำไปสู่คุณภาพของเด็กในอนาคตใหม่ ⇒ พื้นฐานของร่างกายและอวัยวะที่สมบูรณ์		
<p>เอกสารเพิ่มเติม</p> <ul style="list-style-type: none"> @ สมุดบันทึกสุขภาพแม่และเด็ก @ เลี้ยงลูกถูกวิธีวัยแรกเริ่ม @ ครอบครัวดีมีสุขโดยชุมชนจังหวัด 		

ช่วงอายุ	ความต้องการและลักษณะเด็กที่ควรเป็น	สิ่งที่ช่วยแนะนำครอบครัว
วัยทารก ตั้งแต่แรก เกิดถึงอายุ 1 ปี	<ul style="list-style-type: none"> - เติบโตดี มีน้ำหนักส่วนสูงและแข็งแรง - พัฒนาการก้าวหน้าตามวัยอย่างสมดุล - เรียนรู้ สัมผัส เคลื่อนไหว สื่อภาษา - สร้างความผูกพันกับพ่อแม่ผู้เลี้ยงดู - ต้องการความรัก ความคุ้มครองปกป้องจากอันตราย และมั่นใจว่าไม่ถูกทอดทิ้ง 	<ul style="list-style-type: none"> - รู้จักลูก, สังเกตและเรียนรู้ - เลี้ยงลูกด้วยนมแม่และอาหารตามวัย - เอาใจใส่ดูแลสม่ำเสมอด้วยความรัก - สร้างความผูกพันตอบสนองกับลูกเล่นกับลูก - ชัมแย้มพูดคุยกับลูก - เผื่อระวังการเติบโต และส่งเสริมพัฒนาการ - ป้องกันอันตรายและอุบัติเหตุ - พาลูกไปตรวจสุขภาพรับวัคซีนตามระยะที่กำหนด (อายุ 2,4,6,9,12 เดือน)

เพื่อนำไปสู่คุณภาพของเด็กในอนาคตให้ดีขึ้น ⇒ ความเชื่อมั่นในตนเองและมีหวังในชีวิต

วัยเตาะแตะ อายุ 1-2 ปี	<ul style="list-style-type: none"> - เติบโตสมวัย และแจ่มใสร่าเริง - ต้องการควบคุมการเคลื่อนไหวและสิ่งแวดล้อมด้วยตนเอง จึงมีลักษณะ 'ดื้อ' 'ชน' 'ปฏิเสธ' และก้าวร้าว เอาแต่ใจตัว - เรียนรู้การสื่อภาษา พูดได้เป็นคำและวลี - อยากรู้ อยากลองสำรวจ อยากทำด้วยตัวเอง - เรียนรู้จากการเล่นและแบบอย่าง 	<ul style="list-style-type: none"> - เรียนรู้ขั้นตอน ส่งเสริมพัฒนาการและเผื่อระวังการเติบโต พาลูกไปตรวจสุขภาพ รับวัคซีนตามกำหนด (อายุ 1 ปีครึ่ง และ 2 ปี) - อบรมสั่งสอนและตอบคำถามอย่างอ่อนโยน เสมอต้นเสมอปลาย เป็นตัวอย่างและจงใจให้ทำสิ่งพึงปรารถนาชมเชยเมื่อเด็กทำสิ่งที่ดี แทนการบังคับขู่ให้กลัวหรือตี - ฝึกให้เด็ก 'หัดทำเอง' ช่วยเมื่อจำเป็น - พยายามเข้าใจความรู้สึกนึกคิดของเด็ก มองดูโลกจากมุมของเด็ก - ทำหรือหาของให้เด็กเล่น - เล่านิทาน หรือหารูปภาพให้ดู - ป้องกันอุบัติเหตุและอันตราย
---------------------------	--	---

เพื่อนำไปสู่คุณภาพของเด็กในอนาคตให้ดีขึ้น ⇒ ความเป็นตัวเอง กระตือรือร้น มีแรงจูงใจใฝ่ดี

เอกสารเพิ่มเติม

- @ สมุดบันทึกสุขภาพแม่และเด็ก
- @ คู่มือเลี้ยงลูกถูกวิธีวัยแรกเริ่ม
- @ ครอบครัวดีมีสุข โดยชุมชน จังหวัดของคุณ

ช่วงอายุ	ความต้องการและลักษณะเด็กที่ควรเป็น	สิ่งที่ช่วยแนะนำครอบครัว
<p>วัยอนุบาล อายุ 3-5 ปี</p>	<ul style="list-style-type: none"> - ริเริ่ม/เลียนแบบ มีจินตนาการ - เรียนรู้เหตุผลง่ายๆ เริ่ม 'คิด' และแยกแยะได้ - รู้และสามารถบอกเพศของตน - วาด ปั้น ชีตเขียน - ใช้ภาษาโต้ตอบ, เล่าเรื่อง - 'ทำเอง' ในกิจวัตรประจำวัน - แยกออกจากแม่ได้ชั่วคราว - ไปเล่น/เข้ากลุ่มเพื่อน/เริ่มรู้จักกา มารยาทต่างๆ - หัดควบคุมอารมณ์ และรู้จักรอคอย - เติบโตสมวัย ร่าเริง มีน้ำใจ รู้จักการให้ 	<ul style="list-style-type: none"> - ให้ออกาสเด็กแสดงออกทั้งด้านความคิด จินตนาการและความรู้สึก - ฝึกเด็กให้รู้จักสังเกต หัดคิด และทำด้วยตนเอง แต่ยังคงให้อยู่ในสายตาของผู้ใหญ่ เช่น ช่วยเหลืองานบ้านง่ายๆ - เป็นแบบอย่างเอื้ออาทรต่อกันในครอบครัว - การกินอยู่อย่างถูกสุขลักษณะ - การแก้ข้อขัดแย้งด้วยสันติวิธี - เรียนรู้ตลอดชีวิต การอ่าน การเล่า และตอบคำถามด้วยความเต็มใจ - ปลูกฝังคุณธรรม การรักษา ระเบียบวินัยและมารยาท ตลอดจนร่วมกิจกรรมทางศาสนา - อบรมเลี้ยงดูโดยใช้เหตุผล ชี้แนะ/ให้กำลังใจ สั่งสอนโดยไม่ใช้อารมณ์ - เพิ่มโอกาสการเรียนรู้ให้กับเด็กและตนเอง - ให้เด็กมีเวลาเล่นและเรียนรู้ร่วมกับเพื่อนๆ - พาเด็กไปศูนย์เด็กเล็กหรือโรงเรียนอนุบาล เพื่อเตรียมความพร้อม - ให้พี่นักเรียนชั้นประถม มัธยม หรือเยาวชนนอกระบบมาช่วยดูแล เล่นด้วย หรือสอนทำกิจกรรมฯ

เพื่อนำไปสู่คุณภาพของเด็กในอนาคตให้มี $\Rightarrow$ การมีจุดหมายในชีวิต ความคิดสร้างสรรค์ และใฝ่ดี

เอกสารเพิ่มเติม

- @ ครอบครัวดีมีสุขโดยชุมชน
- @ สมุดบันทึกสุขภาพแม่และเด็ก
- @ คู่มือเลี้ยงลูกถูกวิธีวัยแรกเริ่ม

ช่วงอายุ	ความต้องการและลักษณะเด็กที่ควรเป็น	สิ่งที่ช่วยแนะนำครอบครัว
วัยประถม ศึกษา (6-12 ปี)	<ul style="list-style-type: none"> - กระตือรือร้นที่จะเรียนรู้สิ่งใหม่ๆ จากบุคคลและสื่อต่างๆ และชอบลองทำสิ่งที่ท้าทายความสามารถ - เรียนรู้ให้อ่านออก เขียนได้ รู้จักแก้ปัญหา - เล่นเป็นกลุ่ม ชอบแข่งขัน ออกกำลังกายและแสดงออกในรูปแบบต่างๆ - ต้องการยอมรับจากพ่อแม่ ครู และเพื่อน - เปรียบเทียบและแข่งขัน - ร่างกายแข็งแรง เติบโตสมวัย - ปรับตัวกับกลุ่มเพื่อน ครูและการเรียนรู้ในโรงเรียน - รู้จักฟังตนเอง ทำหน้าที่ในครอบครัว โรงเรียนและชุมชน - มีความมานะอดทน น้ำใจนักกีฬา - รักท้องถิ่นและมีส่วนร่วมอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม 	<ul style="list-style-type: none"> - ส่งเด็กวัยนี้ทุกคนเข้าโรงเรียนตามกฎหมาย - ดูแลให้เด็กอยู่ในสิ่งแวดล้อมที่ดี - ให้กินอาหารที่มีคุณค่าเพียงพอ ได้เล่นและพักผ่อนอย่างเหมาะสม - ปลุกฝังให้เด็กมีระเบียบวินัย มีมารยาทและน้ำใจ โดยเป็นตัวอย่าง - ให้เด็กร่วมทำกิจกรรมที่โรงเรียนและมอบหมายให้รับผิดชอบหน้าที่ในครอบครัว - ฝึกเด็กให้ระมัดระวังป้องกันตัวเองจากอันตรายอุบัติเหตุ และอบายมุข - ฝึกให้เด็กได้สามารถตัดสินใจด้วยตนเองอย่างง่ายๆ และแบ่งเวลาเรียน เล่น พักผ่อน - ปลอ่ยให้เด็กมีโอกาสอยู่กับกลุ่มเพื่อน ฝึกการปรับตัว และแก้ไขความขัดแย้ง - ปลุกฝังนิสัยรักการอ่าน จัดหาหนังสือและสื่อที่เหมาะสม - ให้เล่นกีฬากลางแจ้ง ร่วมการแข่งขันกับคนอื่น เพื่อฝึกทักษะทางร่างกายและจิตใจให้รู้จักแพ้ รู้จักชนะ อดทน - ร่วมมือกับครูและทางโรงเรียน

เพื่อนำไปสู่คุณภาพของคนในอนาคตใหม่ ⇒ การมีทักษะพื้นฐานในการดำรงชีวิต

เอกสารเพิ่มเติม

@ สมุดบันทึกสุขภาพแม่และเด็ก

@ คู่มือเลี้ยงลูกถูกวิธีวัยเรียน

ช่วงอายุ	ความต้องการและลักษณะเด็กที่ควรเป็น	สิ่งที่ช่วยแนะนำครอบครัว
วัยรุ่น (13-18 ปี)	<ul style="list-style-type: none"> - ร่างกายเติบโต เปลี่ยนแปลงเป็นหนุ่มสาวอย่างรวดเร็ว และมีพลังมาก - ต้องการมีบทบาททางสังคม ความเป็นอิสระ รับผิดชอบต่อตนเองและการยอมรับจากผู้อื่น ต้องการสิทธิ และมีหน้าที่มากขึ้น - เปลี่ยนแปลงทางความคิดจากสิ่งที่ป็นรูปธรรมเป็นนามธรรม มีเหตุผล - เรียนรู้ เข้าใจเหตุผล และมีการคิดและตัดสินใจในสิ่งที่ควรกระทำ - ฝึกการแก้ไขข้อขัดแย้งภายในตัวเองและกับผู้อื่น หัดควบคุมอารมณ์และการแสดงออกที่ถูกกาลเทศะ - รู้จักเข้าใจตนเองและผู้อื่น รู้จักคบเพื่อน เพื่อนต่างเพศ และเลือกทางเดินชีวิตที่ดี มีคุณธรรม - ใช้เวลาให้เป็นประโยชน์ มีการรวมกลุ่มทำกิจกรรมที่เป็นประโยชน์ต่อตนเองและชุมชน - เรียนรู้และฝึกทักษะเพื่อการประกอบอาชีพที่สุจริต และเลี้ยงตัวได้ - มีส่วนรับรู้ ตัดสินใจและร่วมแก้ไขปัญหาคครอบครัวและชุมชนโดยใช้หลักประชาธิปไตย - เข้าใจและรู้จักควบคุมความต้องการทางเพศ แสดงออกอย่างเหมาะสมและสร้างสรรค์ - รักศักดิ์ศรี และต้องการพัฒนาตัวเอง ครอบครัว ท้องถิ่นและประเทศชาติ 	<ul style="list-style-type: none"> - เข้าใจและยอมรับการเปลี่ยนแปลง - ให้ความพูดคุย เพื่อรู้ถึงความคิด ความรู้สึก ความหวังและความเป็นอยู่ของเด็ก - ปรับวิธีการอบรมเลี้ยงดู โดยรับฟังความคิดเห็นของเด็ก ชี้แนะแนวทาง และเป็นທີ່ปรึกษาที่เด็กไว้วางใจได้ - ฝึกให้เด็กใช้เหตุผลในการคิดไตร่ตรองก่อนทำอะไรด้วยอารมณ์ พร้อมทั้งชี้ให้เห็นผลที่อาจจะเกิดตามมาได้ - ดูแลความเป็นอยู่ ชี้แนะให้เด็กดูแลรักษาสุขภาพ - ให้เด็กมีส่วนร่วมจัดการเรื่องการจับจ่าย - ใช้สอยในครอบครัว โดยคำนึงถึงประโยชน์ ประหยัด และปลอดภัย - ส่งเสริมให้เด็กได้รับการศึกษาต่อเนื่อง สนใจรับฟังข่าวสารและความรู้ใหม่ๆ ป้องกันมิให้ทำอาชีพที่ไม่เหมาะสม หรือละเมิดสิทธิ - ส่งเสริมการเตรียมประกอบอาชีพสุจริต และพัฒนาตนเอง - ให้ความรู้เกี่ยวกับชีวิตครอบครัว ทักษะชีวิต และเพศศึกษาตามสมควร เพื่อให้รู้จัก หลีกเลี่ยงสิ่งเสพติดอบายมุขและเพศสัมพันธ์ที่ไม่ปลอดภัยและก่อนวัยอันสมควร - ให้มีส่วนร่วมในกิจกรรมเกี่ยวกับศาสนา วัฒนธรรม ประเพณี และสิ่งแวดล้อมของท้องถิ่นเพื่อการอนุรักษ์ และรู้สึกเป็นเจ้าของ

เพื่อนำไปสู่คุณภาพของคนในอนาคต ⇒ มีศรัทธาในชีวิต คุณธรรม และอุทิศตนเพื่อส่วนรวม

เอกสารเพิ่มเติม

- @ ครอบครัวดีมีสุขโดยชุมชน
- @ คู่มือเลี้ยงลูกถูกวิธีวัยรุ่น

6. การพัฒนาครอบครัวแบบมีส่วนร่วมและยั่งยืน จำเป็นต้องเปิดโอกาสให้ประชาชนในหมู่บ้านเข้ามามีส่วนร่วมในการดำเนินงานทุกขั้นตอน ตั้งแต่การวางแผน การปฏิบัติ จนถึงการติดตามผล เพราะทุกคนเป็นเจ้าของโครงการพัฒนาครอบครัวในชุมชน ต่างมีศักยภาพในการร่วมกันคิด ร่วมกันทำ เมื่อเกิดผลไม่ว่าจะดีหรือไม่ดีก็เป็นผู้ได้รับผลนั้น ทุกคน จึงควรมีส่วนร่วมในการบริหารจัดการ ป้องกันแก้ไขปัญหาของชุมชน ทั้งนี้ องค์กรชุมชนและกลุ่มอาสาสมัครโครงการพัฒนาครอบครัว เป็นแกนหลักที่สำคัญและเจ้าหน้าที่ทั้งภาครัฐและเอกชนเป็นฝ่ายให้การสนับสนุน ทั้งด้านบริหารจัดการ การปฏิบัติและด้านวิชาการโดยทุกฝ่าย มุ่งไปสู่เป้าหมายเดียวกัน คือ

*วิสัยทัศน์คนไทยและสังคมไทยที่พึงปรารถนาในอนาคต

- คนทุกคนมีโอกาสและความเสมอภาคที่จะได้รับการพัฒนาให้เป็นไปตามศักยภาพอย่างเต็มที่
- คนเกิดและเติบโตในครอบครัวที่มีความพร้อมและอบอุ่น
- คนอยู่ในชุมชนที่เข้มแข็ง
- สังคมมีสมรรถภาพ เสรีภาพ ความยุติธรรม ความเมตตากรุณา ความเคารพในสิทธิมนุษยชน และเป็นสังคมที่สันติ ไม่มีความขัดแย้งรุนแรง
- ** มีระบบบริหารจัดการเพื่อแปลงแผนลงสู่การปฏิบัติอย่างมีประสิทธิภาพ

หมายเหตุ * แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 8 (พ.ศ.2540-2544)

** โครงการพัฒนาครอบครัวนับได้ว่าเป็นการปฏิบัติตามหลักการนี้อย่างเป็นทางการ จึงมีความสำคัญ และควรติดตามปรับปรุงให้มีประสิทธิภาพเพิ่มขึ้นเป็นลำดับ

ครอบครัวสุขสันต์ ทุกวันมีคุณภาพ (แนวทางการใช้หนังสือครอบครัวดีมีสุขโดยชุมชน)

ทุกคนในครอบครัวไม่ว่าจะมีลักษณะไหน จะอยู่พร้อมหน้าหรือไม่ จะอยู่ในช่วงวงจรชีวิตครอบครัว ระยะเวลา ล้วนแล้วแต่มีหน้าที่และมีโอกาสที่จะสร้างเสริมความอยู่ดี มีสุขให้เกิดขึ้นได้ ทั้งนี้สมาชิกในครอบครัว จะต้องเห็นคุณค่าของครอบครัวและเป็นกำลังสำคัญที่จะช่วยกัน โดยชุมชนให้ความสนับสนุน

หนังสือครอบครัวดีมีสุขโดยชุมชน ซึ่งจัดทำขึ้นในจังหวัดของท่านเป็นสิ่งที่สมาชิกครอบครัวนำมาใช้ประโยชน์ในการพัฒนาครอบครัวของตนไปสู่ความสงบสุขและความมั่นคง โดยมีขั้นตอนดังนี้

1. ทำความรู้จักครอบครัวของตนเอง และตั้งเป้าหมาย ว่าสมาชิกของครอบครัวมีใครบ้าง มีคุณภาพชีวิตและบทบาทในครอบครัวอย่างไร ลักษณะครอบครัวอยู่ในภาวะที่พึงประสงค์น่าพอใจด้านใดบ้าง หรืออยู่ในภาวะเสี่ยงต่อการเกิดปัญหาด้านใด เช่น อาชีพ การเงิน สุขภาพ ความรักสามัคคี ความสัมพันธ์ระหว่างกัน ความรับผิดชอบร่วมกัน ความประพฤติก่อนในครอบครัว สามารถจะใช้เครื่องชี้วัด ตัวเด็กอายุ 0-5 ปี, 6-12 ปี, 13-18 ปี วัยหนุ่มสาว เครื่องชี้วัดครอบครัว และชุมชนกับสภาพแวดล้อมเป็นแนวทางได้ ก็จะทำให้ทราบถึงจุดเข้มแข็งของครอบครัวและจุดที่เป็นปัญหาหรือจุดเสี่ยง เพื่อนำมาหาทางแก้ไขต่อไป

ทั้งนี้สมาชิกทุกคนของครอบครัวควรมีส่วนร่วมกันปรึกษาหารือในการตั้งเป้าหมายที่พึงประสงค์ของการพัฒนาครอบครัวที่เป็นไปได้โดยกำหนดระยะเวลาและขั้นตอนจากง่ายไปยาก เช่น ตั้งเป้าหมายที่จะรับประทานอาหารร่วมกันสัปดาห์ละ 3 ครั้ง จะช่วยกันซ่อมรั้วบ้านให้เสร็จใน 1 เดือน จะเก็บออมไว้ให้ครบ 50,000 บาท เป็นต้น

2. พิจารณาหาเหตุผลและวางแผนปรับเปลี่ยน หลังจากที่อยู่จักสถานภาพ และตั้งเป้าหมายที่ต้องการแล้ว สมาชิกครอบครัวต้องมาวิเคราะห์ดูว่า ตนเองได้ทำบทบาทหน้าที่ในครอบครัวอย่างครบถ้วนหรือไม่ สาเหตุของปัญหาหรือความขัดแย้งเกิดจากอะไร มีทางออกอย่างไรบ้างที่จะเลือกใช้ได้ มีข้อดีข้อเสียหรือเป็นไปได้เพียงใด ตัวอย่างเช่น ปัญหาความห่างเหินระหว่างพ่อกับลูก หรือ ความขัดแย้งกันเกี่ยวกับการใช้จ่ายของสามีและภรรยา เกิดจากการพูดจากันไม่รู้เรื่อง ระวังกัน ขาดความเห็นใจ ทางแก้ไขจะต้องหาโอกาสที่ทั้งสองฝ่ายมีอารมณ์ปกติมาเอาใจใส่รับฟังความรู้สึก ความคิดเห็น และความเป็นไปได้ของแต่ละฝ่าย เพื่อจะได้ตกลงกัน แสดงความห่วงใยเอื้ออาทรต่อกัน และหาทางแก้ไขความขัดแย้งอย่างสร้างสรรค์ ซึ่งสามารถจะใช้หนังสือส่วนที่เกี่ยวกับวิธีสร้างเสริมความสุข การสื่อสารกันในครอบครัวอย่างสร้างสรรค์ และการแก้ไขปัญหามานานในชีวิตครอบครัวมาเป็นแนวทางได้ หรืออาจจะปรึกษาร่วมกับสมาชิกในครอบครัวและญาติมิตรในท้องถิ่น ตลอดจนผู้รู้ ผู้ใหญ่ที่นับถือ ผู้นำทางศาสนา หรือไปรับบริการปรึกษาแนะแนวก็ได้ สิ่งสำคัญคือ ทุกฝ่ายจะต้องมีความตั้งใจมั่นคงที่จะช่วยกันแก้ไขปัญหาดตกลงกันให้เข้าใจในเป้าหมายเดียวกันและกำหนดวิธีการปฏิบัติที่จะทำให้บรรลุเป้าหมายนั้น โดยระดมทรัพยากรทั้งในครอบครัวและในชุมชน

3.ลงมือกระทำกิจกรรมและติดตามผล เพื่อเสริมสร้างความสุขในครอบครัวและหรือแก้ไข ปัญหาอย่างจริงจังและจริงใจ สมาชิกครอบครัวจะต้องลงมือลงแรง ใช้เวลาร่วมกันทำกิจกรรมโดยยอมรับในความแตกต่างทางความคิด ประสบการณ์ มีความรักและปรารถนาดี นับถือซึ่งกันและกัน โดยไม่ยึดติดกับความเห็น แต่ประโยชน์สุขและหน้าตาของตนเอง ค่านิยมเก่าเกี่ยวกับบทบาทตามเพศ ทำความเข้าใจกับข่าวสารข้อมูล และ รู้ทันการเปลี่ยนแปลงทางสังคม เศรษฐกิจ และวัฒนธรรมในปัจจุบัน เน้นการสื่อสารกันอย่างสร้างสรรค์ คิด พูด และกระทำโดยมีคุณธรรมเอื้ออาทรต่อกัน ส่วนใหญ่สมาชิกในครอบครัวอยู่ในวัยที่จะกระทำได้ด้วยตนเอง แต่ หากเหลือบ่ากว่าแรงอาจต้องขอความร่วมมือช่วยเหลือจากญาติ เพื่อนบ้าน และบริการที่มีอยู่ในชุมชน เมื่อร่วมกันทำกิจกรรมไประยะหนึ่งแล้วควรประเมินสภาวะการณ์ใหม่เข้าสู่วงจรการแก้ไขปัญหาย่างมีประสิทธิภาพต่อไป ดังนั้น ในชุมชนจึงจำเป็นต้องมีระบบที่ทำให้กลุ่มบุคคลที่มาจากครอบครัวที่เข้มแข็งสามารถเอื้อเพื่อหรือช่วยเหลือ ครอบครัวที่ด้อยโอกาส หรือเผชิญกับปัญหา กลุ่มที่พอลงอยู่ได้จะพัฒนาตนเองให้มีคุณภาพ และก้าวหน้ายิ่งขึ้น

โครงการพัฒนาครอบครัว จะมีอาสาสมัครโครงการในหมู่บ้าน ภายใต้การดูแลของฝ่ายกรรมการกิจการ สตรี ช่วยแนะนำพ่อแม่ให้เลี้ยงดูลูกให้เป็นคนดี คนเก่ง แข็งแรง เด็กที่เป็นนักเรียนประถมศึกษา ได้เรียนรู้ที่จะเป็น สมาชิกที่ดีของครอบครัวและชุมชน จากวิชาเสริมประสบการณ์ชีวิต (สพช.) และการดูแลพัฒนาเด็กเล็กในชุดวิชา การงานพื้นฐานอาชีพในโครงการที่เลี้ยงน้อง (กพอ.) กลุ่มเยาวชนและกลุ่มอาชีพร่วมกันสร้างของเล่นสนับสนุน โครงการอาหารกลางวัน และสนับสนุนศูนย์พัฒนาเด็กเล็ก เพื่อดูแลและส่งเสริมพัฒนาการของเด็กในหมู่บ้านให้มีสุขภาพดี พัฒนาการสมวัย เพื่อให้มีความพร้อมก่อนเข้าเรียนในชั้นประถมศึกษา เจ้าหน้าที่ของหน่วยงานต่างๆ ทางภาครัฐบาล เช่น คปต. อนามัย หมอ พยาบาล ครู พัฒนาชุมชน เกษตร ประชาสงเคราะห์ ร่วมกับภาค เอกชน เช่น พระ หรือผู้นำศาสนา และ อบต. องค์กรชุมชน กรรมการตำบลและหมู่บ้าน ตลอดจนองค์กรธุรกิจ และมูลนิธิ จะร่วมกันทำงานอย่างสอดคล้องกันเพื่อเป้าหมายเดียวกัน พัฒนาคน พัฒนาครอบครัว และชุมชน อย่างเป็นองค์รวม และมีประสิทธิภาพ พร้อมกับประเมินติดตามผลร่วมไปกับครอบครัว เพื่อปรับปรุง การดำเนินงาน และการทำกิจกรรมให้ได้ผลดียิ่งขึ้น การติดตามผลอาจพิจารณาใช้เครื่องชี้วัด ดังนี้

การพัฒนาครอบครัวเป็นการพัฒนาเด็กอย่างแท้จริง

เครื่องชี้วัดด้านเด็ก ชุดที่ 1
วัยแรกเกิด - อายุ 5 ปี

รายการ	ผลการประเมิน	
	ผ่าน	ไม่ผ่าน
1. เด็กมีน้ำหนักและส่วนสูงตามเกณฑ์ในสมุดบันทึกสุขภาพแม่และเด็ก (หน้า 10, 11)		
2. เด็กได้รับการตรวจสุขภาพและได้รับวัคซีนตามที่กำหนดไว้ในสมุดบันทึกสุขภาพแม่และเด็ก (หน้า 20)		
3. เด็กกินนมแม่อย่างเดียว 4 เดือน ก่อนเพิ่มอาหารตามวัย (หน้า 9)		
4. เด็กมีความสามารถตามวัย ตามเกณฑ์พัฒนาการในสมุดบันทึกสุขภาพแม่และเด็ก (หน้า 13-18)		
5. เด็กวัย 3-5 ปี ได้เตรียมความพร้อมในระดับก่อนประถมศึกษาตามเกณฑ์ความพร้อมของโรงเรียน (หน้า 4)		

เครื่องชี้วัดด้านเด็ก ชุดที่ 2
วัย 6 - 12 ปี

รายการ	ผลการประเมิน	
	ผ่าน	ไม่ผ่าน
1. เด็กมีน้ำหนักและส่วนสูงตามเกณฑ์ในสมุดประจำตัวนักเรียน		
2. เด็กได้รับการตรวจสุขภาพและได้รับวัคซีนตามที่กำหนด		
3. เด็กได้พูด ตอบคำถามอธิบาย แสดงความคิดเห็นกับพ่อแม่ พี่น้อง คนใกล้ชิด และคนอื่นได้อย่างมีเหตุผล		
4. เด็กแบ่งเวลาเรียน ทำการบ้าน เล่น ดูโทรทัศน์ และพักผ่อน		
5. เด็กช่วยเหลืองานบ้านอย่างน้อย 1 กิจกรรมทุกวัน		

เครื่องชีวิตด้านเด็ก ชุดที่ 3

วัย 13 - 18 ปี

รายการ	ผลการประเมิน	
	ผ่าน	ไม่ผ่าน
1. วัยรุ่นมีน้ำหนัก, ส่วนสูง ตามเกณฑ์มาตรฐาน		
2. วัยรุ่นละเว้นหรือป้องกันตนเองจากการมีเพศสัมพันธ์ จนกว่าจะรับผิดชอบต่อตนเอง และคนรักได้		
3. วัยรุ่นละเว้นการสูบบุหรี่ ดื่มสุรา เสพสารเสพติด และเล่นการพนัน		
4. วัยรุ่นฝึกทักษะในการประกอบอาชีพและใช้แรงงานอย่างเหมาะสม		
5. วัยรุ่นวางแผนในการเรียนรู้ ประกอบอาชีพ การใช้จ่ายและการมีครอบครัว		
6. วัยรุ่นรวมกลุ่มทำกิจกรรมอย่างสร้างสรรค์		
7. วัยรุ่นรู้จักสื่อสารความคิด ใช้วิจารณญาณแก้ปัญหาอย่างมีเหตุผล และมีส่วนร่วม ตัดสินใจเรื่องเกี่ยวกับตนเอง		

เครื่องชีวิตครอบครัว

รายการ	ผลการประเมิน	
	ผ่าน	ไม่ผ่าน
1. พ่อแม่ ผู้ใหญ่ในครอบครัวมีเวลาร่วมกันรับผิดชอบภารกิจในครอบครัวโดยไม่แบ่งแยก ตามเพศ โดยเฉพาะการอบรมเลี้ยงดู		
2. สมาชิกในครอบครัวเรียนรู้อย่างต่อเนื่องและนำมาพัฒนาในด้านอาชีพ และความเป็นอยู่ ของครอบครัว		
3. สมาชิกในครอบครัว รักและห่วงใยเอื้ออาทร หันหน้าเข้าหากันทั้งในยามสุขและใน ยามทุกข์		
4. ครอบครัวมีรายได้เพียงพอและรู้จักใช้จ่ายตามความจำเป็น		
5. ครอบครัวมีที่อยู่เป็นหลักแหล่งมั่นคง และมีสภาพแวดล้อมที่ปลอดภัยถูกสุขลักษณะ		

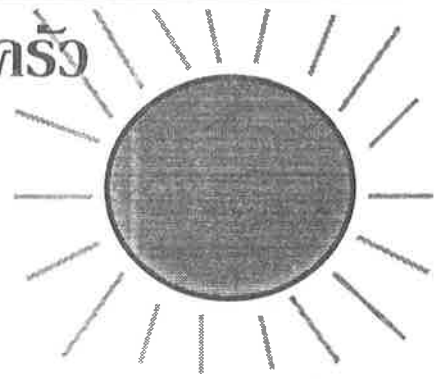
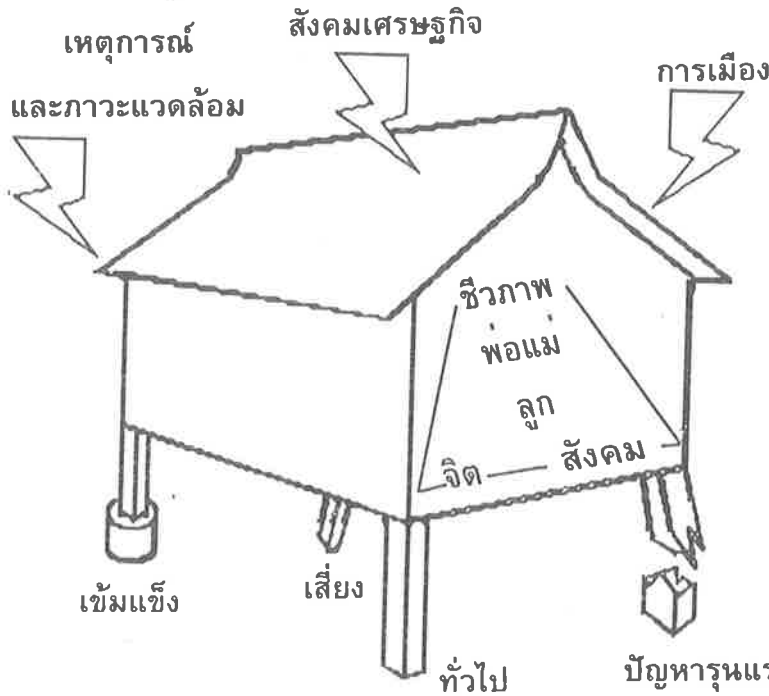
เครื่องชี้วัดด้านความสัมพันธ์ระหว่างครอบครัวและชุมชน

รายการ	ผลการประเมิน	
	ผ่าน	ไม่ผ่าน
1. ครอบครัวใช้บริการพื้นฐานด้านสุขภาพ การศึกษา อาชีพ และสาธารณูปโภคในชุมชน		
2. ครอบครัวทำกิจกรรมร่วมกันกับชุมชนด้านศาสนา ประเพณี		
3. ครอบครัวทำกิจกรรมเพื่อพัฒนาชุมชนและสิ่งแวดล้อม		
4. ครอบครัวอยู่อย่างสงบสุขในชุมชนที่ปลอดภัย		
5. ครอบครัวในชุมชนที่อยู่ในภาวะลำบากยากแค้น เช่น มีผู้เจ็บป่วยเรื้อรัง พิการ มีความร้าวฉาน หรือทำร้ายกัน ได้รับความช่วยเหลือจากเพื่อนบ้าน วัด และองค์กรชุมชน		

เครื่องชี้วัดภาวะเสี่ยงของครอบครัว

รายการ	ผลการประเมิน	
	(ไม่มี) ผ่าน	(มี) ไม่ผ่าน
1. มีผู้เจ็บป่วยเรื้อรัง ผู้พิการ ผู้ป่วยโรคจิต ผู้ป่วยโรคเอดส์ หรือเด็กขาดอาหาร		
2. ครอบครัวแตกแยก หย่าร้าง หรือตาย มีพ่อหรือแม่เลี้ยงลูกอายุต่ำกว่า 15 ปี ตามคำพิง		
3. มีความรุนแรง การทำร้ายร่างกาย และจิตใจกัน		
4. มีพฤติกรรมทางเพศที่ผิดต่อหลักศาสนาและกฎหมาย		
5. ขาดงาน ขัดสนมาก หรือมีหนี้สินล้นตัว		

กลยุทธ์การเพิ่มกำลังให้ครอบครัว ในระดับความเสี่ยงต่างกัน

◆ บูรณาการของบริการต่างสาขา

- สาธารณสุข
- ศึกษา
- พัฒนาชุมชน
- สังคมสงเคราะห์
- ศาสนา
- สื่อมวลชน/สื่อบุคคล

◆ การพัฒนาอย่างมีส่วนร่วม

ช่วยกันคิด ช่วยกันทำ ทุกเพศ ทุกวัย

◆ เกื้อกูลในเครือญาติ/เพื่อนบ้าน/สังคมอย่างเป็นและไม่เป็นทางการ

◆ การมีส่วนร่วมอย่างมีศักดิ์ศรีและมุ่งการพึ่งพาตนเอง

◆ กลยุทธ์เชิงรุกและระดมทรัพยากร

ที่มา : พญ.นิทยา คุชภัคดี และคณะ

ครอบครัวในระดับความเสี่ยงต่างกัน จำเป็นต้องได้รับการดูแลช่วยเหลือในรูปแบบที่แตกต่างกัน

- **ครอบครัวเข้มแข็ง** ควรจะได้รับการสนับสนุนให้เป็นแบบอย่างและเอื้อเพื่อต่อส่วนรวมเช่นเป็นอาสาสมัคร
- **ครอบครัวทั่วไป** ควรจะมีโอกาสพัฒนาให้เข้มแข็งยิ่งขึ้น โดยปรับกิจกรรมวิธีการสื่อสารและใช้เวลาอย่างมีคุณภาพด้วยกัน
- **ครอบครัวเสียง** ควรได้เตรียมตัวหาทางแก้ไขสถานการณ์ให้หลุดพ้นจากภาวะเสี่ยง โดยปรึกษาหารือญาติมิตร หรือบริการสวัสดิการในชุมชนเพื่อช่วยประคับประคอง ผ่านช่วงเสียงไปแล้วจึงเสริมสร้างกำลังเพิ่มขึ้น
- **ครอบครัวที่ประสบปัญหารุนแรง** ควรได้รับความช่วยเหลืออย่างทันเหตุการณ์ไม่ว่าจะเป็นการเกื้อกูลอย่างไม่เป็นทางการ เป็นทางการ หรือการสงเคราะห์อย่างเป็นระบบ แต่ต้องเน้นการมีส่วนร่วมของครอบครัวอย่างมีศักดิ์ศรีในการฟื้นฟูสภาพ แก้ไขปัญหาอย่างสร้างสรรค์ และมุ่งการพึ่งพาตนเองในที่สุด

ตัวอย่างการแก้ไขปัญหาที่อาสาสมัครอาจพบได้

ที่	สภาพปัญหา	บทบาทของอาสาฯ	บทบาทขององค์กรชุมชน	บทบาทของเจ้าหน้าที่
1.	ชาวบ้านไม่เชื่อถืออาสาสมัคร	<ol style="list-style-type: none"> ปรับปรุงตนเองในส่วนที่ยังไม่พร้อม เช่น ศึกษาหาความรู้การทำให้เป็น ปรึกษาหารือ 	<ol style="list-style-type: none"> ให้กำลังใจและร่วมทำ ทำความเข้าใจกับชาวบ้าน เพื่อให้เกิดการยอมรับ 	<ol style="list-style-type: none"> เสริมความรู้วิธีการทำงานให้อาสาสมัคร ติดตามนิเทศก์ให้กำลังใจ
2.	อาสาสมัครไม่มั่นใจในวิธีการที่จะเข้าไปพูดคุยกับชาวบ้านเพื่อปรับเปลี่ยนพฤติกรรม	<ol style="list-style-type: none"> เตรียมตัวด้วยการศึกษาหาความรู้และสื่อ เยี่ยมบ้านเพื่อพูดคุยกับผู้ปกครอง พ่อ/แม่ โดยใช้สื่อที่เหมาะสมกับกลุ่มเป้าหมาย 	<ol style="list-style-type: none"> ประชาสัมพันธ์ให้ชาวบ้านทราบถึงบทบาทของอาสาสมัคร ขอให้ชาวบ้านช่วยให้ความร่วมมือ 	<ol style="list-style-type: none"> ฝึกทักษะการสื่อสารให้กับอาสาสมัคร ฝึกการใช้สื่อ...ให้กับอาสาสมัคร ให้โอกาสทดลองซักซ้อมจนคล่องและมั่นใจ
3.	หนังสือภาพและอุปกรณ์เครื่องเล่นสำหรับเด็กไม่เพียงพอ	<ol style="list-style-type: none"> แนะนำชาวบ้านให้รู้จักใช้วัสดุที่มีอยู่ในท้องถิ่นมาจัดทำเครื่องเล่นให้ลูก ปรึกษาหารือกรรมการฝ่ายกิจการสตรีในคณะกรรมการหมู่บ้าน, กม, คปต, อบต, เพื่อให้ความรู้แก่ชาวบ้าน รวบรวมผู้สนใจนัดหมายให้เข้ารับความรู้และช่วยกันจัดทำเครื่องเล่นสำหรับเด็ก 	<ol style="list-style-type: none"> ประสานงานกับคณะทำงานระดับ/ตำบล เพื่อให้ความรู้แก่ผู้สนใจ ติดต่อประชาชนในท้องถิ่นที่มีความรู้มาแนะนำการทำของเล่นสำหรับเด็ก ประสานภาคเอกชน เพื่อให้การสนับสนุน สำรวจดูความต้องการและระดมความคิดในการแก้ไขปัญหาระยะยาว 	<ol style="list-style-type: none"> ประสานงานกับวิทยากรในท้องถิ่น จัดกลุ่ม-สนใจ ให้ความรู้เรื่องความสำคัญของการเล่นและการจัดทำของเล่นสำหรับเด็ก ให้การสนับสนุนวัสดุอุปกรณ์ที่จำเป็น ประสานภาคเอกชน เพื่อให้การสนับสนุน ประสานงานกับโรงเรียน สถาบันการศึกษา และ กชน. ให้นักเรียน เยาวชนมีส่วนร่วมผลิตจากวัสดุเหลือใช้และวัสดุธรรมชาติ

ข้อมูลการให้บริการของหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง

1. สำนักงานพัฒนาชุมชน

- ประสานคณะทำงานโครงการพัฒนาครอบครัว จัดทำแผนส่งเสริม สนับสนุนกิจกรรมโครงการพัฒนาครอบครัวในทุกระดับ
- ประสานงานการคัดเลือกอาสาสมัครโครงการพัฒนาครอบครัวเพื่อรับการอบรมและติดตามผล
- พัฒนา ปรับปรุงกิจกรรมพัฒนาเด็กโดยหน่วยงานพัฒนาเด็กเคลื่อนที่และศูนย์พัฒนาเด็กเล็ก
- ส่งเสริม สนับสนุน กิจกรรมการพัฒนาสตรีเด็กและเยาวชนและกิจกรรมการพัฒนาอาชีพ
- จัดตั้ง พัฒนาศูนย์ข้อมูลตำบล
- ระดมทรัพยากรที่มีอยู่ ทั้งภาครัฐ เอกชนธุรกิจ เพื่อสนับสนุนการพัฒนาเด็กและครอบครัว

2. สำนักงานสาธารณสุข

- ให้บริการอนามัยแม่และเด็ก ดูแลหญิงตั้งครรภ์การคลอด ดูแลหลังคลอด ตรวจสอบสุขภาพเด็ก 0-18 ปี เยี่ยมบ้านและออกหน่วยเคลื่อนที่ ให้การดูแลอย่างต่อเนื่องสม่ำเสมอ
- ส่งเสริมให้พ่อแม่ใช้สมุดบันทึกสุขภาพแม่และเด็กในการดูแลลูก และส่งเสริมพัฒนาการของลูกในทุกๆ ด้านอย่างต่อเนื่อง
- เฝ้าระวังและส่งเสริมการเจริญเติบโตของเด็กเป็นระยะอย่างสม่ำเสมอ
- เฝ้าระวังสุขภาพและอวัยวะเกี่ยวกับการเรียนในนักเรียน เช่น การวัดสายตา การตรวจการได้ยิน
- ส่งเสริมการออกกำลังกายของสมาชิกทุกคนในครอบครัว
- ให้ความรู้แก่ผู้ปกครอง นักเรียน และเยาวชนเกี่ยวกับโภชนาการ อนามัย สิ่งแวดล้อม พฤติกรรม สุขภาพ การใช้ยาอย่างถูกต้อง การป้องกันโรค และอุบัติเหตุ ชีวิตวัยรุ่นและการมีครอบครัวเมื่อถึงวัยอันสมควร

3. สำนักงานประชาสงเคราะห์

- ให้บริการช่วยเหลือเด็กที่ประสบปัญหาครอบครัวเด็กกำพร้า อนาคตา เด็กพิการ เด็กที่มีปัญหาขาดสารอาหาร โดยผ่านศูนย์สงเคราะห์ราษฎร
- เป็นแกนกลางในการประสานงานให้หน่วยงานที่เกี่ยวข้อง ทั้งภาครัฐและเอกชน ในการนำบริการด้านสวัสดิการสังคม และสังคมสงเคราะห์ ไปให้แก่ราษฎรในหมู่บ้าน

4. ศูนย์การศึกษานอกโรงเรียน

- ให้การศึกษาอบรมเฉพาะกลุ่ม โดยการจัดกลุ่มสนใจ หรือกลุ่มสนทนาเยาวชน กลุ่มพ่อแม่ ผู้ปกครอง
- เผยแพร่ความรู้โดยผ่านสื่อการเรียนรู้ต่างๆ เช่น แผ่นภาพ วิทยุ โทรทัศน์ เอกสารสิ่งพิมพ์
- เพื่อเสริมสร้างสถาบันครอบครัวให้เข้มแข็งโดยการเรียนรู้ตามอัธยาศัย และการเรียนรู้ตลอดชีวิต
- พัฒนาห้องสมุดประชาชนให้เป็นศูนย์กลางจัดกิจกรรมและบริการที่หลากหลายให้กับชุมชน
- พัฒนาหลักสูตรและชุดการเรียนรู้เรื่องครอบครัวศึกษา

5. สำนักงานการประถมศึกษา

- จัดตั้งชั้นอนุบาลปีที่ 1-2 ในโรงเรียนประถมศึกษา
- จัดกิจกรรมการเรียนการสอนงานบ้าน เรื่องงานเลี้ยงเด็กในกลุ่มวิชาการงานและพื้นฐานอาชีพ ชั้นประถมศึกษาปีที่ 5-6 (โครงการพี่เลี้ยงน้อง)
- พัฒนาศูนย์พัฒนาการศึกษาระดับก่อนประถมศึกษาระดับจังหวัดและสร้างเครือข่ายศูนย์พัฒนาการศึกษาในระดับอำเภอ เพื่อให้บริการแก่หน่วยงาน และองค์กรที่เกี่ยวข้อง

6. สำนักงานเกษตร

- ส่งเสริมการรวมกลุ่มเกษตรกร เป็นองค์กรร่วมในการดำเนินงานโครงการพัฒนาครอบครัว
- ส่งเสริมความรู้เรื่องการประกอบอาชีพ
- ส่งเสริมการแปรรูปและการถนอมอาหาร และการประกอบอาหารสำหรับเด็ก เพื่อการเติบโตและการแก้ไขปัญหาทุพโภชนาการ
- ส่งเสริมอาชีพแก่กลุ่มแม่บ้านเกษตรกร เพื่อพัฒนาคุณภาพชีวิตของครอบครัว และสิ่งแวดล้อม

7. สำนักงานประชาสัมพันธ์

- สถานีวิทยุกระจายเสียงแห่งประเทศไทยประจำจังหวัดจัดทำรายการแทรกในรายการที่มีผู้นิยมมากที่สุด
- ประชาสัมพันธ์ ทำข่าว สัมภาษณ์ ส่งข่าวจากท้องถิ่นเข้าสู่ส่วนกลาง
- อาสาสมัครประชาสัมพันธ์ ช่วยเป็นผู้ประสานงานระหว่างเจ้าหน้าที่กับชาวบ้าน

8. องค์กรชุมชน องค์กรศาสนา ผู้รู้ และผู้นำในชุมชน

- เป็นแหล่งวิทยากรและแหล่งสนับสนุนกิจกรรมพัฒนาเด็กและครอบครัวในท้องถิ่น ทั้งด้านความรู้ การร่วมแรงทำงาน การให้กำลังใจ ทุนดำเนินการและวัสดุ

9. ภาคธุรกิจและกลุ่มอาชีพ

-เป็นแหล่งสนับสนุนกิจกรรม และทุนการดำเนินการ ตลอดจนความรู้ด้านบริหารจัดการ

10. หน่วยงานสนับสนุนโครงการพัฒนาครอบครัวในระดับชาติ

นอกจากหน่วยงานของทางราชการที่มีบทบาทเข้าไปสนับสนุนงานพัฒนาครอบครัว โดยมีเจ้าหน้าที่เป็นตัวแทนของหน่วยงานลงไปปฏิบัติงานในหมู่บ้าน ตำบล อำเภอ แล้วยังมีหน่วยงานที่ทำงานประสานกันให้การสนับสนุนในระดับส่วนกลาง ในด้านนโยบาย วิชาการ และงบประมาณ วัสดุ อุปกรณ์ ที่ใช้ในการพัฒนาเด็กและครอบครัว หน่วยงานในระดับชาติ ที่สนับสนุนให้การดำเนินงานโครงการพัฒนาครอบครัวในทุกระดับมีประสิทธิภาพ ได้แก่

- สถาบันแห่งชาติเพื่อการพัฒนาเด็กและครอบครัว มหาวิทยาลัยมหิดล เป็นแกนหลักในการประสานงานวิชาการ สนับสนุนการฝึกอบรม พัฒนาบุคลากร พัฒนาสื่อ วิจัยเพื่อพัฒนา และประเมินผล
- สำนักงานคณะกรรมการส่งเสริมและประสานงานเยาวชนแห่งชาติ (สยช) เป็นหน่วยงานที่ได้รับมอบหมายให้ดูแลติดตาม ประเมินผล
- สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจ และสังคมแห่งชาติ (สศช) ประสานแผนและนโยบาย
- สำนักงานคณะกรรมการส่งเสริมและประสานงานสตรีแห่งชาติ (กสส) และสำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ (สวช) สนับสนุนการจัดทำหนังสือและกิจกรรมครอบครัวดีมีสุขโดยชุมชนของทุกจังหวัด

นอกจากนี้ ในปัจจุบันยังมีองค์กรภาคเอกชนที่เข้ามามีบทบาทในการพัฒนาเด็กและครอบครัวมากยิ่งขึ้น เป็นการผนึกกำลังกัน พัฒนาคุณภาพชีวิตของครอบครัวอย่างมีประสิทธิภาพ

- องค์การทุนเพื่อเด็กแห่งสหประชาชาติ (UNICEF) สนับสนุนการจัดทำโครงการนำร่องและการวิจัยติดตามประเมินผล การประชุมทางวิชาการและฝึกอบรมบุคลากร การทำต้นฉบับสื่อตลอด การประสานงานบริหารจัดการ
- มูลนิธิสงเคราะห์เด็กยากจน ซีซีเอฟ แห่งประเทศไทย ในพระบรมราชูปถัมภ์สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี สนับสนุนการดำเนินการพัฒนาเด็กในชุมชน การฝึกอบรมบุคลากร และการร่วมจัดทำสื่อ
- มูลนิธิเซฟเดอะซิลเดรน (SCF-US) ร่วมดำเนินโครงการพัฒนาเด็กโดยครอบครัว จังหวัดนครสวรรค์ และสนับสนุนฝึกอบรมบุคลากร
- สภาก่อการเพื่อพัฒนาเด็กและเยาวชน (สอद्य) ประสานงานองค์กรพัฒนาในภาคเอกชน

เอกสารอ้างอิง

1. กรมการศึกษานอกโรงเรียน กระทรวงศึกษาธิการ. ชุดวิชาครอบครัวศึกษา เรื่องครอบครัวที่ดี
2. กรมวิชาการ กระทรวงศึกษาธิการ. ความรู้เพื่อชีวิต สารที่ท้าทาย. 2533, 110 หน้า
3. กรมวิชาการ กระทรวงศึกษาธิการ. เต็มใหญ่ใกล้ธรรม. กรุงเทพฯ โรงพิมพ์คุรุสภา. 2538, 86 หน้า
4. กรมอนามัย กระทรวงสาธารณสุข. สมุดบันทึกสุขภาพแม่และเด็ก. 2537, 20 หน้า
5. กองอนามัยครอบครัว กรมอนามัย กระทรวงสาธารณสุข คู่มือพ่อแม่สำหรับ "การอบรมเลี้ยงดูลูก" กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์องค์การสงเคราะห์ทหารผ่านศึก. 2535, 63 หน้า
6. กองอนามัยโรงเรียน กรมอนามัย กระทรวงสาธารณสุข คู่มือวิทยากรอบรมผู้นำนักเรียนฝ่ายส่งเสริมอนามัย. พิมพ์ครั้งที่ 2 กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์องค์การสงเคราะห์ทหารผ่านศึก 191 หน้า
7. คณะดำเนินงานโครงการพัฒนาเด็กโดยครอบครัว จังหวัดนครสวรรค์ คู่มือวิทยากร "สิ่งที่ครอบครัวควรคำนึง 8 ประการ" 2538 144 หน้า
8. คณะศึกษา "การศึกษาไทยในยุคโลกาภิวัตน์" การศึกษาไทยในยุคโลกาภิวัตน์สู่ความก้าวหน้าและความมั่นคงของชาติในศตวรรษหน้า. "ข้อเสนอปฏิรูปการศึกษาไทย" ธนาคารกสิกรไทย สำนักงานใหญ่ 2539, 92 หน้า
9. คณะอนุกรรมการวางแผนพัฒนาคนและสังคม สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ. แผนพัฒนาคนและสังคม ในช่วงแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 8 (พ.ศ. 2540-2544). กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์ชุมนุมสหกรณ์การเกษตรแห่งประเทศไทย จำกัด. 2539, 125 หน้า
10. คณะอนุกรรมการด้านครอบครัว สำนักงานคณะกรรมการส่งเสริมและประสานงานสตรีแห่งชาติ สำนักงานปลัด สำนักราชเลขาธิการ. การพัฒนาครอบครัว. กรุงเทพฯ : บริษัทอมรินทร์พริ้นติ้ง แอนด์ พับลิชชิ่ง จำกัด (มหาชน) 2539. 280 หน้า
11. โครงการพัฒนาความพร้อมด้านอนามัยครอบครัวสำหรับเยาวชน กองอนามัยครอบครัว กรมอนามัย กระทรวงสาธารณสุข. เพื่อนเยาวชนเล่มที่ 1-9
12. โครงการวิจัยและพัฒนาระบบงานแนะแนวในและนอกสถานศึกษา ศูนย์แนะแนวการศึกษาและอาชีพ กรมวิชาการ กระทรวงศึกษาธิการ. คู่มือและสื่อ การพัฒนาความเชื่อมั่นในตนเองสำหรับเด็กระดับก่อนประถมศึกษา. 17 หน้า
13. นัยพินิจ คชภักดี พัฒนาสมองลูกให้ล้ำเลิศ กรุงเทพ บ.แปลนพับลิชชิ่ง จำกัด 2536 พิมพ์ครั้งที่ 4 82 หน้า
14. นิตยา คชภักดี และคณะ (บรรณาธิการ) เลี้ยงลูกถูกวิธี: คู่มือการพัฒนาเด็กตามความต้องการพื้นฐานของเด็ก. ฉบับประชาชน
  - เล่ม 1 เลี้ยงลูกถูกวิธี วัยแรกเริ่ม วัยหลักของชีวิต 68 หน้า
  - เล่ม 2 เลี้ยงลูกถูกวิธี วัยเรียน วัยประถมศึกษา 52 หน้า
  - เล่ม 3 เลี้ยงลูกถูกวิธี วัยรุ่น วัยสร้างสรรค์ 84 หน้า
 สำนักงานคณะกรรมการส่งเสริมและประสานงานเยาวชนแห่งชาติ สำนักราชเลขาธิการ. กรุงเทพฯ : แปลนพับลิชชิ่ง จำกัด 2535
15. นิตยา คชภักดี และคณะ (บรรณาธิการ) คู่มือวิทยากรโครงการพัฒนาเด็กโดยครอบครัว สถาบันแห่งชาติเพื่อการพัฒนาเด็กและครอบครัว มหาวิทยาลัยมหิดล ร่วมกับ คณะทำงานโครงการฯ. 2537, 51 หน้า
16. นิตยา คชภักดี, เลขา ปิยะอัจฉริยะ, ผ่องพรรณ เอกอาวุธ, วิศนีย์ ศีลตระกูล และอภิวัฒน์ สำราญพันธุ์ คณะผู้เรียบเรียง เนื้อหาสาระหลักหนังสือ ครอบครัวดีมีสุขโดยชุมชน สถาบันแห่งชาติเพื่อการพัฒนาเด็กและครอบครัว มหาวิทยาลัยมหิดล และกรมการพัฒนาชุมชน กรุงเทพฯ : หจก.บางกอกบลิ๊กล็อก, 2538 65 หน้า
17. มูลนิธิเพื่อการพัฒนาเด็ก (มพด) หนังสือรายงานประจำปี 2536, เพิ่มพลังครอบครัวและชุมชนทางเลือกการพัฒนา. 76 หน้า
18. มูลนิธิเพื่อการพัฒนาเด็ก (มพด) หนังสือรายงานประจำปี 2537-2538 การพัฒนาอย่างมีส่วนร่วม

19. มูลนิธิเพื่อเด็กพิการ. คู่มือการป้องกันความพิการ: กรุงเทพฯ : บริษัทมีเดีย พอยท์ จำกัด. 39 หน้า
20. วิทยาลัยอิสลามศึกษา และสำนักงานคณะกรรมการอิสลามจังหวัดสงขลา, ครอบครัวมุสลิม มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ วิทยาลัยเขตปัตตานี, 2535, 163 หน้า
21. ศรีสว่าง พัววงศ์แพทย์ ศรีสังคม แนวความคิด หลักการวิธีการ งานพัฒนาและสวัสดิการสังคม สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ 2539, 189 หน้า
22. สุมน อมรวิวัฒน์ ทิศนา เขมมณี และคณะ แนวคิดและรูปแบบการอบรมเลี้ยงดูที่ปรากฏเด่นชัดในข้อมูลการวิจัย เอกสารประกอบการบรรยาย. รศ.ดร.ทิศนา เขมมณี 17 เมษายน 2539
23. สำนักงานคณะกรรมการสาธารณสุขมูลฐาน สำนักงานปลัดกระทรวงสาธารณสุข คู่มือสุขภาพสำหรับผู้นำท้องถิ่น กรุงเทพฯ โรงพิมพ์องค์การสงเคราะห์ทหารผ่านศึก , ธันวาคม 2533
24. สำนักงานคณะกรรมการส่งเสริมและประสานงานเยาวชนแห่งชาติ หนังสืออนุสัญญาว่าด้วยสิทธิเด็ก กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์องค์การสงเคราะห์ทหารผ่านศึก. 2535, 64 หน้า
25. หิรัญ ศิษฏิกโกวิท และคณะ, ครอบครัวดีมีสุข จังหวัดสตูล, 2537 , 74 หน้า
26. อลิศรา ชูชาติ, นวรัตน์ สุวรรณผ่อง, วิไลวรรณ โกยแก้วพริ้ง เทคนิคการศึกษาเพื่อการพัฒนาอย่างมีส่วนร่วม สถาบันพัฒนาการสาธารณสุขอาเซียน มหาวิทยาลัยมหิดล กรุงเทพฯ : บริษัท อมรินทร์พริ้นติ้ง จำกัด (มหาชน) 2537. 120 หน้า
27. องค์การทุนเพื่อเด็กแห่งสหประชาชาติ โครงการสิ่งแวดล้อมแห่งสหประชาชาติ. เด็กและสิ่งแวดล้อม. 2533, 82 หน้า
28. อรพินท์ สฟโชคชัย, คู่มือการจัดประชุมเพื่อระดมความคิดเห็นในการพัฒนาหมู่บ้าน. สถาบันวิจัยเพื่อการพัฒนาประเทศไทย, 2537 , 89 หน้า

รายนามคณะที่ปรึกษา

1. ดร.สายสุรี จุติกุล	ที่ปรึกษา สำนักงานปลัดสำนักนายกรัฐมนตรี
2. อธิบดีกรมการพัฒนาชุมชน	กรมการพัฒนาชุมชน กระทรวงมหาดไทย
3. อธิบดีกรมอนามัย	กรมอนามัย กระทรวงสาธารณสุข
4. รองอธิบดีกรมการพัฒนาชุมชน (นายเพชร วงศ์ไฝ)	กรมการพัฒนาชุมชน กระทรวงมหาดไทย
5. รองอธิบดีกรมอนามัย (นายแพทย์ณรงค์ ฉายากุล)	กรมอนามัย กระทรวงสาธารณสุข
6. ศ.พญ.ชนิกา ตู้จินดา	รองอธิการบดีมหาวิทยาลัยมหิดล
7. ผู้อำนวยการกองพัฒนาเด็ก	กรมการพัฒนาชุมชน กระทรวงมหาดไทย

รายนามผู้เข้าร่วมเชิงปฏิบัติการวางแผนการดำเนินการและติดตามประเมินผล โครงการพัฒนาครอบครัว ระหว่างวันที่ 16-21 เมษายน 2539 (ร่วมปรับปรุงร่างต้นฉบับ)

กรมการพัฒนาชุมชน

1. นางสีชมภู บุครสินธุ์
2. น.ส.กมลวัลย์ อุดตะเคย
3. นายมณี ศัชมาคย์
4. นางนภาพร คำพิลา
5. นายวัฒนา ชวพงศ์
6. นายชาติชาย มีเกิดมูล
7. น.ส.สุติอร ขอบชื่น
8. น.ส.มาลี แก้วประสิทธิ์
9. น.ส.กามาริยะห์ ยีหวันเหม
10. นายสัญญา อ่อนศรีทอง
11. นางสมหมาย อ่อนละมูล
12. นายสมชาย อนันตศิริรัตน์
13. นางชนิษฐา กมลวัฒน์
14. นายอภิวัฒน์ สำรวญพันธ์
15. นางวนิดา ม่วงศิลป์ชัย

กรมอนามัย กระทรวงสาธารณสุข

16. นางศิริลักษณ์ สืบวงศ์แพทย์
17. นางวันดี เอ็มโอช
18. น.ส.พรพิมล จันทนะโสตร์
19. นางบังอร เหลืองนิมิตร์มาศ
20. น.ส.ศุภากรอง เสียงสนัน

กรมประชาสัมพันธ์

21. นางศิริพร ดาวโรฤทธิ์

กรมการศึกษานอกโรงเรียน

22. นายนิมู มะกาแจ

- นักวิชาการพัฒนาชุมชน 5 ศพช.เขต 1
- นักวิชาการพัฒนาชุมชน 7 ศพช.เขต 2
- นักวิชาการพัฒนาชุมชน 7 ศพช.เขต 3
- นักวิชาการพัฒนาชุมชน 5 ศพช.เขต 4
- นักวิชาการพัฒนาชุมชน 5 ศพช.เขต 5
- นักวิชาการพัฒนาชุมชน 6 ศพช.เขต 6
- นักวิชาการพัฒนาชุมชน 5 ศพช.เขต 7
- นักวิชาการพัฒนาชุมชน 5 ศพช.เขต 8
- นักวิชาการพัฒนาชุมชน 5 ศพช.เขต 9
- สำนักงานพัฒนาชุมชน จ.ปัตตานี
- กองพัฒนาเด็ก นักวิชาการพัฒนาชุมชน 5
- กองพัฒนาเด็ก นักวิชาการพัฒนาชุมชน 6
- กองพัฒนาเด็ก นักวิชาการพัฒนาชุมชน 6
- กองฝึกอบรม นักวิชาการพัฒนาชุมชน 6
- กองฝึกอบรม เจ้าหน้าที่ฝึกอบรม 6

กองอนามัยครอบครัว

- กองอนามัยโรงเรียน
ศูนย์ส่งเสริมสุขภาพเขต 4 จ.ราชบุรี
กองอนามัยครอบครัว
หัวหน้าฝ่ายส่งเสริมสุขภาพ สสจ.สุรินทร์

กองวิชาการ

- ศูนย์การศึกษานอกโรงเรียน จ.ยะลา

23. นายนิรันดร์ ชงไสว
24. น.ส.กฤษณา บำรุงกุล
25. น.ส.สำเนียง เพชรจอม
26. นางสุลพิพร ผาตินินนาท
27. น.ส.วิศนี ศีลตระกูล

สำนักงานคณะกรรมการการประถมศึกษาแห่งชาติ

28. น.ส.พัฒน์พร สุทธิยานุช
29. นางจรรยา เรืองมาลัย
30. นางทัตยา ยาชมภู
31. น.ส.ผ่องพรรณ เอกอาวุธ

กรมสามัญศึกษา

32. นายประยูร อองกุลนะ

องค์การทุนเพื่อเด็กแห่งสหประชาชาติ (UNICEF)

33. ดร.เลขา ปิยะอัจฉริยะ

มูลนิธิสงเคราะห์เด็กยากจน ซี.ซี.เอฟ ในประเทศไทย

34. นายสมบัติ นันทวิจิตร

มูลนิธิเซฟเดอะคิดเดรน

35. น.ส.สุวรรณมา ชิวพฤษ
36. นายเกรียงไกร ไชยเมืองดี

สำนักนายกรัฐมนตรี

37. นางสุรางค์รัตน์ จิมากุลโกมล
38. นางปิยะฉัตร กลิ่นสุวรรณ
39. นางนิตยาภรณ์ ภูมิรัตน์

มหาวิทยาลัยมหิดล

40. แพทย์หญิงนิตยา คชภักดี
41. นายแพทย์ทัศนวัต สมบุญธรรม
42. แพทย์หญิงศิริกุล อิศรานุรักษ์
43. นายชัยวัฒน์ วงศ์อาษา
44. น.ส.ชิตกมล สังข์ทอง

มศว.ประสานมิตร

45. นางรัชณี ลาขโรจน์

วิทยาการพิเศษ (ระยะที่ 2)

1. น.ส.ศรีสว่าง พัววงศ์แพทย์
2. รศ.ดร.ทศนา เขมมณี
3. ดร.นิรันดร์ จงวุฒิเวศย์
4. ดร.สุทธิลักษณ์ สมิตะสิริ
5. รศ.ดร.นัยพินิจ คชภักดี

ศูนย์การศึกษาออกโรงเรียน ภาคเหนือ
ศูนย์การศึกษาออกโรงเรียน จ.ขอนแก่น
ศูนย์การศึกษาออกโรงเรียน ภาคกลาง
กองส่งเสริมปฏิบัติการ
กองพัฒนาการศึกษาออกโรงเรียน

โรงเรียนอนุบาลสุรินทร์
สพจ.นครสวรรค์
สพจ.สระบุรี
กองวิชาการ

หน่วยศึกษานิเทศ

สำนักงานคณะกรรมการส่งเสริมและประสานงานสตรีแห่งชาติ
สำนักงานคณะกรรมการส่งเสริมและประสานงานเยาวชนแห่งชาติ
สำนักงานคณะกรรมการ พัฒนาเศรษฐกิจ และสังคมแห่งชาติ

สถาบันแห่งชาติเพื่อการพัฒนาเด็กและครอบครัว และ
คณะแพทยศาสตร์ รพ.รามาธิบดี
คณะแพทยศาสตร์ รพ.รามาธิบดี
คณะสาธารณสุขศาสตร์
คณะสาธารณสุขศาสตร์
คณะแพทยศาสตร์ รพ.รามาธิบดี

คณะวิทยาศาสตร์

ประธานคณะกรรมการประสานงานองค์กรพัฒนาเอกชน
รองคณบดี คณะครุศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
กรมการพัฒนาชุมชน
สถาบันวิจัยโภชนาการ มหาวิทยาลัยมหิดล
สถาบันวิจัยและพัฒนาวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี
มหาวิทยาลัยมหิดล

บรรณาธิการ	แพทย์หญิงนิตยา คชภักดี	มหาวิทยาลัยมหิดล
ผู้ช่วยบรรณาธิการ	นางสาวผ่องพรรณ เอกอาวุธ นางสาววิศนี ศีลตระกูล	กองวิชาการ สำนักงานคณะกรรมการการประถมศึกษาแห่งชาติ กองพัฒนาการศึกษาออกโรงเรียน กรมการศึกษาออกโรงเรียน
ภาพประกอบ	นายสมปอง อาจณรงค์	นายสฤษดิ์ อ่อนสีทอง น.ส.สุนันทา ไตรภพ
ถ่ายภาพ	นายสุรพงษ์ สุเมธิกุล	นางสาวพรพิมล จันทนะใสดี นายชัยวัฒน์ วงศ์อาษา
แบบปก	นายลลิตชัย ตรีชัย	

พ่อแม่สามารถเสริมสร้างรากฐานชีวิต
เพื่อลูกรักจักเติบโตใหญ่อย่างมีคุณภาพ
ครอบครัวอบอุ่นช่วยเกื้อหนุนพัฒนาการ
ชุมชนร่วมประสานสร้างอนาคตให้สดใส

